

Georganiseerde criminaliteit in Nederland

252

Onderzoek en beleid

Georganiseerde criminaliteit in Nederland

Derde rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit

H.G. van de Bunt

E.R. Kleemans

m.m.v.

C.J. de Poot

R.J. Bokhorst

M. Huikeshoven

R.F. Kouwenberg

M. van Nassou

R. Staring

Boom Juridische uitgevers

**Wetenschappelijk Onderzoek-
en Documentatiecentrum**

Onderzoek en beleid

De reeks Onderzoek en beleid omvat de rapporten van onderzoek dat door en in opdracht van het WODC is verricht.

Opname in de reeks betekent niet dat de inhoud van de rapporten het standpunt van de Minister van Justitie weergeeft.

Exemplaren van dit rapport kunnen worden besteld bij het distributiecentrum van Boom Juridische uitgevers:

Boom distributiecentrum te Meppel

Tel. 0522-23 75 55

Fax 0522-25 38 64

E-mail bdc@bdc.boom.nl

Voor ambtenaren van het Ministerie van Justitie is een beperkt aantal gratis exemplaren beschikbaar.

Deze kunnen worden besteld bij:

Bibliotheek WODC, kamer KO 14

Postbus 20301, 2500 EH Den Haag

Deze gratis levering geldt echter slechts zolang de voorraad strekt.

De integrale tekst van de WODC-rapporten is gratis te downloaden van www.wodc.nl.

Op www.wodc.nl is ook nadere informatie te vinden over andere WODC-publicaties.

© 2007 WODC

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeleelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van reprografische veeleelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978 90 5454 903 1

NUR 824

Voorwoord

De Monitor Georganiseerde Criminaliteit is een bijzonder project, alleen al vanwege de opmerkelijke continuïteit van het onderzoek. Het project is na de publicatie van het rapport van de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden, beter bekend als de Commissie Van Traa, op verzoek van de Tweede Kamer in 1996 van start gegaan. De Minister van Justitie zegde de Kamer toe dat er periodiek onderzoek gedaan zou worden naar de stand van zaken op het terrein van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Wij zijn inmiddels meer dan tien jaar verder. Er zijn in 1999 en 2002 rapportages verschenen, die beide gebaseerd waren op de intensieve bestudering van veertig grote strafzaken. Ook deze derde rapportage is weer gebaseerd op veertig strafzaken, maar daarnaast zijn ook de strafrechtelijke antecedenten opgevraagd van de daders. In totaal zijn er tot dusverre 120 grote strafzaken gelezen en bestudeerd, in samenwerking met de betrokken opsporingsfunctionarissen. Ik heb mij tijdens de start van deze monitorronde wel eens de vraag gesteld wat de derde rapportage nog kon toevoegen aan de beide voorgaande rapportages. Maar gedurende de afgelopen jaren bleek dat de onderzoekers voortbouwend op eerder werk toch weer nieuwe inzichten en inzichtjes konden geven in de wereld van de georganiseerde criminaliteit. Als man van de praktijk verbaas ik mij er wel eens over dat de onderzoekers mij iets nieuws kunnen leren op basis van mij bekende politiedossiers. De onderzoekers maken op deze wijze duidelijk hoe waardevol de analyse van dergelijke dossiers kan zijn. Het belang van de rapportage is er niet in gelegen dat er concrete aanbevelingen en bruikbare tips worden gegeven. Het rapport is waardevol omdat de lezer leert in het concrete het abstracte te zien, en omgekeerd het abstracte te vertalen naar de casuïstiek. Maar ik besef dat dit al redelijk abstract klinkt. Daarom zeg ik het liever concreet: ik heb de indruk dat ik heb geleerd van dit rapport, dat dus ook van belang is voor de praktijk van de opsporing.

Mr. A.J.A.M. Nieuwenhuizen,
Hoofdofficier Landelijk Parket, Openbaar Ministerie

Dankwoord

Dit rapport bevat de bevindingen van de derde ronde van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit. Het doel van de monitor is om de kennis die wordt opgedaan tijdens grootschalige opsporingsonderzoeken, zo goed mogelijk te benutten voor het verkrijgen van inzicht in de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Daarom gaat onze dank in de eerste plaats uit naar de vele officieren van justitie, parketmedewerkers, rechercheurs en andere functionarissen die wij hebben geïnterviewd en die ons behulpzaam zijn geweest bij ons onderzoek. Omdat het natuurlijk onmogelijk is om iedereen persoonlijk te bedanken, volstaan wij met een woord van dank aan de betrokken instanties: het Openbaar Ministerie (in het bijzonder het Landelijk Parket en het Functioneel Parket), het Korps Landelijke Politiediensten (in het bijzonder de Dienst Nationale Recherche en de Dienst Nationale Recherche Informatie), de regiokorpsen, de FIOD-ECD, de Koninklijke Marechaussee en het Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel. Zonder de medewerking, de betrokkenheid en het vertrouwen van de medewerkers van deze instanties is een onderzoeksproject als dit niet mogelijk.

Aan een langlopend onderzoeksproject als dit hebben in de loop der tijd verschillende collega's een bijdrage geleverd. In het bijzonder willen wij hier de collega's bedanken die hebben meegewerkt aan deze derde ronde, alsmede Damián Zaitch, Stefan Bogaerts en Frans Leeuw, voor hun opbouwende kritiek op concept-teksten. Ten slotte willen wij de leden van de begeleidingscommissie (zie bijlage 1) van harte bedanken voor de nuttige en constructieve samenwerking.

Den Haag, april 2007

Henk van de Bunt en Edward Kleemans

Inhoud

Gebruikte afkortingen	11
Samenvatting	13
1 Inleiding	27
1.1 Terugblik en vooruitblik	27
1.2 Doelstelling, probleemstelling en relatie ten opzichte van andere onderzoeken	33
1.3 Onderzoeksopzet en onderzoeksmethoden	36
1.3.1 De primaire keuze voor 'hard' onderzoeksmateriaal	36
1.3.2 De selectie van zaken	39
1.3.3 De gegevensverzameling	40
1.3.4 Het gebruik van overige bronnen	41
1.4 Beknopte beschrijving van het onderzoeksmateriaal	42
1.5 Anonimisering	44
1.6 Reikwijdte van het onderzoek	45
1.7 Indeling van het rapport	46
2 Vertrouwen, wantrouwen en criminele samenwerking	49
2.1 Inleiding	49
2.2 Vertrouwen: een kwestie van kennen en kunnen	50
2.3 Hoe komt vertrouwen tot stand?	57
2.3.1 Uit eigen ondervinding	57
2.3.2 Het belang van reputatie	59
2.4 Wanneer er onvoldoende vertrouwen is	61
2.4.1 Controle in asymmetrische relaties	62
2.4.2 Controle in gelijkwaardige samenwerkingsrelaties	64
2.5 Achterdocht, wantrouwen en conflictoplossing	67
2.5.1 Reageren zonder toepassing van of dreiging met geweld	68
2.5.2 Toepassing van of dreiging met geweld	71
2.6 Recapitulatie	75
3 Sociale inbedding van criminele samenwerking	77
3.1 Inleiding	77
3.2 Beroepen als basis voor criminele samenwerking	79
3.2.1 Inleiding	79
3.2.2 Criminele samenwerking binnen collegiale netwerken	81
3.2.3 Vertrouwen en controle	86
3.2.4 Recapitulatie	87
3.3 Lokale inbedding	88
3.3.1 Inleiding	88
3.3.2 Afwezigheid van lokale inbedding	90
3.3.3 Local heroes en ontmoetingsplaatsen	91
3.3.4 Local heroes en bruggenbouwers	93
3.4 Recapitulatie	95

4	Criminele carrières in de georganiseerde misdaad	97
4.1	Inleiding	97
4.2	Carrières in de georganiseerde misdaad: nieuwe vragen, nieuwe antwoorden?	98
4.3	Oude bekenden en onbekende vissen in de politienetten	101
4.3.1	Transitcriminaliteit en onbekende vissen in de politienetten	101
4.3.2	Bekenden van justitie	102
4.3.3	Sancties en vrijheidsstraffen	104
4.4	Betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit en het fenomeen van de late starters	106
4.5	Carrières van leidinggevend	111
4.5.1	Beroepen en gelegenheidsstructuren	112
4.5.2	Carrières in de misdaad	116
4.6	Recapitulatie	124
5	Opsporing	127
5.1	Inleiding	127
5.2	Hoe lopen criminele samenwerkingsverbanden tegen de lamp?	127
5.3	De internationale dimensie van de opsporing	129
5.4	De korte klap	136
5.5	Medewerking van daders en getuigen	146
5.6	Recapitulatie	153
6	Slotbeschouwing	157
6.1	Synthese van de belangrijkste onderzoeksbevindingen	157
6.2	Mogelijke beleidsimplicaties	163
	Summary	171
	Literatuur	185
	Bijlage 1 Samenstelling begeleidingscommissie	203
	Bijlage 2 Aandachtspuntenlijst	204
	Bijlage 3 Beknopte casusbeschrijvingen	217

Gebruikte afkortingen

BMK	Benzylmethylketon
btw	Belasting Toegevoegde Waarde
bv	Besloten Vennootschap
CIE	Criminele Inlichtingen Eenheid (voorheen CID)
DEA	Drug Enforcement Administration
DNRI	Dienst Nationale Recherche Informatie (voorheen dCRI)
ECD	Economische Controledienst (samengevoegd tot FIOD-ECD)
EU	Europese Unie
EUR	Erasmus Universiteit Rotterdam
FIOD	Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst (samengevoegd tot FIOD-ECD)
FIOD-ECD	Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst – Economische Controledienst
GVO	Gerechtelijk Vooronderzoek
HKS	Herkenningsdienstsysteem
IRT	Interregionaal Rechercheteam (Kernteam), later zijn deze teams opgegaan in de Nationale Recherche
JDS	Justitieel Documentatiesysteem
KLPD	Korps Landelijke Politie Diensten
KMAR	Koninklijke Marechaussee
MDMA	Methylenedioxymethylamphetamine (XTC)
MOT	Meldpunt Ongebruikelijke Transacties
NDB	Nationaal Dreigingsbeeld
NRM	Nationaal Rapporteur Mensenhandel
OBJD	Geanonimiseerde versie van het justitiële documentatiesysteem (JDS)
OM	Openbaar Ministerie
PEO	Parlementaire Enquête Commissie Opsporingsmethoden
PMK	Piperonylmethylketon
SFO	Strafrechtelijk Financieel Onderzoek
TK	Tweede Kamer
USD	Unit Synthetische Drugs (later opgegaan in de Nationale Recherche)
VU	Vrije Universiteit (Amsterdam)
WODC	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum
WVV	Wederrechtelijk verkregen voordeel
XTC	Ecstasy

Samenvatting

Doelstelling en probleemstelling

Dit rapport bevat de bevindingen van de derde ronde van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit. Het doel van dit onderzoeksproject is om de kennis die wordt opgedaan tijdens grootschalige opsporingsonderzoeken, zo goed mogelijk te benutten voor het verkrijgen van inzicht in de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Door de inzet van verregaande opsporingsmethoden, zoals infiltratie, telefoontaps, het opnemen van vertrouwelijke communicatie en observatie, leveren deze opsporingsonderzoeken unieke kennis op over het verschijnsel georganiseerde criminaliteit en het gedrag van daders. Daarom is het van groot belang dat deze inzichten systematisch worden vastgelegd en worden teruggekoppeld naar personen die betrokken zijn bij de bestrijding van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Want zonder een goed inzicht in de aard van de georganiseerde criminaliteit blijft de bestrijding daarvan in het luchtledige hangen.

Dit al langer bestaande idee om 'de kennis van de werkvloer' systematisch vast te leggen, kwam in een stroomversnelling door de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden. Mede naar aanleiding van de conclusies van de Enquêtecommissie heeft de Minister van Justitie besloten om het informatiebeleid over georganiseerde criminaliteit te herzien. In dit verband is aan de Tweede Kamer onder meer toegezegd om periodiek te rapporteren over de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland en te signaleren ontwikkelingen. De Monitor Georganiseerde Criminaliteit vormt de concrete invulling van deze toezegging. Een bijzonderheid is dat bij de inrichting en opzet van dit onderzoek is voorzien in continuïteit, waardoor ook gesproken wordt over een *monitor*. De centrale probleemstelling van de monitor luidt:

Wat is de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland en welke ontwikkelingen zijn op dit gebied te onderkennen?

Een belangrijke beperking in deze probleemstelling ligt in het feit dat het onderzoek zich niet richt op de *omvang*, maar op de *aard* van de georganiseerde criminaliteit: Wie zijn de daders? Hoe werken zij samen? Hoe gaan zij te werk? Op welke manier spelen zij in op de mogelijkheden en beperkingen die hun omgeving hen biedt? Hoe schermen zij zich af tegen risico's? Wat verdienen zij aan hun illegale activiteiten en waaraan besteden zij dit?

Antwoorden op dergelijke vragen zijn van buitengewoon groot belang voor een gefundeerde bestrijding van georganiseerde criminaliteit.

Onderzoeksopzet

De basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit bestaat uit diepgaande analyses van afgeronde grootschalige opsporingsonderzoeken. Vanaf 1996 zijn met behulp van dezelfde systematiek 120 grootschalige opsporingsonderzoeken geanalyseerd (veertig zaken per ronde). Daarmee is inmiddels een grote dwarsdoorsnede aan opsporingsonderzoeken voorhanden, niet alleen over verschillende samenwerkingsverbanden en criminaliteitsvelden, maar ook in de tijd. Op basis van dit materiaal is het ook mogelijk om verdiepingsstudies uit te voeren, bijvoorbeeld naar specifieke delicten of naar specifieke aspecten van het fenomeen. Zo zijn in het kader van deze derde ronde verdiepingsstudies uitgevoerd naar de criminele carrières van daders en naar recherchestrategieën.

Conclusies

Deze derde rapportage bouwt voort op de bevindingen uit de twee eerder gepubliceerde monitorrapporten (Kleemans, Van den Berg & Van de Bunt, 1998; Kleemans, Brienen & Van de Bunt, 2002). Daarom zullen in de onderstaande samenvatting ook enkele relevante conclusies uit de vorige twee rapportages worden gememoreerd.

Van racketeering naar transitcriminaliteit

Toen in Nederland in het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw het fenomeen georganiseerde criminaliteit een prominente plaats op de politieke agenda verwierf, werd de beeldvorming sterk beïnvloed door ideeën over Italiaanse en Amerikaanse mafia-organisaties en de wijze waarop deze zich manifesteren in de samenleving. Piramidaal opgebouwde misdaadorganisaties zouden op het punt staan om binnen te dringen in economische branches en politieke instituties. Daarbij zouden zij optreden als een soort alternatieve overheid die in bedrijfstakken of regio's twee traditionele overheidstaken overneemt: het geweldsmonopolie en het recht om belasting te heffen (door middel van protectie en afpersing). In de internationale literatuur wordt dit illegaal opereren op legale markten ook wel '*racketeering*' genoemd.

Sinds het begin van de jaren negentig is de beeldvorming ten aanzien van georganiseerde criminaliteit ingrijpend veranderd door systematisch wetenschappelijk onderzoek. In opdracht van de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden voerde de onderzoeksgroep Fijnaut een uitgebreid onderzoek uit naar de aard, ernst en omvang van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. De onderzoeksgroep concludeerde dat er geen aanwijzingen waren dat bedrijfstakken onder controle stonden van de georganiseerde misdaad. Ook in de follow-up studies van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit werden nagenoeg geen voorbeelden aan-

getroffen van protectie, politieke corruptie, onwettige beïnvloeding van politieke besluitvorming of infiltratie in vakbonden. Ook waren er geen duidelijke aanwijzingen van pogingen om regio's of bedrijfstakken door corruptie en geweld onder controle te krijgen.

In de meeste gevallen blijkt het bij georganiseerde criminaliteit te gaan om smokkel van mensen (vrouwenhandel, mensensmokkel) en verboden waar, zoals drugs, wapens en gestolen auto's, en om illegale grensoverschrijdende handelingen, zoals ondergronds bankieren en het ontduiken van heffingen en accijnzen. Plegers van georganiseerde criminaliteit bedrijven dus vooral internationale handel en Nederland functioneert daarbij als productieland, doorvoerland of bestemmingsland. Daarom werd in het vorige monitorrapport de term 'transitcriminaliteit' geïntroduceerd, hetgeen een betere beschrijving geeft van de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland dan 'racketeering'.

Plegers van georganiseerde criminaliteit liften eerder mee op bestaande goederen-, geld- en passagiersstromen dan dat zij zelf onderdelen van de infrastructuur onder controle houden. De positie van Nederland als doorvoerland – met onder meer de Rotterdamse haven, de luchthaven Schiphol en allerlei import- en exportfaciliteiten – biedt ook goede mogelijkheden voor verschillende vormen van transitcriminaliteit.

Bedrijfstakken worden dus wél gebruikt om misdrijven te plegen of te verheimelijken. Ook wordt misdaadgeld geïnvesteerd in bedrijven en onroerend goed. Maar over de precieze omvang van deze bestedingen bestaat nog steeds veel onduidelijkheid. Wat betreft de aard van de bestedingen is duidelijk geworden dat daders vooral investeren in sectoren die hen vertrouwd zijn, zoals de horeca, de prostitutiebranche, de autobranche en de transportbranche. Ook de plaats van de investeringen wordt bepaald door de mate van vertrouwdheid. Daders investeren vooral in het land van herkomst: autochtone Nederlandse daders in Nederland, Turkse daders in Turkije, et cetera. Wanneer men in andere landen investeert, zijn dit veelal landen waar men crimineel actief is of waar men goede sociale relaties heeft. Rondom investeringen in onroerend goed is recentelijk grote ongerustheid ontstaan door afpersingen van vastgoedhandelaren. Ook de opeenvolgende liquidaties in de 'Amsterdamse' onderwereld hebben opnieuw vragen opgeworpen over wantrouwen en conflicten binnen de wereld van de georganiseerde misdaad en over de relaties tussen onderwereld en bovenwereld.

Van piramidale misdaadorganisaties naar criminele netwerken

In de beeldvorming van de jaren negentig werden criminele samenwerkingsverbanden doorgaans voorgesteld als traditionele maffia-organisaties naar Italiaans of Amerikaans voorbeeld: duurzame, piramidale organisaties met een strenge hiërarchie, een duidelijke taakverdeling, een gedragscode en een intern sanctiesysteem. Dergelijke criminele organisaties bestaan wel degelijk, maar zijn in Nederland eerder uitzondering dan

regel. Dit impliceert echter niet dat criminele samenwerkingsverbanden geen structuur kennen of dat de relaties in samenwerkingsverbanden inwisselbaar en horizontaal zijn.

In de vorige monitorrapportages is gewezen op de brede variëteit aan samenwerkingsverbanden en op het feit dat de logistiek van de criminele activiteiten (wat moet er allemaal worden geregeld?) grote invloed heeft op de manier waarop de samenwerking concreet gestalte krijgt. Ook is aandacht besteed aan de interne dynamiek van criminele samenwerkingsverbanden en criminele netwerken, die vooral op de wat langere termijn zichtbaar wordt. Door samenwerkingsverbanden te analyseren als criminele netwerken, waarin daders met elkaar in wisselende samenwerkingsverbanden kunnen samenwerken, ontstaat er niet alleen oog voor de stabiliteit in bepaalde samenwerkingsrelaties, maar ook voor discontinuïteit en verandering. Dergelijke inzichten zijn ook voor de opsporing van groot belang.

Door dit bredere perspectief kan ook een betere analyse plaatsvinden van de posities van daders binnen criminele netwerken en hun afhankelijkheidsrelaties. Zo zijn er vaak duidelijke hoofdrolspelers waarvan vele andere daders afhankelijk zijn vanwege hun geld, kennis of contacten. Deze hoofdrolspelers zien we telkens weer terug, in verschillende opsporingsonderzoeken en in verschillende samenwerkingsverbanden. Maar andere daders kunnen gaandeweg steeds minder afhankelijk worden van deze hoofdrolspelers, doordat zij zelf geld, kennis en contacten vergaren en vervolgens steeds meer eigen criminele activiteiten ontwikkelen. Door niet a priori uit te gaan van een duurzame, piramidale organisatie, ontstaat er dus oog voor groei en ontwikkeling binnen criminele netwerken. Ook kan duidelijk worden dat *facilitators*, die veelal in de periferie van criminele samenwerkingsverbanden opereren (denk aan geldwisselaars, ondergrondse bankiers, financiële dienstverleners en documentenvervalsers), hun diensten verlenen aan meerdere criminele samenwerkingsverbanden. Daarmee nemen zij een belangrijkere positie in binnen een crimineel netwerk dan beschouwing van afzonderlijke 'criminele organisaties' zou doen vermoeden.

Vertrouwen, wantrouwen en criminele samenwerking

Bij transitcriminaliteit moeten in de regel contacten worden gelegd tussen daders uit verschillende landen, uit verschillende etnische groepen, of tussen onder- en bovenwereld. Bij bepaalde vormen van transitcriminaliteit, zoals bij heroïnesmokkel vanuit Turkije naar Europa, kan gemakkelijk gebruik worden gemaakt van reeds bestaande sociale relaties. In de vorige twee rapportages is het belang van bestaande sociale relaties bij criminele samenwerking uitvoerig belicht. Familie, vrienden en bekenden werken met elkaar samen en introduceren elkaar weer bij anderen.

Maar bestaande sociale relaties bieden niet altijd een oplossing, vooral niet bij transitcriminaliteit. Want het probleem van sociale relaties – en

van familie- en vriendschapsbanden in het bijzonder – is dat dergelijke ‘sterke’ sociale relaties vaak sterk zijn geclusterd. Zij bieden daardoor voor daders weinig extra mogelijkheden.

Bij criminele samenwerking en ‘vertrouwen’ gaat het niet alleen om betrouwbaarheid of integriteit, maar ook om capaciteit. Daarom wordt gesignaleerd dat daders juist bij omvangrijke en risicovolle criminele operaties met ‘buitenstaanders’ – niet zijnde familieleden, vrienden of vaste zakenpartners – in zee kunnen gaan. Nieuwe relaties kunnen nieuwe handelsmogelijkheden bieden. Tevens kunnen deze relaties door hun vaardigheden soms adequater (en dus ook veiliger) opereren dan vertrouwde partners. Dit is de ‘kracht’ van ‘zwakke’ banden.

Maar hoe komt vertrouwen met dergelijke partners tot stand? In de eerste plaats kan worden gewezen op leereffecten: vertrouwen wordt gebaseerd op eigen ondervinding met betrekking tot de (eerdere) prestaties van de partner. In de tweede plaats kan vertrouwen zijn gebaseerd op de (overgedragen) ervaringen van anderen. Bepalend hierbij is de reputatie van de zakenpartner. Reputaties worden geconstrueerd binnen sociale groepen, waarbij ontmoetingsplaatsen een belangrijke rol spelen om uit te dragen wie je bent (of wilt zijn). Ook kunnen reputaties gebaseerd worden op generalisaties ten aanzien van de (vermeende) eigenschappen van bepaalde groepen.

De vertrouwensvraag in een samenwerkingsrelatie doet zich sterker gelden naarmate partners meer speelruimte hebben om tegen de belangen van de ander in te gaan. Beide partijen vertrouwen erop dat zij elkaar niet zullen benadelen. Wanneer dat vertrouwen in elkaar echter ontbreekt, worden er meer zekerheden ingebouwd in de transacties.

De manier waarop dit vorm krijgt is mede afhankelijk van de mate van symmetrie in relaties. Wanneer vertrouwen ontbreekt in een asymmetrische relatie, leidt dit gemakkelijk tot verdergaande onderwerping en controle. Voorzover er beloningen in het vooruitzicht worden gesteld, weerspiegelen deze beloningen de asymmetrie van de relatie en de ongelijke verdeling van opbrengsten en risico's. Bij meer symmetrische relaties zien we andere vormen van controle: een sterkere nadruk op ‘eerlijk delen’, het zich vrijwillig binden via het geven van onderpanden, of het inschakelen van derden die een soort ‘notarisfunctie’ vervullen.

Met betrekking tot de reacties van daders op samenwerkingsproblemen is onze conclusie dat er veel conflicten zijn en (dreiging met) geweld regelmatig wordt toegepast ter beslechting van deze conflicten. In die zin wijken deze zaken toch zeker af van het gedrag van legale ondernemers. Maar er zijn ook andere wijzen waarop conflicten worden beslecht. Daadwerkelijk geweldgebruik is niet het ‘normale’, en zeker niet het enige antwoord op conflicten.

Veel conflicten spruiten voort uit één van de volgende vier kwesties: niet (tijdig) leveren; niet (tijdig) betalen; een samenwerkingspartner wordt concurrent (gaat voor zichzelf beginnen); en praten met de politie. Bij de eerste twee problemen is er ruimte voor onderhandelen en beoordelen (wat is de ware toedracht?). Maar bij de laatste twee problemen is het kwaad meestal al geschied op het moment dat het wordt gesignaleerd. Reacties op conflicten hangen onder meer af van de aanleiding van het conflict en van de aard van de relatie (vertrouwensband of niet). Zo wordt bij betalings- of leveringsproblemen in een aantal gevallen niet gereageerd of wordt gedoseerd en 'instrumenteel' geweld toegepast. Bij voor jezelf beginnen en praten met de politie zien wij doorgaans heftigere reacties, waarbij ook het verbreken van de vertrouwensband een rol speelt.

De sociale inbedding van criminele samenwerking

In de vorige twee rapportages hebben wij veel aandacht besteed aan de inbedding van georganiseerde criminaliteit in bestaande sociale relaties. In deze rapportage gaan wij nader in op twee aspecten van sociale inbedding die in de literatuur tot nu toe onderbelicht zijn gebleven: de relatie tussen beroepen en georganiseerde criminaliteit en de lokale inbedding van transnationale georganiseerde criminaliteit.

Beroepen kunnen op verschillende manieren gelegenheid bieden voor georganiseerde criminaliteit. Allereerst door internationale contacten en reisbewegingen, waardoor mogelijkheden voor (transit)criminaliteit kunnen worden ontdekt en geëffectueerd. Voorbeelden hiervan zijn beroepen die te maken hebben met mobiliteit, transport en logistiek. In de tweede plaats is de individuele bewegings- en/of handelingsvrijheid van bepaalde beroepsgroepen van belang (autonomie). Dit verklaart de relatieve afwezigheid in de door ons onderzochte zaken van beroepsbeoefenaren die in loondienst werken, bij de overheid of in grote organisaties, evenals de betrokkenheid van meer 'autonome' beroepen: directeuren van (doorgaans) kleine bedrijven, vrije beroepsbeoefenaren, en in enkele gevallen relatief autonoom handelende personen in grotere organisaties zoals bedrijven en banken. In de derde plaats is het 'sociale' karakter van beroepen van belang. Beroepen waarin men veel met andere mensen in aanraking komt, bieden ook veel kansen tot ontmoetingen met potentiële mededaders.

Arbeidsrelaties bieden goede mogelijkheden om vertrouwen in elkaar te krijgen bij het aanknopen van relaties en om controle uit te oefenen. Daarbij is ook de sociale cohesie van belang. In dit verband is gewezen op de beroepsgerelateerde gelegenheidsstructuren van vrije ondernemers. Door nauwe onderlinge sociale relaties kan een soort sneeuwbal effect ontstaan, waardoor bepaalde criminele handelwijzen worden overgedragen aan anderen of met steeds weer anderen worden uitgevoerd. Ook kunnen in bepaalde 'gesloten' sociale werelden andere normen ontstaan ten aanzien van goed en kwaad en kunnen rationalisaties en justificaties illegaal gedrag bevorderen en in stand houden.

Wat betreft de lokale inbedding van georganiseerde criminaliteit is het een misverstand om te menen dat transnationale georganiseerde criminaliteit geen lokale inbedding zou kennen. Zonder lokale inbedding is het erg moeilijk om succesvol te opereren. Daarentegen hebben daders die sterk lokaal zijn ingebed, reeds veel bestaande relaties met zowel de legale omgeving als met potentiële mededaders. Zij hebben een voorsprong in kennis ten aanzien van de mogelijkheden die de omgeving biedt voor het ontplooiën van criminele activiteiten, waardoor zij zich kunnen ontwikkelen tot veelzijdige, lokale illegale entrepreneurs. Deze veelzijdigheid is echter vaak een gevolg van het feit dat veel daders het niveau van de 'local hero' niet weten te overstijgen en onvoldoende toegang hebben tot lucratieve internationale criminele activiteiten. Ook hebben zij geen exclusieve vaardigheden of specialisme die hen interessant maken voor criminele samenwerkingspartners van buiten de regio of van buiten Nederland. Toch zien we in verschillende zaken dat lokaal opererende daders aansluiting weten te vinden bij transnationale handelsactiviteiten. Van belang daarbij zijn ontmoetingsplaatsen, en meer in het bijzonder de positie van 'marktplaats Amsterdam' in de internationale drugshandel. Daarnaast stellen internationale 'bruggenbouwers' meer lokale groepen in staat om aansluiting te vinden bij internationale drugsmarkten, zonder dat dergelijke groepen ook maar een stap buiten Nederland hoeven te zetten. Dit soort relaties kunnen enkel en alleen ontstaan dankzij het feit dat men elkaars reputatie kent, dat men elkaar kan ontmoeten en dat zich een stabiele samenwerkingsrelatie kan ontwikkelen.

Criminele carrières in de georganiseerde misdaad

Tijdens en na de Parlementaire Enquête Opsporingsmethoden is vrij veel aandacht besteed aan het gevaar dat jongeren via rekrutering betrokken zouden raken bij georganiseerde criminaliteit. De huidige bevindingen nopen echter tot een bredere blik op criminele carrières in de georganiseerde misdaad. Van de ongeveer duizend daders die betrokken waren bij de eerste tachtig zaken van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit, zijn de criminele carrières onderzocht op basis van informatie uit het Justitiële Documentatiesysteem (JDS) en onze eigen analyses.

In de eerste plaats blijkt dat jeugdige daders in de door ons onderzochte groep verdachten volledig afwezig zijn: geen enkele dader is jonger dan 18 jaar ten tijde van de uitgangszaak en slechts 7% is tussen de 18 en 24 jaar oud. Ook zijn oudere daders – vergeleken met de totale JDS-populatie – oververtegenwoordigd. In totaal is ongeveer driekwart van de daders dertig jaar of ouder.

In de tweede plaats blijkt bij 28% van de daders dat het zicht dat politie en justitie hebben op hun voorgeschiedenis nagenoeg afwezig is. Deze daders komen pas op het moment dat er opsporingsonderzoek wordt verricht voor het eerst in beeld bij de Nederlandse politie en justitie. Deze 'onbekende vissen in de politienetten' bestaan voor een groot deel uit

dadere die niet in Nederland zijn geboren en die pas later in hun leven hier zijn komen wonen of hier verblijven. Een substantieel deel van de dadere is dus niet bekend en kan ook niet bekend zijn vanwege de aard van de criminele activiteiten waar het om gaat (en de registraties). In veel gevallen gaat het namelijk om transitcriminaliteit, waarbij dadere uit meerdere landen zijn betrokken en dadere 'instromen' en 'uitstromen'.

In de derde plaats is er ook sprake van een groot aantal 'oude bekenden': 72% van de dadere is al eerder met de Nederlandse justitie in aanraking geweest. Maar opvallend aan de justitiële geschiedenis van de door ons onderzochte dadere is dat zij tot de uitgangszak nog weinig van de Nederlandse justitie te vrezen hebben gehad. In totaal heeft 31% van alle dadere ooit een onvoorwaardelijke gevangenisstraf gehad, en 15% heeft ooit een gevangenisstraf van meer dan twaalf maanden gehad.

Dadere zijn gemiddeld rond de 27 jaar oud wanneer zij voor het eerst met de Nederlandse justitie in aanraking komen. Hoewel een vroege start vrij normaal is, zeker voor mensen met een lange criminele carrière, komt slechts een kwart van alle dadere voor het twintigste levensjaar voor het eerst in aanraking met de Nederlandse justitie. Daarentegen is 40% van de dadere tussen de 20 en 30 jaar oud als ze voor het eerst met justitie in aanraking komen, en is 34% ouder dan 30 jaar ten tijde van het eerste justitiecontact.

Wanneer wij zouden willen weten hoe wij betrokkenheid bij (georganiseerde) criminaliteit 'vroegtijdig' zouden kunnen signaleren, is het ook van belang om na te gaan op welke manier mensen betrokken raken bij georganiseerde criminaliteit en hoe mensen 'doorgroeien'. Uit een analyse van 92 'starters' blijkt dat mensen op velerlei manieren betrokken raken bij vormen van georganiseerde misdaad: door reeds bestaande sociale relaties, door werk- en beroepsgerelateerde relaties, door hobby's of nevenactiviteiten, door bepaalde 'life events' en door bewuste rekrutering. Dit verklaart ook het fenomeen van de late starters: sommige gelegenheden voor het uitvoeren van winstgevende criminele activiteiten ontstaan pas later in iemands leven. Ook grijpen mensen bepaalde mogelijkheden pas later in het leven daadwerkelijk aan, bijvoorbeeld bij 'life events' zoals faillissementen en problematische schuldsituaties. De paden waarlangs betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit totstandkomt zijn dus meervoudig. Deze paden kunnen ook pas later in het leven worden ingeslagen. Daarbij valt op dat starters in veel gevallen zelf geen passieve maar een actieve rol spelen.

Uit een analyse van de carrières van 66 'leidinggevendene' blijkt dat het standaardbeeld van 'een leven in de misdaad' maar voor een deel opgaat. Een aanzienlijk deel van de leidinggevendene heeft vanuit een beroepsachtergrond op een bepaald moment de overstap gemaakt naar de georganiseerde misdaad. Bij deze 32 dadere kan onderscheid worden gemaakt tussen een groep van 19 dadere met een achtergrond in de legale handel (inclusief import en export) en een groep van 13 dadere met andersoortige

beroepen: mensen uit het bedrijfsleven, bouw, montage, horeca, financiële dienstverlening of overheid. Sommige daders voeren hun criminele activiteiten uit in het verlengde van hun legale activiteiten. Anderen hebben vanuit de legale handel op een bepaald moment een duidelijke overstap gemaakt van legale naar illegale handelswaar. Deze overstap kent – naast een aspect van gelegenheid – ook een aspect van keuze, waardoor het leven van deze daders ook een andere wending neemt en steeds meer in het teken komt te staan van de organisatie van de criminele activiteiten en de afscherming ten aanzien van politie en justitie. Ten slotte kunnen ‘life events’ – ook later in het leven – bepaalde illegale mogelijkheden binnen het bereik brengen van mensen zonder noemenswaardige criminele carrière, of aantrekkelijker maken ten aanzien van bestaande alternatieven. Voor al deze daders met een beroepsachtergrond, waarvan het grootste deel pas na het twintigste levensjaar voor het eerst met justitie in aanraking komt, geldt dat het allerminst vanzelfsprekend is dat politie en justitie hen ‘in het vizier’ hebben. Het zijn ‘instromers’ – veelal op latere leeftijd – die gebruikmaken van de mogelijkheden en contacten die hun beroepen met zich meebrengen.

In de totale groep onderzochte leidinggevendenden (66) komt echter ook een substantieel deel van de daders (30) al voor het twintigste levensjaar in aanraking met justitie. Sommigen van hen hebben zich dankzij hun lokale wortels ontwikkeld tot veelzijdige ‘local heroes’. Zij missen echter de benodigde contacten om de eigen regio te ontstijgen en hebben ook geen specifieke vaardigheden die hen interessant maken voor partners van buiten de regio. Zij blijven daarom beperkt tot de eigen regio en richten zich daar – met al hun contacten – op de mogelijkheden die zich voordoen tot het behalen van legale, semi-legale en illegale winsten. De veelzijdigheid die zij aan de dag leggen is ook een gevolg van de beperkingen van de lokale context. Maar sommigen, bijvoorbeeld lokale XTC-producenten, weten via brokers toegang te krijgen tot interessante exportmarkten. Daardoor kunnen deze local heroes uitgroeien tot grote spelers, op nationaal niveau of soms zelfs op internationaal niveau. Dit geldt ook voor andere daders die mogelijkheden tot schaalvergroting weten te benutten. Door schaalvergroting kunnen winstgevende illegale activiteiten andere illegale activiteiten langzamerhand verdringen, waardoor in de praktijk sprake is van een soort specialisatie. Voor verschillende daders zien we ook dat vermogen dat wordt vergaard met commune criminaliteit, zoals inbraken en overvallen, kan worden gebruikt om een overstap te maken naar vormen van georganiseerde criminaliteit, in het bijzonder de drugs-handel. Kapitaal is een belangrijke doorgroeifactor, omdat het mogelijkheden schept om te investeren in illegale activiteiten. Daarnaast schept het mogelijkheden tot schaalvergroting en risicobeperking. Risico’s kunnen op een gegeven moment worden beperkt door zich te gaan bezighouden met minder risicovolle, semi-legale of legale activiteiten of door meer op de achtergrond bij activiteiten betrokken te zijn. Ten slotte komen bepaal-

de criminele carrières in een stroomversnelling omdat daders specifieke expertise bezitten of ontwikkelen waarvan veel andere daders afhankelijk zijn: transnationale contacten, vaardigheden op het gebied van transport, of geldhandelingen (witwassen). Dit zijn belangrijke bottlenecks voor daders die zich bezighouden met transitcriminaliteit. Ook zijn er bepaalde misdaadspecifieke bottlenecks, bijvoorbeeld bij mensensmokkel (vervalsen van documenten) of bij de productie van synthetische drugs (precursoren, hardware, en – in het verleden – kennis over het productieproces). Daders die over deze kennis of contacten beschikken kunnen daarom snel groeien in het criminele milieu. Dit komt niet alleen door het eigen handelen van deze daders, maar ook door de netwerkvorming die door anderen *rond* deze personen plaatsvindt: daders vertellen andere daders over de specifieke expertise van deze persoon, waardoor deze andere daders ook contact zoeken.

Opsporing van georganiseerde criminaliteit

De gewijzigde visie sinds de jaren negentig op de aard van criminele samenwerkingsverbanden heeft verstrekkende gevolgen gehad voor het denken over opsporingsstrategieën. Bij het beeld van duurzame, piramidale organisaties passen de grootschalige opsporingsonderzoeken uit begin jaren negentig, die een lange doorlooptijd hadden en waarbij inbeslagnemingen en arrestaties telkens werden uitgesteld tot men uiteindelijk in één keer de totale criminele organisatie kon ‘oprollen’. Het meest verregaande voorbeeld van een dergelijke strategie was de omstreden Delta-methode, waarbij het de bedoeling was om een informant – door middel van het onder regie van politie en justitie doorvoeren van grote partijen drugs – te laten ‘groeien’ tot aan de top van een criminele organisatie. Bij criminele netwerken passen echter andere opsporingsstrategieën. In de eerste plaats relativeert het denken in termen van criminele netwerken de verwachtingen die men moet hebben van de strafrechtelijke aanpak van georganiseerde criminaliteit. Want als niemand onvervangbaar is, kunnen gaten binnen criminele netwerken ook weer worden opgevuld. Overigens betekent dit niet dat strafrechtelijk ingrijpen zinloos is. In de tweede plaats biedt het mogelijke alternatieven voor de traditionele aanpak. Zo kan men zich afvragen of de strafrechtelijke aanpak – gegeven deze beperkingen – effectiever kan worden gemaakt door meer gebruik te maken van de strategie van ‘korte klappen’, parallel aan of gecombineerd met langer lopend rechercheonderzoek. Wanneer er immers sprake is van een crimineel netwerk waarbinnen meerdere daders en meerdere samenwerkingsverbanden actief zijn, kunnen arrestaties en inbeslagnemingen niet alleen als een risico maar ook als een kans voor opsporingsonderzoeken worden beschouwd.

Op deze eerdere bevindingen bouwen wij voort. Naast onderzoek naar de veertig meest recent geanalyseerde opsporingsonderzoeken, hebben wij

ten behoeve van deze rapportage ook een verdiepende analyse uitgevoerd met betrekking tot de 22 zaken waarvan het complete dossier op cd-rom beschikbaar was.

Een groot deel van de onderzochte veertig opsporingsonderzoeken wordt gestart op basis van bestaande politiekennis: kennis uit lopende opsporingsonderzoeken of CIE-informatie. Daarnaast kunnen signalen afkomstig zijn van de daders zelf (zichtbare sporen achterlaten), informatie van burgers/organisaties (aangiftes, tips), vangsten bij controles of internationale rechtshulpverzoeken. Hoewel bijna alle onderzochte zaken een internationale dimensie kennen, is het merendeel van de aanleidingen tot het instellen van een onderzoek nationaal van karakter.

In een groot deel van de zaken is tijdens het opsporingsonderzoek samengewerkt met één of meer buitenlandse politiediensten. Maar de aard en intensiteit van deze samenwerking varieert. Soms is de samenwerking summier en bestaat deze slechts uit verzoeken gericht aan buitenlandse instanties om bepaalde informatie te mogen ontvangen. In andere gevallen treffen we intensievere samenwerking aan, waarbij naast gegevensverstrekking ook sprake is van actieve gegevensverzameling, door bijvoorbeeld het af luisteren van gesprekken, het doen horen van getuigen, of het observeren van bepaalde situaties. In die gevallen vindt het internationale opereren van de criminele samenwerkingsverbanden ook zijn pendant in de opsporing. Door internationale samenwerking blijkt een beter beeld te ontstaan van de internationale criminele samenwerking, bijvoorbeeld op verdachten buiten Nederland, reisbewegingen en geldbewegingen. Maar het beeld is allerm minst compleet. Geconstateerd wordt dat het waarschijnlijk ook een illusie is om te verwachten dat door betere internationale politiesamenwerking de goederen-, geld- en personen smokkel integraal, vanaf de bron tot en met de afnemer of eindbestemming, in kaart kunnen worden gebracht. Ook is het de vraag of dit vanuit het perspectief van kosten en baten wenselijk is. Inzicht is immers zelden het hoogste doel. Het gaat vooral om de vraag welke toegevoegde waarde het verhoogde inzicht heeft voor de doelstellingen van een opsporingsonderzoek. Daarom zullen de kosten en baten van internationale samenwerking van geval tot geval verschillen.

De discussie over de strategie van de 'korte klappen' heeft in de praktijk geleid tot drie verschillende vormen van 'korte klappen'-onderzoek. In de eerste plaats wordt het begrip 'korte klap' gebruikt als de onderzoeksstrategie erop is gericht om de doorlooptijd van het onderzoek beperkt te houden tot een periode van circa zes weken tot drie maanden. Deze korte onderzoeken hebben qua opgelegde straffen een vergelijkbaar 'rendement' als langduriger onderzoeken. Verder lijken deze onderzoeken niet zo zeer succesvol door de korte duur maar vanwege de wijze van werken, waarbij langdurige besluitvormingsprocedures worden vermeden en concrete kansen die zich voordoen tijdens een onderzoek worden aangegrepen. Maar dergelijke korte onderzoeken hebben ook nadelen, omdat

de achtergronden en de oorzaken van de gepleegde misdrijven veelal niet worden belicht. Ook is de actiegerichte 'korte klap' niet erg bevorderlijk voor de samenwerking met buitenlandse opsporingsinstanties en richten de onderzoeken zich vaak sterk op de lokale dimensie van zaken.

Een tweede variant bestaat uit kortstondige interventies in het kader van een langduriger rechercheonderzoek. Dit kunnen 'prikacties' betreffen die erop zijn gericht de onderlinge relaties in het samenwerkingsverband te ontwarpen of korte onderzoeken tegen specifieke personen om via hen informatie te vergaren over de belangrijkste daders. Maar of daders reageren op dergelijke interventies en hoe zij reageren, is ongewis. Het belangrijkste gevaar van deze 'korte klap'-variant als bewuste strategie schuilt in de onvoorspelbaarheid en de buitensporigheid van fysiek geweld. Bij toepassing van deze strategie is het dus uitermate relevant in hoeverre situaties en reacties van daders volledig onder controle kunnen worden gehouden.

Een derde variant is gericht op het aanpakken van een vitale schakel (bijvoorbeeld een dienstverlener of een bruggenbouwer) in de criminele samenwerking. Het gaat hier dus om een strategische ('slimme') interventie die gebaseerd is op goede kennis van bijvoorbeeld de logistiek of de facilitators van samenwerkingsverbanden. Deze 'korte' klap heeft niet noodzakelijkerwijs een korte doorlooptijd. Ook kan deze variant onderdeel zijn van een langdurig rechercheonderzoek.

Ten slotte gaan wij in op de medewerking van daders en getuigen. Verhoren en getuigenverklaringen kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan opsporingsonderzoek. Maar medewerking van daders en getuigen is problematisch, omdat er veel aanwijzingen zijn van dreigingen met geweld, en in mindere mate van uitgevoerd geweld. Desondanks blijken er altijd wel daders bereid om verklaringen af te leggen. Vooral onder getuigen is er grote medewerkingsbereidheid.

Bijna alle hoofdverdachten in de door ons onderzochte zaken weigeren te verklaren. Ook als ze worden geconfronteerd met evident bewijs (verklaringen van anderen, foto's, taps, et cetera). Maar onder de minder belangrijke verdachten zijn er meestal wel enkele die – al dan niet beperkte – openheid van zaken willen geven. In ongeveer de helft van de 22 zaken zijn er één of meer daders die bekennen. In veel gevallen betreft het personen in uitvoerende functies die transport- of koerierswerk hebben verricht. Ook zijn er verklaringen van verdachten die in sociaal en zakelijk opzicht verder van een crimineel samenwerkingsverband af staan, zoals leveranciers en bemiddelaars. Een opvallend gegeven is dat de verklaringsbereidheid in de loop der tijd kan fluctueren. In sommige zaken is er een soort eb- en vloedbeweging van zwijgen, bekennen, en weer zwijgen.

In bijna alle 22 onderzochte zaken zijn één of meer getuigen bereid medewerking te verlenen, soms ook ondanks de angst voor represailles. Uit de dossiers komt naar voren dat getuigen die verder afstaan van de daders over het algemeen bereid zijn om de gevraagde informatie te verstrekken.

In enkele interviews wordt door de respondenten gesteld hoe belangrijk het is tijd en aandacht te besteden aan getuigen. Er zit – zo wordt meermalen in verschillende bewoordingen gesteld – ‘rek’ in de medewerkingsbereidheid van dergelijke getuigen. Bij inbedding in legale beroepen en organisaties zijn er juist vanwege deze inbedding altijd wel getuigen die kunnen verklaren over de criminele transacties die in het kader van hun organisatie, sector of beroep zijn gepleegd. In enkele gevallen heeft het ondervragen van dergelijke getuigen niet alleen veel informatie opgeleverd, maar naar alle waarschijnlijkheid ook preventief gewerkt.

Beleidsimplicaties

De veronderstelde maakbaarheid van de opsporing

De geïmproviseerde wijze waarop de aanpak van georganiseerde misdaad in het begin van de jaren negentig een aanvang nam, heeft plaats gemaakt voor een ‘verwetenschappelijking van beleid’. De ambitie om alles te willen weten en alles tegen elkaar af te willen wegen, en de rationele beleidsmodellen die daarvan het gevolg zijn, spreken zeer tot de verbeelding van politici, beleidsmakers en leidinggevenden. Maar bedacht moet worden dat de daarvoor vereiste informatiestroom pas op gang komt door feitelijk opsporingsonderzoek. Het is daarom van groot belang dat de recherchepraktijk openstaat voor ‘prikkelers’ van buiten, waardoor nieuwe impulsen worden ontvangen en andere, tot dan toe onbekende fenomenen kunnen worden opgepikt. De huidige, sterk geformaliseerde besluitvorming en aansturing van de recherche, staat deze noodzakelijke flexibiliteit enigszins in de weg. Een concrete suggestie is om de mogelijkheden te verruimen om kortlopende onderzoeken te starten, zonder al te veel voorafgaande besluitvorming, en daarop stap voor stap voort te bouwen.

Internationale samenwerking

Nederlandse opsporingsinstanties zijn in eerste instantie gericht op de in Nederland geboren of langer in Nederland woonachtige daders en in mindere mate op ‘instromende’ en ‘uitstromende’ daders, die cruciale schakels kunnen zijn in de internationale handelsactiviteiten van in Nederland verblijvende daders. Bij de opsporing en vervolging van transitcriminaliteit zijn de informatiestromen van en naar het buitenland van groot belang. Er vindt de laatste jaren veel internationale politie-samenwerking plaats. De samenwerking varieert sterk in intensiteit en moet meer gestructureerd gebeuren ten behoeve van het opbouwen van een informatiepositie, die cruciaal is voor succesvolle onderzoeken, en het opbouwen van vertrouwen in internationale samenwerkingsrelaties. Naast de versterking van de (infra)structuur van internationale samenwerking zou volop ruimte gegeven moeten worden voor bilaterale internationale samenwerking tussen opsporingsteams.

De situationele aanpak

In veel gevallen gaat het om 'criminele gelegenheidsstructuren': de daders rouleren, maar de illegale praktijken blijven bestaan. Kennelijk zit er een 'structuur' in dergelijke criminele activiteiten die niet wordt beïnvloed door de strafrechtelijke aanpak.

Deze criminele activiteiten zijn ingebed in de 'gewone' sociale omgeving. Bepaalde lokaties of beroepen blijken goede mogelijkheden te bieden om criminele activiteiten te plegen. Deze inbedding heeft een tweetal belangrijke implicaties voor de strafrechtelijke aanpak van georganiseerde criminaliteit. In de eerste plaats voor de waarheidsvinding. Deze inbedding bemoeilijkt het onderzoek naar de feitelijke toedracht van de criminele activiteiten. Het is niet op het eerste gezicht duidelijk of een met een koffer slepende bagagemedewerker uit de bagagekelder in Schiphol zijn werk doet of een misdrijf pleegt. Anderzijds biedt de inbedding tal van goede, nog onvoldoende benutte, mogelijkheden voor opsporingsonderzoek: (ex)werknemers, klanten, concurrenten, buurtbewoners, bezoekers et cetera kunnen criminele transacties waarnemen en verklaringen afleggen over de activiteiten die in hun sector plaatsvinden. Dat vereist wel een grote, blijvende inzet van de recherche in het onderhouden van relaties binnen de betrokken kwetsbare beroepen en lokaties. Maar veel rechercheactiviteit is vooral zaaksgebonden. De tweede belangrijke implicatie betreft de situationele omstandigheden waardoor de illegale activiteiten mogelijk werden die onder de loep moeten worden genomen. Er is vrij weinig aandacht voor de rol die de omgeving speelt bij het ontstaan en voortduren van deze criminaliteit. In enkele zaken hebben misdaadanalisten 'bestuurlijke rapportages' gemaakt ten behoeve van mogelijke aanknopingspunten voor bestuurlijke preventie (zie hierover de brief van de Ministers van Justitie en BZK aan de Tweede Kamer van 22 november 2004, Kamerstukken II, 29 911, nr. 4, p. 12). Het is de bedoeling dat het (lokale) overheidsbestuur op basis van dergelijke adviezen de betrokken partijen (branches, bestuurlijke diensten, beroepen) wijst op hun verantwoordelijkheden in het terugdringen van de mogelijkheden die hun sector biedt voor het plegen van misdrijven. De ervaringen die zijn opgedaan in de strafzaak zouden het begin kunnen zijn van het veranderen van staande praktijken op het gebied van screening van personeel, toezicht op productieprocessen, beoordeling van klanten, et cetera. Dit betekent dat één strafzaak een veel bredere uitstraling kan hebben.

1 Inleiding

1.1 Terugblik en vooruitblik

Pas rond het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw heeft het thema georganiseerde criminaliteit¹ in Nederland een prominente plaats op de politieke agenda gekregen. Ook in andere Europese landen kreeg het onderwerp pas in deze periode politieke aandacht, met uitzondering van Italië waar het probleem al veel eerder onderwerp van publieke discussie was (Fijnaut & Paoli, 2004: 239-262; 603-621).

Achteraf kan men constateren dat de aanvankelijke beeldvorming sterk werd beïnvloed door ideeën over Italiaanse en Amerikaanse maffia-organisaties en de wijze waarop deze zich manifesteren in de samenleving. Piramidaal opgebouwde misdaadorganisaties zouden op het punt staan om binnen te dringen in economische branches en politieke instituties. Daarbij zouden zij optreden als een soort alternatieve overheid die in bedrijfstakken of regio's twee traditionele overheidstaken overneemt: het geweldsmonopolie en het recht om belasting te heffen (door middel van protectie en afpersing). In de internationale literatuur wordt dit illegaal opereren op legale markten ook wel '*racketeering*' genoemd (o.a. Gambetta, 1993; Jacobs, 1999; Jacobs & Peters, 2003; Paoli, 2003). Dat '*racketeering*' geen hersenspinsel is, blijkt wel uit de concrete voorbeelden die vooral in het buitenland zijn aangetroffen. Zo werden in New York de winsten in bepaalde economische sectoren zoals de havens of de bouwsector afgeroomd door controle over de vakbonden of over cruciale toeleveranciers (Jacobs, 1999). Ook kan worden gewezen op de controle over bepaalde Italiaanse regio's, geschraagd door geweld(sdreiging), corruptie, politieke macht en een historisch gegroeide rol van maffiaorganisaties als '*conflict-regulator*' (zie o.a. Paoli, 2003).

Van racketeering naar transitcriminaliteit

Sinds het begin van de jaren negentig is de beeldvorming ten aanzien van georganiseerde criminaliteit ingrijpend veranderd door systematisch wetenschappelijk onderzoek. In opdracht van de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden voerde de onderzoeksgroep Fijnaut een uitgebreid onderzoek uit naar de aard, ernst en omvang van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. De onderzoeksgroep concludeerde dat

1 Bij het beschrijven van georganiseerde criminaliteit hanteren wij in navolging van de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden als uitgangspunt de definitie – of beter gezegd: de begripsbepaling – van de onderzoeksgroep Fijnaut: 'Er is sprake van georganiseerde criminaliteit indien groepen die primair gericht zijn op illegaal gewin systematisch misdaden plegen met ernstige gevolgen voor de samenleving, en in staat zijn deze misdaden op betrekkelijk effectieve wijze af te schermen' (PEO, Bijlage VII, 1996: 24; Kleemans et al., 1998: 22-23). Deze begripsbepaling is vooral van belang, omdat daarbij een analytisch onderscheid wordt gemaakt tussen 'georganiseerde criminaliteit' en 'organisatiecriminaliteit'. Van organisatiecriminaliteit is sprake als leden van een op zich legale organisatie misdrijven plegen in het kader van de uitoefening van hun reguliere taken (PEO, Bijlage VII, 1996: 22-29). Dat er interessante mengvormen bestaan tussen georganiseerde criminaliteit en organisatiecriminaliteit doet aan de zin van dit *analytisch* onderscheid niets af. Het verschijnsel organisatiecriminaliteit valt echter buiten het kader van dit onderzoek (zie voor een overzicht Van de Bunt & Huisman, 2007).

er geen aanwijzingen waren dat bedrijfstakken onder controle stonden van de georganiseerde misdaad (PEO, Bijlage VII, 1996). Ook in de follow-up studies van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit, in het kader waarvan sinds 1996 doorlopend grootschalige opsporingsonderzoeken systematisch worden geanalyseerd, werden nagenoeg geen voorbeelden aangetroffen van protectie, politieke corruptie, onwettige beïnvloeding van politieke besluitvorming of infiltratie in vakbonden. Ook waren er geen duidelijke aanwijzingen van pogingen om regio's of bedrijfstakken door corruptie en geweld onder controle te krijgen (Kleemans, Van den Berg & Van de Bunt, 1998; Kleemans, Brienens & Van de Bunt, 2002).

In de meeste gevallen blijkt het bij georganiseerde criminaliteit te gaan om smokkel van mensen (vrouwenhandel, mensensmokkel) en verboden waar, zoals drugs, wapens en gestolen auto's, en om illegale grensoverschrijdende handelingen, zoals ondergronds bankieren en het ontduiken van heffingen en accijnzen. Plegers van georganiseerde criminaliteit bedrijven dus vooral internationale handel en Nederland functioneert daarbij als productieland, doorvoerland of bestemmingsland. Daarom werd in het vorige monitorrapport de term 'transitcriminaliteit' geïntroduceerd, hetgeen een betere beschrijving geeft van de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland dan 'racketeering' (Kleemans et al., 2002).

Plegers van georganiseerde criminaliteit liften eerder mee op bestaande goederen-, geld- en passagiersstromen dan dat zij zelf onderdelen van de infrastructuur onder controle houden. De positie van Nederland als doorvoerland – met onder meer de Rotterdamse haven, de luchthaven Schiphol en allerlei import- en exportfaciliteiten – biedt ook goede mogelijkheden voor verschillende vormen van transitcriminaliteit.

Bedrijfstakken worden dus wél gebruikt om misdrijven te plegen of te verheimelijken. Ook wordt misdaadgeld geïnvesteerd in bedrijven en onroerend goed (Meloën et al., 2002). Maar over de precieze omvang van deze bestedingen bestaat nog steeds veel onduidelijkheid.² Wat betreft de aard van de bestedingen is duidelijk geworden dat daders vooral investeren in sectoren die hen vertrouwd zijn, zoals de horeca, de prostitutiebranche, de autobranche en de transportbranche (Meloën et al., 2002). Ook de plaats van de investeringen wordt bepaald door de mate van vertrouwdheid. Daders investeren vooral in het land van herkomst: autochtone Nederlandse daders in Nederland, Turkse daders in Turkije, et cetera.

Wanneer men in andere landen investeert, zijn dit veelal landen waar men crimineel actief is of waar men goede sociale relaties heeft (Kleemans et al., 2002).

Random investeringen in onroerend goed is recentelijk grote ongerustheid ontstaan door afpersingen en liquidaties. Door verschillende journalisten is uitgebreid gepubliceerd over de 'golf' aan liquidaties in de Nederlandse

2 Ook een recente studie van Unger et al. (2006) naar criminele geldstromen brengt – door de vele (betwistbare) theoretische aannames – weinig duidelijkheid in deze kwestie.

onderwereld (zie o.a. Leistra, 2006; Middelburg & Vugts, 2006b). Een terugkerend thema daarbij is de mogelijke relatie met investeringen in vastgoed en de verweving tussen de vastgoedwereld en de onderwereld. Dit thema heeft een concreet gezicht gekregen met de moord op vastgoedmagnaat Endstra en de publicatie van de 'Endstra-tapes', de uitgelekte gesprekken die hij voor zijn dood voerde met de Amsterdamse CIE, waarin hij in indringende bewoordingen zijn eigen visie geeft op de ontwikkelingen rond zijn persoon, de bedreigingen aan zijn adres en de (vermeende) afpersingspraktijken (Middelburg & Vugts, 2006a). Ook de opeenvolgende liquidaties in de 'Amsterdamse' onderwereld hebben opnieuw vragen opgeworpen over wantrouwen en conflicten binnen de wereld van de georganiseerde misdaad en over de relaties tussen onderwereld en bovenwereld. Aan deze vragen willen wij in dit rapport niet voorbijgaan. Daarom besteden wij onder meer aandacht aan de rol van vertrouwen en wantrouwen bij criminele samenwerking en aan de rol van geweld(sdreiging) bij conflicten (hoofdstuk 2). Ook gaan wij nader in op de sociale inbedding van georganiseerde criminaliteit, waaronder de relatie met wettige beroepen en de invloed van de lokale inbedding van georganiseerde criminaliteit (hoofdstuk 3).

Sociale relaties

Ten tijde van de Parlementaire Enquête Opsporingsmethoden ontstond er veel ophef over de conclusies van de onderzoeksgroep Fijnaut over de grote betrokkenheid van bepaalde etnische minderheidsgroepen bij drugshandel en de negatieve uitstraling daarvan op Turkse, Marokkaanse en Surinaamse gemeenschappen. Ondanks het feit dat er in Nederland veel empirische studies naar minderheidsgroepen waren uitgevoerd, was daarin niet of nauwelijks aandacht besteed aan hun criminele activiteiten en criminele betrokkenheid. Over het waarom kon de onderzoeksgroep slechts gissen: 'traagheid in het signaleren, het ontbreken van toegang tot gegevens van de politie, naïviteit, zwijgzaamheid als gevolg van identificatie met de veronderstelde belangen van minderheden, taboeïsering van het thema of angst voor represailles?' (Fijnaut et al., 1997: 63). Een vergelijkbare conclusie trok de onderzoeksgroep met betrekking tot de commotie die ontstond over de rol van (voormalige) woonwagenvoerders in de georganiseerde misdaad. Ook hier vroeg men zich af of onderzoekers op dit terrein zich niet te veel als zaakwaarnemers hadden opgesteld. Een decennium later kan worden geconstateerd dat het taboe op deze thema's is doorbroken. Naast de focus op etniciteit is er meer aandacht voor de rol van sociale relaties. Bestaande sociale banden kunnen immers de basis vormen van criminele samenwerking. Veel immigranten in Nederland zijn afkomstig uit landen als Turkije, Marokko, Suriname en de Nederlandse Antillen; landen die zich tevens hebben ontwikkeld tot belangrijke bronlanden en doorvoerlanden van drugs voor de Europese markt. De sociale bindingen die door migratie zijn ontstaan tussen Neder-

land en de moederlanden, bieden een vruchtbare voedingsbodem voor internationale drugshandel. Dit is niet alleen van belang voor daders afkomstig uit etnische minderheidsgroepen, maar ook voor autochtone, Nederlandse daders. Zij profiteren in feite ook van deze sociale banden, bijvoorbeeld voor de import van cannabis, heroïne of cocaïne, of voor de export van synthetische drugs.

Daarnaast is duidelijk geworden dat het niet zo zinvol is om georganiseerde misdaad langs etnische scheidslijnen in te delen. Niet etniciteit vormt de basis van criminele samenwerkingsverbanden, maar de sociale relaties die tussen verschillende personen bestaan. Daarom is in het eerste monitorrapport het beeld van etnische homogeniteit en etnische geslotenheid van criminele samenwerkingsverbanden genuanceerd. Zo is er ook aandacht ontstaan voor etnische heterogeniteit en interetnische samenwerking. Sociale relaties worden wel beïnvloed door etniciteit, maar beperken zich niet tot de eigen etnische groep, zeker niet als daders al langere tijd in Nederland woonachtig zijn. Ook het feit dat transitcriminaliteit is gebaat bij contacten met andere landen en met andere etnische groepen draagt bij aan interetnische samenwerking en 'etnische integratie' in de misdaad. In het eerste monitorrapport is de verwachting uitgesproken dat in de toekomst het beeld van etnisch homogene groepen en etnische geslotenheid steeds minder van toepassing zal zijn op de werkelijkheid van de georganiseerde criminaliteit in Nederland (Kleemans et al., 1998: 31-59). Uit vervolgonderzoek en uit de criminaliteitsbeeldanalyses van de Nationale Recherche kan worden opgemaakt dat deze verwachting inderdaad is uitgekomen (o.a. KLPD, 2004a; 2004b; 2004c). Ook zijn er interessante vormen van interetnische samenwerking geconstateerd in etnisch vrij homogene criminaliteitsvelden zoals Turkse heroïnesmokkel en Chinese mensensmokkel. In beide gevallen wordt vooral het transport overgelaten aan autochtone Nederlanders en andere etnische groepen (KLPD, 2004b; Soudijn, 2006).

Het taboe op etniciteit, nationaliteit of afkomst³ is met andere woorden doorbroken en het probleem van georganiseerde criminaliteit wordt ook niet eenzijdig geprojecteerd op één of meer minderheidsgroepen. Daarvoor in de plaats is een focus op de sociale relaties van daders gekomen en is er ruimte ontstaan voor nieuwe vragen. Als er bij transitcriminaliteit zo veel te winnen is bij samenwerking over de landsgrenzen heen en tussen verschillende etnische groepen, hoe verhoudt zich dat dan tot het feit dat familie- en vriendschapsrelaties vaak zijn geclusterd op basis van factoren als geografische afstand, etniciteit, opleiding, leeftijd, et cetera (o.a. Feld, 1981)? Hoe verhoudt zich de veiligheid van sterke sociale relaties (familie en vrienden) tot de aanvullende capaciteiten die derden kunnen inbrengen?

3 In de discussie lopen etniciteit, nationaliteit en afkomst vaak sterk door elkaar heen. Ook wij maken hier verder geen nader onderscheid. In feite is vooral relevant waar je bent geboren, wie je familie en je vrienden zijn, waar je zelf woont en waar je familie en vrienden wonen.

Kunnen benodigde capaciteiten wel binnen de eigen kring worden gevonden of spelen ook 'zwakke' sociale relaties een rol? Wat houdt vertrouwen bij criminele samenwerking eigenlijk concreet in? Hoe wordt het tot stand gebracht? En wat kan worden gezegd over de sociale inbedding van transnationale criminaliteit? Op deze vragen zullen wij in hoofdstuk 2 en 3 nader ingaan.

Van piramidale misdaadorganisaties naar criminele netwerken

In de beeldvorming van de jaren negentig werden criminele samenwerkingsverbanden doorgaans voorgesteld als traditionele maffia-organisaties naar Italiaans of Amerikaans voorbeeld: duurzame, piramidale organisaties met een strenge hiërarchie, een duidelijke taakverdeling, een gedragscode en een intern sanctiesysteem. Dergelijke criminele organisaties bestaan wel degelijk, maar zijn in Nederland eerder uitzondering dan regel. Dit impliceert echter niet dat criminele samenwerkingsverbanden geen structuur kennen of dat de relaties in samenwerkingsverbanden inwisselbaar en horizontaal zijn.

In de vorige monitorrapportages is gewezen op de brede variëteit aan samenwerkingsverbanden en op het feit dat de logistiek van de criminele activiteiten (wat moet er allemaal worden geregeld?) grote invloed heeft op de manier waarop de samenwerking concreet gestalte krijgt. Ook is aandacht besteed aan de interne dynamiek van criminele samenwerkingsverbanden en criminele netwerken, die vooral op de wat langere termijn zichtbaar wordt. Door samenwerkingsverbanden te analyseren als criminele netwerken, waarin daders met elkaar in wisselende samenwerkingsverbanden kunnen samenwerken, ontstaat er niet alleen oog voor de stabiliteit in bepaalde samenwerkingsrelaties, maar ook voor discontinuïteit en verandering. Dergelijke inzichten zijn ook voor de opsporing van groot belang.

Door dit bredere perspectief kan ook een betere analyse plaatsvinden van de posities van daders binnen criminele netwerken en hun afhankelijkheidsrelaties. Zo zijn er vaak duidelijke hoofdrolspelers waarvan vele andere daders afhankelijk zijn vanwege hun geld, kennis of contacten. Deze hoofdrolspelers zien we telkens weer terug, in verschillende opsporingsonderzoeken en in verschillende samenwerkingsverbanden. Maar andere daders kunnen gaandeweg steeds minder afhankelijk worden van deze hoofdrolspelers, doordat zij zelf geld, kennis en contacten vergaren en vervolgens steeds meer eigen criminele activiteiten ontwikkelen. Door niet a priori uit te gaan van een duurzame, piramidale organisatie, ontstaat er dus oog voor groei en ontwikkeling binnen criminele netwerken. Ook kan duidelijk worden dat *facilitators*, die veelal in de periferie van criminele samenwerkingsverbanden opereren (denk aan geldwisselaars, ondergrondse bankiers, financiële dienstverleners en documentenvervalsers), hun diensten verlenen aan meerdere criminele samenwerkingsverbanden. Daarmee nemen zij een belangrijkere positie in binnen een

crimineel netwerk dan beschouwing van afzonderlijke 'criminele organisaties' zou doen vermoeden.

Deze nieuwe visie op de aard van criminele samenwerkingsverbanden heeft verstreckende gevolgen gehad voor het denken over opsporingsstrategieën (zie ook KLPD, 2003; Openbaar Ministerie, 2004). Bij het beeld van duurzame, piramidale organisaties passen de grootschalige opsporingsonderzoeken uit begin jaren negentig, die een lange doorlooptijd hadden en waarbij inbeslagnemingen en arrestaties telkens werden uitgesteld tot men uiteindelijk in één keer de totale criminele organisatie kon 'oprollen'. Het meest verregaande voorbeeld van een dergelijke strategie was de omstreden Delta-methode, waarbij het de bedoeling was om een informant – door middel van het onder regie van politie en justitie doorvoeren van grote partijen drugs – te laten 'groeien' tot aan de top van een criminele organisatie.

Bij criminele netwerken passen echter andere opsporingsstrategieën (Kleemans & Kruissink, 1999). In de eerste plaats relativeert het denken in termen van criminele netwerken de verwachtingen die men moet hebben van de strafrechtelijke aanpak van georganiseerde criminaliteit. Want als niemand onvervangbaar is, kunnen gaten binnen criminele netwerken ook weer worden opgevuld. Overigens betekent dit niet dat strafrechtelijk ingrijpen zinloos is. In de tweede plaats biedt het mogelijke alternatieven voor de traditionele aanpak. Zo kan men zich afvragen of de strafrechtelijke aanpak – gegeven deze beperkingen – effectiever kan worden gemaakt door meer gebruik te maken van de strategie van 'korte klappen', parallel aan of gecombineerd met langer lopend rechercheonderzoek (Kleemans et al., 1998; Schoenmakers, 2005). Wanneer er immers sprake is van een crimineel netwerk waarbinnen meerdere daders en meerdere samenwerkingsverbanden actief zijn, kunnen arrestaties en inbeslagnemingen niet alleen als een risico maar ook als een kans voor opsporingsonderzoeken worden beschouwd. Zo kunnen inbeslagnames en arrestaties direct bewijs opleveren of leiden tot belastende verklaringen tegen andere verdachten. Ook kunnen taps en andere opsporingsmiddelen de reacties op tegenslagen registreren: wie contact opneemt met wie, discussies over wat er fout is gegaan en wie er verantwoordelijk is, onderling wantrouwen dat de samenwerking ondermijnt, fouten die ontstaan doordat men moet improviseren, et cetera.

Opsporingsstrategieën en opsporingsmethoden dienen te worden aangepast aan het te bestrijden fenomeen. Maar wat weten we eigenlijk over het te bestrijden fenomeen? En wat voor resultaten hebben verschillende opsporingsstrategieën in verschillende situaties? Wat opvalt in discussies over opsporingsstrategieën is dat deze vaak vrij abstract zijn en weinig empirisch onderbouwd. Wat weten we eigenlijk van de daders die in onderzoeken naar georganiseerde criminaliteit naar voren komen? Waren zij al bekend bij politie en justitie? En hoe hebben hun criminele carrières zich eigenlijk ontwikkeld? In hoofdstuk 4 zullen we nader op deze vragen ingaan. Daarnaast besteden wij in hoofdstuk 5 aandacht aan de opsporing

van georganiseerde criminaliteit. Hoe komen criminele activiteiten en criminele samenwerkingsverbanden aan het licht? Welke lessen kunnen we trekken uit de afgeronde opsporingsonderzoeken uit de Monitor Georganiseerde Criminaliteit? Op deze manier hopen wij de abstracte strategiediscussies te voeden met concrete, empirische inzichten.

1.2 Doelstelling, probleemstelling en relatie ten opzichte van andere onderzoeken

Het doel van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit is om de kennis die wordt opgedaan tijdens grootschalige opsporingsonderzoeken, zo goed mogelijk te benutten voor het verkrijgen van inzicht in de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Door de inzet van verregaande opsporingsmethoden, zoals infiltratie, telefoontaps, het opnemen van vertrouwelijke communicatie en observatie, leveren deze onderzoeken unieke kennis op over het verschijnsel georganiseerde criminaliteit en het gedrag van daders. Daarom is het van groot belang dat de inzichten uit dergelijke opsporingsonderzoeken systematisch worden vastgelegd en worden teruggekoppeld naar personen die betrokken zijn bij de bestrijding van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Want zonder een goed inzicht in de aard van de georganiseerde criminaliteit blijft de bestrijding daarvan in het luchtledige hangen.

Dit al langer bestaande idee om 'de kennis van de werkvloer' systematisch vast te leggen,⁴ kwam in een stroomversnelling door de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden. Mede naar aanleiding van de conclusies van de Enquêtecommissie heeft de Minister van Justitie besloten om het informatiebeleid over georganiseerde criminaliteit te herzien. In dit verband is aan de Tweede Kamer onder meer toegezegd om periodiek te rapporteren over de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland en te signaleren ontwikkelingen (Ministerie van Justitie, 1996). De Monitor Georganiseerde Criminaliteit vormt de concrete invulling van deze toezegging. Een bijzonderheid is dat bij de inrichting en opzet van dit onderzoek is voorzien in continuïteit, waardoor ook gesproken wordt over een *monitor*. Uit het overzichtswerk van Fijnaut en Paoli blijkt dat een dergelijk doorlopend wetenschappelijk onderzoeksproject naar georganiseerde criminaliteit uniek is in Europa (Fijnaut & Paoli, 2004: 606).

De centrale probleemstelling van de monitor luidt als volgt:

Wat is de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland en welke ontwikkelingen zijn op dit gebied te onderkennen?

⁴ In 1993 werd dit idee al verwoord in het rapport van de Werkgroep Deskundigheidsbevordering ten behoeve van het project Aanpak Zware Georganiseerde Criminaliteit, onder voorzitterschap van mr. R.A.M. Behling.

Een belangrijke beperking in deze probleemstelling ligt in het feit dat het onderzoek zich richt op de *aard* en niet op de *omvang* van de georganiseerde criminaliteit. De reden voor deze keuze is eenvoudig: de vraag naar de omvang van de georganiseerde criminaliteit is op grond van door de politie verrichte opsporingsonderzoeken niet te beantwoorden. De verrichte opsporingsonderzoeken geven immers eerder een indicatie van de prioriteitenstelling van politie en justitie, dan van de werkelijke omvang van bepaalde problemen (zie voor meer informatie Van de Bunt & Kleemans, 2000: 266-267).

Om geen valse verwachtingen te wekken, is vanaf de aanvang van dit onderzoeksproject daarom expliciet in de probleemstelling opgenomen dat alleen wordt ingegaan op de *aard* van de georganiseerde criminaliteit. Opsporingsonderzoeken bieden bijzonder veel informatie over tal van vragen: Wie zijn de daders? Hoe werken zij samen? Hoe gaan zij te werk? Op welke manier spelen zij in op de mogelijkheden en beperkingen die hun omgeving hen biedt? Hoe schermen zij zich af tegen risico's? Wat verdienen zij aan hun illegale activiteiten en waaraan besteden zij dit? Antwoorden op dergelijke basale onderzoeksvragen zijn van buitengewoon groot belang voor een gefundeerde bestrijding van georganiseerde criminaliteit. Deze antwoorden kunnen worden verkregen uit diepgaande analyses van grootschalige opsporingsonderzoeken. Onderdelen van de criminele werkelijkheid kunnen immers uitgebreid en intensief door politie en justitie in beeld worden gebracht. Deze gebundelde aandacht kan misschien niet de omvang in kaart brengen, maar kan wel het inzicht vergroten in de aard van het verschijnsel en de gedragspatronen en mechanismen die daarbij een rol spelen (PEO, 1996, Bijlage VII: 30-45; Kleemans et al., 2002: 36-37).

De bovenstaande basale vragen zijn daarom nader uitgewerkt in een uitgebreide aandachtspuntenlijst die wordt gebruikt bij de analyse van afgeronde opsporingsonderzoeken. Deze uitgebreide aandachtspuntenlijst, die is te vinden in bijlage 2, gaat in op de volgende onderwerpen:

- het opsporingsonderzoek (inclusief ingezette opsporingsmethoden);
- de aard van het criminele samenwerkingsverband;
- activiteiten en werkwijze;
- contacten met de omgeving;
- omvang, verdeling en besteding van het wederrechtelijk verkregen voordeel;
- strafrechtelijke afdoening;
- evaluatie/leerervaringen.

Vanaf 1996 zijn met behulp van deze systematiek 120 grootschalige opsporingsonderzoeken geanalyseerd (veertig zaken per ronde). Daarmee is inmiddels een grote dwarsdoorsnede aan opsporingsonderzoeken voorhanden, niet alleen over verschillende samenwerkingsverbanden en criminaliteitsvelden, maar ook in de tijd. Op basis van dit materiaal is het ook mogelijk om verdiepingstudies uit te voeren, bijvoorbeeld naar

specifieke delicten zoals mensensmokkel (Kleemans & Brienen, 2001) of specifieke aspecten zoals ondergronds bankieren (Kleemans et al., 2002; Passas, 2005) of preventie van georganiseerde criminaliteit (Van de Bunt & Van der Schoot, 2003). In deze derde ronde zijn specifieke verdiepingsstudies uitgevoerd naar de criminele carrières van daders (zie hoofdstuk 4) en naar rechnerstrategieën (zie hoofdstuk 5). In paragraaf 1.3 wordt dieper ingegaan op de onderzoeksopzet en de onderzoeksmethoden.

Relatie tot andere onderzoeken

De Monitor Georganiseerde Criminaliteit is niet de enige analyseactiviteit die op dit terrein wordt ondernomen (zie voor een overzicht Kleemans, 2007). Sinds de Parlementaire Enquêtecommissie is er in dit opzicht veel veranderd. Destijds werd nog geconcludeerd dat de omvang en de kwaliteit van analyses veel te wensen overliet, één van de belangrijkste redenen waarom de onderzoeksgroep Fijnaut werd ingesteld. Maar de afgelopen jaren zijn zowel in wetenschappelijke kring als bij de politie interessante criminaliteitsbeeldanalyses verricht (zie ook Nieuwkamp, 2001). Zo is ten tijde van de (voormalige) Kernteams en na de oprichting van de Nationale Recherche een reeks van analyses op verschillende criminaliteitsvelden totstandgekomen (o.a. KLPD, 2004a; 2004b; 2004c; 2005a; 2005b). Ook is vorig jaar een 'update' verricht ten aanzien van de speerpunten van de Nationale Recherche: terrorisme en andere extreme vormen van ideologisch gemotiveerde misdaad, handel in cocaïne en heroïne, productie van en handel in synthetische drugs, mensenhandel en mensensmokkel, handel in en gebruik van vuurwapens en explosieven, en witwassen.⁵ Daarnaast is in 2004 een eerste proeve van een Nationaal Dreigingsbeeld Zware of Georganiseerde Criminaliteit verschenen (DNRI, 2004). Ten slotte wordt al lange tijd door de Dienst Nationale Recherche Informatie voor de Europese Unie jaarlijks een landelijke inventarisatie gemaakt van opsporingsonderzoeken naar vormen van georganiseerde criminaliteit (Van Gemert, 2000; Van der Heijden, 2000). Vorig jaar is op basis van een nieuwe systematiek door Europol op basis van landenrapportages een 'Organised Crime Threat Assessment' (OCTA) opgesteld.

Al deze analyseactiviteiten kunnen worden beschouwd als aanvullend en wederzijds versterkend. Zo is het Nationaal Dreigingsbeeld (NDB) gebaseerd op eigen onderzoek, maar voor een groot deel ook op onderzoeken en analyseactiviteiten van andere instanties. Daarnaast heeft het NDB een duidelijk andere doelstelling dan bijvoorbeeld de Monitor Georganiseerde Criminaliteit. Zo is het bij het NDB uitdrukkelijk de bedoeling om veelomvattend te zijn, om vooruit te kijken naar toekomstige ontwikkelingen, en om ook een normatieve waardering te geven van de dreiging die deze ontwikkelingen zouden opleveren voor de Nederlandse samenleving.

5 Brief van de Minister van Justitie d.d. 11 juli 2006. *Voortgangsbericht bestrijding georganiseerde criminaliteit*. TK vergaderjaar 2005-2006, 29 911, nr. 4.

Een dreigingsanalyse als het NDB kan voor de beleidsvorming van grote waarde zijn, omdat het de politieke en normatieve discussie kan structureren. Daarbij is het wel van belang om duidelijk onderscheid te maken tussen wat uit wetenschappelijk onderzoek en politieanalyses feitelijk bekend is en wat niet bekend is ('blinde vlekken'). Ook dient men bedacht te zijn op het onderscheid tussen feitelijke kennis, verwachtingen of speculaties ten aanzien van toekomstige ontwikkelingen, en normatieve waarderings van verschijnselen (wordt een bepaald verschijnsel wel of niet als dreiging gekwalificeerd en op basis van welke criteria?). Het karakter van het NDB verschilt in dit opzicht sterk van dat van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit. Met het NDB worden terreinen betreden die bij de Monitor Georganiseerde Criminaliteit bewust zijn vermeden: vragen naar de omvang van verschijnselen en de ontwikkeling van deze omvang in de nabije toekomst, en vragen naar de normatieve waardering van verschijnselen (wel of geen dreiging?).

De doelstellingen en de onderzoeksmethoden van het NDB en de Monitor Georganiseerde Criminaliteit verschillen dus sterk. Daarmee zijn deze twee projecten ook nadrukkelijk als aanvullend ten opzichte van elkaar te beschouwen. Daarnaast schept de komst van het vierjaarlijkse NDB ook ruimte voor de Monitor Georganiseerde Criminaliteit om zich meer te richten op de sterkste punten van de gebruikte onderzoeksmethode: beschrijving, verklaring en verdieping (zie ook paragraaf 1.3).

1.3 Onderzoeksofzet en onderzoeksmethoden

In het eerste monitorrapport zijn wij reeds uitvoerig ingegaan op de onderzoeksofzet van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit. Daarom beperken wij ons in het onderstaande tot een verantwoording van onze primaire keuze voor 'hard' onderzoeksmateriaal (paragraaf 1.3.1), de selectie van zaken (paragraaf 1.3.2), de gegevensverzameling (paragraaf 1.3.3) en het gebruik van overige bronnen (paragraaf 1.3.4). In de volgende paragraaf geven we vervolgens een beknopte beschrijving van het onderzoeksmateriaal.

1.3.1 De primaire keuze voor 'hard' onderzoeksmateriaal

Vanaf de aanvang van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit is een duidelijke keuze gemaakt om bij dit onderzoeksproject een sterke nadruk te leggen op het gebruik van valide, betrouwbaar en toetsbaar onderzoeksmateriaal. Daarom is gekozen voor het primair analyseren van recent afgesloten opsporingsonderzoeken, waarbij er voldoende bewijs is vergaard om de verdachten te vervolgen.⁶

⁶ Het gaat hierbij om de 'hardheid' van het onderzoeksmateriaal. Zaken waarbij onvoldoende bewijs is vergaard tegen verdachten om tot vervolging over te gaan, worden daarom niet meegenomen.

Bij georganiseerde criminaliteit zijn er immers verschillende gradaties in de 'hardheid' van informatie. CIE-informatie en beschrijvingen van criminele samenwerkingsverbanden uit projectvoorstellen hebben vaak een sterk hypothetisch karakter. Pas bij een tactisch onderzoek, waarbij telefoontaps, observatie en soms nog verdergaande opsporingsmiddelen worden ingezet, wordt duidelijk of deze hypothesen ook op waarheid berusten. Soms blijkt de criminele werkelijkheid er dan ineens heel anders uit te zien dan aanvankelijk was gedacht. Ook kan het onderzoek onvoldoende hard bewijs opleveren tegen de verdachten om tot vervolging over te gaan of kan de rechter – in eerste aanleg of in hoger beroep – een negatief oordeel vellen over het verzamelde bewijsmateriaal.

Meer dan een halve eeuw geleden werd al heftig gediscussieerd over de vraag welke consequenties deze verschillen in 'hardheid' van het onderzoeksmateriaal zouden moeten hebben voor wetenschappelijk onderzoek. Tappan (1947) stelde zich op het standpunt dat alleen de rechter kon uitmaken of iemand zich had schuldig gemaakt aan criminele activiteiten. Sutherland (1945) vond daarentegen dat criminaliteit zo dicht mogelijk bij de bron moest worden bestudeerd, ook in gevallen waarin zaken niet door de strafrechter waren afgehandeld. Anders zou bijvoorbeeld witteboordencriminaliteit niet of nauwelijks onderzocht kunnen worden.

Aan de hardheid van het onderzoeksmateriaal hechten wij grote waarde. Daarom worden afgesloten opsporingsonderzoeken geanalyseerd waarbij er voldoende bewijs is vergaard om de verdachten te vervolgen. Maar, als wij het standpunt van Tappan (1947) zouden volgen, dan zouden wij bruikbaar onderzoeksmateriaal jaren moeten laten liggen, totdat er een onherroepelijk vonnis is. Dit is onwenselijk wanneer men een 'up-to-date' beeld van georganiseerde criminaliteit wil schetsen. Daarom analyseren wij opsporingsonderzoeken op het moment waarop het beeld van de zaak voldoende helder is, veelal rond het moment dat het onderzoeksdossier door het politieteam is afgesloten en is overgedragen aan het Openbaar Ministerie ter verdere afdoening. Dit betekent dat op het moment van eerste analyse strafrechtelijke financiële onderzoeken (SFO's) nog kunnen doorlopen, evenals gerechtelijke vooronderzoeken tegen minder belangrijke of gerelateerde verdachten. In het kader van de monitor volgen wij echter ook de resultaten van de SFO's en de afloop van de rechtszaken. Met het selecteren van een opsporingsonderzoek vellen wij dus geen juridisch oordeel over het gedrag van de verdachten. Dat doet de rechter. Wij gebruiken het verzamelde bewijsmateriaal voor wetenschappelijk onderzoek en hanteren de vervolgingsbeslissing van het Openbaar Ministerie als een eerste toets op de hardheid van dit onderzoeksmateriaal. Daarmee kan echter niet worden uitgesloten dat tijdens het proces nieuwe informa-

6 Wel worden meegenomen: zaken die voor de rechter worden gebracht; zaken waarbij het Openbaar Ministerie kiest voor een andere afhandeling van de zaak (transactie, fiscale aanpak, et cetera); en zaken waarbij er een duidelijk aanwijsbare reden is – anders dan gebrek aan bewijs – om niet te vervolgen (bijvoorbeeld: overlijden van de verdachte).

tie ter tafel komt, waardoor bepaalde interpretaties in een ander daglicht komen te staan. Ook is het mogelijk dat de rechter, in eerste aanleg of in hoger beroep, één of meer verdachten vrijsprekt van bepaalde tenlastegelegde feiten, op formele of op inhoudelijke gronden. Het afwisselend gebruik in de tekst van termen zoals dader of verdachte impliceert dan ook niet per definitie dat de betrokkenen onherroepelijk zijn veroordeeld.

De belangrijkste reden dus om te kiezen voor recent afgesloten opsporingsonderzoeken is dat deze relatief 'harde' informatie opleveren over de aard van de georganiseerde criminaliteit. Bovendien kunnen deze 'uitgefilterde' gegevens goed in hun specifieke context worden beoordeeld. Een opsporingsonderzoek heeft namelijk een zekere interne logica. Slechts zelden is het simplistische beeld van toepassing dat er sprake is van één zaak met betrekking tot één vastomlijnde en stabiele 'criminele organisatie' die zich bezighoudt met één bepaald soort criminaliteit. Veel vaker gaat het om verschillende deelonderzoeken die een zekere logische samenhang vertonen die afhankelijk is van zowel de aard van het fenomeen als de gevolgde researchstrategie. Bijvoorbeeld: een onderzoek naar een documentenvervalser brengt ook verschillende samenwerkingsverbanden aan het licht die zich bezighouden met mensensmokkel en fraude. Of: een onderzoek richt zich op een bedrijf dat grondstoffen levert voor de productie van XTC, waardoor ook verschillende interessante 'klanten' in beeld komen. Daarnaast kan er sprake zijn van meerdere samenwerkingsverbanden, meerdere criminele activiteiten, en samenwerkingsverbanden die zich in de loop van een opsporingsonderzoek ontwikkelen. Omdat er in een opsporingsonderzoek altijd onderzoekslijnen zijn die verder uitgerechercheerd kunnen worden, worden bepaalde lijnen – om uiteenlopende redenen, maar veelal uit capaciteitsoverwegingen – afgekappt of overgedragen aan andere researchteams, in Nederland of in het buitenland. Daarbij komt dat de Nederlandse opsporingsonderzoeken zich veelal richten op de nationale of lokale aspecten van een netwerk en daarmee een systematische 'bias' kennen (zie ook hoofdstuk 5). Vooral grootschalige opsporingsonderzoeken laten de samenhang zien tussen verschillende onderzoekslijnen en deelonderzoeken.

Ieder opsporingsonderzoek is in feite dus een conglomeraat van verdachten en strafbare feiten, waarbij deze verdachten al dan niet (bewijsbaar) betrokken zijn. In het vorige rapport is deze stelling geïllustreerd door een overzicht te geven van de veertig opsporingsonderzoeken die toen zijn geanalyseerd (Kleemans et al., 2002: 29). In totaal bleken deze te bestaan uit minimaal 359 deelonderzoeken en bleken er minimaal 54 duidelijke relaties te liggen met andere tactische onderzoeken. Dit maakt duidelijk hoe complex grootschalige opsporingsonderzoeken kunnen zijn en welke verwevenheid er kan bestaan tussen onderzoeken die worden uitgevoerd door verschillende researchteams. Het beeld dat een opsporingsonderzoek betrekking zou hebben op één zaak met betrekking tot één vastomlijnde en stabiele

‘criminele organisatie’ die zich bezighoudt met één bepaald soort criminaliteit, is dus niet alleen naïef maar ook misleidend. Deze constatering heeft ons inziens ook directe consequenties voor de selectie van zaken en voor de manier waarop dergelijke zaken dienen te worden geanalyseerd.

1.3.2 De selectie van zaken

Informatie over georganiseerde criminaliteit wordt ons niet op een presenteerblaadje aangeboden. Het systematisch beschrijven van grootschalige opsporingsonderzoeken door middel van het houden van interviews en het analyseren van vaak zeer omvangrijke dossiers, is een buitengewoon tijdrovende aangelegenheid. Het is echter ook één van de weinige manieren om betrouwbare en geldige informatie te verzamelen over het verschijnsel georganiseerde criminaliteit.⁷ Daarom bestaat er onmiskenbaar een spanning tussen het streven naar alomvattendheid en de intensiteit waarmee opsporingsonderzoeken kunnen worden geanalyseerd. Het is dus kiezen tussen ‘breed en globaal’ en ‘selectief en intensief’ onderzoek. Een goed voorbeeld van ‘breed en globaal’ is het promotieonderzoek van Soudijn (2006), waarbij alle (kleine en grotere) rechtszaken met betrekking tot Chinese mensensmokkel zijn geanalyseerd in de periode 1996-2003. De zeer arbeidsintensieve analyse van één opsporingsonderzoek door Klerks (2000) kan als een goed voorbeeld van ‘zeer selectief en intensief’ worden beschouwd.

De Monitor Georganiseerde Criminaliteit kiest hierin een middenweg. Op basis van een inventarisatie van opsporingsonderzoeken⁸ worden bij iedere dataverzamelingsronde veertig grootschalige opsporingsonderzoeken geselecteerd die uit oogpunt van de analyse van georganiseerde criminaliteit de meeste ‘toegevoegde waarde’ vertegenwoordigen.⁹ Sommige

7 Een andere methode is het houden van daderinterviews en/of het verrichten van etnografisch onderzoek. Voor een bespreking van de voor- en nadelen van deze methoden kan worden verwezen naar Potter (1994: 25-46), PEO (1996, Bijlage VII: 30-45) en Bovenkerk (1998). Men kan zich echter afvragen of de standaardargumenten voor etnografisch onderzoek wel van toepassing zijn bij het verschijnsel georganiseerde criminaliteit. Is het aannemelijk dat men in contact komt met de subjecten waar het werkelijk om gaat en dat men feitelijk juiste informatie krijgt over hun gedrag? Of moeten antropologen zich ook meer richten op het empirisch rijke materiaal uit opsporingsonderzoeken (vergelijk Staring et al., 2005)?

8 Bij de eerste ronde van de Monitor is door het WODC zelf een inventarisatie uitgevoerd bij alle arrondissementsparketten, Kernteams en vestigingen van de FIOD (Kleemans et al., 1998: 22-25). Bij de tweede ronde is besloten om – teneinde het veld niet dubbel te belasten – zoveel mogelijk aan te sluiten bij de inventarisaties van opsporingsonderzoeken die jaarlijks door de DNRI worden uitgevoerd ten behoeve van de Europese Unie. Om dit materiaal uit te breiden en aan te vullen, zijn vervolgens door het onderzoeksteam gericht bezoeken gebracht aan enkele grote korpsen, de Kernteams en de bijzondere opsporingsdiensten. Bij de derde ronde zijn aparte inventarisaties uitgevoerd met betrekking tot de (eenheden van de) Nationale Recherche, de grote steden (Amsterdam, Rotterdam en Den Haag), de FIOD-ECD en het Functioneel Parket (dat het gezag heeft over alle bijzondere opsporingsdiensten). Ook is gebruikgemaakt van de landelijke inventarisaties van mensenhandelzaken van het Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel.

9 Zoals in voetnoot 1 is aangegeven, gebruiken wij bij de selectie van opsporingsonderzoeken de definitie – of beter gezegd: de begripsbepaling – van de onderzoeksgroep Fijnaut als uitgangspunt. Daarbij wordt onder meer een analytisch onderscheid gemaakt tussen ‘georganiseerde criminaliteit’ en ‘organisatiecriminaliteit’ (PEO, Bijlage VII, 1996: 24). Zie voor de achtergronden van deze keuze: Kleemans et al. (1998, 22-23).

opsporingsonderzoeken voegen immers meer toe aan onze kennis over georganiseerde criminaliteit dan andere. Zo bestaat er al vrij veel kennis over de handel in traditionele verdovende middelen, aangezien politie en justitie hier van oudsher veel aandacht aan besteden. Veel recenter is de aandacht voor bijvoorbeeld mensensmokkel, vrouwenhandel/mensenhandel, synthetische drugs, wapens en explosieven, fraude en witwassen. Aangezien opsporingsonderzoeken op deze gebieden veel meer toevoegen aan onze kennis dan het zoveelste traditionele drugsonderzoek, is in de verschillende dataverzamelingsrondes geprobeerd om extra aandacht te besteden aan deze gebieden (zie ook paragraaf 1.4).

Daarnaast is een inschatting gemaakt van de 'toegevoegde waarde' op basis van de informatie uit de inventarisatie en gesprekken met sleutelpersonen. Daarbij is rekening gehouden met die aspecten waarover nog niet zoveel bekend is, zoals de relatie tussen 'onderwereld' en 'bovenwereld', afscherming en de financiële aspecten van georganiseerde criminaliteit. Dit betekent bijvoorbeeld dat wij bij onze keuze uit de grote hoeveelheid drugsonderzoeken vooral die zaken hebben gekozen die veel informatie hebben opgeleverd over deze onbekende aspecten.

1.3.3 De gegevensverzameling

Na de keuze voor de zaken die wij wilden bestuderen, hebben wij contacten gelegd met de opsporingsteams en Officieren van Justitie die deze zaken onder hun hoede hadden. Met behulp van een uitgebreide aandachtspuntenlijst zijn eerst interviews gehouden met de betrokken rechercheurs, Officieren van Justitie en parketsecretarissen. Het doel van deze aandachtspuntenlijst, die is opgenomen als bijlage 2 bij dit rapport, is om alle relevante aspecten van een zaak zo systematisch mogelijk te behandelen.

Na de interviews is al het achterliggende bronnenmateriaal bestudeerd dat relevant was om de verzamelde gegevens in hun context te plaatsen en op hun betrouwbaarheid te toetsen: processen-verbaal, tapverslagen, observatieverslagen, verhoren, CIE-rapporten, op schrift gestelde misdaadanalyses, et cetera. Het onderzoeksteam bestond in deze fase van gegevensverzameling uit in totaal zes personen. Om de betrouwbaarheid van de interviews te verhogen is zoveel mogelijk gewerkt in koppels. Vervolgens is het dossieronderzoek door één van deze twee onderzoekers uitgevoerd, waarbij tussentijds werd teruggekoppeld met een collega-onderzoeker. Tevens is getracht om de betrouwbaarheid van de beschrijvingen en interpretaties te verhogen door de definitieve analyse terug te koppelen met de betrokken rechercheurs met het doel mogelijke onjuistheden te corrigeren.

1.3.4 *Het gebruik van overige bronnen*

De bewuste keuze voor de intensieve analyse van afgesloten opsporingsonderzoeken heeft naast evidente voordelen ook nadelen. Indien wij ons *uitsluitend* zouden baseren op analyses van afgesloten onderzoeken, bestaat het gevaar dat wij onvoldoende gebruikmaken van de overige kennis bij opsporingsinstanties en mogelijk onvoldoende oog hebben voor nieuwe ontwikkelingen. Daarom is ook gebruikgemaakt van interviews met experts en sleutelpersonen, informatie uit overige opsporingsonderzoeken, vertrouwelijke rapportages, fenomeenonderzoeken, misdaadanalyses en (wetenschappelijke) literatuur. Zoals in paragraaf 1.2 reeds is opgemerkt, is op dit punt veel ten goede veranderd sinds de eerste rapportage van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit. Daardoor kon meer dan voorheen gebruik worden gemaakt van het analysewerk van anderen.

Daarnaast heeft ten aanzien van twee specifieke onderwerpen aanvullende gegevensverzameling plaatsgevonden. In de eerste plaats betreft dit het deelonderzoek naar de criminele carrières van daders, waarover in hoofdstuk 4 wordt gerapporteerd. Dit deelonderzoek richt zich op de personen die als verdachte in beeld zijn gekomen in de tachtig opsporingsonderzoeken die zijn geanalyseerd bij de eerste en de tweede ronde van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit. In deze tachtig zaken zijn in totaal 1103 verdachten in beeld gekomen. Om een beeld te krijgen van de demografische kenmerken van deze personen, de ontwikkeling in hun criminele gedrag en hun strafrechtelijk verleden, zijn aanvullende gegevens verzameld uit het Nederlandse Justitiële Documentatiesysteem (JDS). Hierbij is dankbaar gebruikgemaakt van de expertise van het team van de WODC Recidivemonitor.¹⁰ Van de 1103 verdachten is 89% teruggevonden in het Nederlandse Justitiële Documentatiesysteem (JDS), waardoor gegevens beschikbaar zijn van in totaal 979 personen. Naast deze JDS-gegevens is gebruikgemaakt van het onderzoeksmateriaal van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit over de achtergronden van verdachten, de aard van de criminele samenwerkingsverbanden, de aard en omvang van de criminele activiteiten, de relaties met de omgeving en de verdiensten. Enerzijds is dit materiaal afzonderlijk geanalyseerd ten behoeve van verdiepende analyses, bijvoorbeeld ten aanzien van de levensgeschiedenissen van daders. Anderzijds is het onderzoeksmateriaal ook gehercodeerd ten behoeve van meer kwantitatieve analyses, bijvoorbeeld door gebruik te maken van informatie over de rol van de verdachten binnen het samenwerkingsverband en de kwaliteiten die zij bezitten.

10 Naast het team van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit heeft Christianne de Poot een belangrijke bijdrage geleverd aan dit deelproject, evenals het team van de WODC Recidivemonitor, met name Bouke Wartna, Sandra Kalidien, Nikolaj Tollenaar en Ad Essers. Voor meer informatie over JDS en OBDJ wordt verwezen naar Wartna, Blom en Tollenaar (2004).

In de tweede plaats heeft aanvullende gegevensverzameling plaatsgevonden met betrekking tot recherchestrategieën bij de opsporing van georganiseerde criminaliteit, waarover in hoofdstuk 5 wordt gerapporteerd. Sinds de tweede dataverzamelingsronde besteden wij systematisch aandacht aan enkele aspecten van het rechercheonderzoek (zie bijlage 2). Maar bij de laatste dataverzamelingsronde hebben wij daaraan nog iets toegevoegd. Omdat steeds meer onderzoeksdossiers digitaal op cd-rom beschikbaar zijn, hebben wij die mogelijkheid aangegrepen om bij 22 zaken specifiek en diepgaander informatie te verzamelen over de opsporingsactiviteiten van de politie en de samenwerking die in het kader hiervan met andere diensten plaatsvond. Hiervoor is een uitgebreide aandachtspuntenlijst¹¹ opgesteld en zijn per zaak interviews gehouden met rechercheurs die met de opsporing van de concrete zaak waren belast.¹² Bij het schrijven van hoofdstuk 5 is van dit onderzoeksmateriaal gebruikgemaakt.

1.4 Beknopte beschrijving van het onderzoeksmateriaal

Vanaf 1996 zijn met behulp van dezelfde systematiek 120 grootschalige opsporingsonderzoeken geanalyseerd (veertig zaken per ronde). Na drie dataverzamelingsrondes is er nu een grote dwarsdoorsnede aan opsporingsonderzoeken voorhanden, niet alleen over verschillende samenwerkingsverbanden en criminaliteitsvelden, maar ook in de tijd. Het is belangrijk te beseffen dat de selectie van deze uitgebreid geanalyseerde opsporingsonderzoeken *bewust selectief* is. Wij selecteren juist die opsporingsonderzoeken die de meeste 'toegevoegde waarde' hebben voor onze kennis over georganiseerde criminaliteit.¹³ Naast aandacht voor traditionele drugsonderzoeken (cocaïne, heroïne, cannabis), hebben we daarom in alle dataverzamelingsrondes extra aandacht geschonken aan synthetische drugs, mensensmokkel, fraude en witwassen. Dit geldt ook voor het onderwerp vrouwenhandel/mensenhandel, met uitzondering van de tweede ronde, omdat toen het bordeelverbod werd opgeheven (zie ook Daalder, 2002). Bij de tweede ronde is tevens extra aandacht besteed aan wapenhandel en auto- en motordiefstal. Daarna is door het WODC specifiek wetenschappelijk onderzoek uitgezet op deze gebieden (Spapens, 2002b; Ferwerda et al., 2005), waardoor deze onderwerpen bij

11 Deze uitgebreide aandachtspuntenlijst kan op verzoek worden toegestuurd.

12 Naast het team van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit heeft Roelof Jan Bokhorst een belangrijke bijdrage geleverd aan dit deelproject.

13 Een dergelijke selectie van casusmateriaal is in vergelijkbaar sociaal-wetenschappelijk onderzoek zeer gebruikelijk (Swanborn, 1996: 55-77; Wester & Peters, 2004: 44-49). De kracht van dergelijk onderzoek ligt immers vooral in het doen van kwalitatieve uitspraken over verschijnselen en achterliggende mechanismen en niet in het doen van kwantificerende uitspraken. Deze situatie zou niet principieel verschillen als wij alle opsporingsonderzoeken zouden analyseren. Ook dan zou er immers sprake zijn van een selectieve steekproef, bepaald door de prioriteitenstelling van politie en justitie. Daarom is er bewust voor gekozen om het onderzoek te richten op de sterke kanten van kwalitatieve analyses en op het soort uitspraken dat op basis daarvan kan worden gedaan. In paragraaf 1.6 zullen wij nog nader op dit punt ingaan.

de derde dataverzamelingsronde niet nog eens extra aandacht hebben gekregen. Wel beschikt het WODC over de casusbeschrijvingen uit het onderzoek van Ferwerda et al. (2005), waarbij gebruik is gemaakt van de systematiek van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit.¹⁴

De 120 geanalyseerde opsporingsonderzoeken hebben vaak betrekking op meerdere criminele samenwerkingsverbanden of meerdere delicten. Toch hebben we geprobeerd om in tabel 1 een overzicht te geven van deze zaken op basis van het soort illegale activiteiten dat in deze opsporingsonderzoeken de meeste aandacht heeft gekregen.

Tabel 1 Overzicht van de geanalyseerde opsporingsonderzoeken uit de eerste, tweede en derde ronde van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit op basis van het soort illegale activiteiten dat in deze opsporingsonderzoeken de meeste aandacht heeft gekregen

	Ronde 1	Ronde 2	Ronde 3	Totaal
Traditionele drugs	16	9	7	32
Synthetische drugs	7	5	11	23
Mensensmokkel	4	6	6	16
Vrouwenhandel	7	2	6	15
Wapenhandel	0	6	0	6
Auto- en motordiefstal	0	2	0	2
Fraude en witwassen	6	10	10	26
Totaal	40	40	40	120

Voor dit rapport zijn vooral de veertig zaken uit de derde ronde van belang, waarbij de gerechtelijke vooronderzoeken (GVO's) tegen de belangrijkste verdachten zijn afgesloten in de periode 2000-2006. Uit tabel 1 blijkt dat zeven van deze zaken primair betrekking hebben op traditionele drugs (cocaïne, heroïne, cannabis), elf op synthetische drugs, zes op mensensmokkel, zes op vrouwenhandel en tien op fraude en witwassen. Bij de zaken uit de eerste en de tweede ronde zijn de GVO's tegen de belangrijkste verdachten afgesloten in de periode 1996-1997 respectievelijk 1998-1999. Van alle 120 geanalyseerde zaken wordt in bijlage 3 een beknopte kwalitatieve beschrijving gegeven. 32 van deze zaken hebben betrekking op traditionele drugs (cocaïne, heroïne, cannabis), 23 op synthetische drugs, 16 op mensensmokkel, 15 op vrouwenhandel/mensenhandel, zes op wapenhandel, twee op auto- en motordiefstal en 26 op fraude en witwassen.

¹⁴ Ook in andere onderzoeken wordt deze systematiek gebruikt, bijvoorbeeld bij onderzoek in andere landen (Van de Bunt & Van der Schoot, 2003), of wordt voortgebouwd op deze systematiek (o.a. Staring et al., 2005; Soudijn, 2006; Spapens, 2006).

Voor sommige analyses in dit rapport is gebruikgemaakt van alle 120 zaken. Wanneer het gaat om analysevragen die nog niet eerder aan de orde zijn gesteld, zoals de relatie tussen beroepen en georganiseerde criminaliteit (hoofdstuk 3), is er in de regel ook weinig reden om geen gebruik te maken van alle 120 zaken. In het deelonderzoek naar criminele carrières hebben wij zelfs enkel en alleen gebruikgemaakt van de gegevens van de meer dan duizend daders uit de eerste tachtig zaken, aangevuld met JDS-gegevens. De reden daarvoor is eenvoudig. Sommige zaken uit de laatste ronde zijn zo recent dat betrouwbare gegevens uit het JDS nog niet voorhanden waren. In een vervolgfase van dit deelproject zullen wij overigens ook de daders uit de laatste dataverzamelingsronde betrekken.

1.5 Anonimisering

De Parlementaire Enquête Opsporingsmethoden heeft duidelijk gemaakt dat openbaar empirisch onderzoek naar georganiseerde criminaliteit van groot maatschappelijk belang is. Indien het niet mogelijk zou zijn om – met alle zorgvuldigheid – over dit onderwerp openbaar te publiceren, is het ook niet mogelijk om – empirisch gefundeerd – openbaar te debatteren over een dergelijk belangrijk maatschappelijk probleem. Dit klemmt te meer, aangezien discussies over dit onderwerp betrekking hebben op keuzes over ingrijpende inbreuken op de grondrechten van burgers.

Bij een openbare rapportage dient zich echter wel de vraag aan hoe gedetailleerd en op welke manier zaken kunnen worden beschreven zonder dat deze beschrijvingen ‘tot concrete personen herleidbaar’ zijn en deze personen schade toebrengen. Enerzijds kan detaillering immers het inzicht in bepaalde zaken vergroten, anderzijds maakt detaillering de zaken een stuk herkenbaarder.

Sommige problemen kunnen worden opgelost door het gebruik van meerdere casussen, door het casusmateriaal te gebruiken als toelichting bij een algemener en abstracter verhaal, en door te anonimiseren door middel van abstractie (zie ook Van de Bunt & Kleemans, 2000). Maar zonder details, die van belang zijn om voor de lezer de context van georganiseerde criminaliteit duidelijk te maken, wordt een verhaal wel heel abstract. Ook blijven er altijd bepaalde belangrijke details die dermate herkenbaar zijn dat deze mogelijk ‘tot concrete personen herleidbaar’ zouden kunnen zijn: een mogelijk corrupte ambtenaar, een dubieuze advocaat of een liquidatie die veel ophef heeft veroorzaakt. In sommige gevallen hebben wij er daarom voor gekozen om op het gebied van de bronnenverantwoording water bij de wijn te doen en niet te verwijzen naar een specifieke casus, maar naar ‘één van de onderzochte casussen’.

In deze rapportage zijn dus ook meer gedetailleerde casusbeschrijvingen terug te vinden. De Monitor Georganiseerde Criminaliteit is in dit opzicht geen uitzondering, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de openbare criminali-

teitsbeeldanalyses van de Nationale Recherche (o.a. KLPD, 2004a; 2004b; 2004c; 2005a; 2005b) en recent wetenschappelijk onderzoek op basis van politiebronnen (Staring, 2005; Soudijn, 2006; Spapens, 2006).¹⁵ Niettemin hebben wij als extra check op de zorgvuldigheid door de begeleidingscommissie van het onderzoek expliciet laten toetsen of de publicatie van dit rapport geen onevenredige schade zou toebrengen aan betrokken personen.

1.6 Reikwijdte van het onderzoek

Op basis van de door ons geanalyseerde opsporingsonderzoeken zijn *kwalitatieve* uitspraken mogelijk over het verschijnsel georganiseerde criminaliteit. Welk verband bestaat er bijvoorbeeld tussen sociale relaties en criminele samenwerkingsverbanden? Hoe ontwikkelen criminele carrières zich? En hoe reageren daders op hun omgeving? Voor het vinden van een antwoord op dergelijke vragen zijn juist systematische casusstudies uitermate geschikt (Swanborn, 1996). Deze mechanismen worden immers vooral duidelijk wanneer bepaalde zaken zeer intensief worden bestudeerd. De diepte van de kwalitatieve analyses en de rijkdom van het empirisch materiaal maken dit onderzoek dus bij voorkeur geschikt voor het beantwoorden van kwalitatieve vragen over de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland.

Kwantificerende uitspraken zijn op basis van ons onderzoeksmateriaal veel minder zinvol. Wij kunnen hooguit aangeven dat bepaalde verschijnselen voorkomen, dat zij meer dan incidenteel voorkomen of dat zij niet voorkomen (voorzover wij weten). Hoe vaak bepaalde verschijnselen voorkomen, is op basis van ons onderzoek niet verantwoord aan te geven. Het enige antwoord dat wij op dit soort vragen kunnen geven is het aantal keren dat een bepaald verschijnsel voorkomt in de door ons onderzochte zaken. Alle 'kwantificerende' uitspraken als 'veel' of 'vaak' worden in dit rapport dus gedaan binnen de context van de door ons geanalyseerde zaken.

Deze situatie zou overigens niet principieel anders zijn geweest als wij alle opsporingsonderzoeken zouden hebben onderzocht. Ook dan zou er sprake zijn geweest van een selectieve steekproef, bepaald door de prioriteiten van politie en justitie, waardoor het onmogelijk is om generaliserende, kwantitatieve uitspraken te doen over het verschijnsel georganiseerde criminaliteit (zie voor meer informatie Kleemans et al., 1998: 28-29).¹⁶ Daarom is er bewust voor gekozen om het onderzoek te richten op de sterke

¹⁵ Journalisten gaan op dit punt nog aanmerkelijk verder (vergelijk o.a. Middelburg & Vugts, 2006a; 2006b; Leistra, 2006).

¹⁶ Dit wil niet zeggen dat er helemaal geen 'kwantificerende' uitspraken mogelijk zijn over het verschijnsel georganiseerde criminaliteit. Zo bieden systematische controleacties soms aanknopingspunten voor kwantificerende uitspraken over bepaalde deelvragen.

kanten van kwalitatieve analyses en op het soort uitspraken dat op basis daarvan kan worden gedaan.

Een zwakte die kwalitatief onderzoek doorgaans kenmerkt, is dat relatief weinig cases worden onderzocht. Deze beperking kent dit onderzoek beslist niet: over een lange periode van zo'n tien jaar is een dwarsdoorsnede van 120 grootschalige opsporingsonderzoeken nauwkeurig geanalyseerd. Toch past ook bescheidenheid: wij hebben slechts een deel van alle opsporingsonderzoeken onderzocht en alle 'kwantificerende' uitspraken als 'veel' of 'vaak' in dit rapport worden gedaan binnen de context van de door ons geanalyseerde zaken.

1.7 Indeling van het rapport

In hoofdstuk 2 nemen wij de rol van vertrouwen en wantrouwen bij criminele samenwerking onder de loep. Waarop heeft 'vertrouwen' eigenlijk betrekking? Gaat het om vertrouwen in de integriteit van de ander of is dat onvoldoende basis voor de samenwerking? Vervolgens wordt ingegaan op de wijze waarop vertrouwen totstandkomt in de samenwerking tussen daders. Op basis waarvan wordt bepaald dat de ander voldoende te vertrouwen is en hoe wordt dit vastgesteld? Ten slotte behandelen wij de methoden die worden gebruikt om gebrek aan vertrouwen in de samenwerking te compenseren. Daarbij wordt ook ingegaan op de vraag welke reacties optreden wanneer het vertrouwen wordt beschaamd. Is de dreiging met of toepassing van fysiek geweld de geijkte wijze van reageren? In hoofdstuk 3 staat de sociale inbedding van georganiseerde criminaliteit centraal. In de vorige twee monitorrapportages hebben wij veel aandacht besteed aan de inbedding van georganiseerde criminaliteit in bestaande sociale relaties. In hoofdstuk 3 gaan wij nader in op twee aspecten van sociale inbedding die in de literatuur tot nu toe onderbelicht zijn gebleven: de relatie tussen beroepen en georganiseerde criminaliteit en de lokale inbedding van transnationale georganiseerde criminaliteit. Hoofdstuk 4 gaat over criminele carrières in de georganiseerde criminaliteit. Eerst gaan wij in op de kennis die is opgedaan in het traditionele onderzoek naar criminele carrières en de vragen die daarbij centraal staan. Helpt deze kennis ons verder bij onderzoek naar criminele carrières in de georganiseerde criminaliteit? Of moeten er nieuwe vragen worden gesteld en nieuwe antwoorden worden gezocht? Daarna gaan we in op de vraag hoe daders van georganiseerde criminaliteit in beeld komen bij politie en justitie en wat wij weten en kunnen weten over hun justitiële verleden. Vervolgens behandelen wij de manier waarop 'starters' betrokken raken bij georganiseerde misdaad. Ten slotte belichten we de criminele carrières van 'leidinggevendenden'.

Hoofdstuk 5 gaat in op de opsporing van georganiseerde criminaliteit. Nagegaan wordt hoe de politie op het spoor is gekomen van de criminele

activiteiten, meer concreet: waardoor of door wie werd het opsporingsonderzoek geïnitieerd? Vervolgens wordt aangegeven in welke mate er sprake is geweest van internationale samenwerking in de opsporing en tot welke resultaten dit heeft geleid. Daarna beschrijven we verschillende toepassingen van de 'korte klap'-methode en de ervaringen daarmee. Ten slotte gaan we in op de medewerkingsbereidheid van verdachten bij verhoren en op de medewerkingsbereidheid van getuigen.

In de slotbeschouwing (hoofdstuk 6) presenteren wij een synthese van de belangrijkste bevindingen van ons onderzoek en gaan wij in op de mogelijke aanknopingspunten die deze onderzoeksresultaten bieden voor enkele actuele discussies.

2 Vertrouwen, wantrouwen en criminele samenwerking

2.1 Inleiding

Mensen moeten elkaar kunnen vertrouwen. Dit geldt in het gewone leven, in het zakenleven en ook in de misdaad. Gambetta omschrijft vertrouwen ('trust') als volgt: *'When we say we trust someone or that someone is trustworthy, we implicitly mean that the probability that he will perform an action that is beneficial or at least not detrimental to us is high enough for us to consider engaging in some form of cooperation'* (Gambetta, 2000: 217). Maar het probleem is dat je er nooit zeker van kunt zijn of je wel terecht vertrouwen in de ander stelt: *'Trust is to believe despite uncertainty'*. Wanneer vertrouwen ontbreekt, kan controle (dwang) uitkomst bieden. Vertrouwen kan niet worden afgedwongen; maar dwang kan wel uitkomst bieden wanneer vertrouwen ontbreekt. Zo kunnen partijen die elkaar niet helemaal vertrouwen hun onzekerheid verkleinen door bijvoorbeeld duidelijke afspraken te maken.

Bij illegale samenwerking zijn de problemen veel groter dan bij legale samenwerking. Daders lopen voortdurend risico's. Zij kunnen worden opgelicht door zakenpartners of worden opgepakt door de politie. Een aantrekkelijk aanbod kan een valstrik blijken te zijn van de politie of uitlopen op een ripdeal. Het is voor daders dikwijls moeilijk om bij transacties die mislopen de precieze oorzaken van de problemen te achterhalen. Is er sprake van moedwil, misverstand, onvermogen of ongelukkig toeval? De onzekerheden over het toekomstige gedrag van de ander kunnen bij illegale transacties niet worden verminderd door zekerheden te zoeken in schriftelijk vastgelegde prijs- en leveringsafspraken. De nakoming van afspraken over illegale transacties is uiteraard niet in rechte afdwingbaar.¹⁷ Daarom zijn daders – ironisch genoeg – sterk aangewezen op partners die betrouwbaar zijn. In onze eerste rapportage wordt beschreven hoe sociale relaties worden gebruikt om deze problemen het hoofd te bieden. Telkens weer zien wij dat familie, vrienden en bekenden met elkaar samenwerken en elkaar introduceren bij anderen. Het is een oplossing voor de samenwerkingsproblemen in het ongereguleerde, criminele milieu waarin sluimerend wantrouwen en de kans op bedrog effectieve samenwerking in de weg kunnen staan. Hechte relaties en hechte samenwerkingsverbanden lijken dus het patente antwoord te zijn op dergelijke problemen (Kleemans et al., 1998: 93-122). Daaraan verbinden sommige onderzoekers de verwachting dat naarmate de financiële en strafrechtelijke risico's van bepaalde criminele activiteiten groter worden, ook het belang van vertrouwen zal toenemen. Zij verwachten dan ook meer

¹⁷ Overigens bevatten ook vele legale transacties, bijvoorbeeld op markten of via internet, risico's. Ook deze legale transacties zijn feitelijk niet in rechte afdwingbaar. De betrokken partijen moeten er over en weer op vertrouwen dat de ander zijn afspraken tot betaling of levering gestand doet.

hechte relaties aan te treffen in samenwerkingsverbanden naarmate de criminele activiteiten riskanter zijn. Zo zou er bijvoorbeeld meer cohesie zijn bij internationale heroïnehandel dan bij internationale autodiefstal (o.a. Bruinsma & Bernasco, 2002: 138).

In dit hoofdstuk wordt aan deze constatering nog een element toegevoegd. Aan de hand van enkele voorbeelden wordt geïllustreerd dat hechte relaties alleen niet altijd soelaas bieden. Sterke banden kunnen soms gaan knellen en beperkingen opleggen aan de expansie van illegale handel. Naast hechte relaties kunnen 'zwakke' relaties een belangrijke complementaire rol spelen. Om dit punt duidelijk te maken nemen wij in dit hoofdstuk de rol van vertrouwen en wantrouwen bij criminele samenwerking onder de loep. Waarop heeft 'vertrouwen' eigenlijk betrekking? Gaat het om vertrouwen in de integriteit van de ander? Of is dat onvoldoende basis voor de samenwerking? Dit vraagstuk komt in paragraaf 2.2 aan de orde. Vervolgens wordt in paragraaf 2.3 ingegaan op de wijze waarop vertrouwen totstandkomt in de samenwerking tussen daders. Op basis waarvan wordt bepaald dat de ander voldoende te vertrouwen is en hoe wordt dit vastgesteld? In paragraaf 2.4 wordt ingegaan op de methoden die door daders worden gebruikt om gebrek aan vertrouwen in de samenwerking te compenseren. Ook zal worden ingegaan op de vraag welke reacties optreden wanneer het vertrouwen wordt beschaamd. Is de dreiging met of toepassing van fysiek geweld de geijkte wijze van reageren? Het hoofdstuk wordt afgesloten met een recapitulatie van de belangrijkste bevindingen (paragraaf 2.5).

2.2 Vertrouwen: een kwestie van kennen en kunnen

De meeste door ons bestudeerde samenwerkingsverbanden bedrijven 'transitcriminaliteit'. De activiteiten kunnen worden getypeerd als grensoverschrijdend handelen, waarbij vaak sprake is van het overbruggen van grote geografische afstanden en het overwinnen van culturele en taalkundige hindernissen. Bovendien zitten in de handelwijzen grote risico's ingebouwd. Bij omvangrijke deals lopen levering en betaling vrijwel altijd uiteen; er moet (deels) vooruit worden betaald of er wordt pas lang na de levering afgerekend. Er kan tijdens het traject van alles mis gaan, zonder dat precies duidelijk wordt door wiens toedoen. Niettemin staan er voor de betrokkenen grote financiële belangen op het spel.

Kenmerkend voor de daders van deze grootschalige transitcriminaliteit is dat zij, evenals succesvolle ondernemers, risico's hebben durven nemen en hun horizon hebben verbreed. Het is dan weliswaar belangrijk dat hechte sociale relaties de kans op bepaalde risico's afdichten, maar

de paradoxale situatie doet zich voor dat sterke cohesie voor succesvol ondernemen een beletsel kan zijn. Juist personen die sterk van elkaar verschillen, hebben elkaar in zakelijk opzicht veel te bieden. De toegevoegde waarde van samenwerking is dat zij elkaars specialismen en beperkingen kunnen benutten en compenseren. Zo weet de Colombiaanse producent van cocaïne vaak niet hoe hij de West-Europese consumentenmarkt moet bedienen. Het dilemma voor hem is dat het aanknopen van samenwerkingsrelaties met actoren die hierin wel thuis zijn zowel riskant als noodzakelijk is. De meeste toegevoegde waarde zit vaak juist in contacten tussen actoren uit verschillende landen, uit verschillende etnische groepen, of tussen actoren uit onder- en bovenwereld. Dergelijke contacten zijn soms al aanwezig, maar kenmerkend is juist dat dergelijke relaties allerm minst vanzelfsprekend zijn.

Anders dan Bruinsma en Bernasco (2002) veronderstellen, signaleren wij dat daders juist ook bij omvangrijke en riskante criminele operaties met ‘buitenstaanders’ – niet zijnde familieleden of vrienden of vaste zakenpartners – in zee kunnen gaan. Dit wil niet zeggen dat hiermee de betekenis van hechte sociale relaties wordt gerelativeerd. Wanneer bestaande, hechte sociale relaties mogelijkheden bieden voor het uitvoeren van criminele activiteiten, is dat voor daders mooi meegenomen. Maar vertrouwen mag niet worden vereenzelvigd met betrouwbaarheid of loyaliteit. Vertrouwen betreft altijd een verwachting over het handelen van de ander. Die verwachting kan gebaseerd zijn op iemands (vermeende) *betrouwbaarheid of loyaliteit*, maar tevens op iemands (vermeende) *capaciteit*.

De keuze van een handelspartner kan met andere woorden berusten op een moeilijke ‘afruil’ tussen betrouwbaarheid en capaciteit. Je kunt geloven in iemands betrouwbaarheid maar tegelijkertijd twijfelen aan zijn vermogen om de taken adequaat uit te voeren. Hechte sociale relaties kunnen zelfs een hinderlijke sta-in-de-weg zijn bij het nemen van de beste zakelijke beslissingen. De een kan wel vertrouwen hebben in de eerlijkheid en loyaliteit van de ander, maar uiteindelijk gaat het erom of hij op de ander kan bouwen: kan hij zijn aandeel in de criminaliteit goed ‘managen’, is hij in staat uit te voeren wat hij belooft? Het gaat dus niet alleen om het ‘kennen’ maar ook om het ‘kunnen’ van de ander. Vertrouwen hebben in de ander omvat dus meer dan de ander betrouwbaar vinden.

In enkele van de door ons onderzochte zaken wordt dit treffend geïllustreerd. In de zaak die hieronder wordt beschreven, heeft de politie een exporteur van XTC al geruime tijd ‘onder de tap’. Eén van de belangrijkste verdachten smokkelt grote partijen XTC naar de Verenigde Staten en Australië. Tijdens het opsporingsonderzoek neemt hij een belangrijke beslissing, hij wisselt namelijk van leverancier:

A werkt al jaren samen met enkele vaste producenten van XTC-pillen. Maar naarmate de export zich uitbreidt doet het probleem zich voor dat deze niet in staat zijn geregeld grote partijen XTC-tabletten te leveren. Door het succes van A's exporthandel ontgroeit hij als het ware zijn partners. Gedurende het opsporingsonderzoek komt hij in contact met een nieuwe producent die de reputatie heeft grote partijen te kunnen leveren. A bestelt al vrij spoedig na de contactlegging een partij van 1,6 miljoen XTC-pillen bij de nieuwe zakenrelatie. Tijdens telefoongesprekken met zijn vertrouweling zegt A over zijn nieuwe zakenrelatie:

'Ik ben nu bij de grootste van Nederland, ik bouw met hem verder (...) Ik wil niet verder met onze mensen (*bedoeld worden de vaste producenten*). Deze man is er niet een van ons. Hij is al wat ouder. Toen hij vrijkwam stonden er artikelen over hem in alle kranten. Hij is er een van hun (*onduidelijk wat hier wordt bedoeld*), ik wil niet meer met onze mensen werken, hij is echt de grootste van het land'.
(één van de onderzochte casussen).

Opmerkelijk is dat tussen dit gesprek en de uiteindelijke levering van de grote partij nog geen twee maanden tijdsverloop zit. Van een langdurig aftasten van elkaars integriteit is geen sprake; de beide partijen komen, gegeven het feit dat zij elkaar niet kenden, vrij snel tot afspraken en tot zaken. Uit een ander afgeluisterd gesprek blijkt dat er waardering is voor het vakmanschap van de grote leverancier:

Enkele weken voor de aflevering van de grote partij brengt de rechterhand van A een bezoek aan de plaats waar de pillen worden verpakt. Hij rapporteert als volgt zijn indrukken aan A:
'Nee, het is niet de plaats waar het gemaakt wordt, het is de plaats waar het ingepakt wordt. Ze hebben daar een pneumatische machine. Het zijn serieuze mensen, alles is er op genoteerd zoals je wilde, verpakt zoals je wilde, geregistreerd welk soort en hoeveel. Hij bracht me van elk soort een beetje, hij heeft het in mijn bijzijn opengemaakt. Alles in orde.'

Nog diezelfde avond belt A persoonlijk met de producent, en bevestigt daarin nog eens in codetaal de plaats van levering.

Interessant in deze zaak is het betrekkelijk grote gemak waarmee enkele vertrouwde producenten terzijde worden geschoven ten faveure van een onbekende, recent vrijgelaten producent wiens roem hem reeds vooruit is gesneld. Hij zou de grootste leverancier van XTC-pillen in Nederland zijn. Uit de wijze waarop A en zijn rechterhand over deze nieuwe handelspartner praten, komt naar voren dat het vertrouwen vooral op diens vermeende capaciteiten is gebaseerd. Hij is in staat grote partijen te leveren, hij verpakt het allemaal netjes, et cetera: 'het zijn serieuze mensen'.

Het is opmerkelijk dat de integriteit van deze vakman niet wordt getoetst, althans daarvoor zijn geen aanwijzingen gevonden. Ook is het natuurlijk mogelijk dat de pillenproducent na zijn detentie door de politie wordt gevolgd en afgeluisterd. Ondanks deze onzekerheden bestelt A nog geen twee maanden na het eerste contact een megapartij XTC-pillen bij zijn nieuwe handelsrelatie. A neemt op dit punt bewust of onbewust een risico. Zijn vertrouwen in zijn nieuwe partner is meer gebaseerd op diens 'kunnen' dan op het 'kennen' van hem.

Een andere casus heeft betrekking op een omvangrijk opsporingsonderzoek naar ondergronds bankieren. Internationale netwerken van ondergrondse bankiers gelden bij uitstek als voorbeelden van samenwerkingsverbanden die zijn gebaseerd op groot onderling vertrouwen in elkaars integriteit (o.a. Passas, 1999; 2005). De bankiers staan immers bij elkaar in het krijt en vereffenen pas na verloop van tijd de onderlinge rekeningen. Van de aanwezigheid van een transparante boekhouding is niet altijd sprake. Er wordt daarom een zware wissel getrokken op ieders eerlijkheid en dat zou kunnen verklaren waarom in deze internationale netwerken familie- en vriendschapsrelaties belangrijk zijn. De door ons onderzochte zaken bevestigen dit beeld: er zijn veel affectieve relaties (familie- en vriendschapsrelaties) en er vinden, voorzover wij kunnen waarnemen, geen onderlinge conflicten plaats over de berekening van tegoeden of over de betaling van openstaande rekeningen. Toch zien wij dat de actoren – zelfs in dit gesloten vertrouwensberoep – soms met verrassend gemak buiten de kaders van het hechte internationale netwerk relaties met anderen leggen in het kader van hun financiële transacties (zie ook: Thompson, 2006: 164 e.v.). Casus 95 biedt een gedetailleerde illustratie dankzij de uitvoerige bekentenissen van één van de verdachten:

De aandacht van de politie richt zich op een groepje van zes mannen – op één na zijn zij allen afkomstig uit dezelfde regio in India – die voor onder meer drugshandelaren en kledinghandelaren geld wisselen, overboeken of uitbetalen. De kern van de groep wordt gevormd door twee mannen, van wie A door zijn rechterhand B en door anderen met veel respect wordt bejegend. Hij wordt onder meer aangeduid met 'big boss', 'guru-djie' (wijze man in Punjabi) en 'ustaad' (leraar). Centrale plek is de keuken van een klein restaurant, geëxploiteerd door A en B, waar geld wordt geteld en tijdelijk wordt bewaard. De groep kan er onder meer voor zorgen dat in Nederland woonachtige drugshandelaren die in het Verenigd Koninkrijk partijen drugs verkopen en daarvoor Engelse ponden krijgen, gewoon in het restaurant in euro's uitbetaald kunnen krijgen. A heeft hiervoor vele contacten met andere geldwisselaars in binnen- en buitenland. Het opsporingsonderzoek richt zich onder meer op het blootleggen van de transacties voor Z, een cocaïnehandelaar die vanuit Nederland

partijen cocaïne in het Verenigd Koninkrijk verkoopt. In de periode van observatie (ongeveer 14 weken) wordt aan Z voor ongeveer een half miljoen euro uitbetaald. Eén van de verdachten uit de groep verklaart gedetailleerd hoe het contact met deze Z tot stand is gekomen: 'In...(datum) kwam een mij onbekende man in het restaurant. Wij hebben kennis met elkaar gemaakt, hij vertelde dat hij... (*bijnaam van Z*) heette. Hij en zijn vriendin hebben eten besteld. Ongeveer een maand later kwam Z naar het restaurant om een maaltijd op te halen. Z vertelde aan mij dat hij soms Engelse ponden had die hij gewisseld wilde hebben en hij vroeg of ik dit zou kunnen doen. Wij maakten een afspraak voor de volgende dag in het restaurant.'

Er zijn nog geen twee maanden verstreken sinds de eerste kennismaking met Z in het restaurant, als de eerste transactie plaatsvindt. De verdachte maakt in het verhoor duidelijk dat niet alleen de screening van klanten betrekkelijk gemakkelijk verloopt, maar dat zelfs het maken van afspraken met zakenpartners niet met al te veel waarborgen is omgeven. Hij verklaart dat hij op basis van een verzoek als dat van Z als volgt opereert:

'De volgende stap is dat ik contact ga opnemen met mijn contact in Engeland, met Y. Ik neem contact op met hem omdat ik hem al ken en weet dat hij een wisseling van dit bedrag kan regelen. Ik vertrouw deze man volledig en ik weet hoe groot deze persoon is op wisselgebied en wat hij kan doen. Ook weet ik dat deze persoon de zaken niet belazert, deze informatie krijg ik uit de eigen gemeenschap van Indiërs en Pakistanen. *Vaak is het iemand die je al hebt ontmoet maar niet altijd* (onze cursivering). Vaak zijn de personen waarmee wij wisselen bekenden en meestal personen die onze taal spreken.'

In het concrete geval van het verzoek van Z is het als volgt gegaan:

'Ik heb het telefoonnummer van mijn contact in Engeland gekregen van E (*E behoorde tot de groep, hij heeft kledingbedrijven in Engeland en Nederland*). Ik sprak met deze man af dat hij 1% kon verdienen, ik hield 1% voor mezelf over.'

Zonder dat A of B zelf rechtstreeks face-to-face contact hebben gehad met de Engelse wisselaar, worden op basis van uitsluitend telefoongesprekken zaken met hem gedaan. Kennelijk volstaat het dat E hem kent. Duidelijk wordt ook gemaakt dat vertrouwen niet alleen een oordeel omvat over de betrouwbaarheid van de toekomstige partner. Deze screening verloopt gemakkelijk (via de aanbeveling van E) en van belang blijkt vooral de vermeende competentie van de nieuwe zakenrelatie; hij wordt in staat geacht de prestatie ('de wisseling van *dit* bedrag') te kunnen verrichten.

De kracht van zwakke banden

De beide voorbeelden laten ook de kracht zien van 'zwakke' relaties. Zwakke relaties zijn verbindingen tussen individuen die niet intiem en niet hecht zijn. Volgens Granovetter (1973; 1983; 1985) zijn dergelijke relaties waardevol, omdat zij vaak niet redundant zijn en een belangrijke toegevoegde waarde hebben.¹⁸ Om goed geïnformeerd te zijn, en de kansen op een baan te vergroten, is het volgens Granovetter verstandiger om minder tijd te besteden aan hechte relaties, en meer tijd aan een groter aantal 'zwakke' relaties. Openstaan voor dergelijke contacten geeft nieuwe impulsen en nieuwe mogelijkheden.¹⁹ Dit wordt mooi geïllustreerd in onze beide voorbeelden: de betrokken XTC-exporteur en ondergrondse bankier stonden open voor het aangaan van nieuwe relaties, en beperkten zich in de samenwerking niet tot partners met wie hechte relaties bestonden. Door het aangaan van samenwerking met nieuwe personen ontstonden nieuwe mogelijkheden.

Ook bijzondere gebeurtenissen of gevaren kunnen daders ertoe brengen om personen in te schakelen buiten de eigen, vertrouwde kring. Zo doet zich in casus 111 in een doorgaans erg gesloten samenwerkingsverband van mensensmokkelaars een onverwachte gebeurtenis voor:

In deze casus worden Chinezen vanuit China via Nederland naar het Verenigd Koninkrijk gesmokkeld. Zij worden in afwachting van de overtocht ondergebracht in 'safehouses'. De smokkelorganisatie beheert deze safehouses zelf om geheimhouding te kunnen verzekeren. Maar door een incident moet één van de safehouses snel worden ontruimd. Binnen een half uur wordt vervangende ruimte geregeld, maar daarvoor was het wel noodzakelijk om personen buiten het samenwerkingsverband in te schakelen. Eén van de daders neemt de ongebruikelijke stap om zijn ouders te bellen, maar hij vangt bot. Zij verzoeken hem om zijn familie niet in zijn zaken te betrekken. Een vriendin blijkt wel bereid te zijn om onderdak te verlenen aan vier 'vrienden' van de dader, niet wetend dat het om mensensmokkel gaat (casus 111).

18 Burt (1992; 2005) heeft duidelijk gemaakt dat deze toegevoegde waarde vooral zit in het overbruggen van 'structural holes' en dat structural holes vaak worden overbrugd via zwakke relaties en niet via sterke sociale relaties. In de door ons onderzochte zaken komen wij echter ook daders tegen die structural holes – tussen verschillende landen, tussen verschillende etnische groepen of tussen onderwereld en bovenwereld – overbruggen via sterke sociale relaties en daarmee als het ware 'dubbel' voordeel hebben (Kleemans et al., 2002: 39–63).

19 Omgekeerd, argumenteert Granovetter dat hechte relaties leiden tot inkapseling en inertie. Als voorbeeld geeft hij aan dat gedeelde armoede vaak leidt tot sterke relaties en onderlinge solidariteit, maar dat dit de mensen zelf niet verder brengt: '*the heavy concentration of social energy in strong ties has the impact of fragmenting communities of the poor into encapsulated networks with poor connections between these units (...) This may be one more reason why poverty is self-perpetuating*' (Granovetter, 1983: 213).

Wij zien dus dat criminele samenwerkingsverbanden onder bepaalde omstandigheden samenwerkingsrelaties zoeken buiten de eigen, vertrouwde kring van personen. Hechte sociale relaties zijn weliswaar belangrijk (je kunt van elkaar op aan) maar vormen soms een beperking wanneer hoge eisen worden gesteld aan de capaciteiten van de samenwerkingspartners of wanneer zich onverwachte situaties voordoen.

De kracht van hechte banden

De hierboven beschreven 'afruil' tussen betrouwbaarheid en capaciteit dient onmiddellijk genuanceerd en gerelativeerd te worden. Onder bepaalde omstandigheden prevaleert de integriteit boven capaciteit. Dat is in de eerste plaats het geval bij specifieke (verticale) relaties tussen een 'baas' en zijn rechterhand. In diverse zaken signaleerden wij het bestaan van betrekkelijk duurzame en intensieve relaties tussen de belangrijke spelers in een samenwerkingsverband en personen die dagelijks hand- en spandiensten voor hen verrichten en hen ook uit de wind houden. Soms fungeren deze 'knechten' ook als bodyguard en chauffeur. Het behoeft nauwelijks betoog dat in een dergelijke relatie hoge eisen aan de loyaliteit van deze vertrouwelingen worden gesteld. In de tweede plaats moet worden aangetekend dat de verschillende typen van georganiseerde misdaad andere accenten leggen in de beoordeling van vertrouwen bij het aangaan van samenwerkingsrelaties. Volgens Varese (2006) blinkt de 'Ndrangheta' uit door een gesloten systeem van rekrutering; alleen bloedverwanten zouden de kans krijgen zich aan te sluiten bij de samenwerkingsverbanden die deel uitmaken van de 'Ndrangheta'. De Siciliaanse maffia en de Russische maffia's zouden nieuwe leden echter vooral op basis van bekwaamheid en ervaring beoordelen (Varese, 2006: 417). Hechte banden zijn een kracht, wanneer bijvoorbeeld de *modus operandi* van daders erop is gericht om machtsposities te verwerven en te consolideren om te kunnen afpersen. In dit opzicht past de geslotenheid van de 'Ndrangheta' bij de aard van de gepleegde criminaliteit.

De transitcriminaliteit van de criminele samenwerkingsverbanden die in Nederland opereren vereist vaak dat er contacten worden gelegd tussen daders uit verschillende landen, uit verschillende etnische groepen, of tussen onder- en bovenwereld. Soms vallen bestaande sociale relaties wonderwel samen voor bepaalde vormen van transitcriminaliteit, zoals bij heroïnesmokkel vanuit Turkije naar Europa. Maar het probleem van familie- en vriendschapsbanden is dat dergelijke sterke sociale relaties vaak weinig extra mogelijkheden bieden voor daders en hooguit kunnen worden benut voor het werven van menskracht voor uitvoerende activiteiten waarvoor niet al te bijzondere capaciteiten vereist zijn. Juist nieuwe relaties kunnen nieuwe handelsmogelijkheden bieden.

2.3 Hoe komt vertrouwen tot stand?

In onze twee eerdere rapportages is al uitvoerig betoogd dat het vertrouwen bij criminele samenwerkingsverbanden sterk afhangt van hechte familie- en vriendschapsrelaties. Je hebt vertrouwen in je broer, en ook nog wel in de vriend van je broer, maar naarmate het contact zwakker wordt, neemt ook het vertrouwen af. In deze paragraaf wordt ingegaan op de vraag hoe vertrouwen totstandkomt. Op basis waarvan hebben daders die niet kunnen leunen op hechte relaties, voldoende vertrouwen in elkaar om te kunnen samenwerken? In 2.3.1 wordt gewezen op het belang van leereffecten: vertrouwen wordt gebaseerd op eigen ondervinding met betrekking tot de (eerdere) prestaties van de partner. In 2.3.2 wordt gesteld dat vertrouwen gebaseerd kan zijn op de (overgedragen) ervaringen van anderen. Bepalend hierbij is de reputatie van de zakenpartner.

2.3.1 Uit eigen ondervinding

In zijn gesprekken met Colombiaanse cocaïnehandelaren in Nederland hoort Zaitch (2002) zijn informanten vaak over vertrouwen en verraad spreken. Hij spreekt zelfs van de obsessie die zijn informanten hebben met deze onderwerpen (Zaitch, 2002a: 278). Zij proberen betrouwbare partners te zoeken in de kring van bekenden zoals oude schoolvrienden en familieleden. Of ze proberen via een betrouwbare raadgever contacten te krijgen. Maar het zijn slechts voorlopige beoordelingen. Het 'echte' vertrouwen kan pas ontstaan als resultaat van samenwerking: '*On-the-job reliability can only be shown with experience*' (Zaitch, 2002a: 278). Dit betekent dat vertrouwen pas door samenwerking wordt verstevigd. Dit betekent ook dat *herhaling* en *routinisering* belangrijke elementen zijn in het ontstaan van onderling vertrouwen. Al doende krijgt men vertrouwen in elkaar, en voor speciale functies (waarvoor veel vertrouwen noodzakelijk is) is het noodzakelijk om dat geregeld te bevestigen. Vertrouwen is geen rustig bezit, er moet voortdurend aan worden gewerkt. Het meest duidelijk komt dit naar voren in de samenwerking tussen 'baas' en 'knecht'. In dit soort samenwerkingsrelaties is er in de regel intensief contact, via de telefoon en face-to-face. Deze intensiteit hangt uiteraard nauw samen met de aard van de relatie (de knecht verricht allerlei klusjes voor zijn baas), maar er zit ook een ander element bij. De baas-knechtrelatie is gebaseerd op een sterke vertrouwensband, en zo'n band wordt vrijwel dagelijks bevestigd en onderhouden.

Ook in andere typen van samenwerkingsrelaties zien wij de neiging naar herhaling en routinisering. Hoewel het uit oogpunt van afscherming tegen de politie misschien beter zou zijn om iedere keer weer opnieuw andere ontmoetingsplaatsen, betaalwijzen en werkwijzen te kiezen, is het uit oogpunt van het onderlinge vertrouwen geraten om dat niet te doen.

Soudijn (2006) constateert in zijn onderzoek naar mensensmokkel uit China dat smokkelaars de voorkeur hebben om gebaande en beproefde wegen te bewandelen in plaats van nieuwe contacten aan te knopen en andere routes te beproeven. Hoe verkieslijk verandering ook is uit oogpunt van afscherming, zo lang de samenwerking met anderen naar tevredenheid verloopt, zal deze op gelijke voet worden gecontinueerd: *'This is how fixed routes are created. New partners are sought only when necessary (for example, if a contact is arrested or cannot obtain tickets)'* (Soudijn, 2006: 91). Sommige illegale praktijken vereisen meer regelmaat om vertrouwen te wekken. Dit geldt vooral voor daders die 'vertrouwensfuncties' uitoefenen, bijvoorbeeld doordat zij financiële diensten verrichten zoals het wisselen en overboeken van geld. In de praktijk komt het voor dat misdaadgeld ongeteld wordt aangeboden en in goed vertrouwen aan de verdere zorg van de dienstverlener wordt overgelaten. Papieren reçu's zouden slechts de politie op het spoor kunnen zetten. Juist vanwege dit vertrouwensaspect moeten de dienstverleners als het ware vertrouwen uitstralen. Zij moeten transparant zijn in hun doen en laten, stipt op tijd werken, veel communiceren en door hun functioneren veel krediet opbouwen. De paradox is dat deze voorspelbaarheid risico's voor de financiële dienstverlener met zich meebrengt. Opsporingsinstanties weten dergelijke daders gemakkelijk te vinden, af te luisteren en te observeren. Ook in de criminele omgeving is het optreden van dergelijke dienstverleners bekend. Het maakt hen kwetsbaar voor overvallen en berovingen. In één van onze zaken werd een ondergrondse bankier beroofd van een grote hoeveelheid geld. Het was binnen een grote kring van klanten bekend wat zijn werktijden waren en wanneer hij met grote sommen geld op straat liep.

Concrete positieve ervaringen in de illegale samenwerking zijn dus een manier om vertrouwen in elkaar te krijgen. Vertrouwen is dan niet de voorwaarde voor succesvolle samenwerking, maar het resultaat ervan. Het kan leiden tot bestendige samenwerkingsrelaties waarvan zojuist enkele voorbeelden zijn gegeven.

Het is echter niet altijd mogelijk om bestendige relaties op te bouwen. Grillige patronen in de aanvoer van verboden handel, in de beschikbaarheid van kapitaal of in de afzetmogelijkheden leiden ertoe dat niet steeds dezelfde partijen op voor beiden geschikte tijdstippen zaken met elkaar kunnen doen. Onzekerheid en onvoorspelbaarheid staan de ontwikkeling van routines, en daarmee van de opbouw van vertrouwen, in de onderlinge samenwerking in de weg. Om toch voldoende vertrouwen te hebben voor samenwerking zijn de verhalen en ervaringen van anderen belangrijk. Het gaat hier om de rol van de reputatie van (toekomstige) zakenpartners.

2.3.2 *Het belang van reputatie*

Samenwerking kan leiden tot vertrouwen tussen beide partners. Partners kunnen elkaar dan op grond van eigen ervaring beoordelen. Maar meestal worden oordelen over anderen niet gebaseerd op directe ervaring, maar op oordelen van anderen. Zelfs mensen die met elkaar samenwerken, baseren hun oordelen over elkaar mede op verhalen van anderen. Burt (2001; 2005) geeft als voorbeeld hoe reputaties in de sfeer van het werk totstandkomen. Volgens hem is er geen één-op-éénrelatie tussen de werkprestaties van iemand en diens reputatie. Veel meer invloed dan de prestaties zelf hebben de verhalen van collega's over het functioneren van de betrokkene. Reputaties worden opgebouwd in alledaagse gesprekken tussen collega's over de eigenschappen van de ander. Incidenten kunnen worden uitvergroot als het 'bewijs' van de goede of slechte reputatie. Burt spreekt over de echo-effecten van conversaties binnen gesloten groepen. Volgens hem is er een ongeschreven regel in interacties tussen intimi (collega's, familiekring, vriendenkring) dat de een de ander steunt in de richting van waarin gesprekken over reputaties gaan. Daardoor word je via de bevestigende reflexen van je gesprekspartner altijd gesterkt in je eigen oordeel. De toehoorder is de echo van de spreker. Echo-effecten werken altijd vertekend. Een slimme collega wordt door echo-effecten als briljant gekwalificeerd, en op dezelfde manier treedt ook 'amplificatie' op in negatiever getoonzette oordelen.

Het zijn natuurlijk niet alleen de collega's op het werk die reputaties construeren. Er zijn, in de sfeer van de georganiseerde misdaad, andere 'arena's' denkbaar dan de werkplek: cafés, criminele families, woonwagencampen, sportscholen, gevangenissen, et cetera. Dergelijke ontmoetingsplekken zijn onmisbaar om uit te dragen wie je bent (of wilt zijn) en ook kunnen in de 'small talk' binnen deze arena's reputaties van anderen gemaakt en gebroken worden. Letkemann (1973: 45) wijst erop dat criminelen graag over hun successen willen praten en zich willen laten gelden door dure feesten te organiseren of anderszins uitbundig geld te spenderen. Maar het gevaar is wel dat het politie en fiscus op een spoor zet. Dit dilemma legt elke dader beperkingen op in het publieke domein. Binnen de beslotenheid van criminele ontmoetingsplekken kan dit allemaal wat openlijker worden geëtaleerd.

In één van de onderzochte casussen wordt een intrigerende beschrijving gegeven van een gezelschapsruimte, die is gecreëerd door en voor de leden van een criminele organisatie. Achterin de ruimte bevindt zich een speciale, kleine afgesloten ruimte waarin de 'inner circle' van de groep zich bij tijd en wijle zichtbaar voor alle aanwezigen terugtrekt om beraad te houden. De uitnodiging die iemand krijgt om die ruimte te betreden maakt voor iedereen duidelijk dat de betrokkene behoort tot de inner circle en volkomen te vertrouwen is. In deze

concrete zaak behoort de advocaat van één van de hoofdverdachten tot de uitverkorenen die tot deze ruimte mag toetreden (een van de onderzochte casussen).

Onbedoeld kan ook strafrechtelijk ingrijpen een bijdrage leveren aan reputatievorming:

Een jonge vader, die de zoon is van één van de hoofdverdachten, wordt opgepakt en tijdens de voorlopige hechtenis in alle beperkingen gesteld. Hij wordt zwaar onder druk gezet bij de politieverhoren maar weigert ook maar een woord te spreken. Nog voor hij de gevangenis verlaat heeft hij de reputatie gevestigd als de jongen die niet is gaan 'zingen' (casus 84).

Reputaties impliceren een vertrouwensoordeel. Misztal stelt dat een reputatie '*... entails the public recognition of one's ability to make credible promises*' (Misztal, 1996: 121). De reputatie kan betrekking hebben op je capaciteiten als bijvoorbeeld pillenproducent of geldwisselaar (zie de eerder gegeven voorbeelden), gewelddadigheid, eerlijkheid, et cetera. Uiteraard proberen de betrokkenen zelf zoveel mogelijk de beeldvorming over hun capaciteiten en integriteit te beïnvloeden. Zo schrijft Zaitch over een Colombiaanse dealer die Escobar heette (in Colombia een veelvoorkomende naam) en het verhaal liet rondgaan dat hij familie was van Don Pablo (Zaitch, 2002a: 264). Bovenkerk et al. (2003) stellen dat daders op deze manier hun identiteit kunnen manipuleren, en daarmee hun reputatie. Zij noemen onder meer het voorbeeld van daders die zich erop beroepen dat zij Joego's zijn en op die manier indruk willen maken. Joego's hebben immers de reputatie onverschrokken en gewelddadig te zijn. Von Lampe en Johansen (2004) beschrijven hoe op de Duitse zwarte markt van sigaretten Vietnamese handelaren en Poolse leveranciers gemakkelijk met elkaar konden samenwerken omdat zij wederzijds positieve etnische stereotypen hanteerden. Vietnamezen staan bij Polen goed aangeschreven als betrouwbare partners en dat geldt ook andersom (Von Lampe & Johansen, 2004: 173 e.v.). Ook in enkele zaken uit ons bestand worden op basis van stereotypen oordelen gegeven over de betrouwbaarheid van concrete personen. Het bestaan van dergelijke stereotypen verklaart deels waarom steeds weer dezelfde etnische of sociale kenmerken opduiken in bepaalde activiteiten. Een Bosnische of Albanese man kan profiteren van het gewelddadige imago van 'Joego's' of criminelen uit de Balkan. Pakistani en Indiërs hebben het imago van betrouwbaar en discreet, en hebben een streepje voor bij financiële activiteiten. Opmerkelijk is dat criminelen nog steeds sterk denken in etnische classificaties: Turken worden geassocieerd met heroïne; Marokkanen met hasj; Nederlanders met XTC, et cetera. Wanneer eenmaal een (gunstige) reputatie is gevestigd, is het voor de betrokkene van belang zoveel mogelijk overeenkomstig dit imago te han-

delen. De man die het imago heeft dat niet met hem valt te spotten, zal dat moeten waarmaken door zo nu en dan handelend op te treden. De ondergrondse bankier die de naam heeft altijd binnen een paar dagen grote sommen geld te kunnen overboeken zal zijn best doen om dit imago niet te beschadigen. Men kan het zich gelet op de verworven positie en reputatie eenvoudigweg niet permitteren dat er aan bijvoorbeeld de genadeloosheid of kredietwaardigheid wordt getwijfeld.

Zo kunnen reputaties uiteindelijk knellende keurslijven worden. Handelingen kunnen worden gepleegd omwille van 'reputatie-management'. Met een gevoel voor understatement stelt Gambetta (2000: 221): *'it is important to be trusted'*. Het kan ertoe leiden dat actoren zakelijk gezien niet de meest rationele beslissingen nemen. De gedragingen van de al eerder genoemde, overvallen ondergrondse bankier was hiervan al een voorbeeld. Zelfs omvangrijke criminele netwerken kunnen ten prooi vallen aan onderling wantrouwen, c.q. aan de sterke behoefte vertrouwen in de ander te kunnen stellen en vertrouwd te worden. Zo althans kan de recente studie van Paoli (2003) over de Italiaanse maffia worden gelezen. Daarin komt een beeld naar voren van maffiabazen die sterk zijn gepreoccupeerd door het behoud van hun reputatie. Zij zijn 'mannen van eer' die weliswaar misdrijven plegen, maar tegenover elkaar de reputatie van eerlijkheid en betrouwbaarheid willen waarmaken, hoewel zij grote achterdocht koesteren over de oprechtheid van ieders intenties. Dergelijke personen staan ver van de flexibele ondernemer die nieuwe markten wil verkennen en daarbij ook risico's wil nemen. De actieradius van de maffiabazen is echter beperkt tot het territorium waarop zij al decennialang een reputatie hebben weten te vestigen.

2.4 Wanneer er onvoldoende vertrouwen is

Wanneer het vertrouwen in elkaar onvoldoende is, worden er meer zekerheden ingebouwd in de transacties. Dit kan ertoe leiden dat de beide partners elkaars gedrag pogen te beïnvloeden, bijvoorbeeld door de kosten op te voeren van 'opportunistisch' gedrag, of door de baten te verhogen voor gedrag dat in overeenstemming is met de verwachtingen van de partner. In de gewone handelspraktijk bestaan hiervoor vele formele en informele voorzieningen, zoals gratificaties, premies, contracten met boeteclausules, hypothecaire leningen, zwarte lijsten bij wanprestaties, et cetera. Dergelijke voorzieningen treffen wij in rudimentaire vorm ook wel aan bij het sluiten van illegale transacties. Maar belangrijker dan deze overeenkomst is het verschil tussen beide werelden. Anders dan in de legale wereld speelt bij het controleren van de ander de uitoefening van of het dreigen met fysiek geweld op de achtergrond mee. Het is voor een goed begrip van de controle, en de rol die geweld hierin speelt, van belang om onderscheid te maken tussen samenwerkingsrelaties tussen personen in een ongelijke machtspositie (asymmetrische relatie) en tussen personen die min of meer in een gelijke positie ten opzichte van elkaar staan.

2.4.1 *Controle in asymmetrische relaties*

De kruisridder die zijn vrouw niet vertrouwde maakte gebruik van een kuisheidsgordel. In de wetenschap dat alleen hij de sleutel bezat, vertrok hij met een gerust gevoel ten strijde. Hij kon er immers zeker van zijn dat zij geen overspel zou plegen. Het gebrek aan vertrouwen werd in dit geval gecompenseerd door de effectieve controle die hij over haar kon uitoefenen. Zijn probleem is wel dat hij ook in de verdere toekomst aangewezen zal blijven op het uitoefenen van dwang. Naarmate zij meer nadeel ondervindt van de relatie zal hij meer moeten investeren in het controleren van haar gedrag. Dit kan er uiteindelijk toe leiden dat de relatie steeds meer de kenmerken van gevangenschap en uitbuiting krijgt.

Ook bij het aangaan en uitvoeren van illegale transacties kan de zekerheid die controle biedt de twijfel over het vertrouwen in de ander compenseren. In de illegaliteit zijn er veel situaties waarin de een minder baat heeft bij de transactie dan de ander. Drugskoeriers bijvoorbeeld lopen veel risico, maar verdienen minder aan de smokkel dan hun opdrachtgevers. Het risico op opportunistisch gedrag (bijvoorbeeld: weglopen met de smokkelwaar of met het geld) is daarom aanwezig. In onze zaken treffen wij verschillende voorbeelden van dergelijke relaties aan. Het betreffen onder meer gevallen van drugssmokkel (koeriers) en vrouwenhandel, waarbij het gebrek aan vertrouwen wordt gecompenseerd door een verregaande mate van controle. Ter illustratie volgt hieronder een beschrijving van de meest verregaande uitoefening van controle uit ons zakenbestand:

A is geboren in Albanië. Hij wil in het rijke Westen snel veel geld verdienen en in navolging van enkele vrienden gaat hij ertoe over om een vrouw naar Nederland te halen om haar als prostituee te laten werken. Zoals blijkt uit afgeluisterde gesprekken staat de Theemsweg in Amsterdam bekend als een ideale plek waar je je vrouw kunt laten werken zonder dat zij zich hoeft te identificeren of last heeft van politiecontrole. Via een kennis wordt een vriendin (B) uit Albanië overgebracht naar Nederland. Zij is bereid in Amsterdam te werken omdat zij denkt daar met hetzelfde werk beter te kunnen verdienen dan in Albanië. A en B gaan samenwonen in Den Haag en lijken – afgaande op enkele SMS-berichten – een liefdesrelatie te hebben.

Maar bovenal is het een zakelijke relatie waarvan beiden zoveel mogelijk willen profiteren. Hij vertrouwt haar niet, en controleert daarom haar werkzaamheden nauwgezet. Hij is niet alleen bang dat hij een deel van de verdiensten misloopt, maar ook bevreesd dat hij zijn vrouw aan een andere man kwijtraakt.

De controle gaat ver. Het dossier bevat de transcripten van twee weken uitgelezen SMS-berichten. Hieruit blijkt dat B per SMS aan A elke klant moet melden, inclusief de afgesproken prijs. Circa tien minuten later

volgt er dan een bericht van afmelding met de vermelding van het ontvangen bedrag. Om te voorkomen dat zijn vrouw vlucht, staat A met zijn zwarte Mercedes geparkeerd voor de ingang van de omheinde tippelzone (casus 115).

De vrouw B heeft duidelijk minder baat bij de samenwerkingsrelatie dan A. Uit A's gedrag blijkt dat hij zich bewust is van de risico's dat B opportunistisch gedrag vertoont door bijvoorbeeld hem in te ruilen voor een pooier die meer geld aan haar geeft. Maar A lijkt ook te beseffen dat aan de controle beperkingen kleven:

Hoe ruw zijn omgangsvormen soms ook zijn, hij past slechts zelden fysiek geweld toe. Door één van de andere Albanese daders wordt een vrouw regelmatig door fysiek geweld in het gareel gehouden. Maar daardoor is zij niet meer toonbaar en ongeschikt om te werken. Zij wordt in een huis opgesloten en bij een inval van de politie wordt zij verweesd aangetroffen.

Het toepassen van fysiek geweld is een uiterste middel van controle, dat lijkt ook A te beseffen. Hij probeert haar te binden door haar voordeeltjes toe te spelen. Zo krijgt zij kleedgeld en mag zij op een bepaald moment zelfs wat geld storten naar haar familie in Albanië (casus 115).

Het voorbeeld maakt duidelijk dat de uitoefening van controle niet alleen gepaard gaat met straffen (of ermee dreigen) maar ook met belonen. De asymmetrische relaties in de samenwerking bieden volop mogelijkheden om de afhankelijkheid van de ander verder te vergroten. Fysiek geweld is dan slechts één van de middelen om de ander onder controle te houden. Het is bekend dat de paspoorten van verhandelde vrouwen worden ingenomen en dat hoge bedragen in rekening worden gebracht voor de reis en de huisvesting. Na het opleggen van dergelijke maatregelen bestaat de mogelijkheid om de ander te gaan belonen ('als je goed je best doet, krijg je je paspoort terug...').

In enkele mensensmokkelzaken worden de gesmokkelde personen eenvoudigweg vastgehouden totdat de afgesproken bedragen daadwerkelijk zijn betaald (zie ook Soudijn, 2001; 2006). In één geval worden de schoenen van de gesmokkelde personen ingenomen om te voorkomen dat zij vluchten. Koeriers worden 'ingepakt' door ze eerst leningen te verstrekken, die zij vervolgens kunnen aflossen door te gaan koerieren. Kortom, in de gevallen waarin sprake is van ongelijkheid in de samenwerking, is het vertrouwensprobleem duidelijk aanwezig, maar juist de ongelijkheid biedt de mogelijkheid effectief controle op de ander uit te oefenen.

De mogelijkheden voor het effectueren van controle op de ander worden niet alleen door de asymmetrie van de bilaterale relatie bepaald. Van belang is ook of deze relatie is ingebed in een groter sociaal netwerk. De sociale inbedding van dergelijke relaties biedt mogelijkheden om controle uit te oefenen. In het zojuist beschreven geval van de Albanese vrouw was van belang dat zij evenals haar pooier afkomstig is uit hetzelfde land, waardoor hij de mogelijkheid kreeg haar te dreigen met het mishandelen van familieleden indien zij zou vluchten. Omgekeerd, geeft ook haar positie in het netwerk mogelijkheden om zich enigszins te onttrekken aan de invloed van A. Zij onderhoudt contacten met andere lotgenoten uit haar land en ontmoet ook andere Albanese mannen die in het gezelschap van A verkeren.

Sociale inbedding kan dus ook ten voordeel strekken van de zwakkere partij B in de asymmetrische relatie met A. Andere personen in het netwerk kunnen als een buffer fungeren of bemiddelend werken:

In één van de mensensmokkelzaken is Nederland de eindbestemming. Smokkelaar A komt evenals de gesmokkelden uit Irak. Binnen de Irakese gemeenschap in Nederland fungeren enkele vertrouwenspersonen die ook worden ingeschakeld bij het waarborgen van de goede gang van zaken van de mensensmokkeloperatie. Eén van deze mannen geldt als deponhouder; de gesmokkelde personen storten vooraf het verschuldigde bedrag op rekening van deze derde; na een telefoontje van de gesmokkelde dat hij veilig is gearriveerd op zijn eindbestemming betaalt hij het bedrag door aan de mensensmokkelaar (casus 118).

Door de sociale inbedding kan dus een beroep worden gedaan op 'derden' (die tot dezelfde kring behoren) bij het bemiddelen of het voorkomen van conflicten.

2.4.2 Controle in gelijkwaardige samenwerkingsrelaties

In deze paragraaf wordt een ander type relatie besproken, gekenmerkt door gelijkwaardigheid, hetgeen leidt tot een geheel andere vorm van controle op elkaar. Deze gelijkwaardigheid is de basis waarop (het voortbestaan van) de samenwerking berust. Wederzijds economisch belang is een voorbeeld van samenwerking op basis van gelijkwaardigheid. Ook in dit type relaties doen zich vertrouwensproblemen voor, bijvoorbeeld omdat de partners elkaar niet of nauwelijks kennen of omdat de aard van de transacties vele risico's met zich meebrengt voor de betrokken partijen. Veel van onze casuïstiek bevat dit soort problemen. Eén van de kenmerken van transitcriminaliteit is immers dat grote geografische afstanden moeten worden afgelegd, douanecontroles moeten worden omzeild en culturele verschillen moeten worden overwonnen. Het is dus

heel moeilijk om op voorhand vertrouwen te hebben in het gedrag van verre partners en de goede afloop van het samenwerkingsproject. Uiteraard geldt dit mutatis mutandis ook voor de potentiële handelspartners aan de andere kant van de oceaan. Zelfs de grote Colombiaanse cocaïne-producenten en handelaren waren afhankelijk van onbekende importeurs om naar West-Europa te kunnen exporteren. Eigen ervaringen en verhalen van anderen (reputaties) kunnen een deel van de onzekerheden wegnemen (zie paragraaf 2.3), maar er zal een vertrouwensprobleem blijven. Ook hier kan controle compensatie bieden voor ontbrekend vertrouwen. Maar de wijze waarop controle wordt uitgeoefend is heel anders dan bij de asymmetrische relatie. Het kenmerkende van deze controle is dat ervoor wordt gezorgd dat de ander een groot belang heeft bij het slagen van de transactie; en omgekeerd, dat het opzeggen van de samenwerking of het niet uitvoeren van de transactie een onaantrekkelijke optie is.

Eerlijk delen

De meest voor de hand liggende vorm van controle berust simpelweg op het principe van 'eerlijk delen'. Wanneer beide partijen evenveel verdienen aan de transactie, is er voor beiden evenveel belang om samen te werken en om deze samenwerking te continueren. Anders gezegd, de samenwerking wordt niet belast door animositeit of jaloezie als gevolg van als onrechtvaardig ervaren afspraken. Als iemand zich daarentegen uitgebuit, slecht betaald of ondergewaardeerd voelt, bestaat de kans dat hij een andere partner zoekt of zelfs uit rancune naar de politie loopt (vergelijk ook Zaitch, 2002a: 277). Anders dan in het normale zakelijke verkeer zullen de partners er niet op uit zijn de meest scherpe voorwaarden en prijzen te bedingen. Zij willen geen maximale winst maar wel zekerheid over het gedrag van de ander. De winstmarges van illegale transacties bieden wat dit betreft voldoende ruimte om dit niet-economische handelen mogelijk te maken.

Bij financiële transacties is het heel gemakkelijk om het principe van 'eerlijk delen' in praktijk te brengen. In paragraaf 2.2 werd ingegaan op de gemakkelijke manier waarop een ondergrondse bankier contact legt met een Engelse partner om een groot geldbedrag in Britse ponden te wisselen in euro's (casus 95). Hij spreekt met zijn Engelse kompaan af dat ze beiden 1% krijgen van het bedrag dat gewisseld en afgeleverd moet worden. Het feit dat beiden evenveel verdienen is van groot belang. Hoe zou het zijn gegaan als de Nederlandse bankier had voorgesteld om een ongelijke verdeelsleutel te hanteren: 0,5% voor de Engelsman en 1,5% voor hem zelf? Dat zou aanleiding hebben kunnen geven tot verdere onderhandelingen of de andere partij zou zich wellicht stiekem aan de afspraak hebben onttrokken. De gelijke verdeling is synoniem met eerlijk delen, en schept daarmee direct een goede verstandhouding. Beide partijen geven daarmee aan elkaars inbreng te respecteren, althans op basis van gelijkwaardigheid te willen samenwerken.

Onderpand

'Eerlijk delen' is gemakkelijker gezegd dan gedaan. Wat is de wisselkoers bij het ruilen van heroïne en cocaïne? Hoeveel procent van de opbrengst is voor de financier van een cocaïne-transport uit Colombia, die alleen zijn geld op het spel zet? Wanneer moet de financier betalen: bij bestelling of aflevering? Wie draait op voor de kosten als een partij onderweg verloren gaat? Eerlijk delen van opbrengsten en risico's is soms onmogelijk of kan lang niet altijd soulaas bieden. Om met behoud van gelijkwaardigheid toch zeker(der) van elkaar te kunnen zijn, worden door daders ook andere methodieken gebruikt.

Een voorbeeld hiervan is het geven van een onderpand. Raub en Weesie (2000) wijzen erop dat vertrouwensproblemen in de samenwerking tussen mensen kunnen worden verminderd indien één of beide actoren de ander vrijwillig een onderpand aanbiedt. Een onderpand vermindert immers de kans dat de verstrekker van het onderpand opportunistisch handelt, omdat hij dan veel te verliezen heeft. Omgekeerd levert het de ontvanger van het onderpand winst op, dat wil zeggen dat zijn risico's beperkter zijn geworden bij het aangaan van een samenwerkingsrelatie. In het normale economische leven fungeren goederen als onderpand. Bij het afsluiten van transacties in de illegaliteit treffen wij *personen* aan die in onderpand worden gegeven. Zo wordt in één van de cocaïne-zaken een persoon vanuit Nederland als onderpand naar Colombia gestuurd. Hij blijft daar totdat de betalingsproblemen zijn opgelost.

Notarissen

In het normale zakenverkeer vervullen bepaalde beroepen de rol van toezichthouder op het eerlijk verloop van zakelijke transacties. Notarissen vervullen zo'n rol; de betrokken partijen dienen ten overstaan van de notaris transacties te sluiten. Bij ontstentenis van een beroep op de rechter is juist bij illegale transacties behoefte aan een dergelijke notaris-functie. Maar in de meeste gevallen is een dergelijke onpartijdige derde niet aanwezig, en mede hierom ontstaan er veel geschillen en conflicten rondom illegale transacties.

In één van de onderzochte zaken wordt een groot netwerk blootgelegd van smokkelaars en handelaren in hasj, XTC, sigaretten en cocaïne. In dat dynamische geheel van bedrijvige daders is A een stabiele factor. Hij zit dagelijks op vaste tijdstippen bijna letterlijk in een etalage. Tot hem wenden zich mensen die een partij van het een of ander willen kopen of verkopen. Hij legt vervolgens de contacten en de partijen ontmoeten elkaar bij hem aan tafel en maken daar de afspraken. Van de afgesloten deals ontvangt hij vervolgens een bepaald percentage (één van de onderzochte casussen).

De aanhouding en naderhand de berechting van A is groot landelijk nieuws. Hij wordt in sommige kranten één van de grootste ‘maffiabazen’ in Nederland genoemd. De bekende hasjhandelaar Johan V. zou in vergelijking met A een kleine jongen zijn. Deze kwalificaties missen echter de kern van het verhaal. Het bijzondere van A is dat hij niet aan het hoofd staat van een smokkelorganisatie, maar in het middelpunt zit van een netwerk van illegale handelaren. Hij brengt mensen bij elkaar, hij is een bruggenbouwer. Maar hij is meer dan dat. Ook nadat partijen dankzij zijn bemiddeling elkaar hebben gevonden, blijven de handelspartners ten overstaan van hem zaken doen. In dit opzicht is A te vergelijken met een notaris, die (kennelijk) het eerlijke verloop van transacties waarborgt. De zakenpartners zoeken als het ware zekerheid door in zijn aanwezigheid transacties af te sluiten.

Recapitulerend kunnen we dus stellen dat de mate van symmetrie in relaties zijn weerslag heeft op de vorm waarin controle tussen daders plaatsvindt. Wanneer vertrouwen ontbreekt in een asymmetrische relatie, leidt dit gemakkelijk tot verdergaande onderwerping en controle. Voorzover er beloningen in het vooruitzicht worden gesteld, weerspiegelen deze beloningen de asymmetrie van de relatie en de ongelijke verdeling van opbrengsten en risico's. Bij meer symmetrische relaties zien we andere vormen van controle: een sterkere nadruk op ‘eerlijk delen’, het zich vrijwillig binden via het geven van onderpanden, of het inschakelen van derden die een soort notarisfunctie vervullen.

2.5 Achterdocht, wantrouwen en conflictoplossing

Wat gebeurt er als er in de samenwerking toch iets misloopt? Wat gebeurt er in de gevallen waarin het vertrouwen door de ander wordt misbruikt, of als de uitgeoefende controle toch blijkt te falen? Veel van de problemen in de samenwerking komen neer op één van de volgende vier kwesties: niet (tijdig) leveren; niet (tijdig) betalen; een samenwerkingspartner wordt concurrent (gaat voor zichzelf beginnen); en praten met de politie. Het is duidelijk dat de problemen verschillende achterliggende oorzaken kunnen hebben. Sommige leverings- of betalingsproblemen zijn toe te schrijven aan overmacht, andere aan onvermogen of oneerlijkheid (het moedwillig niet nakomen van afspraken). Voor jezelf beginnen en praten met de politie zijn doorgaans bewust gekozen strategieën. In een groot deel van de zaken treffen wij één of meer voorbeelden aan van conflicten die zijn ontstaan naar aanleiding van de zojuist genoemde problemen.

Er is nog een andere rode draad die door ons zakenbestand loopt: in het merendeel van de veertig zaken worden conflicten beslecht met toepassing van of dreiging met geweld. Naast dreiging met geweld treffen wij ook daadwerkelijk geweldgebruik aan in het merendeel van de veertig zaken. Ontvoeringen, gijzelingen, eigenrichting, slaan, doodschieten, het komt

in allerlei varianten voor. Ook worden in twaalf van de veertig zaken concrete aanwijzingen aangetroffen van uitgevoerde liquidaties dan wel van serieuze voorbereidingshandelingen.

Is geweld het 'normale' antwoord op samenwerkingsproblemen? Onze conclusie is dat er veel conflicten zijn en (dreiging met) geweld regelmatig wordt toegepast ter beslechting van deze conflicten. Maar toch zijn er ook minder gewelddadige wijzen waarop de conflicten worden beslecht. Daadwerkelijk geweldgebruik is niet het 'normale', en zeker niet het enige antwoord op conflicten. In het onderstaande zullen we deze conclusies onderbouwen.

2.5.1 Reageren zonder toepassing van of dreiging met geweld

Veel conflicten tussen mensen of bedrijven blijven zonder juridisch gevolg. Althans zij leiden niet tot aangiften, civiele claims of rechterlijke uitspraken. Volgens de rechtssocioloog Donald Black zijn enkele condities, zoals de sociale afstand tussen beide partijen en de toegankelijkheid van het recht voor deze partijen, bepalend voor de kans dat een conflict met juridische middelen wordt uitgevochten. Wanneer de mogelijkheden van een juridische uitweg niet groot zijn, bestaat de kans dat één van beide partijen het recht in eigen hand neemt. Black stelt dat deze eigenrichting kan leiden tot het plegen van misdrijven: *crime as social control* (Black, 1983). Het slachtoffer van vandaag, is morgen de dader. Door diefstal of geweld verwerft hij de genoegdoening voor aangedaan leed.

De analyse van Black leent zich goed voor toepassing op ons casusmateriaal. In onze zaken is uiteraard geen juridische wijze van conflictbeslechting denkbaar. De reacties op gepercipieerd onrecht (de ander komt zijn afspraken niet na en/of schaadt andermans belangen) kunnen uiteenlopen van niets doen tot het gijzelen of doden van de tegenpartij. Beide typen reacties zijn in zekere zin disproportioneel, maar een feit is dat er in de illegaliteit tussen het gelaten accepteren van het nadeel aan de ene kant en het uitvechten van het conflict aan de andere kant niet erg veel ruimte zit.

Bij illegale transacties kan veel misgaan. Conflicten kunnen gemakkelijk ontstaan door misverstanden, vertragingen, beperkte communicatiemogelijkheden, et cetera. Maar deze alledaagse kwesties worden meestal vanzelf weer opgelost, al vallen er soms harde woorden: de persoon die het geld overdraagt komt uiteindelijk alsnog opdagen in het motel, of de toegezegde hoeveelheid BMK kan toch nog worden geleverd.

Maar niet altijd lopen dergelijke conflicten met een sisser af, om de eenvoudige reden dat de persoon in het geheel niet komt opdagen, de kwaliteit van de XTC belabberd is of de politie tot inbeslagname of aanhoudingen is overgegaan. Hoe wordt met dergelijke incidenten omgesprongen? In een aantal gevallen zien wij dat daders niet (onmiddellijk) reageren op dergelijke problemen:

De kroon wordt gespannen door een zaak waarin een Nederlandse afnemer van cocaïne van zijn Colombiaanse handelspartners enkele malen het voordeel van de twijfel krijgt wanneer partijen cocaïne in de havens van Rotterdam en Antwerpen in beslag worden genomen. De Colombianen lijken het als een bedrijfsrisico te beschouwen. Zij nemen overigens wel het zekere voor het onzekere: ter voorbereiding van de volgende partij (ruim 3000 kilo cocaïne) wordt zeven keer de lijn getest (één van de onderzochte casussen).

In een ander geval van cocaïnesmokkel worden onder dekladingen vanuit Ecuador partijen cocaïne verscheept naar Nederland. Het samenwerkingsverband bestaat uit een Colombiaans deel dat zorgt voor de aanvoer en een Nederlands/Surinaams deel dat de invoer verzorgt. Beide facties investeren gemeenschappelijk in de transporten. Wanneer er problemen zijn, wordt door de Nederlandse tak (slechts) gedreigd om de investeringen in te trekken en het samenwerkingsproject te beëindigen. Wellicht durven zij de confrontatie niet aan met de Colombianen die in Colombia diverse liquidaties hadden uitgevoerd (casus 101).

Het probleem bij vooral dit soort ingewikkelde transacties met verre landen is dat de ware toedracht van de mislukkingen veelal in nevelen blijft gehuld. Wellicht is dat de reden dat in de zojuist beschreven voorbeelden terughoudend (dat wil zeggen: niet-gewelddadig) op de gerezen problemen wordt gereageerd. Naarmate de afstand en de complexiteit toeneemt, worden mislukkingen wat gemakkelijker als bedrijfsrisico's ingecalculleerd en geaccepteerd. Omdat het samenwerken in de illegaliteit altijd met dit soort risico's gepaard gaat, bestaan er in deze 'ongereguleerde' sociale wereld enkele vuistregels over het afdekken van risico's en het toedelen van verantwoordelijkheid. Een belangrijk voorbeeld hiervan is de regel dat degene die de handelswaar of het geld onder zich heeft, opdraait voor het verlies ervan. Het maakt daarom ook wat prijs betreft groot verschil of je bijvoorbeeld de cocaïne zelf komt halen uit Colombia of pas na het passeren van de Nederlandse grens inkoopt: de grootste winst is voor degene die de verantwoordelijkheid heeft voor de meest riskante fase van het handelstraject.

De toepassing van deze ogenschijnlijk simpele regel kan in de praktijk stof opleveren voor nieuwe conflicten in de samenwerking. Want als iemand eenmaal verantwoordelijk gehouden wordt voor het verlies van geld of handelswaar kan meestal niet direct de schade worden uitgekeerd. Betalingstermijnen, op de pof nieuwe projecten starten, rentevergoedingen, het zijn alle ingewikkelde en riskante constructies.

In een opsporingsonderzoek kunnen door reeds lopende observaties en telefoontaps de gebeurtenissen worden waargenomen die volgen

op een gewelddadige beroving van een ondergrondse bankier. Deze vervoert een bedrag van circa 85.000 Britse ponden, dat in opdracht van B moet worden gewisseld. Vanuit zijn ziekenhuisbed informeert de bankier zijn opdrachtgever. Hij gaat ervan uit dat hij B geheel schadeloos zal stellen.

In de weken hierna volgen er enkele besprekingen, waarbij de rol van een derde/bemiddelaar interessant is. Deze derde doet voorstellen over de wijze van afbetalen. Zelf zegt hij dat hij de bankier kent via diens broer en niet zonder bescheidenheid vertelt hij in het verhoor: 'Ik ben eigenlijk een vriend van iedereen. Ik ken veel mensen en kom vaak op feestjes en bijeenkomsten.'

Uiteindelijk betaalt de ondergrondse bankier in goed overleg het hele bedrag terug in vier termijnen (casus 112).

Misschien speelde ook de tragische achtergrond (de bankier werd zwaar gewond door enkele pistoolschoten) een rol in de vreedzame afloop van de affaire. Maar nog belangrijker is wellicht dat het voor de benadeelde partij duidelijk was dat de bankier nauwelijks blaam trof.

Het verhaal over de toedracht is een belangrijke factor in de wijze waarop met conflicten wordt omgegaan. Om dit te illustreren keren wij terug naar de hiervoor behandelde casus waarin een Nederlandse afnemer van cocaïne al vier partijen heeft verloren:

Na het veelvuldig en succesvol testen van de nieuwe lijn besluiten de Colombianen ruim 3000 kilo cocaïne naar Antwerpen te sturen. Maar ook die zending wordt, volgens de Nederlandse afnemer, in beslag genomen. Nu is de maat vol voor de Colombianen, zij geloven dat de Nederlandse afnemer de partij gewoon achterover heeft gedrukt. De Colombiaan die vanuit Colombia de contacten onderhoudt met de Nederlander wordt ter plekke gegijzeld en aan de tand gevoeld. Hij heeft de Nederlander geïntroduceerd in de groep en nu wordt hij verantwoordelijk gehouden voor wat er is gebeurd. Uit de taps blijkt dat in Colombia wordt overwogen om een drietal personen naar Nederland te sturen om een paar liquidaties uit te voeren. Het is de Colombianen opgevallen dat er in de Nederlandse en Belgische media niet over de inbeslagname is geschreven. Om deze reden besluit de politie ruchtbaarheid te geven aan de inbeslagname. Wat zij hoopt gebeurt: de Nederlander stuurt per fax enkele krantenberichten naar Colombia, en de Colombianen zien af van hun liquidatieplannen. Wel besluiten de Colombianen om enkele weken later enkele 'stagiaires' in Nederland te plaatsen 'om kort op de cocaïne te zitten' (één van de onderzochte casussen).

Kon in deze zaak het onheil van fysiek geweld en liquidaties worden afgewend, in de volgende paragraaf wordt ingegaan op daadwerkelijk uitgeoefend fysiek geweld naar aanleiding van conflicten.

2.5.2 Toepassing van of dreiging met geweld

In het merendeel van de veertig zaken speelt geweld, of de dreiging met geweld, een rol bij criminele samenwerking. Dit is opvallend omdat de rol van geweld bij georganiseerde criminaliteit door onderzoekers in het algemeen wordt gerelativeerd. Geweld zou vooral als dreiging op de achtergrond spelen, en slechts incidenteel worden toegepast. Volgens Gambetta (1983) en Paoli (2003) zou de machtspositie van de maffia vooral zijn gebaseerd op de angst voor geweld; daadwerkelijk geweldgebruik zou slechts incidenteel plaatsvinden. Ook in Nederlandse studies wordt de rol van het geweld gerelativeerd. Een voorbeeld is de recente studie van Soudijn (2006) over mensensmokkel, waarin hij stelt dat geweld incidenteel voorkomt en hij waarschuwt voor al te gemakkelijke generalisaties op basis van een enkele gewelddadige casus (Soudijn, 1996: 127; zie echter Staring et al., 2005).

In tegenstelling tot deze bevindingen komen wij in het merendeel van de laatste veertig zaken het daadwerkelijke gebruik van geweld tegen. Het gaat niet alleen om het slaan of beschieten van een ander persoon, maar ook om andere aantastingen van de fysieke integriteit, zoals gedwongen seks en ontneming van de fysieke vrijheid (gijzeling). Inbeslagnames van pistolen met geluiddempers zijn soms de stille getuigen van de bereidheid van de aangehouden verdachten om geweld toe te passen. Sommige gewelddadigheden kunnen worden toegeschreven aan het karakter van de belangrijkste personen in de samenwerkingsverbanden. Zo wordt in de zaken 81, 90 en 113 de toon gezet door personen die gemakkelijk zelf geweld toepassen of anderen hiertoe opdracht geven. In andere casussen, vooral met betrekking tot vrouwenhandel, is toepassing van geweld of de dreiging ermee intrinsiek onderdeel van de *modus operandi*. Deze zaken geven schrijnende illustraties van de wreedheid waarmee het plegen van vrouwenhandel gepaard gaat.

In deze paragraaf gaan wij nader in op de aard en de positie van geweld bij het beslechten van *conflicten* in de samenwerking. Al eerder wezen wij erop dat problemen in de samenwerking bijna altijd zijn terug te voeren op de onderwerpen leveranties, geld/betalingen, voor jezelf beginnen en praten met de politie. Van belang is dat bij de oplossing van de eerste twee problemen er ruimte is voor onderhandelen en beoordelen van de ware toedracht. Maar bij de laatste twee problemen is het kwaad meestal al geschied op het moment dat het wordt gesignaleerd.

In een hiervoor besproken casus werd melding gemaakt van een verdachte (A) die als 'notaris' aanwezig was bij het sluiten van illegale deals. Zijn aanwezigheid stond borg voor probleemloze samenwerking tussen andere partijen. Het is voor A niet nodig geweld te gebruiken om zijn positie te handhaven. A is doorgaans een beminnelijke bruggenbouwer en de repu-

tatie van A als 'notaris' is groot. Toch zien we A in deze casus ook van een andere kant op het moment dat een ander hem niet betaalt:

X heeft zo'n € 100.000 geleend en heeft die nog steeds niet terugbetaald. A probeert X telkens tevergeefs te bellen. Dan besluit hij zijn rechterhand (B) naar de woning van X te laten afreizen. Deze slaagt erin binnen te komen en dwingt X de telefoon te pakken, en dan is er contact:

X: Ha '...' (A)

A: Hoeveel keer heb ik jou nou gebeld om me te bellen? ... en je zoon?

X: Jawel, ik weet...

A: Ik mag lijn dat ie je nek afsnijdt.

X: Waarom?

A: Waarom ???? Omdat je je beloftes niet nakomt...tegenover hem staat ik voor lul helemaal!!!!

Op deze toon gaat het telefoongesprek nog even door. Daarna neemt B de telefoon over en spreekt met A:

B: Ja?

A: Slaat hem maar helemaal de tering tyfus.

B: Wat zeg je?

A: Helemaal de tering tyfus slaan!!!! Vuile vieze stinkzwerver!!!! Als ie niet betaalt dan kom ik naar hem toe en snijd ik z'n lul d'r af.

B richt zich vervolgens tot X: Wat doen we nou? Gaan we betalen of gaan we niet betalen?..... Gaan we betalen of gaan we niet betalen?.... hè?...

X en diens zoon worden enkele malen bedreigd en mishandeld. Ook worden onder dwang een auto en een aanhangwagen afgenomen. Na betaling van een deel van het bedrag wordt de auto teruggegeven (één van de onderzochte casussen).

Bij betalings- of leveringsproblemen wordt in een aantal gevallen gedo-seerd en 'instrumenteel' geweld toegepast. Bij mensensmokkelzaken bijvoorbeeld worden de slachtoffers vastgehouden, en in enkele gevallen met fysiek geweld geconfronteerd, totdat de familie de reissom heeft betaald (casus 83 en 111). In feite worden de betrokkenen gegijzeld (gedwongen vastgehouden) zolang nog niet overeenkomstig de afspraken is betaald. In de door ons bestudeerde mensensmokkelzaken lopen dergelijke gijzelingen bijna altijd goed af omdat er altijd wel door de betrokkene of zijn familieleden wordt betaald. In een geval waarin de betaling uiteindelijk niet rond komt, wordt het slachtoffer als enig alternatief een wurgcontract voorgehouden waarin hij voor enkele jaren verplicht wordt te werken.

In de onderzochte drugszaken vinden gijzelingen en ontvoeringen regelmatig plaats. Het gaat in deze gevallen niet alleen om het afdwingen van gemaakte afspraken. Gijzelingen vinden ook plaats uit oogpunt van waar-

heidsvinding. Zoals politie en justitie verdachten in voorlopige hechtenis stellen, zo worden in het criminele milieu personen gegijzeld om achter de ware toedracht te komen van betalings- of leveringsproblemen of van de verblijfplaats van de schuldenaren:

Eén van de hoofdrolspelers in een smokkel van XTC, cocaïne en heroïne heeft nog geld tegoed van twee personen. Hij kan niet achter hun verblijfplaats komen. Om daar achter te komen ontvoert en gijzelt hij de broer van één van deze debiteuren (casus 113).

In een aantal gevallen loopt deze waarheidsvinding slecht af. In enkele gevallen is de dood simpelweg de straf die volgt op de vaststelling dat de afspraken niet zijn nagekomen. Ronduit bedreigend voor de betrokkenen zijn de situaties waarin zij ervan worden beticht bedrog te hebben gepleegd. De heftigheid waarmee wordt gereageerd op deze zogenoemde 'ripdeals' heeft te maken met het feit dat de reputatie van de benadeelde op het spel staat. In één van onze interviews merkte een respondent op dat de verdachten die hij in onderzoek had, het erger vonden als zij een partij kwijtraakten door ripdeals dan door inbeslagnames door de politie. Ripdeals zijn namelijk schadelijker voor de reputatie (Interview casus 96).

Geweld na verraad

Het hierboven beschreven geweld komt voort uit min of meer zakelijke conflicten over geld en leveranties. Het is erop gericht om de zakelijke schade en de reputatieschade die vooral bij ripdeals ontstaan zo goed mogelijk te herstellen. Bij de andere typen van conflicten (voor jezelf beginnen; praten met de politie) worden de zakelijke kanten van het conflict al snel overschaduwd door de emoties die het oproept. Het gaat hier om conflicten waarin leden van het samenwerkingsverband met wie intensief werd samengewerkt, plotseling 'verraad' plegen. Zij stappen over naar een concurrerende organisatie (casus 111) of praten gedetailleerd met de politie (o.a. casus 84, 99 en 103). Het gaat anders dan bij het zojuist beschreven geweld met zakelijke achtergronden om geweld dat tegen 'naasten' wordt uitgeoefend. Het vertrouwen in deze naaste is geschonden en dat leidt, ook in het gewone leven, tot heftige, gepassioneerde reacties (Misztal, 1996: 157 e.v.). Het is de achilleshiel van gesloten samenwerkingsverbanden tussen personen die door vriendschaps- en familierelaties nauw aan elkaar zijn verbonden. Als het mis gaat in de samenwerking tussen mensen die zo sterk op elkaar betrokken zijn, dan gaat het ook goed mis en kan het leiden tot ernstige bedreiging, mishandeling, (aanzetten tot) moord of onopgehelderde verdwijningen. Bij dergelijke conflicten is het ook moeilijk om elkaar uit de weg te gaan, zoals we in hoofdstuk 3 zullen laten zien.

Manipulatie van verhoudingen

Hoe verschillend de meer zakelijke en gepassioneerde uitingen van geweld ook zijn, zij hebben één kenmerk met elkaar gemeen en dat is dat zij reacties zijn op (gepercipieerd) onrecht. Het gaat om afspraken die niet zijn nagekomen en vertrouwen dat is geschaad. Het geweld is een reactie op deze verstoorde orde, het is in de woorden van Black '*crime as social control*'.

Maar het geweld kan soms ook voortkomen uit een kentering in een vertrouwensrelatie. Het is de situatie waarin een bestaande vertrouwensrelatie wordt opgebouwd en vervolgens wordt misbruikt om een ander met geweld tot bepaald gedrag te dwingen. Het is het gedrag van de loverboy die eerst een relatie opbouwt met een meisje en vervolgens haar tot prostitutie dwingt. Mutatis mutandis spelen zich in de wereld van de georganiseerde criminaliteit vergelijkbare gebeurtenissen af. De publicatie van de Endstra-tapes (Middelburg & Vugts, 2006a) geeft inzicht in hoe verhoudingen kunnen wisselen; degene met wie wordt samengewerkt, kan zich ontpoppen als tegenstander. Afgaande op het relaas van Endstra zouden de geweldsuitingen aanvankelijk uit zakelijke meningsverschillen zijn voortgekomen, naderhand werd de toepassing/dreiging met geweld het middel om voordeel te behalen uit de relatie.

Volkov (2002) stelt dat in Rusland veel geweld en liquidaties een gevolg zijn van dergelijke kenteringen en rolwisselingen in samenwerkingsrelaties. Hoewel velen bij bedreigingen en liquidaties in de eerste plaats geneigd zijn te denken aan debiteuren die schulden niet betalen en daarvoor een prijs moeten betalen, wijst Volkov op het tegenovergestelde. De voordeligste manier om van een eigen schuld af te komen, is om je crediteur te doden of hem met de dood te bedreigen, zo luidt één van zijn cynische constatering. Ons zakenbestand geeft ook een voorbeeld van een dergelijke omkering van rollen:

Een verdachte heeft leningen afgesloten bij een zakenman om zijn gokschulden te kunnen betalen. Als de zakenman de terugbetaling verlangt overeenkomstig gemaakte afspraken, draait de verdachte om als een blad van een boom. Hij dreigt de zakenman met fysiek geweld als hij *hem* niet binnen enkele weken een groot bedrag betaalt. De zakenman, die al vele jaren samenwerkt met de verdachte, doet aangifte bij de politie (één van de onderzochte casussen).

Deze manipulatie van rollen wordt mogelijk gemaakt door de inzet van een bedrijfsmiddel dat in het gewone zakenleven ongebruikelijk is: het dreigen met of het daadwerkelijk toepassen van geweld.

2.6 Recapitulatie

Bij transitcriminaliteit moeten in de regel contacten worden gelegd tussen daders uit verschillende landen, uit verschillende etnische groepen, of tussen onder- en bovenwereld. Bij bepaalde vormen van transitcriminaliteit, zoals bij heroïnesmokkel vanuit Turkije naar Europa, kan gemakkelijk gebruik worden gemaakt van reeds bestaande sociale relaties. Maar dit is niet altijd het geval. Het probleem van sociale relaties – en van familie- en vriendschapsbanden in het bijzonder – is dat dergelijke ‘sterke’ sociale relaties vaak sterk zijn geclusterd. Zij bieden daardoor voor daders weinig extra mogelijkheden en kunnen hooguit worden benut voor het werven van menskracht voor uitvoerende activiteiten waarvoor niet al te bijzondere capaciteiten zijn vereist.

Maar bij criminele samenwerking gaat het niet alleen om betrouwbaarheid of integriteit, maar ook om capaciteit. Daarom is in dit hoofdstuk gesignaleerd dat daders juist bij omvangrijke en risicovolle criminele operaties met ‘buitenstaanders’ – niet zijnde familieleden, vrienden of vaste zakenpartners – in zee kunnen gaan.

Nieuwe relaties kunnen nieuwe handelsmogelijkheden bieden. Tevens kunnen deze relaties door hun vaardigheden soms adequater (en dus ook veiliger) opereren dan vertrouwde partners.

Maar hoe komt vertrouwen met dergelijke partners tot stand? In de eerste plaats kan worden gewezen op leereffecten: vertrouwen wordt gebaseerd op eigen ondervinding met betrekking tot de (eerdere) prestaties van de partner. In de tweede plaats kan vertrouwen zijn gebaseerd op de (overgedragen) ervaringen van anderen. Bepalend hierbij is de reputatie van de zakenpartner. Reputaties worden geconstrueerd binnen sociale groepen, waarbij ontmoetingsplaatsen een belangrijke rol spelen om uit te dragen wie je bent (of wilt zijn). Ook kunnen reputaties gebaseerd worden op generalisaties ten aanzien van de (vermeende) eigenschappen van bepaalde groepen.

De vertrouwensvraag in een samenwerkingsrelatie doet zich sterker gelden naarmate partners meer speelruimte hebben om tegen de belangen van de ander in te gaan. Beide partijen vertrouwen erop dat zij elkaar niet zullen benadelen. Wanneer dat vertrouwen in elkaar echter ontbreekt, worden er meer zekerheden ingebouwd in de transacties.

De manier waarop dit vorm krijgt is mede afhankelijk van de mate van symmetrie in relaties. Wanneer vertrouwen ontbreekt in een asymmetrische relatie, leidt dit gemakkelijk tot verdergaande onderwerping en controle. Voorzover er beloningen in het vooruitzicht worden gesteld, weerspiegelen deze beloningen de asymmetrie van de relatie en de ongelijke verdeling van opbrengsten en risico's. Bij meer symmetrische relaties zien we andere vormen van controle: een sterkere nadruk op ‘eerlijk delen’, het zich vrijwillig binden via het geven van onderpanden, of het inschakelen van derden die een soort ‘notarisfunctie’ vervullen.

Ten slotte zijn we in dit hoofdstuk ingegaan op reacties van daders op samenwerkingsproblemen. Onze conclusie is dat er veel conflicten zijn en (dreiging met) geweld regelmatig wordt toegepast ter beslechting van deze conflicten. In die zin wijken deze zaken toch zeker af van het gedrag van legale ondernemers. Maar er zijn ook andere wijzen waarop conflicten worden beslecht. Daadwerkelijk geweldgebruik is niet het 'normale', en zeker niet het enige antwoord op conflicten.

Veel conflicten spruiten voort uit één van de volgende vier kwesties: niet (tijdig) leveren; niet (tijdig) betalen; een samenwerkingspartner wordt concurrent (gaat voor zichzelf beginnen); en praten met de politie. Bij de eerste twee problemen is er ruimte voor onderhandelen en beoordelen (wat is de ware toedracht?). Maar bij de laatste twee problemen is het kwaad meestal al geschied op het moment dat het wordt gesignaleerd. Reacties op conflicten hangen onder meer af van de aanleiding van het conflict en van de aard van de relatie (vertrouwensband of niet). Zo wordt bij betalings- of leveringsproblemen in een aantal gevallen niet gereageerd of wordt gedoseerd en 'instrumenteel' geweld toegepast. Bij voor jezelf beginnen en praten met de politie zien wij doorgaans heftigere reacties, waarbij ook het verbreken van de vertrouwensband een rol speelt.

3 Sociale inbedding van criminele samenwerking

3.1 Inleiding

In het voorgaande hoofdstuk is gesproken over het belang van vertrouwen in criminele samenwerkingsrelaties. Bij illegale transacties zijn – net als in het legale economische verkeer – risico's van opportunistisch gedrag aanwezig. Daarom zijn daders bedacht op het nemen van maatregelen om deze risico's te bestrijden en te voorkomen. Maar zowel bij het vinden als bij het beoordelen van geschikte mededaders (leveranciers, afnemers, koeriers) ondervinden daders veel meer problemen dan legale ondernemers (zie ook Reuter, 1983; Potter, 1994; Tremblay, 1993). Hoe zoeken en vinden zij geschikte mededaders, handelspartners en klanten, zonder (personeels)advertenties, beurzen, Gouden Gidsen en consumententesten? In de vorige twee rapportages is aandacht besteed aan de sociale inbedding van criminele samenwerkingsverbanden. Daarbij werd het belang benadrukt van 'sterke' sociale relaties zoals familie- en vriendschapsbanden, als basis voor het aangaan van criminele samenwerkingsrelaties. Telkens weer zien we dat familie, vrienden en bekenden met elkaar samenwerken en elkaar introduceren bij anderen. Vervolgens zijn we in het vorige hoofdstuk een stap verder gegaan door na te gaan hoe criminele samenwerking totstandkomt wanneer niet wordt voortgebouwd op dergelijke 'sterke' sociale bindingen. Bepaalde capaciteiten zijn immers niet altijd in eigen kring te vinden maar moeten elders worden gezocht. In dit hoofdstuk gaan we nader in op de sociale inbedding van criminele samenwerkingsverbanden. Deze sociale inbedding is niet alleen van belang voor het vinden van geschikte mededaders, maar ook voor de wijze waarop risico's van opportunistisch gedrag worden bestreden en voorkomen. Aandacht voor sociale inbedding van crimineel handelen is van belang voor het begrijpen van criminele samenwerking. Samenwerkingsrelaties ontstaan immers niet willekeurig, maar volgen de wetten van sociale en geografische afstand. Er bestaat een grotere kans dat er relaties ontstaan tussen daders, naarmate ze dichter bij elkaar wonen, naarmate er meer raakvlakken bestaan tussen hun dagelijkse activiteiten en naarmate de sociale afstand tussen hen kleiner is. Daardoor bestaat er – evenals bij relaties in het gewone sociale en economische verkeer – een soort clustering op basis van factoren als geografische afstand, etniciteit, opleiding, leeftijd, et cetera (o.a. Feld, 1981). In dit hoofdstuk gaan we nader in op twee aspecten van inbedding die in de literatuur over georganiseerde criminaliteit tot nu toe onderbelicht zijn gebleven. In de eerste plaats bespreken wij (wettige) beroepen, of beter gezegd collegiale netwerken of beroepsrelaties, die worden aangewend voor het plegen van misdrijven.²⁰ In de criminologische literatuur wordt het begrip 'occupational crime' gebruikt voor misdrijven die worden

20 Zie voor een overzicht van het onderzoek naar de complexe relatie tussen werk en criminaliteit: Fagan & Freeman (1999).

gepleegd door de gelegenheid die tijdens de wettige beroepsuitoefening wordt geboden (Green, 1997). Ambtelijke corruptie, milieuverontreiniging en declaratiefraude zijn voorbeelden van occupational crime.²¹ Ook in ons casusmateriaal bevinden zich enkele opmerkelijke gevallen van occupational crime. Het bijzondere ervan is dat verschillende vormen van georganiseerde criminaliteit geheel zijn ingebed in bestaande beroepsrelaties. Het gaat hier dus niet om 'interfaces' tussen criminele ondernemers en wettige beroepsbeoefenaren (zie ook Tjinhuis, 2006), maar om beroepsbeoefenaren die in de context van hun beroep georganiseerde criminaliteit plegen. Het gaat simpelweg om luchthavenpersoneel dat cocaïne smokkelt of om financiële en fiscale adviseurs die een crimineel samenwerkingsverband vormen om de fiscus op te lichten. In paragraaf 3.2 worden enkele voorbeelden genoemd van deze inbedding en wordt ingegaan op de vraag onder welke omstandigheden een dergelijke inbedding van criminele samenwerkingsrelaties in collegiale netwerken kan plaatsvinden. Daarnaast bespreken wij in paragraaf 3.3 de betekenis van geografische ruimte, oftewel de lokale inbedding van georganiseerde criminaliteit. Voor sommige criminele samenwerkingsverbanden, zoals gewelddadige jeugdbendes, is de betekenis van bepaalde ruimtes en plaatsen evident. De buurt is ontmoetingsplaats voor daders en tevens ook strijdtoneel (zie voor een overzicht: Klein & Maxson, 2006). Bij de analyse van georganiseerde criminaliteit lijkt het op het eerste gezicht minder evident om aandacht te besteden aan de lokale inbedding van criminele samenwerkingsrelaties. Een belangrijk kenmerk van de georganiseerde criminaliteit die wij in Nederland kennen, is immers het internationale karakter. In de kern komen veel van deze criminele activiteiten neer op 'transitcriminaliteit', waarbij illegale goederen, diensten of natuurlijke personen over grote afstanden en over diverse landsgrenzen heen worden getransporteerd. Ondanks dit internationale karakter van de misdaad blijken daders toch ook honkvast. In paragraaf 3.3 gaan wij daarom in op de invloed van lokale inbedding op het ontstaan van criminele samenwerkingsrelaties en op de wijze waarop risico's van opportunistisch gedrag binnen deze relaties worden bestreden en voorkomen. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een recapitulatie van de belangrijkste bevindingen (paragraaf 3.4).

21 Het begrip 'workplace crime' duidt de conventionele misdrijven aan (bijvoorbeeld het mishandelen of bestelen van een collega) die tijdens het werk worden gepleegd. Deze misdrijven zijn niet noodzakelijkerwijs gerelateerd aan de specifieke gelegenheid die het beroep biedt.

3.2 Beroepen als basis voor criminele samenwerking

3.2.1 Inleiding

Tussen 1730 en 1778 werd de regio rond Maastricht onveilig gemaakt door bendes mobiele bandieten die bekend kwamen te staan als de ‘Bokkerijders’ (Blok, 2001; Egmond, 1993). In het holst van de nacht pleegden zij (gewelddadige) roofovervallen op kerken, boerderijen, herbergen, pastorieën en kloosters. Het kostte de autoriteiten van dit destijds in verschillende jurisdicties opgedeelde gebied meer dan veertig jaar om deze vorm van banditisme onder controle te krijgen met behulp van massale arrestaties, strafprocessen en executies in de woonplaatsen van de veroordeelden.

In een analyse van de Bokkerijders gaat Blok (2001: 29-68) in op de achtergronden van de daders van deze roofovervallen. Het blijkt niet te gaan om mobiele bandieten, zonder huis en haard, maar om lokaal gewortelde daders, meestal met een vaste woonplaats, een vrouw en kinderen. Ze zijn geboren en getogen in hetzelfde gebied waar zij hun roofovervallen plegen en kennen vaak hun slachtoffers uit het dagelijkse leven. Toch lijkt er met hun beroepsachtergrond iets bijzonders aan de hand. Hoewel destijds een groot deel van de mensen werkzaam was als boer of dagarbeider, valt slechts 20% van de daders binnen deze categorie. Ongeveer 60% van de daders bestaat uit handwerkslieden (vilders, zadelmakers, schoenmakers, metaalwerkers, spinners en wevers) en (mobiele) handelslieden (marskramers, voermannen en veehandelaren).²² Blok (2001) verklaart deze oververtegenwoordiging uit de mogelijkheden die deze beroepen bieden voor roofovervallen waarbij men geschikte doelwitten moet vinden die in het holst van de nacht moeten worden aangevallen en beroofd. Kennis van plaatsen en slachtoffers is dan van groot belang. De genoemde beroepsgroepen kwamen vanuit hun functie met veel verschillende mensen in contact en kenden veel plaatsen. Zo hadden vilders, die een prominente rol speelden binnen de bendes, de taak om zieke dieren te slachten, dood vee te verwijderen, paarden te villen en organische resten te verwijderen van publieke plaatsen. Ook hielpen zij bij executies en bij het begraven van terechtgestelden. Doordat zij veel op pad waren, hadden zij grote kennis van het gebied, kenden zij veel potentiële slachtoffers en viel het niet op wanneer zij bij nacht en ontij op pad waren of met zakken liepen te slepen.

Blok voegt hieraan toe dat de ‘onreinheid’ van het beroep leidde tot sociale uitsluiting: men moest aan de rand van dorpen en steden wonen, men mocht niet buiten de beroepsgroep trouwen en het was moeilijk om ander

²² Lange (2004: 113-121) bespreekt de beroepsachtergrond van de leden van vier Duitse groepen rond diezelfde periode. Daaruit komt vooral de oververtegenwoordiging van mobiele beroepen naar voren. Naast de gelegenheid die deze beroepen bieden voor criminele activiteiten wijst ook Lange op de sociale uitsluiting van degenen die deze beroepen vaak uitoefenden.

werk te vinden. Daardoor ontstond een wijdverspreid regionaal netwerk met een vrij sterke cohesie. In de bendes uit de eerste periodes zien we daarom volgens Blok (1981: 32-25) ook veel bloedbanden terug, inclusief de betrokkenheid van echtgenotes, zussen en dochters. Op deze wijze vloeiden de verschillende vormen van relaties (collegiale, sociale, criminele) in elkaar over. Zoveel is zeker: de vorming van criminele samenwerkingsverbanden was sterk verbonden aan de gelegenheden die bepaalde beroepen en arbeidsrelaties boden.

Wij hebben alle beroepen van de verdachten op een rij gezet uit alle 120 zaken die wij tot dusverre hebben bestudeerd. Het ligt voor de hand dat deze lijst veel heterogener is dan de beroepenlijst van Blok uit de agrarische samenleving van de achttiende eeuw. Ook zijn de 120 zaken veel heterogener dan de criminele bendes waarover Blok schreef. Opvallend is dat de daders van Blok meestal een beroep uitoefenden. Dat moest ook wel: 'Bokkerijden' leverde geen vast inkomen op en van sociale uitkeringen was toen nog geen sprake.

In ons zakenbestand vinden we een groot aantal verdachten zonder beroep. Het uitoefenen van een beroep is ook lang niet altijd nodig om criminele samenwerkingsrelaties aan te gaan. De positie van de vilders van toen (sociale uitsluiting) zou wellicht kunnen worden vergeleken met de beroepsloze daders van tegenwoordig, die door hun afkomst, sociale achtergrond of etniciteit relatief los van de samenleving staan. In de tweede plaats valt in onze lijst de beperkte aanwezigheid van overheidsdienaren op. Slechts enkele verdachten zijn (voormalig) politie- of gemeenteambtenaar. De geringe betrokkenheid van overheidsambtenaren staat sterk in contrast met de grote nadruk die in de georganiseerde misdaadliteratuur wordt gelegd op politieke en ambtelijke corruptie.

Op de beroepenlijst van de verdachten uit ons zakenbestand figureren de meest uiteenlopende beroepen, van schoonmaker tot directeur. Nadere beschouwing leert dat er ondanks de verscheidenheid toch enkele karakteristieken zijn. De belangrijkste is dat betrekkelijk veel beroepen iets met mobiliteit, transport of logistiek te maken hebben: taxichauffeur, autohandelaar, vrachtwagenchauffeur, directeur van een transportonderneming, garagehouder, loodsmedewerker, havenarbeider, eigenaar van een camperbedrijf, directeur van een containerbedrijf, bagagemedewerker, of steward. Een tweede karakteristiek is dat de beroepsbeoefenaren in veel gevallen niet in loondienst werken, maar door de aard van het beroep of de positie die wordt bekleed binnen ondernemingen betrekkelijk zelfstandig kunnen opereren. Wij doelen op directeuren van (doorgaans) kleine bedrijven, vrije beroepsbeoefenaren (fiscaal adviseur, advocaat, accountant, apotheker), en in enkele gevallen op hooggeplaatste personen in bedrijven en banken. Ten slotte valt op dat betrekkelijk veel beroepen 'sociaal' van karakter zijn, en ook kunnen leiden tot ontmoetingen met potentiële mededaders. Naast de al eerder genoemde taxichauffeurs en

advocaten, kan worden gedacht aan coffeeshophouders, seksclubexploitanten, portiers, bodyguards, bareigenaren, discotheekeigenaren, goudhandelaren of de directeur van een autoleasebedrijf.

Bovenstaande beroepenlijst biedt slechts een inventarisatie van de beroepen die de verdachten hadden. Er bestaat niet noodzakelijkerwijs een relatie tussen het beroep en de gepleegde misdrijven. Zo kan de videotheekeigenaar betrokken zijn bij smokkelactiviteiten die geheel los staan van de videotheek. Maar vaak is er wel een relatie met het beroep. Soms is deze relatie heel beperkt en indirect, als bijvoorbeeld de bedrijvigheid of het bedrijf als dekmantel wordt gebruikt. Zo wordt in één van onze zaken een videotheek gebruikt als dekmantel voor ondergronds bankieren; de relatie is indirect, waarmee we bedoelen dat er ook een andere dekmantel gebruikt had kunnen worden. Het had, bij wijze van spreken, ook een visrestaurant kunnen zijn. In andere gevallen is de relatie tussen het beroep en de criminaliteit duidelijker en directer. Een voorbeeld is het transportbedrijf dat drugs uit Marokko vervoert of de advocaat die ten behoeve van zijn cliënt onwettige activiteiten verricht. Het gaat in deze gevallen om diensten van individuele beroepsbeoefenaren die ten behoeve van criminele samenwerkingsverbanden worden verricht. Van een inbedding van criminele samenwerking in de uitoefening van deze beroepen (of in collegiale netwerken) is nog geen sprake. In de onderstaande paragraaf richten we ons op de situaties waarin dit wel het geval is, waarin dus de criminele samenwerking plaatsvindt binnen netwerken gebaseerd op arbeidsrelaties.

3.2.2 Criminele samenwerking binnen collegiale netwerken

Elk beroep biedt bepaalde mogelijkheden om crimineel gedrag te plegen. Zo kunnen tijdens de beroepsuitoefening verworven kennis of contacten worden gebruikt voor criminele doeleinden. Toegesneden op transitcriminaliteit, zijn bepaalde beroepen erg geschikt als uitvalsbasis voor illegale smokkelactiviteiten. Eén van de hoofdfiguren in een grote hasjsmokkel was bijvoorbeeld in een eerder leven fruithandelaar geweest en deed veel zaken met Marokko en Libanon. Op grond van zijn sociale contacten en logistieke kennis kon hij in korte tijd een levendige import van hasj uit Libanon en Marokko organiseren. Het is een eenvoudig voorbeeld van wettige beroepsactiviteiten die een voedingsbodem bleken te zijn voor illegale activiteiten.

Bij het selecteren en het naderhand analyseren van zaken werden wij getroffen door enkele andere gevallen waarin collega's uiteindelijk 'partners in crime' waren geworden. Casus 98 is een voorbeeld van een normaal beroepsnetwerk (in casu van luchthavenpersoneel) waarin illegale samenwerkingsrelaties floreren.

In deze casus gaat het primair om het vervoeren van XTC-pillen in zogenoemde pilotentrolleys van Nederland naar de Verenigde

Staten. Daarnaast wordt cocaïne getransporteerd vanuit Aruba naar Nederland. Ook wordt er geld teruggesmokkeld naar Nederland. Het samenwerkingsverband maakt voor de smokkel van XTC-pillen gebruik van vliegtuigpersoneel dat men kent uit het Amsterdamse homocircuit. Ook één van de hoofdverdachten heeft in het verleden als purser gewerkt bij een luchtvaartmaatschappij. Het vliegend personeel gebruikt op de luchthaven de aparte personeelsdoorgang om van 'landside' naar 'airside' te komen, en vice versa in de Verenigde Staten. In het verleden vond bij deze doorgang nauwelijks controle plaats. De XTC-pillen worden gewoon in pilotentrolleys vervoerd, men doet geen enkele moeite om de verboden waar nog verder te verstoppen. Na verscherping van de controles bij de personeelsuitgangen wordt een andere modus operandi toegepast (casus 98).

Het behoeft nauwelijks toelichting dat de beroepsactiviteiten van deze personen, in combinatie met hun specifieke privileges, uitgelezen mogelijkheden boden voor het smokkelen van drugs. Evenmin als het opviel dat de vilders bij nacht en ontij op pad waren, liep het reisgedrag van deze smokkelaars in het oog. Interessant is dat in deze casus de bestaande beroepsmatige contacten ook worden gebruikt voor het aanknopen van nieuwe samenwerkingsrelaties:

Op een gegeven moment geeft koerier Y aan dat hij geen XTC-transporten meer wil uitvoeren. Daarom wordt aan diens ex-vriend, die ook steward is, gevraagd of hij bereid is dit te doen. Inmiddels is ook een ander bemanningslid (C) bereid gevonden om transporten uit te voeren. C krijgt toevallig een vlucht naar een Canadese luchthaven toegewezen en krijgt van A de opdracht om daar te kijken hoe de controles plaatsvinden. A heeft in Canada namelijk een contact zitten. Later worden er vanaf deze luchthaven ook geldtransporten uitgevoerd naar Nederland.

Anders dan bij de fruithandelaar die de overstap maakte naar de illegaliteit en daardoor ook andere sociale contacten en transportmiddelen moest gebruiken, blijven deze stewards gewoon hun normale werk doen naast hun criminele activiteiten. De stap van steward naar XTC-smokkelaar lijkt opmerkelijk groot. Bij enkele andere casussen was de overstap van 'legaal' naar 'illegaal' veel minder groot. Het illegale lag in het verlengde van de legale bedrijfsuitoefening of was daarvan nauwelijks te onderscheiden. Drie uiteenlopende voorbeelden hiervan uit ons zakenbestand:

Het transportbedrijf dat naast legale vrachten ook systematisch illegale vrachten vervoert en onderdeel wordt van een smokkelorganisatie (casus 50).

De fiscale en bancaire specialisten, deskundig in het ontwerpen van belastingconstructies, die hun samenwerking aanwenden voor het periodiek toepassen van een fraudetruc (casus 104).

Bagagekeldermedewerkers vormen een crimineel samenwerkingsverband gericht op het misbruiken van het bagageafhandelingsstelsel van de luchthaven voor cocaïnesmokkel (casus 102).

De tot dusverre genoemde beroepen hebben gemeen dat aan de beroepen internationale contacten en reisbewegingen zijn verbonden. Het maakt deze beroepen aantrekkelijk voor smokkelactiviteiten. Maar daarnaast valt op dat aan deze beroepen bepaalde privileges zijn verbonden waardoor de beroepsbeoefenaren kunnen beschikken over relatief grote bewegings- of handelingsvrijheid. Een vrijheid die niet alleen noodzakelijk is voor het uitoefenen van het beroep, maar ook mogelijkheden biedt om ongezien over de schreef te gaan. De antropoloog Mars (1982) heeft in zijn boek 'Cheats at Work' hieraan een nadere uitwerking gegeven. Voor het begrijpen van de aard en omvang van werkgerelateerde criminaliteit is het volgens hem belangrijk aandacht te besteden aan de vrijheid die de individuele beroepsbeoefenaar – al dan niet – heeft in het werk (de griddimensie van het beroep) en aan het collectief waarvan hij deel uitmaakt (de groepsdimensie).²³

Naarmate beroepsbeoefenaren meer autonomie kennen en individualistisch werken, dus ook in staat zijn zelf de regels te bepalen en te bepalen hoe en wanneer men zijn tijd besteedt, zijn er ook meer mogelijkheden tot misbruik. Het gaat hier vaak om goedbetaalde beroepen met een groot maatschappelijk vertrouwen. De daders lijken boven verdenking te staan. Casus 104 is een intrigerend voorbeeld van hoe dergelijke beroepsbeoefenaren elkaar in internationale netwerken ontmoeten en hun kennis en contacten aanwenden om op illegale wijze enorme geldbedragen aan de fiscus te ontfutselen:

Een internationale groep verdachten uit de wereld van de 'haute finance' houdt zich naast reguliere legale werkzaamheden bezig met grootschalige belastingfraude. De fraudetruc, die op verschillende manieren en in verschillende verbanden wordt uitgevoerd, bestaat in de kern uit 'vennootschappelijk vampirisme'. De groep koopt een bv

23 Mars (1982) legt als antropoloog sterk de nadruk op de (beroeps)cultuur, maar wij geven er de voorkeur aan om de griddimensie te reserveren voor de organisatiestructuur en de formele sociale controle, terwijl we de groepsdimensie reserveren voor de informele sociale controle (en de organisatiecultuur). Ook laten wij zijn interessante aan het dierenrijk ontleende typologie (donkeys, wolves, hawks, vultures) buiten beschouwing. Deze typologie werkt bij de toepassing van Mars misschien verhelderend, maar verliest ons inziens zijn waarde bij een toepassing op veelal in groepsverband gepleegde delicten. Vooral het onderscheid tussen 'hawks' (die alleen op pad gaan en zich weinig gelegen hoeven te laten aan de groep) en 'vultures' (die zelfstandig opereren vanuit een groep met een sterke cohesie) verliest bij deze toepassing zijn waarde en werkt eerder verwarrend dan verhelderend.

en laat bestaande winsten omslaan in verliezen, onder meer door het kopen van (extreem overgewaardeerde) rechten. Deze rechten worden wel afgeschreven, maar leveren later niet of nauwelijks inkomsten op. Vrijwel direct na aankoop van de vennootschap wordt een groot deel van het banksaldo – in feite het geld dat op dat moment is gereserveerd voor de verschuldigde vennootschapsbelasting – aan de bv onttrokken. De verdachten kennen elkaar uit de financiële wereld. Men ontmoet elkaar op internationale fiscale congressen. Wanneer men elkaar spreekt wordt er ‘creativiteit aan de dag gelegd’. Bij de fraudeconstructies wordt gebruikgemaakt van de legale functies van de betrokken personen en van hun kennis over geschikte belastingregimes, geschikte vennootschappen en geschikte juridische constructies. Ook hebben twee van de verdachten in het verleden bij de Belastingdienst gewerkt, waardoor zij goed op de hoogte zijn van controletechnieken en het tijdsverloop van controles (casus 104).

De verdachten uit deze casus zijn fiscalisten, advocaten, vermogensbeheerders en/of bestuurders van vennootschappen die leven in een internationale wereld waarin het zoeken van legale constructies voor het zo min mogelijk betalen van belasting hun dagelijks werk is. Ondanks de zeer professionele uitvoering van de fraudetruc, komt de Belastingdienst de fraude uiteindelijk op het spoor. Aan de alertheid van de organisaties waarvan enkele daders deel uitmaakten heeft het niet gelegen. Ook als ze in een grote organisatie werkzaam zijn, is het opmerkelijk hoeveel vertrouwen er in hen wordt gesteld en hoe weinig controle er lijkt te zijn op hun handelen.²⁴

Eén van de verdachten is werkzaam bij een grote bank. Vanuit zijn positie bij deze bank is hij in staat om de bank bij de aankoop en verkoop van vennootschappen juridisch te binden. Hij maakt misbruik van deze positie bij de aankoop en verkoop van vennootschappen waarmee fraude wordt gepleegd. In een bepaalde periode komt er meer controle bij de bank. De ingestelde commissie is echter in hoge mate afhankelijk van het materiaal dat wordt aangeleverd door de afdeling waar de betrokkene zelf leiding aan geeft. Consternatie ontstaat vooral wanneer de betrokkene een domme fout maakt en een koffertje met cash geld in de garage laat staan dat wordt gevonden (casus 104).

De tegenpool van deze verdachten wordt gevormd door een beroepsnetwerk dat zich niet door autonomie afschermt maar door sterke groepsloyaliteit. De *groepsdimensie* van een beroep heeft betrekking op de

24 Men zou hier een parallel kunnen trekken met de ‘control balance’ theorie van Tittle (1995), een recente algemene theorie over crimineel gedrag die ook is toegepast op organisatiecriminaliteit (Leeper Piquero & Piquero, 2006).

aard van de contacten tussen collega's en de scheiding tussen de groep en de buitenwereld. Zo worden mijnwerkers en dokwerkers beschouwd als typische voorbeelden van beroepen met een sterke groepsdimensie, terwijl ondernemers, wetenschappers en kunstenaars voorbeelden zijn van beroepen met een zwakke groepsdimensie. Het interessante van de groepsdimensie is dat een sterke sociale cohesie binnen een bepaalde groep normafwijkend gedrag kan tegengaan (positieve sociale controle) maar ook kan bevorderen, wanneer er binnen een bepaalde groep andere normen gelden dan daarbuiten (*criminele subculturen*). Dit blijkt ook uit de volgende casus. Deze casus is een voorbeeld van een relatief gesloten wereld van laagbetaalde werknemers met veel gelegenheid tot illegale bijverdiensten en ook een zekere tolerantie ten aanzien van dergelijke bijverdiensten. De collectieve dimensie blijkt ook uit het feit dat er meerdere werknemers van hetzelfde bedrijf betrokken zijn bij de criminele activiteiten:

Via het reguliere vliegverkeer wordt cocaïne gesmokkeld vanuit het Caribische gebied naar Nederland met medewerking van personeel van één van de bedrijven die bagage afhandelen. De criminele activiteiten in de bagagekelder van de luchthaven zijn sterk verbonden met de dagelijkse werkzaamheden van de verdachten, het lossen van vliegtuigen. Men verstopt rugtassen met cocaïne in losse koffers of in koffers die in containers worden vervoerd. Over het algemeen betreft het transferbagage. In de bagagekelder haalt men de koffer uit de container, men verwijdert de rugtas met cocaïne uit de koffer, en plaatst de koffer weer terug in het systeem. De rugtas met de cocaïne wordt door één van de medewerkers van airside naar landside gebracht via een tourniquet waar geen fysieke controle op ingaand en uitgaand personeel plaatsvindt. De medewerkers werken op airside, terwijl de kantine zich op landside bevindt. In de pauze lopen de medewerkers naar landside om te gaan eten, waardoor het niet opvalt wanneer mensen heen en weer lopen tussen airside en landside. Op landside bevindt zich een expeditiestraat, een openbare weg waar veel verkeer in- en uitrijdt. Daar wordt de rugtas overgedragen aan een andere medewerker van het samenwerkingsverband (casus 102).

De context van het legale werk, het lossen van vliegtuigen, biedt gelegenheid voor het uitvoeren van criminele activiteiten. Hoewel het gaat om banen met relatief weinig autonomie, is aan de handelingen van de medewerkers nauwelijks te zien of ze met criminele activiteiten bezig zijn of met hun reguliere werkzaamheden. Bijkomende factoren zijn de tijdsdruk bij het laden en lossen van vliegtuigen, de onoverzichtelijkheid van de situatie in de bagagekelder, het gebrek aan effectieve controle tussen airside en landside en de 'gesloten' wereld van de bagagekelder. Volgens opsporingsambtenaren is er sprake van een soort 'gesloten' wereld waarin buitenstaanders snel opvallen.

3.2.3 *Vertrouwen en controle*

Collegiale netwerken bieden goede mogelijkheden om vertrouwen te krijgen in de ander bij het aanknopen van relaties of om controle uit te oefenen. Het voordeel is immers dat collega's elkaar al kennen en op basis van de ervaringen met de ander of diens reputatie kunnen beoordelen of iemand geschikt is om mee te werken aan criminele handelingen. De positie die men heeft in de organisatie kan soms worden aangewend om 'eigen' mensen in de geschikte positie te brengen:

A speelt een leidende rol binnen één van de onderzochte samenwerkingsverbanden, waarvan vier van de zes verdachten werkzaam zijn bij hetzelfde bedrijf. Hij is coördinator bij het vrachtafhandelingsbedrijf en maakt ook de dienstroosters. Daardoor is hij in staat om bepaalde personen op bepaalde tijdstippen te laten werken. Hij heeft niet de bevoegdheid om personeel aan te nemen of te ontslaan. Hij selecteert vatbare medewerkers en benadert hen. De verdiensten variëren van € 5.000 tot € 20.000 per koffer. De medewerker wordt ingeroosterd op een bepaalde dag. Vervolgens verneemt deze medewerker hoe de verzonden koffer met cocaïne eruitziet en op welke plaats in de container deze zich moet bevinden.

Een ander samenwerkingsverband, waarvan elf van de dertien verdachten bij hetzelfde bedrijf werken, betaalt een coördinator om een oogje dicht te knippen. Hij deelt mensen in bij de afhandeling van bepaalde vluchten op basis van informatie van één van de verdachten (I). Na enige tijd maakt I zelf het rooster (casus 102).

In veel gevallen van inbedding van criminele relaties in collegiale netwerken is er ook sprake van (hechte) sociale relaties. De band tussen de stewards uit casus 98 bijvoorbeeld werd mede gesmeed in het Amsterdamse homocircuit. Ook in andere gevallen blijken collegiale en sociale relaties moeilijk van elkaar te onderscheiden:

De verdachten uit de 'haute finance' organiseren voor elkaar 'tax seminars' op een exotische bestemming. Het voornaamste doel is de sociale banden tussen de verdachten uit verschillende delen van de wereld aan te halen. De activiteiten bestaan niet uit lezingen of bijeenkomsten met een instructief karakter, maar uit golf, vissen, lunchen en dineren. Het omvangrijke proces-verbaal wordt opgesierd met een fotoalbum waarin de verdachten zittend in een golfkarretje duidelijk veel plezier hebben. Later worden ook de geslaagde fraudes steeds gezamenlijk gevierd. Per geslaagde fraude wordt zelfs een officiële trofee gemaakt (casus 104).

Misschien dat deze collectieve dimensie ook een verklaring kan bieden voor de collectieve zelfoverschatting van de verdachten. Opmerkelijk aan deze casus is namelijk dat de fraudetruc weliswaar zeer professioneel wordt uitgevoerd – met inschakeling van verschillende rechtspersonen en legale bedrijven, trustkantoren en bankbedrijven op Guernsey, bankrekeningen in Liechtenstein, Luxemburg, Guernsey en de Bahamas –, maar dat het toch gaat om een truc waar de Belastingdienst vroeg of laat achter moet komen, terwijl verschillende verdachten – met hoge functies en hoge salarissen – veel te verliezen hadden. Misschien was hier sprake van een soort ‘groupthink’, een verschijnsel dat vooral bekend is uit de crisisbesluitvorming, waarbij kleine groepen in hun onderlinge interactie het zicht op de werkelijkheid verliezen, andere normen en waarden en collectieve rationalisaties gaan hanteren, en een gevoel van onkwetsbaarheid en overoptimisme ten toon spreiden (zie ook Janis, 1972).

Sociale cohesie speelt ook een rol bij grootschalige fraudes in bedrijfssectoren waarin vrije ondernemers actief zijn. Zo werd in het eerste monitorrapport aandacht besteed aan een grootschalige oliefraudezaak, waarin de sociale cohesie van frauderende schippers een belangrijke rol speelt:

De frauderende schippers komen uit een beroepsgroep waarin velen elkaar kennen en weten wat er gaande is. Vaak gaat het beroep over van vader op zoon. Ook bestaan er tussen verschillende betrokken schippers familiebanden. Via-via kent men vaak ook elkaars financiële omstandigheden. Op deze manier verspreidt zich gemakkelijk de boodschap dat men bij een bepaald bedrijf geld kan bijverdienen met verduisterde olieproducten. Een goed voorbeeld hiervan vormen de broers V en W, die op het moment dat het hen niet voor de wind gaat gemakkelijk de weg naar het frauderende bedrijf weten te vinden. Via dit bedrijf vindt de olie weer zijn weg naar het legale circuit (casus 39).

Ook zien we in verschillende fraudezaken dat een bepaalde fraudetruc via zakelijke contacten gemakkelijk aan anderen wordt overgedragen of met anderen wordt uitgevoerd (zie o.a. ook Baker & Faulkner, 2003: 1176-1183). Deze zakelijke contacten zijn tevens belangrijk voor de inschakeling van andere bedrijven, vaak ook in andere landen, om een geloofwaardige fraudeconstructie mogelijk te maken.

3.2.4 Recapitulatie

Beroepen kunnen op verschillende manieren gelegenheid bieden voor georganiseerde criminaliteit. Allereerst door internationale contacten en reisbewegingen. Contacten met andere landen en andere sociale groepen kunnen iemand in staat stellen om bepaalde mogelijkheden voor (transit)criminaliteit te ontdekken en te effectueren. Voorbeelden hiervan

zijn beroepen die met mobiliteit, transport en logistiek te maken hebben. In de tweede plaats is de individuele bewegings- en/of handelingsvrijheid van bepaalde beroepsgroepen van belang: de mate van autonomie. Dit verklaart de betrokkenheid van directeuren van (doorgaans) kleine bedrijven, vrije beroepsbeoefenaren, en in enkele gevallen relatief autonoom handelende personen in grotere organisaties zoals bedrijven en banken. Tevens verklaart het de relatieve afwezigheid in de door ons onderzochte zaken van beroepsbeoefenaren die in loondienst werken, bij de overheid of in grote organisaties. In de derde plaats is het sociale karakter van beroepen van belang. Beroepen waarin men veel met andere mensen in aanraking komt, bieden ook veel kansen tot ontmoetingen met potentiële mededaders.

Arbeidsrelaties bieden goede mogelijkheden om vertrouwen in elkaar te krijgen bij het aanknopen van relaties en om controle uit te oefenen. Daarbij is ook de sociale cohesie van belang. In dit verband is gewezen op de beroepsgelerateerde gelegenheidsstructuren van vrije ondernemers. Door nauwe onderlinge sociale relaties kan een soort sneeuwbal effect ontstaan, waardoor bepaalde criminele handelswijzen worden overgedragen aan anderen of met steeds weer anderen worden uitgevoerd. Ook kunnen in bepaalde 'gesloten' sociale werelden andere normen ontstaan ten aanzien van goed en kwaad en kunnen rationalisaties en justificaties illegaal gedrag bevorderen en in stand houden (Sykes & Matza, 1957; Maruna & Copes, 2005).

3.3 Lokale inbedding

3.3.1 Inleiding

In zijn boek 'End of Millenium' constateert Castells (1998) dat de georganiseerde misdaad in de wereld, van de Siciliaanse maffia tot de veel kleinere lokale criminele groepen, op de golven van de globalisering wordt meegevoerd. Inmiddels zouden omvangrijke, wereldwijde netwerken zijn ontstaan. Moderne communicatiemiddelen en transporttechnieken zouden volop gelegenheid bieden aan criminele organisaties om transnationaal te werken. Castells onderkent wel dat de meeste van deze transnationale handelaren hun eigen lokale en etnische wortels hebben. Maar dankzij de mogelijkheden van de globalisering hebben deze criminele organisaties zich als het ware onttrokken aan de beperkingen die deze inbedding met zich mee bracht: *'The key to the success and expansion of global crime in the 1990s is the flexibility and versatility of their organisation'* (Castells, 1998: 522).

In het voorjaar van 2006 werd een grote baas van de Siciliaanse maffia, Bernardo Provenzano, opgepakt nadat de politie hem jarenlang tevergeefs had proberen op te sporen. De omstandigheden waaronder deze

baas der bazen had geleefd waren opmerkelijk. Provenzano bleek geen wereldburger die zich ergens ver weg van Italië in een mondain oord had schuilgehouden. Hij werd in de heuvels rond Corleone gevonden in een zeer eenvoudig onderkomen, waar hij jaren had gewoond, verstoken van alle comfort en moderne communicatiemiddelen, maar dichtbij vrouw en kinderen. Contacten onderhield hij door middel van geschreven briefjes die door drie vertrouwelingen (een aangetrouwde neef, diens vader en een herder) werden overgebracht. Deze feiten staan in schril contrast met het beeld dat Castells schetst van de moderne georganiseerde misdaad. Volgens Paoli (2003) is deze onbeweeglijkheid kenmerkend voor de Siciliaanse maffia en zij stelt dat andere criminele organisaties, die zich voornamelijk toeleggen op internationale handel, veel minder aan territoriale grenzen zijn gebonden. De macht van de maffia is gebaseerd op 'dominion' van een gebied of een economische sector, waarbij afpersing en protectie belangrijke inkomstenbronnen zijn. Maar deze kracht is volgens Paoli ook haar zwakte. Immobiliteit is de prijs die voor sterke lokale inbedding moet worden betaald (zie ook Gambetta, 1993: 249).

Het is echter de vraag of een dergelijke tweedeling wel terecht is. In de eerste plaats is de maffia niet zo sterk lokaal geworteld als Paoli suggereert. Zelfs maffiagroepen kunnen 'verhuizen'. Recentelijk heeft Varese de pogingen van maffiagroepen beschreven om zich in Noord-Italië te vestigen. In één stad (Verona) lukt het niet, in een andere streek wel. Volgens Varese (2006) heeft dat te maken met het wel of niet aanwezig zijn van migranten uit de streek van herkomst van de maffiagroep, de aard van de lokale economie, de kracht of zwakte van het lokale bestuur en meer in het algemeen de al of niet bestaande lokale behoefte aan bescherming door de maffia.

In de tweede plaats geeft Paoli's tweedeling een overdreven voorstelling van de mobiliteit van moderne misdaadorganisaties. Natuurlijk, deze groepen zijn zeer bedreven in internationale handel. Ook in het merendeel van onze zaken worden mensen of goederen gesmokkeld, soms over afstanden van duizenden kilometers. Maar dit betekent niet dat de lokale inbedding van deze groepen verwaarloosbaar klein is. Ondanks het feit dat onze daders onderdeel uitmaken van wereldwijde handelsnetwerken zijn zij toch wat betreft hun wonen, vrije tijd, kennissenkring en werken ingebed in een specifieke buurt, stad of streek. In plaats van te denken in termen van tegenstellingen is het beter om aandacht te hebben voor de relaties tussen 'global' en 'local'. In zijn artikel 'Going down the glocal: the local context of organised crime' merkt Hobbs (1998: 419) op: '*... it makes no good sense to define the global as if the global excludes the local*'. In deze paragraaf zullen wij vanuit dit perspectief de betekenis van lokale inbedding van criminele organisaties nader onder de loep nemen.

3.3.2 *Afwezigheid van lokale inbedding*

Om de betekenis van lokale inbedding te kunnen verduidelijken zal eerst een voorbeeld worden gegeven vanuit het negatieve: daders die nauwelijks banden hebben met de omgeving waarin zij wonen en werken, en waarin die omgeving zelf ook maar een tijdelijke verblijfplaats is. Het voorbeeld betreft Albanese daders die naar Amsterdam trokken, vooral vanwege de mogelijkheden die de Theemsweg (gedoogzone tippelprostitutie) bood (casus 115). De daders maken zich schuldig aan zware woninginbraken (geweld tegen de bewoners), vrouwenhandel, gedwongen prostitutie en cocaïnehandel. Zij verblijven op onderverhuurde kamers, hebben geen uitkeringen, gebruiken valse paspoorten en rijbewijzen, rijden in auto's met Duitse kentekens, kortom zij hebben op geen enkele wijze contact met Nederlandse instellingen. Dit gebrek aan lokale inbedding heeft aanvankelijk het politiewerk bemoeilijkt. De namen van de daders waren in alle geraadpleegde bestanden onbekend. Doordat enkele vrouwen aangifte deden en een mobiele telefoon in handen van de politie kwam, kon een begin worden gemaakt met de opsporing. Gaandeweg blijkt dan dat het gebrek aan inbedding voor de daders een grote handicap is.

Hun mogelijkheden om huisvesting te krijgen zijn beperkt: alles gaat via een Nederlands sprekende Albanees die contact heeft met een Amsterdammer die is gespecialiseerd in het (illegaal) onderverhuren van kamers en appartementen aan schimmige, maar goed betalende personen. Deze bemiddelaar werkt overigens niet alleen voor Albanezen. In zijn verhoor geeft hij aan het liefst met Colombianen te werken. Doordat alle Albanezen via dit ene contact huisvesting hebben gekregen, wordt het de politie niet erg moeilijk gemaakt om een aantal woningen te vinden waar de Albanezen verblijven.

Ook in andere opzichten speelt het gebrek aan inbedding de Albanezen parten. Het niet geregistreerd staan in Nederland met een kenteken blijkt onbedoeld de zichtbaarheid van de Albanezen te vergroten. Zij rijden doorgaans in zwarte Mercedesen en steeds met Duitse kentekens. Voor het volgen van de daders of het observeren van ontmoetingsruimtes is de aanwezigheid van Duitse kentekens op zwarte Mercedesen een gemakkelijk aanknopingspunt.

Maar ook op het criminele vlak speelt het gebrek aan inbedding hen parten. Aanvankelijk is de Theemsweg een ideaal oord, omdat daar zonder formulieren of vergunningen vrouwen tewerkgesteld kunnen worden. Dankzij de omheining kunnen de vrouwen niet vluchten, het is alleen zaak met de auto voor de poort te blijven staan. De overstap naar het Walengebied (langere werktijden, meer klandizie) wordt wel gemaakt, maar de Albanezen hebben daar geen contacten en contracten. De betrokken vrouwen worden tewerkgesteld in een bordeel waar ad hoc peeskamers worden verhuurd.

Belangrijker nog is dat men vanuit Amsterdam probeert een cocaïne-export op te zetten naar Italië. De Albanese daders kopen deze cocaïne in bij diverse Zuid-Amerikaanse aanbieders. Zoals blijkt uit afgeluisterde gesprekken werden relatief hoge bedragen betaald voor de cocaïne, namelijk circa € 25.000 per kilo, hetgeen veel hoger is dan reguliere groothandelsprijzen.

Het ontbreken van banden met de lokale omgeving heeft uiteindelijk toch nog een voordeel opgeleverd voor enkele verdachten. Zij konden onmiddellijk uit Amsterdam vluchten. Eén van de daders, van wie was vastgesteld dat hij een vrij lange tijd (circa vier jaar) in Amsterdam had verbleven, vlucht direct wanneer hij ziet dat de politie het huis binnenvalt van één van zijn mededaders. Over de telefoon verzoekt hij een achterblijver om hem nooit meer te bellen en met gevoel voor drama voegt hij daaraan toe: 'Met Gods wil hoop ik de plek waar ik geboren ben te zullen bereiken'. Kortom, als er geen banden zijn, hoeven er bij een vlucht maar weinig schepen te worden verbrand (zie ook hoofdstuk 5).

3.3.3 *Local heroes en ontmoetingsplaatsen*

De beweeglijkheid van de Albanezen lijkt sterk op sprinkhanengedrag. Zij komen af op de mogelijkheden die de stad biedt, maar verdwijnen als het tegenzit weer even snel. Ze zullen ongetwijfeld hun heil zoeken in een andere grote Europese stad. Het is duidelijk dat deze Albanezen geen toonbeeld zijn van de door Castells en Paoli beschreven mondiale misdaadondernemers. Zij maken weliswaar gebruik van de grotere bewegingsvrijheid die de Europese Unie biedt, maar tegelijkertijd missen zij de noodzakelijke lokale inbedding. Zij kunnen wel vrouwen of cocaïne verhandelen, maar door gebrek aan lokale inbedding betalen zij voor de peeskamers en de cocaïne te hoge bedragen. Onbedoeld maken deze daders duidelijk dat internationale handel zonder lokale inbedding niet bijzonder veel oplevert.

Dit type daders vormt evenwel een uitzondering in ons zakenbestand. In het merendeel van onze zaken opereren de daders vanuit een eigen, vertrouwde omgeving. De mate van inbedding varieert. Soms zijn daders geboren en getogen in de omgeving van waaruit zij hun activiteiten verrichten. Soms hebben zij zich pas naderhand gevestigd, maar evenals de 'autochtone' daders vormt de verblijfsplaats het centrum van waaruit de activiteiten worden verricht.

De tegenpool van de Albanese zaak wordt gevormd door casus 105, waarin een groot aantal autochtone Nederlanders de hoofdrol speelt:

De verdachten worden aangehouden voor XTC-productie, hasjhandel en geweldsmisdrijven. Maar ook rofovervallen en de verkoop van Viagra-pillen behoren tot de activiteiten. Deze daders zijn met elkaar opgegroeid in dezelfde zwaksociale buurten. Via de buurt en het

jeugdwerk hebben ze elkaar leren kennen en zij hebben vergelijkbare criminele loopbanen. Enkele daders komen echter uit betere kringen en ontmoeten de anderen op latere leeftijd in het uitgaansleven. Mede naar aanleiding van deze zaak heeft een analist van de plaatselijke politie een jaar lang alle beschikbare politiegegevens en kadastergegevens verzameld. Deze gedetailleerde analyse brengt de sterke lokale inbedding van de daders in beeld: er zijn vele vertakkingen met de bovenwereld, die worden gepersonifieerd in drie belangrijke plaatselijke personen: een autohandelaar, een makelaar/vastgoedeigenaar en een directeur van een bedrijf, die tevens eigenaar is van een bedrijventerrein. In het opsporingsonderzoek is niet duidelijk geworden of de grote opbrengsten die vooral met de productie van XTC werden behaald, zijn geïnvesteerd in de eigen omgeving. Enkele cafés in de binnenstad blijken al jaren het trefpunt te vormen voor de daders. In deze ontmoetingsplaatsen werden ook plannen gesmeed en voornemens tot samenwerking beklonken. Uiteindelijk biedt dit ook aanknopingspunten voor het opsporingsonderzoek (casus 105).

Ook in andere zaken komt naar voren dat in een beperkt geografisch gebied daders elkaar treffen, afspraken maken, elkaar introduceren bij anderen, et cetera. In casus 95 draaien de activiteiten van een ondergrondse bankier om een handelscentrum waarin veel zwart geld uit de kledinghandel aanwezig is dat discreet naar het buitenland dient te worden weggesluisd. In een ander geval is een restaurant feitelijk de marktplaats waar daders zaken met elkaar kunnen doen. De fysieke nabijheid van mededaders en van mogelijke toekomstige zakenpartners geeft de mogelijkheid om elkaar de nieren te proeven en voldoende vertrouwen in elkaar te krijgen om samen te werken (zie hoofdstuk 2). De lokale inbedding van criminele activiteiten garandeert dus dat er gelegenheden zijn om samenwerkingsrelaties aan te knopen of te bestendigen. De grote steden zoals Amsterdam en Rotterdam zijn de plekken bij uitstek die deze functie vervullen. Al eerder schreven Huisman et al. (2003) over 'marktplaats Amsterdam'. Deze lokale inbedding is bovendien een belangrijke factor geweest in het 'global' functioneren van samenwerkingsverbanden. Verschillende onderzoekers, onder wie Ruggiero (2000), wijzen er terecht op dat illegale markten en ontmoetingsplaatsen sterk zijn verweven met de wettige omgeving. Lokale inbedding impliceert een stevige verankering in de wettige wereld. Ruggiero noemt de plaatsen waar criminelen komen, samen met zakenlui, kleine zelfstandigen, werkzoekenden, 'urban bazaars': *'The metaphor of the bazaar intends to convey an image of the city as a market-place, a notion of urban economic activity servicing a diffuse general store, where licit consumables, regular pleasures, and illegitimate services are made available within the same context'* (Ruggiero, 2000: 29). In Nederland werd 'barretje Hilton' vele jaren geleden een begrip, toen bleek dat deze gelegenheid een ontmoetingsplaats was geworden voor

legale en illegale entrepreneurs. Dergelijke 'urban bazaars' stimuleren de veelzijdigheid van daders. Daders leren in een divers samengesteld netwerk al snel dat er allerlei half-legale en illegale mogelijkheden zijn om handeltjes op te zetten. Hun veelzijdigheid berust op hun vermogen om van alles aan te pakken als het maar geld oplevert. De bezoekers van de bazaar reiken de mogelijkheden aan en brengen hen op nieuwe ideeën. In onze vorige rapportage beschreven we deze veelzijdige, lokaal gerichte entrepreneur als 'local hero' (Kleemans et al., 2002: 74-75). Dankzij zijn lokale inbedding kan hij zich ontwikkelen tot veelzijdig (illegaal) handelaar; afhankelijk van de mogelijkheden handelt hij in Viagra-pillen, hasj, oude panden, gestolen auto's of vrouwen. Maar hij is een *local* hero. Hij kan zijn eigen omgeving, die hem zoveel mogelijkheden geeft, nauwelijks ontstijgen. Hij bouwt geen specialisme op en heeft evenmin exclusieve vaardigheden ontwikkeld die hem erg interessant maken voor criminele samenwerkingspartners van buiten de regio.

Een sterke lokale inbedding brengt ook andere beperkingen met zich mee. Het opsporingsonderzoek in casus 105 – toonbeeld van sterke lokale inbedding – werd gestart naar aanleiding van schietpartijen in de binnenstad. Deze bleken samen te hangen met langdurige conflicten. Het kwam erop neer dat er jaren geleden onenigheid was ontstaan over zakelijke kwesties, die uiteindelijk tot een mishandeling leidde. Vanaf dat moment bleek de beperkte geografische ruimte waarbinnen de daders woonden en recreëerden een handicap te zijn. Bij nieuwe toevallige ontmoetingen in uitgaansgelegenheden werden de oude wonden steeds opnieuw opengereken. Lokale inbedding impliceert dat men elkaar nauwelijks kan ontlopen. Dit wordt nog versterkt wanneer de betrokkene een bepaalde functie vervult, bijvoorbeeld van caféhouder of winkelier. Hij kan dan gemakkelijk worden gevonden en is heel kwetsbaar voor bedreigingen of afpersing. De eigen, vertrouwde omgeving kan in deze gevallen veel angst en onzekerheid teweegbrengen.

3.3.4 *Local heroes en bruggenbouwers*

Volgens Hobbs (1998: 419) is het internationaal opereren van criminele organisaties niets anders dan een samenwerking tussen verschillende lokale eenheden. Hier wordt de betekenis manifest van de personen die dergelijke lokale eenheden aan elkaar weten te knopen, waardoor zich opeens nieuwe handelsmogelijkheden voordoen. In onze vorige rapportage werd een dergelijke persoon aangeduid als bruggenbouwer (Kleemans et al., 2002: 43-56).

Vooral bij de productie en export van XTC zijn er diverse voorbeelden van een dergelijk samengaan van lokale eenheden: Nederlandse producenten worden via marktplaats Amsterdam en de activiteiten van bruggenbouwers gekoppeld aan interessante exportmarkten, zonder deze exportmarkten zelf maar met een voet te hoeven betreden. Dit mechanisme wordt treffend geïllustreerd door casus 64:

A is de leider van een groepje criminelen uit een klein Brabants dorp, een tamelijk hechte en gesloten gemeenschap waar veel mensen wel zien dat er criminele activiteiten gaande zijn, maar niets zeggen. A staat in het dorp bekend als een innemende, joviale figuur die niet onder stoelen of banken steekt dat hij veel geld heeft, terwijl het zijn dorpsgenoten duidelijk moet zijn dat hij dit geld niet op een legale manier verdient. Zijn woning is goed beveiligd, onder meer met videocamera's. A heeft in het dorp vele criminele vrienden en kennissen. Alle leden van A's criminele groep kennen elkaar al van jongs af aan. Maar er bestaat ook een goed contact met criminelen die niet direct tot de groep behoren, waaronder bijvoorbeeld ex-overvallers. Door al zijn contacten is A altijd goed op de hoogte van wat er in en om zijn woonplaats gaande is. Door deze lokale inbedding kan hij ook sterke sociale controle uitoefenen over zijn mededaders. A is zeer honkvast, maar heeft onder meer via de Israëliër C toegang tot interessante internationale drugsmarkten. C heeft zich in Amsterdam gevestigd, woont daar al geruime tijd, en heeft daar onder meer een restaurant en een geldwisselkantoor. Hij heeft veel contacten met landgenoten die synthetische drugs exporteren naar België, Duitsland, Israël, Costa Rica, de Verenigde Staten en India. C is een soort intermediair en brengt deze afnemers in contact met A. Tevens stelt hij A in staat om bij of via hem zijn cocaïne in te kopen. Deze cocaïne wordt onder meer door landgenoten van C uit Zuid-Amerika geïmporteerd. De relatief honkvaste A kan zo via C internationaal opereren. Via C is zijn internationale afzet van synthetische drugs gegarandeerd evenals de inkoop van cocaïne (casus 64).

Op deze manier wordt een sterk lokaal gewortelde Brabantse groep dus onderdeel van een 'internationaal XTC-netwerk'. Maar feitelijk is er maar één schakel relevant: het contact tussen A en bruggenbouwer C. Zij kunnen bij elkaar verhaal halen als er problemen zijn.

A begeeft zich ter uitvoering van zijn criminele activiteiten het liefst zo min mogelijk buiten zijn woonplaats. Zelf 'heeft hij nooit iets bij zich'. De feitelijke uitvoering laat hij aan anderen over. Ook in de contacten met sleutelfiguren blijft hij steeds meer op de achtergrond. Hierin is een ontwikkeling te onderkennen. Zo blijkt in de beginfase van het onderzoek dat A vaste contactpersoon is van C. Zij bespreken zaken met elkaar en regelen aan wie C het geld van transacties afdraagt. Geleidelijk aan draagt A deze taak over aan N. Na een inbeslagname van een grote hoeveelheid pillen wordt veelal iemand anders ingeschakeld. Duidelijk is wel dat A van alles op de hoogte blijft en kennelijk de leiding heeft. Wanneer er sprake is van het bespreken van zaken van enige importantie of het oplossen van problemen, is

hij degene die wordt benaderd door C. Zelf geeft C ook aan dat hij A verantwoordelijk houdt voor het handelen binnen diens groepering (casus 64).

In deze casus zien we dat het vertrouwensprobleem, dat centraal stond in hoofdstuk 2, feitelijk kan worden opgesplitst. A produceert met zijn eigen 'lokale' vertrouwelingen XTC; C heeft zijn eigen 'globale' export- en importcontacten, in de vorm van Israëliërs die in verschillende landen woonachtig zijn. Door de ontwikkeling van een stabiele samenwerkingsrelatie tussen A en C functioneert het geheel.

Bestaande sociale relaties zijn dus van belang: lokaal in het geval van de Brabanders; internationaal verspreid in het geval van de Israëliërs. Maar de crux van de zaak zit in de relatie die allerm minst vanzelfsprekend is: de relatie die ontstaat tussen de Brabander (A) en de Israëliër (C). Deze relatie kan enkel en alleen ontstaan dankzij het feit dat zij elkaars reputatie kennen, dat zij elkaar kunnen ontmoeten en dat zich een stabiele samenwerkingsrelatie kan ontwikkelen.

3.4 Recapitulatie

In de vorige twee rapportages hebben wij veel aandacht besteed aan de inbedding van georganiseerde criminaliteit in bestaande sociale relaties. In dit hoofdstuk zijn wij nader ingegaan op twee aspecten van sociale inbedding die in de literatuur tot nu toe onderbelicht zijn gebleven: de relatie tussen beroepen en georganiseerde criminaliteit en de lokale inbedding van transnationale georganiseerde criminaliteit.

Beroepen kunnen op verschillende manieren gelegenheid bieden voor georganiseerde criminaliteit. Allereerst door internationale contacten en reisbewegingen, waardoor mogelijkheden voor (transit)criminaliteit kunnen worden ontdekt en geëffectueerd. Voorbeelden hiervan zijn beroepen die te maken hebben met mobiliteit, transport en logistiek. In de tweede plaats is de individuele bewegings- en/of handelingsvrijheid van bepaalde beroepsgroepen van belang (autonomie). Dit verklaart de relatieve afwezigheid in de door ons onderzochte zaken van beroepsbeoefenaren die in loondienst werken, bij de overheid of in grote organisaties, evenals de betrokkenheid van meer 'autonome' beroepen: directeurs van (door-gaans) kleine bedrijven, vrije beroepsbeoefenaren, en in enkele gevallen relatief autonoom handelende personen in grotere organisaties zoals bedrijven en banken. In de derde plaats is het 'sociale' karakter van beroepen van belang. Beroepen waarin men veel met andere mensen in aanraking komt, bieden ook veel kansen tot ontmoetingen met potentiële mededaders.

Arbeidsrelaties bieden goede mogelijkheden om vertrouwen in elkaar te krijgen bij het aanknopen van relaties en om controle uit te oefenen.

Daarbij is ook de sociale cohesie van belang. In dit verband is gewezen op de beroepsgerelateerde gelegenheidsstructuren van vrije ondernemers. Door nauwe onderlinge sociale relaties kan een soort sneeuwbal effect ontstaan, waardoor bepaalde criminele handelswijzen worden overgedragen aan anderen of met steeds weer anderen worden uitgevoerd. Ook kunnen in bepaalde 'gesloten' sociale werelden andere normen ontstaan ten aanzien van goed en kwaad en kunnen rationalisaties en justificaties illegaal gedrag bevorderen en in stand houden.

Wat betreft de lokale inbedding van georganiseerde criminaliteit is het een misverstand om te menen dat transnationale georganiseerde criminaliteit geen lokale inbedding zou kennen. Zonder lokale inbedding is het erg moeilijk om succesvol te opereren, zoals de casus met de lotgevallen van Albanese daders in Amsterdam treffend illustreert. Daarentegen hebben daders die sterk lokaal zijn ingebed, reeds veel bestaande relaties met zowel de legale omgeving als met potentiële mededaders. Zij hebben een voorsprong in kennis ten aanzien van de mogelijkheden die de omgeving biedt voor het ontplooiën van criminele activiteiten, waardoor zij zich kunnen ontwikkelen tot veelzijdige, lokale illegale entrepreneurs. Deze veelzijdigheid is echter vaak een gevolg van het feit dat veel daders het niveau van de 'local hero' niet weten te overstijgen en onvoldoende toegang hebben tot lucratieve internationale criminele activiteiten. Ook hebben zij geen exclusieve vaardigheden of specialisme die hen interessant maken voor criminele samenwerkingspartners van buiten de regio of van buiten Nederland. Toch zien we in verschillende zaken dat lokaal opererende daders aansluiting weten te vinden bij transnationale handelsactiviteiten. Van belang daarbij zijn ontmoetingsplaatsen, en meer in het bijzonder de positie van 'marktplaats Amsterdam' in de internationale drugshandel. Daarnaast stellen internationale 'bruggenbouwers' meer lokale groepen in staat om aansluiting te vinden bij internationale drugsmarkten, zonder dat dergelijke groepen ook maar een stap buiten Nederland hoeven te zetten. Dit soort relaties kunnen enkel en alleen ontstaan dankzij het feit dat men elkaars reputatie kent, dat men elkaar kan ontmoeten en dat zich een stabiele samenwerkingsrelatie kan ontwikkelen.

4 Criminele carrières in de georganiseerde misdaad²⁵

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk maken we de overstap naar het niveau van de individuele daders, hun levensgeschiedenissen en hun criminele carrières. Over criminele carrières in de georganiseerde misdaad is erg weinig bekend, met uitzondering van verschillende (auto)biografieën en casestudies van maffiagroepen.²⁶ Wat wij weten over criminele carrières is in de regel afkomstig uit onderzoek naar commune criminaliteit onder jongeren en jongvolwassenen.²⁷ Terwijl er naar jeugdige daders en commune criminaliteit nationaal en internationaal zeer veel onderzoek is gedaan, ontbreken ten aanzien van georganiseerde criminaliteit vaak zelfs de meest basale gegevens: Hoe oud zijn deze daders eigenlijk? Hoe zijn zij in beeld gekomen bij politie en justitie? Hoe ziet hun justitiële geschiedenis eruit?

In dit hoofdstuk presenteren wij de belangrijkste bevindingen van een deelonderzoek dat in het kader van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit is uitgevoerd naar de ongeveer duizend verdachten die betrokken waren bij de eerste tachtig door ons geanalyseerde opsporingsonderzoeken. Van 90% van de 1092 verdachten kon in het Nederlandse Justitiële Documentatiesysteem (JDS) informatie worden teruggevonden over demografische kenmerken en strafrechtelijk verleden.²⁸ Het beeld dat wij hier schetsen is gebaseerd op de justitiële gegevens van 979 personen die betrokken waren bij 79 verschillende cases.²⁹ Het misdrijf waarvoor deze personen bij ons in beeld zijn gekomen noemen we de *uitgangszaak*. Het merendeel van deze zaken is tussen 1995 en 1999 ingeschreven bij het Openbaar Ministerie. Zoals bekend kunnen de rechtszaken – in eerste aanleg en in hoger beroep – lange tijd in beslag nemen.

Bijzonder aan dit onderzoek is dat er niet alleen gebruik wordt gemaakt van kwantitatieve informatie over criminele carrières, maar ook van kwalitatieve informatie over de *context* waarbinnen deze daders opereerden: Met wie werkten zij samen? Welke relaties bestonden er met andere

25 Dit hoofdstuk is geschreven in samenwerking met Christianne de Poot en is gebaseerd op een deelonderzoek dat in het kader van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit is uitgevoerd naar de criminele carrières van de ongeveer duizend daders die betrokken waren bij de eerste tachtig door ons geanalyseerde opsporingsonderzoeken. Bij dit deelonderzoek is tevens samengewerkt met het team van de Recidivemonitor, met name Bouke Wartna, Sandra Kalidien, Nikolaj Tollenaar en Ad Essers. Over dit deelonderzoek zal ook in andere publicaties uitgebreider worden gerapporteerd.

26 Zie voor een overzicht o.a. Paoli, 2003; Morselli, 2005; Dorn et al., 2005; Steffensmeier & Ulmer, 2005.

27 Zie voor een overzicht o.a. Blumstein et al., 1986; LeBlanc & Loeber, 1998; Piquero et al., 2003; Farrington, 2003; 2005; Donker et al., 2004.

28 Voor meer informatie over JDS en OBJD wordt verwezen naar Wartna, Blom en Tollenaar (2004). Dat bepaalde personen niet zijn teruggevonden kan twee oorzaken hebben. In de eerste plaats kunnen personen geen justitiële registratie op hun naam hebben staan in Nederland, omdat zij in het buitenland zijn berecht voor het misdrijf waarvoor zij bij ons in beeld zijn gekomen. Dit staat in verschillende casusbeschrijvingen ook aangegeven. In de tweede plaats kan het niet terugvinden van personen meer 'technische' oorzaken hebben: verdachten zijn niet of niet goed geregistreerd in het JDS of zijn door verschillen in registratie van voornamen, achternamen en cetera niet goed te koppelen aan de basisgegevens die zijn aangeleverd.

29 Van één van de bestudeerde casussen – casus 33 (Nigeriaanse vrouwenhandel) – zijn geen betrokkenen teruggevonden in het JDS.

aders? Welke activiteiten voerden zij uit? Welke rol hadden zij? Wat is er op basis van deze (en voorgaande) opsporingsonderzoeken bekend over hun criminele carrières? Door het combineren van kwantitatieve en kwalitatieve informatie is het mogelijk om enerzijds een aantal basisvragen te beantwoorden en anderzijds verschillende verdiepende analyses uit te voeren.

In de volgende paragrafen beperken wij ons tot de belangrijkste bevindingen van dit deelonderzoek, waarover in andere publicaties uitgebreider en gedetailleerder zal worden gerapporteerd. In paragraaf 4.2 gaan wij eerst in op de kennis die is opgedaan in het traditionele onderzoek naar criminele carrières en de vragen die daarbij centraal staan. Helpt deze kennis ons verder bij onderzoek naar criminele carrières in de georganiseerde criminaliteit? Of moeten er nieuwe vragen worden gesteld en nieuwe antwoorden worden gezocht? Vervolgens gaan we in paragraaf 4.3 in op de vraag hoe daders van georganiseerde criminaliteit in beeld komen bij politie en justitie en wat wij weten en kunnen weten over hun justitiële verleden. In paragraaf 4.4 staat de manier waarop ‘starters’ betrokken raken bij georganiseerde misdaad centraal. Ten slotte belichten we in paragraaf 4.5 de criminele carrières van leidinggevend. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een recapitulatie van de belangrijkste bevindingen.

4.2 Carrières in de georganiseerde misdaad: nieuwe vragen, nieuwe antwoorden?

Onderzoek naar commune criminaliteit onder jongeren en jongvolwassenen heeft grote invloed gehad op onze huidige kennis en beeldvorming over criminele carrières. Eén van de sterkste verbanden die sinds lange tijd in dergelijk onderzoek wordt gevonden is het verband tussen leeftijd en criminaliteit. Volgens de leeftijd-criminaliteitscurve stijgt de frequentie van het plegen van delicten snel voor de leeftijdsgroepen vanaf ongeveer 10 jaar, wordt er een piek bereikt bij de leeftijdsgroepen tussen de 15 en de 17 jaar en neemt de frequentie vervolgens geleidelijk weer af voor de hogere leeftijdsgroepen (o.a. Gottfredson & Hirschi, 1990: 124-144; Farrington, 2003; 2005).

Over de interpretatie van dit algemeen geaccepteerde inzicht verschillen de meningen. Sommigen stellen dat een dergelijk patroon voor ieder individu in meer of mindere mate opgaat (o.a. Gottfredson & Hirschi, 1990). Anderen stellen dat er achter dit algemene patroon zeer verschillende groepen schuil gaan met belangrijke verschillen in criminele carrières. De bekendste theorie is de theorie van Moffitt (1993; 2003) die onderscheid maakt tussen een grote groep die voornamelijk tijdens de adolescentie delicten pleegt (‘adolescence limited’) en een kleine groep die bestaat uit daders die vroeg beginnen en tijdens een hele lange periode crimineel

actief blijven ('life course persistent').³⁰ De verklaring voor 'life course persistent' delictgedrag wordt in de regel gezocht in vrij stabiele biologische of psychologische kenmerken van de betrokken personen – dikwijls in de vorm van tekortkomingen – zoals een lage intelligentie, impulsiviteit of lage zelfcontrole. Voor deze groep wordt vroegtijdig probleemgedrag als een belangrijke indicator gezien voor crimineel gedrag op latere leeftijd. Het feit dat commune criminaliteit voor een grote groep tijdens de adolescentie stijgt en daarna weer vrij snel daalt ('adolescence limited') wordt door sommigen voor kennisgeving aangenomen en als een soort 'natuurwet' beschouwd die geen nadere verklaring behoeft (Gottfredson & Hirschi, 1990). Daarentegen besteden vertegenwoordigers van de ontwikkelings- en levensloopcriminologie veel aandacht aan het verklaren van de start, de ontwikkeling en de beëindiging van dergelijke (kortstondige) criminele carrières.³¹ Het beëindigen van een criminele carrière wordt onder meer in verband gebracht met levensloopgebeurtenissen ('life events') zoals het krijgen van een baan, een vaste partner of kinderen (o.a. Laub & Sampson, 2001; 2003).

Voordat wij ingaan op de vraag of deze inzichten van toepassing zijn op criminele carrières in de georganiseerde misdaad, is het van belang om te constateren dat de door ons onderzochte populatie in twee opzichten afwijkt van de totale JDS-populatie.³²

In de eerste plaats zijn jeugdige daders volledig afwezig in de door ons onderzochte groep daders. Geen enkele vader is jonger dan 18 jaar ten tijde van de uitgangszaak en slechts 7% is tussen de 18 en 24 jaar oud (zie tabel 2). De enkele jeugdigen van rond de 18-19 jaar die wij tegenkomen zijn broertjes, neefjes, dochters of zonen van andere groepsleden. Dit is opmerkelijk, omdat tijdens en na de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden vrij veel aandacht is besteed aan het potentiële gevaar dat jongeren via rekrutering betrokken zouden raken bij georganiseerde misdaad (PEO, 1996). Oudere daders, die wél veelvuldig voorkomen in ons bestand, zijn natuurlijk zelf ook ooit jong geweest, maar de vraag dringt zich op hoe daders precies terecht komen bij deze vormen van georganiseerde criminaliteit: stromen zij 'door' vanuit jeugdcriminaliteit of raken zij op andere manieren en/of op latere leeftijd betrokken bij georganiseerde misdaad? Zo werd onlangs een onderzoek gepubliceerd waarbij van 2.565 bekende jonge daders in Amsterdam van 23 jaar oud – op basis van politiegegevens – is nagegaan in hoeverre zij mogelijk betrokken waren bij georganiseerde criminaliteit (Pennings et al., 2006). Ook bij

30 Moffitt heeft later nog andere groepen onderscheiden (Moffitt, 2003; 2006). Ook andere auteurs onderscheiden – op basis van verschillende ontwikkelingspaden – verschillende groepen daders (o.a. Blokland, Nagin & Nieuwbeerta, 2005). Over de theoretische relevantie van deze stroming is heftige discussie (Laub & Sampson, 2003; Sampson & Laub, 2005; Nagin & Tremblay, 2005).

31 Zie o.a. Sampson & Laub, 1993; Thornberry, 1996; LeBlanc & Loeber, 1998; Piquero et al., 2003; Farrington, 2003; 2005; Laub & Sampson, 2003; Laub, 2006.

32 Het betreft hier een vergelijkingsgroep van daders met minstens 1 strafzaak die in 1997 werd afgedaan.

deze relatief ‘oude’ groep jongeren en bij een zeer ruime omschrijving van georganiseerde criminaliteit,³³ is van mogelijke betrokkenheid slechts sprake bij minder dan 1% van de daders.

Een tweede verschil, dat samenhangt met de afwezigheid van jeugdige daders, is de oververtegenwoordiging van oudere daders. De daders die betrokken zijn bij georganiseerde criminaliteit zijn hoofdzakelijk mannen³⁴ in de leeftijd tussen de 30 en 50 jaar: 43% is tussen de 30 en 39 jaar, 23% is tussen de 40 en 49 jaar en 10% is 50 jaar of ouder. In totaal is driekwart van de daders 30 jaar of ouder. De oververtegenwoordiging van deze hogere leeftijdsgroepen en de opmerkelijke afwezigheid van jeugdigen, is weergegeven in tabel 2. In deze tabel wordt de leeftijdsverdeling van de onderzochte populatie ook afgezet tegen de leeftijdsverdeling van de totale JDS-populatie.

Tabel 2   **Leeftijdsverdeling van de populatie daders van georganiseerde misdaad (n=979) versus de leeftijdsverdeling van de totale JDS-populatie (n=153.252)**

	Daders georganiseerde misdaad	Totale JDS-populatie
12-17 jaar	0%	9%
18-24 jaar	7%	22%
25-29 jaar	18%	16%
30-39 jaar	43%	25%
40-49 jaar	23%	15%
≥50 jaar	10%	13%

Deze bijzondere leeftijdsverdeling vormt ons inziens een weerspiegeling van het feit dat we met een zeer specifieke groep te maken hebben die buiten de focus van het traditionele onderzoek naar criminele carrières valt. Het is daarom van groot belang om na te gaan hoe deze criminele carrières zich ontwikkelen en welke mechanismen daarbij een rol spelen. Zo stellen Steffensmeier en Ulmer (2005: 293-311) dat traditionele theorieën teveel zijn gericht op ‘losers’ en ‘bottom-barrel thieves and hustlers’ en dat onderzoek naar meer winstgevende criminele activiteiten andere inzichten aan het licht kan brengen. De dominante gedachtegang is – populair gezegd – dat er iets mis is met daders die doorgaan op het criminele pad, hetzij in biologisch of psychologisch opzicht (bijvoorbeeld een gebrek aan

33   Zo worden ook de distributie van drugs en de kleinschalige smokkel van o.a. cannabis onder de noemer van georganiseerde criminaliteit gebracht en stelt men niet al te hoge eisen aan het bewijs voor ‘mogelijke betrokkenheid’.

34   In de criminologische literatuur bestaat er veel eensgezindheid over het feit dat criminaliteit voornamelijk een mannelijke aangelegenheid is (zie voor een overzicht o.a. Chesney-Lind & Pasko, 2003). De populatie die wij hebben onderzocht wijkt op dit punt niet af: 91% van de daders is man en slechts 9% is vrouw. Dit laat overigens onverlet dat vrouwen – als verdachten of als betrokkenen – een belangrijke en zelfstandige rol kunnen spelen. Deze veelal onderbelichte rol van de vrouw is in het eerste monitorrapport nader beschreven (Kleemans et al., 1998: 48-51; Kleemans & Van de Bunt, 1999) en is ook door anderen onderzocht (zie o.a. Fiandaca, 2007).

zelfcontrole) – en dat gaat nooit meer over ('life course persistent'); hetzij in sociaal opzicht (bijvoorbeeld gebrekkige bindingen met de conventionele samenleving) – en dat kan soms weer overgaan wanneer ouders een baan, een vrouw en/of kinderen krijgen ('adolescence limited').

Ons inziens zijn dergelijke verklaringen slechts van beperkte waarde bij het verklaren van de verschijnselen die wij tegenkomen bij carrières in de georganiseerde misdaad. De onderzochte activiteiten spelen zich immers grosso modo af in latere levensfasen, deze vormen van criminaliteit gaan kennelijk niet 'vanzelf weer over', en een substantieel deel van de ouders heeft een baan, een vrouw en/of kinderen. Ook kan men zich afvragen of het zo irrationeel is om door te gaan met (georganiseerde) criminaliteit, indien men de mogelijkheid heeft om winstgevende criminele activiteiten te ontplooiën.³⁵ Traditionele verklaringen kunnen dus niet a priori van toepassing worden verklaard.

4.3 Oude bekenden en onbekende vissen in de politienetten

Hoe en wanneer zijn de onderzochte verdachten in beeld gekomen bij politie en justitie? Eerst zullen wij nagaan of de door ons onderzochte verdachten überhaupt bekend waren bij politie en justitie (paragraaf 4.3.1). Daarna beantwoorden wij de vraag sinds wanneer zij bekend zijn bij politie en justitie (paragraaf 4.3.2). Ten slotte analyseren wij of zij ooit bestraft zijn voor andere delicten (paragraaf 4.3.3).

4.3.1 *Transitcriminaliteit en onbekende vissen in de politienetten*

Als we uitgaan van de JDS-registratie, blijkt dat ongeveer 28% van de ouders op het moment van de uitgangszaak voor het eerst in beeld kwam bij de Nederlandse politie en justitie. Deze 'onbekende vissen in de politienetten' bestaan voor een groot deel uit ouders die niet in Nederland zijn geboren en die pas later in hun leven hier zijn komen wonen of hier verblijven. Een substantieel deel van de ouders is dus niet bekend en kan ook niet bekend zijn vanwege de aard van de criminele activiteiten waar het om gaat (en de registraties). Georganiseerde criminaliteit in Nederland bestaat immers voor een groot deel uit transitcriminaliteit. Bij grensoverschrijdende handel (import, doorvoer, export) is het in de regel moeilijk

35 Zo zien Steffensmeier en Ulmer (2005) weinig waarde in verklaringen die individuele biologische en/of psychologische tekortkomingen van ouders benadrukken. Ook zouden dergelijke verklaringen volgens hen de zelfcontrole, planmatigheid of rationaliteit van gewone stervelingen schromelijk overschatten. Morselli et al. (2006: 36) volgen een andere redenering: '... the behavioral components inherent in low self-control (impulsive, simple-task oriented, risk seeking, physicality, self-centered, and short-tempered) can all be expressed as key assets (quick-thinking, uncomplicated, risk seeking, action-oriented, individualistic, and unforgiving-ruthless) in many competitive settings.' Ook Bovenkerk (2000) stelt dat bepaalde karaktereigenschappen bevorderlijk zouden zijn voor een carrière in de georganiseerde misdaad ('extraversion, controlled impulsiveness, a sense of adventure, megalomania and Narcissistic Personality Disorder').

voor politie en justitie om volledig zicht te krijgen op alle daders die in deze handel actief zijn, op Nederlandse bodem of in het buitenland. Het is dan ook niet verwonderlijk dat dit inzicht pas ontstaat op het moment dat er opsporingsbevoegdheden worden ingezet tijdens een grootschalig opsporingsonderzoek. Daarbij blijken naast 'oude bekenden' dikwijls ook verschillende 'onbekende vissen' in de politienetten terecht te komen: verdachten die tot het moment van het strafrechtelijk onderzoek niet of nauwelijks bij de politie bekend waren, terwijl uit het onderzoek blijkt dat zij toch al geruime tijd actief moeten zijn in de georganiseerde criminaliteit (Huisman et al., 2003). De aard van het verschijnsel verklaart dus waarom bijna één op de drie daders pas tijdens een lopend opsporingsonderzoek in beeld komt. Een deel van deze daders is mogelijk al wel in het buitenland bekend.

4.3.2 Bekenden van justitie

Daders zijn gemiddeld rond de 27 jaar oud wanneer zij voor het eerst met de Nederlandse justitie in aanraking komen. Ten tijde van de uitgangszaak zijn de door ons onderzochte daders gemiddeld rond de 37 jaar oud. Deze basale gegevens zijn in minstens twee opzichten opvallend. In de eerste plaats zijn de daders dus niet alleen relatief oud wanneer zij bij ons in beeld komen voor de onderzochte georganiseerdemisdadzaken. Ook zijn ze al relatief oud (27 jaar) wanneer ze voor het eerst überhaupt met justitie in aanraking komen. Op deze leeftijd hoort de gemiddelde criminele carrière al lang afgelopen te zijn. In de tweede plaats maskeert de gemiddelde leeftijd de verschillen tussen vroege starters en late starters. Van de onderzochte daders komt 26% voor het eerst met de Nederlandse justitie in aanraking voor het twintigste levensjaar. Een vroege start is op zich vrij normaal, zeker voor mensen met een lange criminele carrière. Maar 40% van de daders is tussen de 20 en 30 jaar oud als ze voor het eerst met justitie in aanraking komen, en 34% is zelfs ouder dan 30 jaar ten tijde van het eerste justitiecontact. Dat een substantieel deel van de daders relatief laat in hun leven voor het eerst met de Nederlandse justitie in aanraking komt, is een gegeven dat nadere verklaring verdient. Is men pas laat begonnen met het plegen van delicten of heeft men politie en justitie lange tijd effectief weten te ontlopen?

Naast 'vroege' en 'late' starters zien we ook variaties in de lengtes van de justitiële carrières. Daarbij kunnen we onderscheid maken tussen daders die in Nederland zijn opgegroeid en al voor hun twaalfde levensjaar in Nederland woonden en anderen. Voor daders die in Nederland zijn opgegroeid, geldt dat delicten die in Nederland zijn gepleegd of die in een Nederlands opsporingsonderzoek zijn vastgesteld, in principe in het JDS zijn geregistreerd. In die zin zijn deze JDS-histories 'compleet'

te noemen.³⁶ Voor daders die een deel van hun leven buiten Nederland hebben gewoond en in sommige gevallen nog steeds buiten Nederland wonen, geldt dit niet. In het JDS staan alleen contacten met de Nederlandse justitie geregistreerd. Wat zich op strafrechtelijk gebied buiten Nederland heeft afgespeeld, blijft daarom voor ons een blinde vlek.

Op basis van de vraag of daders vanaf hun twaalfde levensjaar in Nederland hebben gewoond, hebben wij daders ingedeeld in een groep met een redelijk complete justitiële historie en een groep met mogelijk minder betrouwbare gegevens over hun justitiële verleden. In totaal vallen 619 personen (561 mannen en 58 vrouwen) in de eerste groep, en 360 personen (331 mannen en 29 vrouwen) in de tweede. Dit onderscheid duiden we – om stilistische redenen – aan als ‘in Nederland opgegroeid’ of ‘niet in Nederland opgegroeid’.

Zoals gezegd komt 28% van de daders pas op het moment van de uitgangszaak voor het eerst in beeld bij de Nederlandse justitie. Tabel 3 laat zien dat de onbekendheid van een deel van deze daders niet ligt aan het feit dat ze buiten Nederland zijn opgegroeid of woonachtig zijn. Ook van de daders die in Nederland zijn opgegroeid – en die dus een redelijk betrouwbare JDS-historie zouden moeten hebben – blijkt 16% pas op het moment van de uitgangszaak voor het eerst met justitie in aanraking te komen. In totaal heeft 72% van de daders wel eerdere justitiecontacten. Tabel 3 laat zien dat een aanzienlijk deel van de daders die in Nederland zijn opgegroeid een lange justitiële geschiedenis achter de rug heeft op het moment dat ze bij ons in beeld komen in verband met de uitgangszaak. Voor 10% van deze daders vond het eerste justitiecontact plaats in de 5 jaren die voorafgingen aan de uitgangszaak en voor 12% in de 6 tot 10 jaar daarvoor. Ruim 60% van de daders had het eerste justitiecontact al meer dan 10 jaar voor de uitgangszaak en voor 17% van deze daders ligt dit eerste contact zelfs meer dan 20 jaar daarvoor. Het merendeel van deze groep kan dus gerust als ‘bekende van justitie’ worden beschouwd. Sommige van deze bekenden van justitie zijn al op jonge leeftijd ingestroomd, terwijl anderen pas op latere leeftijd voor het eerst met justitie in aanraking zijn gekomen.³⁷

36 Zoals eerder opgemerkt zijn deze JDS-histories in een ander opzicht niet compleet, omdat alleen opgespoorde en geregistreerde delicten worden onderzocht. In die zin is het beter om te spreken over ‘justitiële’ carrières dan over ‘criminele’ carrières.

37 Van de daders die in Nederland zijn opgegroeid heeft 37% voor het 20e levensjaar een eerste justitiecontact, komt 37% voor het eerst met justitie in aanraking tussen het 20e en het 30e levensjaar en is 27% ouder dan 30 jaar ten tijde van het eerste justitiecontact. Daders die in Nederland zijn opgegroeid zijn gemiddeld 38 jaar oud als ze met justitie in aanraking komen voor hun betrokkenheid bij de onderzochte georganiseerde misdaadzaak.

Tabel 3 Periode waarin daders crimineel actief waren voordat zij in beeld kwamen in verband met de uitgangszaak, uitgesplitst naar daders met een complete en een mogelijk incomplete JD-historie

	n	Groep met complete JDS-historie (n=619)	Groep met mogelijk incomplete JDS-historie (n=354)	Totale groep (n=979)
Geen eerdere contacten	275	16%	49%	28%
0-5 jaar	152	10%	24%	16%
6-10 jaar	114	12%	11%	12%
11-20 jaar	325	45%	13%	33%
>20 jaar	113	17%	3%	12%
Totaal	979	100%	100%	100%

4.3.3 Sancties en vrijheidsstraffen

Opvallend aan de justitiële geschiedenis van de 979 door ons onderzochte daders is dat zij tot de uitgangszaak nog weinig van de Nederlandse justitie te vrezen hebben gehad. 40% heeft nog nooit straf gehad, 69% heeft nog nooit een onvoorwaardelijke gevangenisstraf gehad, en 85% heeft nog nooit een lange gevangenisstraf van meer dan 12 maanden opgelegd gekregen. Daarentegen heeft 31% van alle daders wel een onvoorwaardelijke gevangenisstraf gehad, en 15% een lange gevangenisstraf van meer dan 12 maanden (zie tabel 4).

Opvallend aan de onderzochte zaken is ook dat betrekkelijk veel contacten met justitie eindigen in een technisch sepot, een beleidsepot, een vrijspraak, een boete of een voorwaardelijke vrijheidsstraf. Als voorbeeld hebben we in kader 1 de justitiële carrière beschreven van een autochtone hasjsmokkelaar (casus 24) die op 19-jarige leeftijd voor het eerst met justitie in aanraking komt voor een mishandeling. Daarna komt hij regelmatig opnieuw met justitie in aanraking voor zaken als mishandeling, diefstal, heling, oplichting, valsheid in geschrifte, doorrijden na een ongeval en de Vuurwapenwet. Deze 17 justitiecontacten resulteren in twee gevallen in een boete en in één geval in een boete gecombineerd met een voorwaardelijke gevangenisstraf van 30 dagen. De overige zaken worden niet afgedaan of eindigen in technische sepots, beleidsepoten of vrijspraken. Pas op 40-jarige leeftijd krijgt de betrokkene een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf opgelegd als gevolg van het grootschalige opsporingsonderzoek dat ten grondslag ligt aan de door ons onderzochte uitgangszaak. Het sepotpercentage ligt bij de door ons onderzochte daders ook veel

hoger dan bij de algemene JDS-populatie. Het percentage technische sepot's van de algemene daderpopulatie bedraagt 9,4%, terwijl het percentage technische sepot's voor de door ons onderzochte daders 18,6% bedraagt. Ongeveer één op de vijf zaken eindigt bij deze daders dus in een technisch sepot. Daarnaast eindigt 15,4% van alle zaken in een beleidssepot, tegen 7,8% voor de totale JDS-populatie. In totaal eindigt dus ongeveer één op de drie zaken (34%) in een sepot, tegen 17,2% voor de totale JDS-populatie.

Tabel 4 Strafrechtelijke afdoeningen van in het verleden gepleegde zaken van de 979 onderzochte verdachten, voordat deze in beeld kwamen voor de uitgangszaak

	Aantal personen	Percentage
<i>Onvoorwaardelijke vrijheidsstraf</i>	300	31
Waarvan:		
>12 maanden	146	15
> 6 en ≤ 12 maanden	63	6
> 3 en ≤ 6 maanden	70	7
≤ 3 maanden	203	21
<i>Voorwaardelijke vrijheidsstraf</i>	301	31
Waarvan:		
met bijzondere voorwaarden	36	4
zonder bijzondere voorwaarden	290	30
<i>Werkstraf</i>	111	11
<i>Geldstraf</i>	460	47
<i>Beleidssepot</i>	370	38
<i>Technisch sepot</i>	386	39
<i>Vrijspraak</i>	117	12
<i>Niet afgedaan</i>	142	15
<i>Overig</i>	117	12

In de tabel wordt het aantal personen aangegeven dat ooit een bepaald soort afdoening heeft gehad. Daardoor tellen de totalen van subcategorieën soms op tot boven de 100%.

Kader 1 De justitiële carrière van een autochtone hasjsmokkelaar

A is de leider van een groep die zich bezighoudt met grootschalige hasjsmokkel. Op 19-jarige leeftijd heeft hij zijn eerste justitiecontact in de vorm van een mishandeling waarvoor hij wordt veroordeeld. Daarna komt hij regelmatig weer in contact met justitie, maar pas op 40-jarige leeftijd krijgt de betrokkene voor het eerst een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf opgelegd als gevolg van het grootschalige opsporingsonderzoek dat ten grondslag ligt aan de uitgangszaak.

19 jaar – mishandeling: boete
 19 jaar – Vuurwapenwet: boete + voorwaardelijke vrijheidsstraf 30 dagen
 22 jaar – Vuurwapenwet: technisch sepot
 22 jaar – opzetheling: technisch sepot
 22 jaar – diefstal: technisch sepot
 23 jaar – mishandeling: technisch sepot
 24 jaar – diefstal: technisch sepot
 25 jaar – diefstal: niet afgedaan
 25 jaar – diefstal: beleidssepot
 27 jaar – valsheid, diefstal, oplichting: beleidssepot
 27 jaar – oplichting: vrijspraak
 27 jaar – WVV (doorrijden na ongeval): technisch sepot
 28 jaar – oplichting: vrijspraak
 30 jaar – vernieling: beleidssepot
 32 jaar – Vuurwapenwet: technisch sepot
 32 jaar – onbekend: beleidssepot
 34 jaar – onbekend: boete
 40 jaar – uitgangszaak: onvoorwaardelijke gevangenisstraf (5,5 jaar) + boete

Al met al laten de justitiële gegevens over de bestudeerde dadergroep een gevarieerd beeld zien: jongere daders (twintigers) en oudere daders, daders met een uitgebreid strafblad en starters, daders die in het verleden veelal vrijuit zijn gegaan en daders die al wel zijn bestraft voor eerdere delicten. We hebben hier dus te maken met een gemêleerd gezelschap waarvoor gangbare theorieën over de ontwikkeling van crimineel gedrag niet zonder meer een verklaring bieden. Daarom gaan we in de volgende paragrafen nader in op de context waarbinnen de criminele carrières van deze daders zich hebben ontwikkeld.

4.4 Betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit en het fenomeen van de late starters

Voordat wij in paragraaf 4.5 dieper ingaan op de start en ontwikkeling van de criminele carrières van de ‘leidinggevendenden’, bespreken wij in deze paragraaf eerst de meer algemene mechanismen waardoor mensen betrokken kunnen raken bij georganiseerde criminaliteit. Wij verdiepen enkele inzichten uit de vorige hoofdstukken en de vorige monitorrappor-

tages, door deze toe te passen op het niveau van individuele daders. Daarbij baseren wij ons op de beschrijvingen van de criminele carrières van 92 verdachten die in Nederland zijn opgegroeid en die ten tijde van de door ons geanalyseerde opsporingsonderzoeken betrokken waren bij georganiseerde criminaliteit, maar verder nog nooit eerder met de Nederlandse justitie in aanraking waren geweest. Interessant aan deze starters is dat zij dus niet zijn 'doorgegroeid' vanuit commune criminaliteit. Onder deze 'starters' bevonden zich ook veel 'late starters' van dertig jaar en ouder.

Sociale relaties

Dat sociale relaties een belangrijke rol spelen bij het betrokken raken bij georganiseerde criminaliteit, is in de vorige twee rapportages van de monitor al uitvoerig belicht (Kleemans et al., 1998; 2002). Daarbij werd onder meer aandacht besteed aan het belang van familie- en vriendschapsrelaties. Tegenover het standaardidee dat 'buitenstaanders' worden gerekruteerd en vervolgens bij gebleken geschiktheid opklimmen in een organisatie, stelden wij het fenomeen van het *sociale sneeuwbaaleffect*: mensen raken via familie, vrienden en bekenden betrokken bij georganiseerde criminaliteit, worden gaandeweg steeds minder afhankelijk van de hulpbronnen van anderen (geld, kennis en contacten) en gaan vervolgens hun eigen weg. Bij hun eigen activiteiten betrekken zij ook weer mensen uit hun eigen sociale omgeving.

De aanzuigende werking op de directe sociale omgeving zien wij ook terug bij de starters in de door ons onderzochte zaken. In de eerste plaats geldt dit voor de betrokkenheid van vriendinnen, echtgenotes en partners:

De vriendin van de hoofdverdachte is 25 jaar ten tijde van de uitgangszaak. Zij heeft hem leren kennen toen zij werkzaam was in het wisselkantoor van zijn broer. Nu beheert zij de antiekwinkel die als dekmantel fungeert voor het illegaal wisselen van drugsgeld. Ook bewerkt zij creatief de boeken, omdat geen van de winkeltjes noemenswaardige omzet genereert (casus 74).

Daarnaast zien we dat zoons, dochters, broers, zussen en halfbroers betrokken raken bij criminele activiteiten. Dit gegeven is ook bekend uit onderzoek naar commune criminaliteit. Wanneer je wordt geboren in een familie waarin ouders of oudere broers al crimineel actief zijn, is er een veel grotere kans dat je zelf ook crimineel actief wordt (o.a. Farrington et al., 1996; Thorberry et al., 2003; Van de Rakt et al., 2006). Maar onze casussen geven aan dat de betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit niet alleen kan overgaan van ouder op kind. Ook kinderen kunnen hun ouders – soms ook op late leeftijd – in contact brengen met georganiseerde criminaliteit:

B is 56 jaar ten tijde van de uitgangszaak. Hij speelt samen met zijn schoonzoon (A) een belangrijke rol in een synthetische drugsnetwerk.

A heeft samen met D het laboreren geleerd van een bekende laborant die zijn diensten aanbiedt aan meerdere criminele groepen. A en D beginnen daarna zelfstandig met laboreren. A krijgt een relatie met de dochter van B. Aangetrokken door het grote geld en de luxe levensstijl van zijn 'schoonzoon' raakt B meer en meer betrokken bij de criminele activiteiten van A: hij helpt bij het laboreren, hij koopt legale grondstoffen in en houdt zich bezig met de afzet van amfetaminepoeder (casus 3).

Naast familierelaties zien we ook de betrokkenheid van 'familievrienden' (bijvoorbeeld: casus 47), jeugd- of studievrienden (bijvoorbeeld: casus 20) en een buurvrouw die een grote hoeveelheid geld voor de hoofdverdachte in haar huis verbergt, geld telt en een deel van de boekhouding bijhoudt (casus 47). Reeds bestaande sociale relaties liggen aan de basis van de betrokkenheid van deze 'starters'.

Werk- en beroepsgerelateerde relaties

In het vorige hoofdstuk werd geconstateerd dat werk- en beroepsgerelateerde relaties ten grondslag kunnen liggen aan criminele samenwerking. Deze relaties kunnen dus ook bij starters in de georganiseerde misdaad een rol spelen. Verschillende starters in de onderzochte zaken beschikken over specifieke deskundigheid vanwege hun werk, beroep of arbeidsverleden. Zo zien we starters die werkzaam zijn op het gebied van transport ((wegtransport, zeetransport, luchttransport), maar bijvoorbeeld ook beroepen als declarant of douaneambtenaar), financiën en juridisch advies (boekhouder, (ex)-belastingdienstmedewerker, advocaat, (ex)-medewerker van een geldwisselkantoor of bankmedewerker) en allerlei zelfstandige ondernemers.

Minerale oliën worden binnen de Europese Unie vervoerd onder schorsing van accijns, maar worden door een groep zonder afdracht van btw en accijns in het vrije verkeer gebracht door documenten valselijk te voorzien van een douanestempel. C, een douaneambtenaar van 47 jaar, stelt douanestempels (stempelafdrukken), origineel briefpapier en gegevens over vergunningen ter beschikking en legt daarnaast mogelijkheden tot frauderen uit. De goederen worden in het vrije verkeer gebracht door middel van een aantal papieren firma's en worden verder gewit door tussenkomst van een aantal legale ondernemingen. Op een bepaald moment realiseert C zich de omvang van de fraude en besluit hij een stap terug te doen. Zijn rol wordt vervolgens overgenomen door D (casus 67).

De contacten met andere verdachten zijn in verschillende gevallen via werk- en beroepsrelaties totstandgekomen of doordat mensen bij een bepaald bedrijf werkzaam zijn:

I (23 jaar) en H (46 jaar) hebben geen justitiële antecedenten. Zij zijn in dienst van een transportondernemer die hasjtransporten regelt. I is getrouwd met de dochter van de oorspronkelijke eigenaar van het bedrijf en is werkzaam als planner. H is werkzaam als manager, boekhouder en administrateur. Zij huren via een gelieerd bedrijf transportmiddelen en regelen een vergunning, een chauffeur en documenten die nodig zijn om een (hasj)transport uit te voeren, waarbij het eigen bedrijf buiten schot moet blijven (casus 45).

Uit de onderzochte casussen blijkt ook dat werk- en beroepsrelaties dikwijls samenvallen met sociale relaties, hetzij omdat mensen via sociale relaties een baan vinden hetzij omdat werkrelaties uitmonden in meer of minder hechte sociale relaties.

Hobby's en nevenactiviteiten

Mensen uit verschillende sociale werelden kunnen ook met elkaar in contact komen via hobby's en nevenactiviteiten:

B is gemeenteambtenaar en regelt de controles op grond van de Vreemdelingenwet. Via de motorclub kent hij bordeelhouder A, die zich pas op late leeftijd in de vrouwenhandel heeft gestort. A meldt zijn vrouwen aan bij B, al dan niet in aanwezigheid van de desbetreffende vrouwen. B is gecharmeerd van A en van de dames waarmee deze zich omringt. Hun gezamenlijke interesses (motoren en vrouwen) monden gaandeweg uit in een vriendschapsband. B vervalst documenten voor de betrokken vrouwen en zorgt ervoor dat controles op grond van de Vreemdelingenwet achterwege blijven. Hij verstrekt de prostituees verblijfsvergunningen en beroept zich daarbij op het gedoogbeleid van gemeente en politie. Daarnaast haalt hij soms vrouwen op uit het buitenland en bemoeit hij zich met de bedrijfsvoering in het bordeel (één van de onderzochte casussen).

Hobby's en nevenactiviteiten zien we ook in andere casussen terug als katalysator van contacten tussen partijen die elkaar anders niet gemakkelijk zouden treffen. Of het nu gaat om lokale cafés, het uitgaansleven, feesten, 'after parties', drugsgelegenheden, bordelen, schietverenigingen of motorclubs, het zijn allemaal plekken en gelegenheden waarbij mensen van verschillend pluimage elkaar kunnen ontmoeten. Deze ontmoetingsgelegenheden zijn vooral van belang voor het ontstaan van contacten tussen vertegenwoordigers van 'onderwereld' en 'bovenwereld', die elkaar in het leven van alledag minder snel tegen het lijf zouden lopen. En daarom ook voor het ontstaan van betrokkenheid bij georganiseerde misdaad.³⁸

38 Een soortgelijke conclusie is getrokken door Van Ruth en Gunther Moor (1997: 251) ten aanzien van informatie-uitwisseling door politiefunctionarissen met het criminele milieu.

Life events

In de levensloopcriminologie wordt veel aandacht besteed aan 'life events' zoals het krijgen van een vaste baan, het krijgen van een vaste relatie of het krijgen van kinderen (Laub & Sampson, 2003). In de casussen van de door ons onderzochte starters zien we daarentegen vooral het belang van financiële tegenslag: mensen die financieel aan de grond zitten, failliet gaan of diep in de schulden zitten, en daarna betrokken raken bij georganiseerde criminaliteit:

J (30 jaar) komt bij A terecht als hij door een faillissement in geldproblemen raakt. A kan hem gemakkelijk geld lenen en heeft er geen moeite mee als het geld niet snel kan worden terugbetaald. A krijgt J 'in de tang' omdat deze hem veel geld schuldig is. Hij moet onder meer van A een pand huren en inrichten als XTC-laboratorium.

De uitgangszaak kan worden gezien als een start van een criminele carrière in de georganiseerde misdaad: na de uitgangszaak komt hij op 36-jarige en op 38-jarige leeftijd opnieuw in aanraking met justitie vanwege Opiumwetdelicten (casus 5).

C (49 jaar) is eerst automonteur en daarna procesoperator. Na ingrijpende gebeurtenissen in zijn privéleven gaat hij gokken en komt hij in de financiële problemen. Via zijn dochter en haar vriend krijgt hij te horen dat een familielid van zijn 'schoonzoon' zou handelen in het 'grijze circuit' van de geldhandel. C vraagt aan deze persoon (A) of hij als wisselaar voor hem mag werken. A ziet daar aanvankelijk niet zoveel in maar stemt uiteindelijk toch toe (casus 52).

Opvallend aan deze zaken is dat de partijen elkaar weten te vinden doordat in de directe sociale omgeving de criminele reputatie van de 'gulle' geldschieters of 'werkgevers' geen geheim is. Ook valt op dat het initiatief niet alleen kan uitgaan van de geldschieters, maar ook van degene die in de financiële problemen is gekomen.

Rekrutering?

Rekrutering door criminele samenwerkingsverbanden vindt in sommige gevallen ook zeer doelgericht plaats. Dit is bijvoorbeeld het geval in casus 21, waarbij personen met specifieke technische knowhow worden benaderd:

A is technisch zeer capabel en houdt zich onder meer bezig met het onderscheppen van berichtenverkeer. Via een vakblad leert hij I (27 jaar) kennen. Hij zoekt contact met I omdat deze software kan ontwikkelen waarmee A berichtenverkeer kan afluisteren. Ook zoekt hij contact met G, een 36-jarige elektronicaspecialist. Deze moet aangekochte software en scanners aanpassen en verbeteren (casus 21).

Ook bij de productie van illegale cd's en cd-rom's treffen we voorbeelden aan van rekrutering van personen met specifieke technische know-how (casus 40 en 60).

Toch lijken deze vormen van bewuste rekrutering van 'buitenstaanders' eerder uitzondering dan regel. Starters kunnen op velerlei andere manieren betrokken raken bij vormen van georganiseerde misdaad: door reeds bestaande sociale relaties, door werk- en beroepsgerelateerde relaties, door hobby's of nevenactiviteiten en door bepaalde 'life events'. Dit verklaart ook het fenomeen van de late starters: sommige gelegenheden voor het uitvoeren van winstgevende criminele activiteiten ontstaan pas later in iemands leven. Ook grijpen mensen bepaalde mogelijkheden pas later in het leven daadwerkelijk aan, bijvoorbeeld bij 'life events' zoals faillissementen en problematische schuldsituaties.

De paden waarlangs betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit totstandkomt zijn dus meervoudig (vergelijk ook Laub & Sampson, 2003). Deze paden kunnen ook pas later in het leven worden ingeslagen. Daarbij valt op dat starters in veel gevallen zelf geen passieve maar een actieve rol spelen. Soms gaat het initiatief ook direct uit van de starters zelf. Zij hebben anderen ook dikwijls iets te bieden, waardoor er sprake is van wederzijdse afhankelijkheid.

4.5 Carrières van leidinggevendenden

De 'starters' in de georganiseerde misdaad geven een goed beeld van de verschillende wegen waarlangs betrokkenheid bij georganiseerde misdaad tot stand kan komen. Maar hoe staat het met de leidinggevendenden? Spelen bij hen dezelfde mechanismen een rol? Of zijn deze daders als het ware in de wieg gelegd voor de misdaad en groeien zij – in tegenstelling tot de starters – wél vanuit de commune criminaliteit door naar de georganiseerde misdaad? En – als dat het geval is – hoe dan?

Om deze vragen te beantwoorden analyseren wij in deze paragraaf de carrières van 66 in Nederland opgegroeide verdachten die zonder meer een leidinggevende rol hebben gespeeld in de door ons onderzochte uitgangszaken.³⁹ Deze daders zijn gemiddeld 39 jaar oud ten tijde van de uitgangzaak, hebben 12 eerdere justitiecontacten, en zijn gemiddeld 23 jaar ten tijde van het eerste justitiecontact.

Maar deze gemiddelden maskeren grote verschillen tussen de carrières van deze daders. Sommigen zijn al vanaf hun twaalfde levensjaar bekend

39 Op basis van de casusbeschrijvingen hebben we codes toegekend aan 'leidinggevendenden', 'coördinatoren', 'uitvoerenden' en 'facilitators'. De geselecteerde groep van 66 leidinggevendenden betreft een conservatieve selectie, omdat ook coördinatoren en facilitators een belangrijke rol kunnen spelen binnen criminele netwerken. De geselecteerde groep omvat 52% van het totaal aantal verdachten dat zonder meer een leidinggevende rol heeft gespeeld. 48% is in het buitenland opgegroeid en/of woonachtig, waardoor de JDS-historie als 'mogelijk incompleet' kan worden beschouwd.

bij justitie en hebben een lang strafblad, terwijl anderen pas op latere leeftijd met justitie in aanraking zijn gekomen. Ongeveer de helft (46%) heeft justitiecontacten voor het twintigste levensjaar, terwijl de andere helft (54%) 20 jaar of ouder was ten tijde van het eerste justitiecontact. Volgens de theorie van Moffitt (1993; 2003) is vroegtijdig probleemgedrag een belangrijke indicator voor crimineel gedrag op latere leeftijd. Naast vroegtijdig probleemgedrag zou men verwachten dat 'persistent offenders' al op jonge leeftijd in aanraking komen met justitie. Maar voor een substantieel deel van de door ons onderzochte leidinggevendenden is dit kennelijk niet het geval: 54% is 20 jaar of ouder ten tijde van het eerste justitiecontact. Daarnaast geldt dat een substantieel deel van de daders niet voldoet aan het stereotiepe patroon van een carrière in de misdaad die wordt gekenmerkt door vroegtijdig probleemgedrag, schooluitval, werkloosheid en criminaliteit. Als we kijken naar de beroepsachtergrond van de door ons onderzochte daders, blijkt dat 32 daders een legaal beroep hebben uitgeoefend (of dit nog steeds doen ten tijde van de uitgangszaak). Van 15 daders is de beroepsachtergrond onbekend. 19 daders hebben zich in het verleden enkel en alleen met criminele activiteiten en/of illegale handel beziggehouden.

4.5.1 Beroepen en gelegenheidsstructuren

Een aanzienlijk deel van de leidinggevendenden heeft dus vanuit een beroepsachtergrond op een bepaald moment de overstap gemaakt naar de georganiseerde misdaad. Bij deze 32 daders kan onderscheid worden gemaakt tussen een groep van 19 daders met een achtergrond in de legale handel (inclusief import en export) en een groep van 13 daders met andersoortige beroepen: mensen uit het bedrijfsleven, bouw, montage, horeca, financiële dienstverlening of overheid. Hoe zijn deze daders betrokken geraakt bij georganiseerde criminaliteit?

Criminele activiteiten in het verlengde van legale activiteiten

In verschillende gevallen ligt er een directe relatie tussen legale activiteiten en illegale activiteiten. Vooral bij fraudezaken treffen we verdachten aan, zonder noemenswaardig strafrechtelijk verleden, die zich gaan bezighouden met illegale activiteiten naar aanleiding van fraudemogelijkheden die zich tijdens hun dagelijks werk voordoen. Voorbeelden zijn de 55-jarige hoofdverdachte in een oliefraudezaak (casus 39), de 38-jarige hoofdverdachte in een andere oliefraudezaak (casus 67) en een corporate banker die leiding geeft aan een omvangrijke organisatie die zich bezighoudt met beleggingsfraude en oplichting (casus 72). Een ander voorbeeld betreft twee legale wapenhandelaren. Deze casus illustreert ook dat sociale relaties, werkrelaties, hobby's en nevenactiviteiten sterk met elkaar verweven kunnen zijn:

Via een schietvereniging komt scheepswerktuigkundige A in contact met B, een instrumentmaker die hij nog kent uit zijn schooltijd. Dit contact wordt via het verenigingsleven en hun gezamenlijke interesse in de schietsport en in wapens verder geïntensiveerd. Op een bepaald moment besluiten A en B van hun hobby hun werk te maken en richten ze een bedrijf op dat is gespecialiseerd in het aanpassen en herstellen van wapens, een specialiteit van B. Het bedrijf levert niet veel handel op. Als zich de mogelijkheid voordoet een bekende wapenhandel over te nemen, grijpen ze die kans. A brengt het geld in en B de machines en de knowhow. A is verantwoordelijk voor de financiën en administratie en B voor de techniek.

Via de schietsport en wapenbeurzen ontstaan er vervolgens contacten tussen B en een Belgische wapenhandelaar. Uit hun gezamenlijke interesse, hobby en beroep ontstaat een vriendschapsband. Deze contacten leiden in eerste instantie tot een bestendige handelsrelatie, waarbij incidenteel ook wel eens illegale wapens worden verhandeld. Het verhandelen van wapens is een redelijk klein circuit. Als bij de ene wapenhandelaar iemand binnenkomt met de vraag naar een bepaald wapen dat men niet in huis heeft, gaat deze wapenhandelaar vaak te rade bij een collega-handelaar die dit wapen mogelijk wel in huis heeft. De eerste wapenhandelaar werkt dan als bemiddelaar.

Op een gegeven moment vraagt de Belg aan B om mee te werken aan een fraudetruc die een aantal Belgische wapenhandelaren al langer uitvoert. De Belgen brengen op grote schaal wapens in het zwarte circuit door deze – op papier – te exporteren en daarna zwart te verhandelen. Het is gunstig voor hen om de wapens via een bedrijf buiten België te exporteren. Vooral bedrijven binnen de Benelux zijn interessant, omdat dan alleen een ‘consent’ nodig is. Voor andere landen binnen de Europese Unie is naast een consent tevens een exportvergunning nodig.

De Nederlanders gaan in op dat voorstel en raken op die manier betrokken bij illegale wapenhandel. Zij ontvangen in ruil een bemiddelingsbedrag en mogen bepaalde wapens tegen gereduceerd tarief inkopen bij de Belgen (casus 78).

Voor mensen met een legale handelsonderneming, zoals de hierboven genoemde olie- en wapenhandelaren, kunnen de illegale activiteiten soms volledig verweven zijn met hun dagelijks activiteitenpatroon. De overstap naar illegale activiteiten lijkt dan ook geen grote stap. Wel komt er een illegale component bij de legale bedrijfsvoering. Controle op de boekhouding en fysieke controles zijn daarbij de belangrijkste risicofactoren. Maar in de bovenstaande gevallen was de controle gebrekkig. Zo konden de wapenhandelaren uit casus 78 eenvoudig frauderen doordat er nauwelijks of geen fysieke controle plaatsvond, en de administratieve

controle gebrekkig was. Dit gold ook voor de oliefraudeurs. In de periode waarin casus 67 speelde, was er om economische redenen (besparing op administratie en douanepersoneel) eigenlijk alleen sprake van controle op papier. Dit maakte de fraude relatief eenvoudig.

Overstap van legale naar illegale handelswaar

Een andere groep daders maakt een grotere overstap: van legale naar illegale handelswaar, waarschijnlijk gemotiveerd door de grote winsten die kunnen worden behaald met de handel in verboden goederen zoals verdovende middelen. Een belangrijk verschil is dat bij deze illegale handelswaar ook andere leveranciers en andere afnemers horen. Wel hebben mensen met een achtergrond in de handel het voordeel dat zij de wetten van de markt kennen en weten wat er bij (internationale) handel komt kijken. Ook contacten uit de legale handel, bijvoorbeeld met transporteurs, kunnen van pas komen bij illegale handel. Daarnaast beschikken verschillende daders over een startkapitaal en logistieke faciliteiten. In bepaalde opzichten verandert er voor deze daders dus niet zo veel, en kan de illegale handel ook naast de legale handel plaatsvinden. Maar een groot verschil met de legale handel zijn wel de risico's die verbonden zijn aan illegale handel (Reuter, 1983; Potter, 1994): bedrog en verraad door mededaders, en risico's van douane, politie en justitie (controles, inbeslagnames en/of gerichte opsporingsactiviteiten). Dit vertaalt zich dikwijls in tijdrovende afschermingsactiviteiten, zoals wordt geïllustreerd door één van de onderzochte casussen:

Voor een hasjtransport worden eerst in Spanje auto's en telefoontoestellen op een valse naam gehuurd en gekocht. Vervolgens wordt er een locatie gezocht om de hasj aan land te brengen. Drie weken lang houdt men (al vissend) het strand in de gaten om te kijken hoe de politiecontroles verlopen. Daarna worden twee woningen gehuurd in een plaatsje dat geen politiepost heeft. Bij de Marokkaanse kust wordt een aantal militairen, belast met de strandbewaking, omgekocht. Het transport van Marokko naar Spanje wordt uitgevoerd per rubberboot. Voor de plaatsbepaling van de boot en de landingsplaats worden GPS-ontvangers gebruikt. Vervolgens wordt de hasj met een landrover naar een huis dichtbij het strand vervoerd. Daar worden de dozen ingesmeerd met vet, bestrooid met waspoeder en omwikkeld met krimpfolie

Vervolgens komt er vanuit Nederland een pick-up met open laadbak en een verborgen laadruimte. Daarmee gaat de hasj naar Nederlandse vrachtwagens die in Spanje op een parkeerplaats langs de snelweg staan te wachten en die verder reguliere spullen vervoeren. Vanuit Nederland naar Engeland vindt het transport plaats in Griekse vrachtauto's (één van de onderzochte casussen).

Deze activiteiten zijn niet te vergelijken met de activiteiten die gepaard zouden gaan met een dergelijk transport, wanneer het legale lading zou betreffen. Als men vervolgens bedenkt dat de organisatie verschillende van dit soort transporten heeft georganiseerd en daarnaast ook nog XTC produceerde en verhandelde, cocaïne invoerde, nederwiet uitvoerde en heroïne verhandelde, kan men zich voorstellen dat de hoofdverdachten hier min of meer een dagtaak aan hadden. De overstap naar de illegale handel kan dus op den duur een heel nieuw leefpatroon met zich meebrengen, waarin de organisatie van de criminele activiteiten en de afscherming ten aanzien van politie en justitie het dagelijks leven van daders verregaand bepalen.

Life events

Illegale mogelijkheden die zich in het verlengde van legale activiteiten voordoen, worden door sommige beroepsbeoefenaren daadwerkelijk aangegrepen. Maar anderen grijpen deze mogelijkheden niet aan. Er is dus enerzijds sprake van gelegenheid en anderzijds van keuze ('agency')⁴⁰. Ook de overstap van de legale handel naar de illegale handel kent – naast gelegenheid – tevens een aspect van keuze.

Illegale mogelijkheden doen zich soms ook min of meer toevallig voor. Zo kunnen 'life events' – ook later in het leven – bepaalde illegale mogelijkheden binnen het bereik brengen van mensen zonder noemenswaardige criminele carrière, of aantrekkelijker maken ten aanzien van bestaande alternatieven:

Voordat A in de prostitutiebranche terecht komt, werkt hij als lakspuiter bij een autobedrijf en voert hij reparaties uit aan auto's in een eigen reparatiewerkplaats. Op een bepaald moment wordt hij ziek en kan hij zijn werk als lakspuiter niet meer verrichten. In die periode komt hij in contact met de beheerder van een seksclub. Hij werkt een half jaar voor deze persoon in de club. A is lid van een motorclub en heeft in de jaren '80 op een circuit in Oost-Europa gereden. Hieraan heeft hij veel vrouwelijke kennissen overgehouden. Na het opengaan van de grenzen is hij deze dames gaan ophalen. Hij begint met vier vrouwen en zijn onderneming wordt langzaam steeds groter. Hij neemt het huurcontract van de beheerder van de seksclub over en bouwt zijn contacten met Oost-Europa verder uit.

A kent gemeentebtenaar B onder meer van de motorclub. Bij hem meldt hij zijn vrouwen aan, al dan niet in aanwezigheid van de desbetreffende vrouwen. B is gecharmeerd van A en van de dames waarmee deze zich omringt. Hun gezamenlijke interesses (motoren en vrouwen) monden gaandeweg uit in een vriendschapsband. B vervalst

40 Het begrip 'agency' is ontleend aan Laub & Sampson (2003).

documenten voor de betrokken vrouwen en zorgt ervoor dat controles op grond van de Vreemdelingenwet achterwege blijven (één van de onderzochte casussen).

Gedurende de eerste 56 jaar van zijn leven komt A niet in contact met justitie. De criminele carrière van A start op het moment dat hij – als gevolg van een *life event* (ziekte) – zijn werk als lakspuiter verruilt voor een baan in de prostitutiebranche. Na deze carrièreswitch maakt hij zich niet alleen schuldig aan vrouwenhandel, maar ook aan zware mishandeling en vuurwapenbezit. Deze delicten zijn nauw verweven met de nieuwe activiteiten waarin A zich begeeft.

A is succesvol in de prostitutiebranche door de Gelegenheidsstructuur die zijn sociale contacten hem bieden. Door zijn hobby's (vrouwen en motoren) kent hij zowel dames uit Oost-Europa als de gemeenteambtenaar die hen verblijfsvergunningen kan verlenen en zo het werken mogelijk maakt. De mechanismen die wij bij de starters bespraken – sociale relaties, werkrelaties, hobby's en nevenactiviteiten, en life events – zien wij dus ook in deze casus weer terug. Belangrijk in deze casus is ook dat de mogelijkheden voor illegale activiteiten zich pas later in het leven aandienen en worden aangegrepen, na een life event (ziekte en arbeidsongeschiktheid). Het is echter wel duidelijk een keerpunt: niet ten goede (Sampson & Laub, 1993), maar ten kwade. Ook financiële tegenslag en problematische schuldsituaties kunnen een dergelijke functie vervullen.

4.5.2 *Carrières in de misdaad*

In de voorgaande paragraaf zijn wij nader ingegaan op leidinggevers die een duidelijke overstap hebben gemaakt van legale naar illegale activiteiten. Daarmee wijken deze daders af van het stereotiepe patroon van een carrière in de misdaad die wordt gekenmerkt door vroegtijdig probleemgedrag, schooluitval, werkloosheid en criminaliteit. Een ander punt waarop deze daders afwijken van dit stereotiepe patroon is dat een substantieel deel pas op latere leeftijd voor het eerst met justitie in aanraking komt. Van de 32 daders met een beroepsachtergrond komen 25 daders pas na hun twintigste levensjaar voor het eerst in aanraking met justitie en zeven daders voor hun twintigste levensjaar.

Van de totale groep onderzochte daders (66) komt echter ook een substantieel deel (30) al voor het twintigste levensjaar in aanraking met justitie. In het vervolg van deze paragraaf richten wij ons op deze groep. Hoe hebben hun criminele carrières zich ontwikkeld? Welke ontwikkelingspaden en patronen zijn te onderkennen? Hieronder bespreken we achtereenvolgens: de 'local hero' (generalisme; de lokale context als gelegenheid en beperking), doorgroeien door schaalvergroting (specialisatie), kapitaal als doorgroefactor, en expertise, contacten en netwerkvorming.

De 'local hero': generalisme en de lokale context als gelegenheid en beperking

Zoals we ook in het vorige hoofdstuk hebben geconstateerd, zijn sommige daders sterk lokaal geworteld. Aan die lokale wortels ontleen zij zowel hun kracht als hun zwakte. Zo zien we onder meer in casus 17, 19 en 79 sterk lokaal gewortelde daders die zich bezighouden met velerlei verschillende illegale en semi-legale activiteiten. Hun lokale wortels en hun sociale contacten stellen hen in staat om zich bezig te houden met velerlei soorten (il)legale handel. Maar zij hebben één beperking: zij willen of kunnen hun eigen regio niet ontstijgen. Zij hebben ook geen specifieke vaardigheden of expertise die hen voor daders uit andere regio's of andere landen interessant maken. Daarom kunnen zij worden omschreven als 'local heroes' (Kleemans et al., 2002: 74-75). Binnen de grenzen van de lokale context benutten zij de mogelijkheden die zich voordoen om illegaal gewin te behalen:

Een groep daders kent elkaar al van jongs af aan uit de buurt, de boksschool en het uitgaansleven, en pleegt al van jongs af aan in wisselende samenstelling (gewelds)delicten. Vooral één van de daders heeft een gewelddadige reputatie opgebouwd, onder meer door iemand *en plein public* neer te schieten.

Alle verdachten hebben een uitgebreide strafrechtelijke geschiedenis die al op jonge leeftijd aanvangt. Ten tijde van de uitgangszaak houden deze daders zich bezig met onder meer afpersingen, handel in verdovende middelen, het kweken van wiet, ripdeals, oplichting, illegale loterijen en koppelbazerij. Ook verdient men geld aan een seksclub. Maar het is opvallend dat verschillende strafbladen geen duidelijke kentering laten zien. Ook in de latere periode, wanneer zij zich zijn gaan bezighouden met andere criminele activiteiten, komen zij bij justitie nog steeds in beeld voor commune delicten zoals diefstal, caféruzies en openbareordedelicten (casus 17).

De lokale context vormt de setting voor deze vormen van criminaliteit. Ook bieden de lokale sociale contacten, waarbij legaliteit en illegaliteit dikwijls door elkaar heen lopen, mogelijkheden om op het grensvlak tussen legaliteit en illegaliteit te opereren of om de grenzen tussen illegaliteit en de wettige wereld te overschrijden, bijvoorbeeld door het doen van investeringen. In casus 17 zien we vooral activiteiten op het grensvlak tussen illegaliteit en legaliteit (het kweken van wiet, illegale loterijen, koppelbazerij, een gedoogde seksclub), in casus 79 zien we – naast wietkweek, drugshandel, wapenhandel, en geld wisselen – ook verbindingen met (gedoogde) coffeeshops en een garage/autobedrijf (casus 79). Een belangrijke vraag is echter of deze 'local heroes' hun eigen regio weten te ontstijgen. Veelal ontbreken daarvoor de benodigde contacten. Ook worden zij niet benaderd door daders uit andere regio's of andere

landen vanwege specifieke vaardigheden of expertise. Zij blijven dan beperkt tot de eigen regio en richten zich daar op de mogelijkheden die zich voordoen tot het behalen van legale, semi-legale en illegale winsten. Zij ontwikkelen zich daarbij tot veelzijdige, lokaal gewortelde illegale entrepreneurs. Maar die veelzijdigheid is ook een gevolg van de beperkingen van de lokale context.

In andere gevallen, zoals we in hoofdstuk 3 hebben gezien, vooral bij de productie en export van XTC, zien we dat lokaal gewortelde daders via 'marktplaats Amsterdam' en de activiteiten van bruggenbouwers worden gekoppeld aan interessante exportmarkten, zonder deze exportmarkten zelf maar met een voet te hoeven betreden. In dat geval zijn er winstgevendende mogelijkheden tot specialisatie en schaalvergroting.

Doorgroeien door schaalvergroting (specialisatie)

Winstgevendende illegale activiteiten kunnen door schaalvergroting andere illegale activiteiten langzamerhand verdringen, waardoor in de praktijk sprake is van een soort specialisatie. Een voorbeeld hiervan zijn de hiervoor genoemde lokale XTC-producenten die via brokers toegang krijgen tot interessante exportmarkten. Local heroes kunnen daardoor uitgroeien tot grote spelers, op nationaal niveau of soms zelfs op internationaal niveau.

Ook bij meer traditionele vormen van criminaliteit, zoals diefstallen van auto's en motoren, zien we processen van schaalvergroting en specialisatie:

De kern van de groep bestaat uit vijf jeugdvrienden die ten tijde van de uitgangzaak rond de dertig jaar oud zijn. Zij leven van een uitkering en houden zich al van jongs af aan bezig met diefstallen en inbraken. Het geldt dat ze daarmee verdienen spenderen ze aan alcohol, drugs, feesten en motoren. Langzamerhand gaan zij zich steeds meer toeleggen op de diefstal van zware motoren en dure personenauto's. A is de belangrijkste persoon in de groep. Hij stelt zich als een leider op en heeft connecties om de gestolen voertuigen af te zetten. De kerngroep houdt zich bezig met het spotten, stelen, tijdelijk stallen en bij een heler afleveren van motoren en auto's. Vooral in het zomerseizoen heeft men daar een dagtaak aan. A organiseert de activiteiten en verdeelt het geld. Ook maakt hij gebruik van kennissen en vriendinnen die hem inlichten als ze een geschikt voertuig zien of mensen weten waar men tijdelijk een gestolen voertuig kan stallen (casus 76).

Interessant aan deze casus is dat het strafblad van A, dat in totaal 93 antecedenten bevat, een opgaande lijn laat zien: van diefstallen en inbraken – via schaalvergroting – naar het systematisch stelen van zware motoren en dure personenauto's. Deze succesvolle activiteit lijkt steeds meer het dagelijks leven te bepalen en ook het netwerk van A vormt zich steeds meer rond deze activiteit. Dit is echter niet het hele verhaal:

Op een gegeven moment gaat een aantal kernleden, waaronder A, zich ook bezighouden met gewapende overvallen, inbraken en snelkraken. Doelwit zijn geldinstellingen, juweliers en kledingbedrijven. Daarbij werken zij samen met een tiental Surinamers. Deze samenwerking ontstaat wanneer A de leider van deze Surinamers (I) keert kennen. De Surinamers beschikken over wapens en enige ervaring met overvallen. De Nederlanders kunnen gemakkelijk aan (gestolen) vluchtauto's komen en kunnen via de helers van A ook buitgemaakte juwelen, sieraden en confectie kwijt (casus 76).

Door de ontmoeting tussen A en I ontstaan dus voor beide groepen daders nieuwe mogelijkheden en/of uitdagingen. De criminele carrière van A vertoont dus wel een bepaalde ontwikkeling en kent ook bepaalde vaste patronen, maar verloopt beslist niet volgens een keurig rechte lijn (zie ook Steffensmeier & Ulmer, 2005).

Het patroon van schaalvergroting zien we overigens ook terug bij een belangrijke groep verdachten die wél in de door ons onderzochte zaken voorkomt maar buiten deze analyse valt, omdat deze daders veelal niet in Nederland zijn opgegroeid. Het gaat daarbij vooral om verdachten van transnationale drugshandel binnen sterk etnisch bepaalde netwerken. Meer concreet gaat het om heroïnehandel door Turkse samenwerkingsverbanden en cocaïnehandel door verdachten met een Latijns-Amerikaanse achtergrond. Door migratie zijn transnationale netwerken ontstaan die een goede gelegenheidsstructuur bieden voor transnationale drugshandel. Bij succesvolle transporten kan de omvang of de frequentie van deze transporten gemakkelijk toenemen, en kunnen winsten worden geherinvesteerd in nieuwe transporten.

Kapitaal als doorgroeifactor

Vermogen dat wordt vergaard met commune criminaliteit, zoals inbraken en overvallen, kan ook worden gebruikt om een overstap te maken naar vormen van georganiseerde criminaliteit:

A en B kennen elkaar al vanaf de kleuterschool en zijn op jonge leeftijd begonnen met het plegen van woninginbraken en overvallen. Na een aantal jaren besluiten ze het geld dat ze zo verdienen in de verdoovendmiddelenhandel te steken. Zo ontstaat een criminele groep die in eerste instantie geld genereert uit de productie en handel van synthetische drugs. Hoewel A en B zelf niet deskundig zijn op het gebied van synthetische drugs, stelt hun criminele vermogen hen in staat om de benodigde kennis en apparatuur te kopen bij andere criminele groepen. De groep houdt zich echter niet alleen bezig met synthetische drugs, maar voert ook hasj uit ten behoeve van andere organisaties en verdient geld aan de handel in wiet. Feitelijk pakt deze

groep alles aan op het gebied van drugs, als men denkt er geld aan te kunnen verdienen.

A en B hebben een gewelddadige reputatie en hebben beiden broers die landelijk bekend staan als zware jongens. In de tien jaar dat A en B leiding geven aan deze verdovendemiddelengroep, wordt hun macht, invloed en omzet steeds groter (casus 45).

De strafbladen van deze leidinggevendenden laten een kentering zien op het moment dat ze een overstap maken naar de handel in verdovende middelen. A en B komen al op jonge leeftijd (respectievelijk 18 en 14 jaar) in aanraking met justitie in verband met woninginbraken en overvallen. Vanaf het moment dat ze volgens het dossier overstappen naar de drugshandel, hebben ze geen antecedenten meer voor dergelijke delicten. Toch komen ze nog wel zijdelings in contact met justitie vanwege vuurwapenbezit, mishandeling en verkeersdelicten. Doelgerichte politieonderzoeken naar deze verdachten lopen echter tot twee keer toe dood. Het strafblad van de afgelopen tien jaar geeft dan ook niet zozeer een indruk van de criminele carrière, maar veeleer van de momenten waarop dergelijke daders – waarvan de hoofdactiviteiten buiten beeld blijven – toch zijdelings in contact komen met justitie: voornamelijk door geweldsdelicten en verkeersdelicten.

Kapitaal is dus een belangrijke doorgroeifactor, omdat het mogelijkheden schept om te investeren in illegale activiteiten. Daarnaast schept het mogelijkheden tot schaalvergroting en risicobeperking:

A start aanvankelijk met een aannemingsbedrijf dat goede tijden kent, maar uiteindelijk failliet gaat. A legt zich meer en meer toe op criminele activiteiten en besluit op een bepaald moment om samen met enkele mededaders een rijke persoon te ontvoeren en losgeld te eisen. De ontvoering levert een hoge buit op, waarvan een deel nooit wordt teruggevonden, maar tevens een lange gevangenisstraf.

Als A vrijkomt, duikt hij meteen weer het criminele milieu in. Deze keer gaat hij zich echter vooral bezighouden met drugs en prostitutie. Marokkanen smokkelen hasj naar Spanje en A verzorgt met zijn mededaders het transport naar Nederland. Een gedeelte van de transporten is bestemd voor de Nederlandse markt. Daarnaast wordt één tot twee keer per week een lading hasj uitgevoerd, voornamelijk naar Engeland. Ook investeert hij zijn inkomsten in de prostitutiesector via een constructie waarbij niets op zijn eigen naam staat.

A is zowel in het criminele milieu als bij de politie zeer bekend. Hij is zich bewust van de politieaandacht en let er bij gesprekken met zijn mededaders op dat de telefoondiscipline wordt gehandhaafd. Ook zijn er regelmatig besprekingen op een afgeschermd locatie, onder meer als er inbeslagnames plaatsvinden. Na een aanslag zorgt hij voor een betere bewapening, ook van zijn mededaders, en stimuleert hij

hen om hun schietvaardigheid te trainen. Na zijn aanhouding voor de uitgangszaak zit hij opnieuw een gevangenisstraf uit. Hij overleeft daarna opnieuw een aanslag, maar komt enige tijd later door weer een aanslag om het leven (één van de onderzochte casussen).

Interessant aan de carrières van verschillende leidinggevende figuren is dat kapitaal niet alleen doorgroeimogelijkheden biedt in de georganiseerde criminaliteit – waardoor men een steeds prominenter rol krijgt binnen het criminele milieu – maar ook dat dit kapitaal hen de mogelijkheid verschaft om meer een rol op de achtergrond te spelen. Bijvoorbeeld door te investeren in drugstransporten, die men door anderen laat uitvoeren, door garant te staan voor bepaalde transacties, of door geld te investeren in prostitutie, horeca en vastgoed (zie ook Meloen et al., 2002; Ferwerda et al., 2007).

Daarnaast is – vooral voor autochtone Nederlandse daders – van belang dat zij niet alleen in het criminele milieu steeds bekender worden, maar ook bij opsporingsinstanties. Dit brengt zowel risico's met zich mee van de kant van mededaders (concurrentie, ripdeals, conflicten, oude vetes), maar ook van de kant van opsporingsinstanties. Naast de angst voor een lange gevangenisstraf, die volgens de literatuur in latere levensfasen een grotere rol kan gaan spelen (o.a. Laub en Sampson, 2003), kan ook de angst voor een voortijdig einde een prominente rol gaan spelen. Deze risico's kan men voor een deel beperken door de aard van de activiteiten waar men zich mee bezighoudt of de manier waarop men bij deze activiteiten is betrokken (bijvoorbeeld als 'background operator').

Expertise, contacten en netwerkvorming

Sommige carrières komen in een stroomversnelling omdat daders specifieke expertise bezitten of ontwikkelen waarvan veel andere daders afhankelijk zijn: transnationale contacten, vaardigheden op het gebied van transport, of geldhandelingen (witwassen). Dit zijn belangrijke bottlenecks voor daders die zich bezighouden met transitcriminaliteit. Ook zijn er bepaalde misdaadspecifieke bottlenecks zoals bij mensen-smokkel (vervalsen van documenten) of bij de productie van synthetische drugs (precursoren, productiemiddelen, en – in het verleden – kennis over het productieproces). Daders die over deze kennis of contacten beschikken kunnen daarom snel groeien in het criminele milieu doordat zij zelfstandig actief kunnen zijn, doordat zij aantrekkelijk zijn als partner in een crimineel samenwerkingsverband en/of doordat zij hun diensten leveren aan andere criminele groepen. Er vindt netwerkvorming plaats doordat anderen afhankelijk zijn van en een beroep doen op deze specifieke expertise:

A staat aanvankelijk vooral bekend als containerdief. Tot zijn veertigste komt hij regelmatig met justitie in aanraking, voornamelijk voor

gekwalficeerde diefstal, maar ook voor het uitgeven van vals geld, vernieling en verboden vuurwapenbezit. In die tijd doet hij ook veel contacten op in de haven en in het criminele circuit.

Waarschijnlijk rond zijn veertigste begint A met het organiseren van hasjtransporten, vooral naar Engeland. De groep van A raakt bekend in het criminele milieu, waarna ook verschillende andere criminele groepen A vragen om transporten verdovende middelen uit te voeren. In korte tijd groeit zijn criminele groep uit van een klein groepje dat enkele kilo's hasj transporteert tot een bedrijf dat zo'n 10.000 kilo per week transporteert. Voor de transporten worden dekladingen gebruikt die worden vervoerd tussen bestaande bedrijven, waarvan een deel is overgenomen of speciaal hiervoor is opgericht. Het transport wordt verzorgd door reguliere transportondernemingen.

A richt zich niet enkel op het transporteren van hasj, maar houdt zich met verschillende soorten verdovende middelen bezig (onder meer hasj, XTC, amfetamine) en daarnaast nog met de handel in precursoren en vervalste merkkleding (één van de onderzochte casussen).

Interessant aan deze casus is de snelle groei van A. Een groot deel van zijn leven is hij voor de politie één van de vele daders die zich schuldig maakt aan gekwalficeerde diefstal. Maar in relatief korte tijd groeit hij uit tot een belangrijke figuur in het transport van verdovende middelen en in de handel in precursoren. Ook is het interessant dat niet alleen de zelfstandige criminele handel van A snel groeit, maar dat tevens verschillende andere criminele groepen een beroep op hem doen. Zij liften als het ware mee op de vaardigheden van A, waarvan A op zijn beurt ook weer profiteert. Expertise heeft dus ook een aanzuigende werking op de criminele omgeving. Zo was kennis over het produceren van XTC in het verleden dun gezaaid en deden verschillende samenwerkingsverbanden een beroep op dezelfde laboranten (vergelijk ook Spapens, 2006). Tegenwoordig zijn de precursoren en de productiemiddelen de nieuwe bottlenecks. Daders die deze bottlenecks kunnen oplossen, zijn voor andere daders interessant, waardoor netwerkvorming rond zo'n persoon plaatsvindt:

B draait al lang mee in de synthetischedrugswereld en staat bekend om zijn kennis van chemie. Hij pleegt al vanaf zijn achttiende jaar vermogensdelicten. Hierdoor maakt hij deel uit van het criminele circuit en kent hij veel mensen. Vanaf zijn tweeëntwintigste gaat hij zich specialiseren in het vervaardigen van synthetische drugs. Hij produceert al jaren drugs, voordat hij doorgroeit tot iemand die alles verkoopt wat nodig is om synthetische drugs te kunnen produceren, inclusief portable labs en chemische kennis. Dit blijkt een gat in de markt, omdat veel groepen synthetische drugs willen produceren, maar slechts weinig daders de chemische kennis in huis hebben om dit

zelfstandig te kunnen doen. Daarnaast houdt het bedrijf zich bezig met het fabriceren van nieuwe designer-drugs.

B runt op een gegeven moment een bedrijf in de chemicaliënbranche dat in het criminele milieu zeer bekend is. In meerdere synthetische-drugsonderzoeken blijkt dit legale bedrijf leverancier te zijn van precursoren, andere chemicaliën of apparatuur. Deze transacties worden in het algemeen anoniem afgehandeld en contant betaald. Er is sprake van een gefingeerde boekhouding en bij de huiszoeken worden wapens aangetroffen (één van de onderzochte casussen).

Voor de beide voorgaande casussen geldt dat de daders aanvankelijk geen beroep uitoefenen, een criminele carrière starten en expertise ontwikkelen. Door deze expertise vindt netwerkvorming *rond* deze daders plaats. Ook hebben deze daders op een gegeven moment door hun verbindingen met de bovenwereld andere daders veel te bieden (transport respectievelijk productiemiddelen en expertise voor de productie van synthetische drugs).

Een ander voorbeeld treffen we aan bij het verhandelen van gedecodeerde informatie, waarbij het klantenbestand bestaat uit een bont tafereel van daders die geïnteresseerd zijn in wat de politie over hen weet, daders die informatie willen hebben over illegale ladingen van anderen (bijvoorbeeld voor rripdeals), journalisten en tipgevers van journalisten:

A is zeer geïnteresseerd in techniek, met name op het gebied van telecommunicatie en computers. Hij komt al op jonge leeftijd in contact met justitie omdat hij zijn technische inzicht gebruikt om te frauderen. Op zeventienjarige leeftijd heeft hij twee antecedenten op het gebied van telecomfraude, en ook als hij wat ouder is komen dit soort fraude- en oplichtingspraktijken – naast gekwalificeerde diefstal en opzetheling – voor op zijn strafblad. In eerste instantie gebruikt A zijn technische kennis voor het doen van valse overboekingen, het plegen van telecom- en creditcardfraude en voor andere relatief eenvoudige oplichtingspraktijken.

A heeft al op jonge leeftijd veel contacten in het criminele circuit. Daar kan hij zijn technische kennis op velerlei manieren te gelde maken. Daarnaast leidt zijn 'techno-hobby' ertoe dat hij andere technici leert kennen waarmee hij zich vooral specialiseert in het decoderen van gegevens. Zo groeit hij uit tot de spil in een samenwerkingsverband dat zich onder meer bezighoudt met het verrichten van contra-activiteiten en het handelen in (gedecodeerde en illegaal afgetapte) gegevens (één van de onderzochte casussen).

Het is belangrijk om te constateren dat het succes in de ontwikkeling van de criminele carrières van deze personen niet alleen ligt in hun eigen handelen, een punt dat in de sociaalnetwerkliteratuur bijvoorbeeld door

Burt (1992; 2000; 2005) wordt benadrukt. De katalysator is vooral de netwerkvorming die door anderen *rond* deze personen plaatsvindt: daders vertellen andere daders over de specifieke expertise van deze persoon, waardoor deze andere daders ook contact zoeken. Bij documentenvervalsers en geldwisselaars treffen wij een soortgelijk mechanisme aan. In de door ons onderzochte casussen zijn deze daders echter veelal niet in Nederland geboren en opgegroeid, waardoor ze buiten het bestek van deze analyse vallen.

4.6 Recapitulatie

Tijdens en na de Parlementaire Enquête Opsporingsmethoden is vrij veel aandacht besteed aan het gevaar dat jongeren via rekrutering betrokken zouden raken bij georganiseerde criminaliteit. De bevindingen uit dit hoofdstuk nopen ons er echter toe om met een bredere blik naar criminele carrières in de georganiseerde misdaad te kijken.

In de eerste plaats is gebleken dat jeugdige daders in de door ons onderzochte groep verdachten volledig afwezig zijn: geen enkele dader is jonger dan 18 jaar ten tijde van de uitgangszaak en slechts 7% is tussen de 18 en 24 jaar oud. Ook zijn oudere daders – vergeleken met de totale JDS-populatie – oververtegenwoordigd. In totaal is ongeveer driekwart van de daders dertig jaar of ouder.

In de tweede plaats blijkt bij 28% van de daders dat het zicht dat politie en justitie hebben op hun voorgeschiedenis nagenoeg afwezig is. Deze daders komen pas op het moment dat er opsporingsonderzoek wordt verricht voor het eerst in beeld bij de Nederlandse politie en justitie. Deze 'onbekende vissen in de politienetten' bestaan voor een groot deel uit daders die niet in Nederland zijn geboren en die pas later in hun leven hier zijn komen wonen of hier verblijven. Een substantieel deel van de daders is dus niet bekend en kan ook niet bekend zijn vanwege de aard van de criminele activiteiten waar het om gaat (en de registraties). In veel gevallen gaat het namelijk om transitcriminaliteit, waarbij daders uit meerdere landen zijn betrokken en daders 'instromen' en 'uitstromen'.

In de derde plaats is er ook sprake van een groot aantal 'oude bekenden': 72% van de daders is al eerder met de Nederlandse justitie in aanraking geweest. Maar opvallend aan de justitiële geschiedenis van de door ons onderzochte daders is dat zij tot de uitgangszaak nog weinig van de Nederlandse justitie te vrezen hebben gehad. In totaal heeft 31% van alle daders ooit een onvoorwaardelijke gevangenisstraf gehad, en 15% heeft ooit een gevangenisstraf van meer dan 12 maanden gehad. Daders zijn gemiddeld rond de 27 jaar oud wanneer zij voor het eerst met de Nederlandse justitie in aanraking komen. Hoewel een vroege start vrij normaal is, zeker voor mensen met een lange criminele carrière, komt slechts een kwart (26%) van alle daders voor het twintigste levensjaar voor het eerst in

aanraking met de Nederlandse justitie. Daarentegen is 40% van de daders tussen de 20 en 30 jaar oud als ze voor het eerst met justitie in aanraking komen, en is 34% ouder dan 30 jaar ten tijde van het eerste justitiecontact. Wanneer wij zouden willen weten hoe wij betrokkenheid bij (georganiseerde) criminaliteit vroegtijdig zouden kunnen signaleren, is het ook van belang om na te gaan op welke manier mensen betrokken raken bij georganiseerde criminaliteit en hoe mensen 'doorgroeien'. Uit een analyse van 92 'starters' blijkt dat mensen op velerlei manieren betrokken raken bij vormen van georganiseerde misdaad: door reeds bestaande sociale relaties, door werk- en beroepsgerelateerde relaties, door hobby's of nevenactiviteiten, door bepaalde 'life events' en door bewuste rekrutering. Dit verklaart ook het fenomeen van de late starters: sommige gelegenheden voor het uitvoeren van winstgevende criminele activiteiten ontstaan pas later in iemands leven. Ook grijpen mensen bepaalde mogelijkheden pas later in het leven daadwerkelijk aan, bijvoorbeeld bij 'life events' zoals faillissementen en problematische schuldsituaties. De paden waarlangs betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit totstandkomt, zijn dus meervoudig. Deze paden kunnen ook pas later in het leven worden ingeslagen. Daarbij valt op dat starters in veel gevallen zelf geen passieve maar een actieve rol spelen.

Uit een analyse van de carrières van 66 'leidinggeevenden' blijkt dat het standaardbeeld van 'een leven in de misdaad' maar voor een deel opgaat. Een aanzienlijk deel van de leidinggeevenden heeft vanuit een beroepsachtergrond op een bepaald moment de overstap gemaakt naar de georganiseerde misdaad. Bij deze 32 daders kan onderscheid worden gemaakt tussen een groep van 19 daders met een achtergrond in de legale handel (inclusief import en export) en een groep van 13 daders met andersoortige beroepen: mensen uit het bedrijfsleven, bouw, montage, horeca, financiële dienstverlening of overheid. Sommige daders voeren hun criminele activiteiten uit in het verlengde van hun legale activiteiten. Anderen hebben vanuit de legale handel op een bepaald moment een duidelijke overstap gemaakt van legale naar illegale handelswaar. Deze overstap kent – naast een aspect van gelegenheid – ook een aspect van keuze, waardoor het leven van deze daders ook een andere wending neemt en steeds meer in het teken komt te staan van de organisatie van de criminele activiteiten en de afscherming ten aanzien van politie en justitie. Ten slotte kunnen 'life events' – ook later in het leven – bepaalde illegale mogelijkheden binnen het bereik brengen van mensen zonder noemenswaardige criminele carrière, of aantrekkelijker maken ten aanzien van bestaande alternatieven. Voor al deze daders met een beroepsachtergrond, waarvan het grootste deel pas na het twintigste levensjaar voor het eerst met justitie in aanraking komt, geldt dat het allerm minst vanzelfsprekend is dat politie en justitie hen 'in het vizier' hebben. Het zijn 'instromers' – veelal op latere leeftijd – die gebruikmaken van de mogelijkheden en contacten die hun beroepen met zich meebrengen.

In de totale groep onderzochte leidinggevendenden (66) komt echter ook een substantieel deel van de daders (30) al voor het twintigste levensjaar in aanraking met justitie. Sommigen van hen hebben zich dankzij hun lokale wortels ontwikkeld tot veelzijdige 'local heroes'. Zij missen echter de benodigde contacten om de eigen regio te ontstijgen en hebben ook geen specifieke vaardigheden die hen interessant maken voor partners van buiten de regio. Zij blijven daarom beperkt tot de eigen regio en richten zich daar – met al hun contacten – op de mogelijkheden die zich voordoen tot het behalen van legale, semi-legale en illegale winsten. De veelzijdigheid die zij aan de dag leggen is ook een gevolg van de beperkingen van de lokale context. Maar sommigen, bijvoorbeeld lokale XTC-producenten, weten via brokers toegang te krijgen tot interessante exportmarkten. Daardoor kunnen deze local heroes uitgroeien tot grote spelers, op nationaal niveau of soms zelfs op internationaal niveau. Dit geldt ook voor andere daders die mogelijkheden tot schaalvergroting weten te benutten. Door schaalvergroting kunnen winstgevendende illegale activiteiten andere illegale activiteiten langzamerhand verdringen, waardoor in de praktijk sprake is van een soort specialisatie. Voor verschillende daders zien we ook dat vermogen dat wordt vergaard met commune criminaliteit, zoals inbraken en overvallen, kan worden gebruikt om een overstap te maken naar vormen van georganiseerde criminaliteit, in het bijzonder de drugshandel. Kapitaal is een belangrijke doorgroefactor, omdat het mogelijkheden schept om te investeren in illegale activiteiten. Daarnaast schept het mogelijkheden tot schaalvergroting en risicobeperking. Risico's kunnen op een gegeven moment worden beperkt door zich te gaan bezighouden met minder risicovolle, semi-legale of legale activiteiten of door meer op de achtergrond bij activiteiten betrokken te zijn. Ten slotte komen bepaalde criminele carrières in een stroomversnelling omdat daders specifieke expertise bezitten of ontwikkelen waarvan veel andere daders afhankelijk zijn: transnationale contacten, vaardigheden op het gebied van transport, of geldhandelingen (witwassen). Dit zijn belangrijke bottlenecks voor daders die zich bezighouden met transit-criminaliteit. Ook zijn er bepaalde misdaadspecifieke bottlenecks zoals bij mensensmokkel (vervalsen van documenten) of bij de productie van synthetische drugs (precursoren, hardware, en – in het verleden – kennis over het productieproces). Daders die over deze kennis of contacten beschikken kunnen daarom snel groeien in het criminele milieu. Dit komt niet alleen door het eigen handelen van deze daders, maar ook door de netwerkvorming die door anderen *rond* deze personen plaatsvindt: daders vertellen andere daders over de specifieke expertise van deze persoon, waardoor deze andere daders ook contact zoeken.

5 Opsporing

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk komt de opsporing van georganiseerde criminaliteit aan bod. In de afgelopen jaren is al veel geschreven over de prioriteiten die door politie en justitie worden gesteld en de strategieën die in de aanpak gevolgd zouden moeten worden. Maar wat gebeurt er nu feitelijk in de opsporingspraktijk? Hoe worden internationaal opererende criminele samenwerkingsverbanden eigenlijk aangepakt? Vanaf de tweede monitorronde besteden wij systematisch aandacht aan het verloop van opsporingsonderzoeken. Belangrijke vragen zijn hoe de daders tegen de lamp zijn gelopen (wat vormde de aanleiding voor het instellen van het opsporingsonderzoek?) en welke opsporingsmethoden een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan het onderzoek. Aan beide vragen hebben wij ook in deze derde monitorronde aandacht besteed. Naast deze analyse van veertig nieuwe zaken hebben wij een verdiepende analyse uitgevoerd met betrekking tot 22 zaken waarvan het complete dossier op cd-rom beschikbaar was. Dit maakte het mogelijk om bij deze zaken specifiekere en diepgravender informatie te verzamelen over de opsporingsactiviteiten van de politie en de samenwerking die in het kader hiervan met andere diensten plaatsvond. Hiervoor is een aandachtspuntenlijst⁴¹ opgesteld en zijn per zaak interviews gehouden met rechercheurs die met de opsporing van de concrete zaak waren belast.

In dit hoofdstuk worden enkele facetten van het opsporingsonderzoek in georganiseerd misdadadzaken beschreven. In paragraaf 5.2 wordt weergegeven hoe de politie op het spoor is gekomen van de criminele activiteiten, meer concreet: waardoor of door wie werd het opsporingsonderzoek geïnitieerd? Vervolgens wordt in paragraaf 5.3 aangegeven in welke mate er sprake is geweest van internationale samenwerking in de opsporing en tot welke resultaten dit heeft geleid. Paragraaf 5.4 beschrijft verschillende toepassingen van de 'korte klap'-methode en de ervaringen daarmee. Daarna wordt in paragraaf 5.5 ingegaan op de medewerkingsbereidheid van verdachten bij verhoren en op de medewerkingsbereidheid van getuigen. Paragraaf 5.6 geeft een overzicht van de belangrijkste bevindingen.

5.2 Hoe lopen criminele samenwerkingsverbanden tegen de lamp?

Evenals in het vorige monitorrapport, is voor elke zaak nagegaan wat de belangrijkste directe aanleiding was voor het starten van een (oriënterend) onderzoek. Eenvoudiger geformuleerd: Hoe liepen de criminele samenwerkingsverbanden tegen de lamp? Waardoor of door wie werd de opsporingsaandacht tegen de betrokken groep gericht? Tabel 5 geeft een overzicht van de verschillende aanleidingen voor de veertig zaken van de derde monitorronde.

41 Deze aandachtspuntenlijst kan op verzoek worden toegestuurd.

Tabel 5 Aanleiding tot de start van het opsporingsonderzoek voor de veertig zaken van de derde monitorronde

Aanleiding	Aantal zaken
Zichtbare sporen achtergelaten	3
Informatie van burgers/organisaties (aangifte, tips)	10
Vangst bij controle	5
Rechtshulpverzoeken	5
Politiekennis (exclusief CIE-informatie)	7
CIE-informatie	10
Totaal	40

De categorie ‘zichtbare sporen achterlaten’ bevat de drie onderzoeken die zijn gestart naar aanleiding van schietpartijen en het vinden van lijken. De tweede categorie met informatie van burgers/organisaties wordt voornamelijk bezet door aangiften van slachtoffers (in concreto slachtoffers van vrouwenhandel; slachtoffer van afpersing) en daarnaast door betrokkenen/getuigen die bijvoorbeeld waarnemen dat op een overslagbedrijf illegalen rondlopen of een gedetailleerde anonieme brief schrijven die kennis van een *insider* verraad. De categorie ‘vangst bij controle’ betreft MOT-meldingen (drie keer) en belastingcontroles (twee keer). De vierde categorie (‘rechtshulpverzoeken’) heeft betrekking op verzoeken van buitenlandse opsporingsdiensten om informatie te verstrekken over in Nederland opererende verdachten of om opsporingsactiviteiten te verrichten in het kader van buitenlands onderzoek in Nederland. In vijf gevallen vormen dergelijke verzoeken de directe aanleiding voor de Nederlandse politie om zelf(standig) een opsporingsonderzoek te starten. Zo vindt in casus 91 dit onderzoek plaats op uitdrukkelijk verzoek van de buitenlandse instantie (DEA) en krijgt de Nederlandse opsporing haar Nederlandse verdachten als het ware op een presenteerblaadje aangeboden:

De Unit Synthetische Drugs ontvangt van een in Nederland gestationeerde Amerikaanse liaison van de DEA het bericht dat uit een in New York lopend politieonderzoek naar voren komt dat er vanuit Nederland MDMA wordt gesmokkeld naar enkele personen in New York. Tevens worden namen en telefoonnummers gegeven van de betrokken verdachten in New York en in Nederland. In het rechtshulpverzoek wordt gevraagd wat de precieze namen zijn van de Nederlandse verdachten en welke informatie over hen bekend is. Niet lang na de ontvangst van dit verzoek wordt besloten in Nederland een onderzoek te starten, waarna afspraken worden gemaakt met de Amerikaanse officier van justitie om intensief te gaan samenwerken en wederzijds onderzoeksgegevens te gaan uitwisselen (casus 91).

De vier andere zaken verlopen volgens een vergelijkbaar patroon: vanuit de rechtshulpverzoekende buitenlandse dienst worden concrete gegevens verstrekt die ertoe leiden dat de Nederlandse autoriteiten besluiten om telefoons te gaan af luisteren, hetgeen er vrijwel meteen toe leidt dat relevante gegevens over illegale activiteiten kunnen worden beluisterd.⁴²

De vijfde categorie, 'politiekennis (exclusief CIE-informatie)', bevat – op één uitzondering na – zaken die zijn gestart naar aanleiding van zogeheten 'restinformatie' uit eerdere onderzoeken. Het betreffen enkele mensensmokkelaars, een XTC-producent en een ondergrondse bankier die in beeld komen door afgeluisterde telefoongesprekken in een onderzoek dat tegen andere verdachten is gericht. De informatie blijft dan even op de plank liggen en wordt gebruikt wanneer er voldoende capaciteit is om een nieuw onderzoek te starten.

De categorie 'CIE-informatie', ten slotte, is een heterogene categorie van informatie, gebaseerd op mededelingen van informanten, mededaders of burgers die liever anoniem willen blijven. In tien zaken was de ontvangst van deze CIE-informatie de aanleiding tot de start van het onderzoek.

5.3 De internationale dimensie van de opsporing

Bijna alle veertig onderzochte zaken hebben een internationale dimensie. Het gaat steeds weer om het smokkelen van mensen, drugs, sigaretten of geld. Vier zaken vallen buiten dit patroon. In één geval betreft het een omvangrijke handel in laboratoriumbenodigdheden ten behoeve van XTC-productie. Deze handel bleef beperkt tot Nederlands grondgebied. In de drie overige gevallen is er sprake van het 'leegzuigen' van een Nederlands slachtoffer (de Nederlandse fiscus respectievelijk een rijke zakenman), waarbij het merendeel van de criminele activiteiten binnen Nederland plaatsvond. Smokkel voert dus de boventoon en daarmee gaan veel internationale geld-, goederen- en personenstromen gepaard. Dit betekent dat er, vanuit Nederlands perspectief gezien, altijd in het buitenland afnemers, klanten, producenten, et cetera zijn die op de een of andere manier deel hebben aan de illegale bedrijvigheden.

Komt de aanleiding tot het starten van onderzoek uit het buitenland?

Hoe vaak had de aanleiding tot het starten van het onderzoek een internationale dimensie? Bij de vijf rechtshulpverzoeken kwam de prikkel tot het starten van het onderzoek uiteraard vanuit het buitenland. Maar in welke mate zaten er internationale kanten aan de overige aanleidingen? Om deze vraag te beantwoorden hebben we de informatie uit de dossiers nader geanalyseerd.

⁴² Het betreffen de casus 100 (België), 103 (België), 114 (Nieuw-Zeeland) en 119 (Verenigd Koninkrijk).

Tabel 6 Internationale en nationale aanleidingen tot de start van het opsporingsonderzoek voor de veertig zaken van de derde monitorronde

Aanleiding	Aantal zaken
Nationale aspecten	28
Internationale aspecten	2
Rechtshulpverzoeken	5
Onbekend	5
Totaal	40

Uit tabel 6 blijkt dat in 28 zaken de aanleiding ‘nationaal’ van karakter is, dat wil zeggen: de aangifte is afkomstig van een in Nederland verblijvende persoon, de politiekennis is afkomstig van een Nederlandse instantie en ook de ‘vangst bij controle’ heeft plaatsgevonden in ons land. Naast de vijf rechtshulpverzoeken, is in twee andere zaken sprake van een internationale aanleiding. Zo is een in het buitenland gevonden spoor van een vanuit Nederland verrichte mensensmokkel de start van een groot onderzoek (casus 82). Maar in verreweg de meeste gevallen is de opsporing niet gestart door prikkels uit het buitenland. Dit is gezien het transitkarakter van onze georganiseerde criminaliteit een intrigerend gegeven.

De aard en omvang van de internationale samenwerking

In 31 zaken is er tijdens het opsporingsonderzoek samengewerkt met één of meer buitenlandse politiediensten. In negen zaken zijn door ons geen aanwijzingen gevonden van internationale samenwerking.⁴³ Het ontbreken van internationale samenwerking was in sommige gevallen een gevolg van het overwegend nationale karakter van de criminele activiteiten, maar hing in andere gevallen vooral samen met de gekozen politiestrategie. In een aantal zaken was de focus van het onderzoek uitsluitend gericht op de nationale (of zelfs de lokale) onderdelen van de internationale samenwerking van daders. Een voorbeeld hiervan is casus 115, waarin het politieonderzoek zich richtte op de criminele activiteiten van een Albanese groep daders in Amsterdam. Deze activiteiten betroffen zware woninginbraken en vooral vrouwenhandel en -exploitatie. De wijze waarop zij in het buitenland vrouwen ronselden, de besteding van misdaadgeld in Albanië, et cetera werd niet onderzocht.

Het ontbreken van internationale samenwerking was in enkele andere gevallen ook het gevolg van de gekozen strategie om de ‘korte klappen’-methode toe te passen (zie verder paragraaf 5.4). Wanneer de strategie er immers op is gericht om binnen enkele maanden een groot XTC-laboratorium te ontmantelen, dan is er geen tijd maar ook geen reden

⁴³ Overigens blijven hier de strafrechtelijke financiële onderzoeken buiten beschouwing omdat hiervan – op het moment van rapporteren – nog onvoldoende betrouwbaar en compleet materiaal ter beschikking stond.

om rechtshulpverzoeken af te wachten, laat staan de leveranciers van de grondstoffen dan wel de afnemers van de XTC in het onderzoek te betrekken (casus 113).

Verschillen in de intensiteit van de internationale samenwerking

In verreweg de meeste gevallen was er dus wel sprake van internationale politiesamenwerking. Daarom is in het *verdiepend* onderzoek naar 22 zaken – waarvoor het complete dossier op cd-rom beschikbaar was – per zaak nagegaan waaruit deze politiesamenwerking bestond: Met welke landen is samengewerkt? Welke verzoeken werden gericht tot andere landen? Had samenwerking betrekking op het verzoek om (bestaande) informatie te verkrijgen dan wel actief informatie te verwerven (huiszoeking, telefoontaps, et cetera)?

De 22 onderzochte zaken laten een zeer gevarieerd beeld zien van de wijze waarop de Nederlandse politie met buitenlandse diensten samenwerkt.⁴⁴ Soms wordt namelijk zeer intensief samengewerkt, dan weer blijft de samenwerking beperkt tot het enkel inwinnen van informatie, of verloopt de samenwerking ronduit moeizaam. Hieronder presenteren wij enkele voorbeelden van internationale politiesamenwerking die vooral de 'bandbreedte' van die samenwerking laten zien.

Summiere samenwerking

Eerst zullen twee voorbeelden worden gegeven van internationale samenwerking die betrekkelijk summier is gebleven. Summier, omdat de samenwerking slechts heeft bestaan uit verzoeken gericht aan de buitenlandse autoriteiten om bepaalde informatie te mogen ontvangen. Daarna volgen twee voorbeelden van intensievere internationale politiesamenwerking, waarbij naast gegevensverstrekking ook sprake is van actieve gegevens-*verzameling*, door bijvoorbeeld het af luisteren van gesprekken, het doen horen van getuigen, of het observeren van bepaalde situaties.

Het opsporingsonderzoek richt zich tegen een hechte groep met sterke familierelaties die cocaïne smokkelt van Nederland naar Italië, waar een deel van de familie woont. Taps in Nederland leveren veel informatie op, en uit de taps komt ook naar voren dat er ernstige geweldsdreigingen worden geuit tegen elkaar en tegen zakenpartners. Mede hierom wordt al na tien dagen tappen besloten om de zaak te laten 'klappen', dat wil zeggen om aanhoudingen in Nederland te verrichten.

44 Fijnaut, Spapens en Van Daele (2005) hebben recentelijk onderzoek gedaan naar de strafrechtelijke rechtshulpverlening van Nederland aan de Lidstaten van de Europese Unie, waarbij zij onder meer voortbouwen op het empirisch onderzoek van Den Boer en Spapens (2002).

De vriendin van één van de aangehouden verdachten vlucht naar Italië met medeneming van allerlei belastend materiaal en duikt daar onder. Er wordt een rechtshulpverzoek aan Italië gericht om onder meer op het spoor te komen van investeringen van misdaadgeld in Italië. De familie zou eigenaar zijn van een luxe hotel in een Italiaanse badplaats. Maar de Italiaanse autoriteiten hebben nimmer op dit verzoek gereageerd. De verdachten die tijdens de 'klapdag' niet in Nederland verbleven, onder wie de pater familias, blijven onvindbaar (casus 97).

Een ander opsporingsonderzoek richt zich tegen een groep daders die apparatuur levert, zoals drukvaten en destillatieketels, voor de productie van XTC. Eerder was gebleken dat de apparatuur die was aangetroffen bij een tiental ontmantelde XTC-labs van dezelfde makelij was. Uiteindelijk wezen de sporen naar een Nederlandse verdachte die zich samen met enkele anderen had toegelegd op het vervaardigen van XTC-labs. De onderdelen voor de fabricage van deze labs werden gekocht bij gewone, wettige ondernemingen. De actieradius van de groep was hoofdzakelijk beperkt tot Nederland. Er zijn geen aanwijzingen dat de groep labs in het buitenland installeerde. Zoals blijkt uit in beslag genomen aankoopfacturen kochten de verdachten overigens wel onderdelen voor de productie van labs bij Belgische ondernemingen. Er werd een rechtshulpverzoek gericht aan België om personeelsleden van deze bedrijven (als getuigen) te horen en om relevante schriftelijke stukken aan de Nederlandse politie ter hand te stellen. Aan de Italiaanse autoriteiten werd om dezelfde reden een vergelijkbaar verzoek gericht. Beide rechtshulpverzoeken werden ingewilligd en de door ons geïnterviewde rechercheurs oordelen positief over de samenwerking. Het enige financiële spoor in deze zaak leidde naar een bank in Luxemburg. Het bankrekeningnummer van de belangrijkste verdachte was bekend en de Luxemburgse autoriteiten werd gevraagd of de bankgegevens over het saldo en over de financiële transacties van de verdachte zou kunnen verstrekken. Maar dit verzoek heeft niets opgeleverd. Op basis van afgeluisterde gesprekken en facturen werd door de politie berekend dat de groep in een periode van twintig maanden een financieel voordeel moet hebben genoten van ruim een miljoen euro (casus 88).

In de beide voorbeelden is de internationale samenwerking summier gebleven, in die zin dat er slechts enkele verzoeken tot *informatieverstrekking* zijn uitgegaan. Van een gemeenschappelijk politieoptreden of een zelfstandig, parallel onderzoek in het buitenland is geen sprake. Deze beperkte internationale samenwerking is ook logisch gezien het karakter van beide onderzoeken: in het ene geval was het noodzakelijk een acute dreiging af te wenden, in het andere geval waren er nauwelijks relevante internationale criminele contacten.

Opmerkelijk is wel dat de rechtshulpverzoeken door de buitenlandse autoriteiten in beide zaken onvolledig zijn uitgevoerd, wat ertoe leidde dat het financiële onderzoek naar het criminele vermogen op een dood spoor terecht is gekomen. De twee zaken staan niet op zichzelf. Uit een recent onderzoek komt naar voren dat de doorlooptijd van inkomende en uitgaande rechtshulpverzoeken in ontnemingszaken erg lang is en dat zich vele knelpunten voordoen in de effectuering van deze verzoeken (Moors & Borgers, 2006: 51-94).

Intensieve samenwerking

In de meeste zaken die wij in het verdiepend onderzoek hebben bestudeerd blijkt de internationale samenwerking een stap verder te gaan. Het gaat in deze samenwerking niet alleen om het verstrekken van gegevens, maar ook om actieve gegevensverzameling (bijvoorbeeld tappen, observeren, verhoren) op verzoek van de Nederlandse autoriteiten.

Dit opsporingsonderzoek maakt onderdeel uit van een groter geheel van opsporingsonderzoeken die in Nederland zijn gehouden naar de invoer van heroïne uit Turkije. Een in Nederland woonachtige man van Turkse afkomst (A) wordt beschouwd als een belangrijke schakel in het drugshandelsverkeer tussen Turkije en Nederland. Hij werkt als zetbaas voor twee Turkse leveranciers, hij zorgt voor het vervoer van de heroïne naar Nederland en voor de verdere aflevering van de partijen heroïne in Nederland en via Nederland ook in Duitsland, Spanje en Engeland. Tijdens het onderzoek blijkt dat in Turkije een politieonderzoek loopt tegen de twee heroïneleveranciers. Zij worden in afgeluisterde gesprekken betiteld als grote bazen, die niet alleen zaken doen met A in Nederland maar ook met personen in andere Europese landen. Door de Turkse autoriteiten worden rechtshulpverzoeken ingediend, en over en weer wordt door de politie aangegeven graag te willen samenwerken. Het Nederlandse researchteam vraagt aan de Turkse autoriteiten conservatoir beslag te leggen op eigendommen van enkele verdachten in Turkije, informatie te verzamelen bij transportbedrijven waarvan vrachtauto's zijn betrokken bij de heroïne transporten naar Nederland en onderzoek te doen bij enkele Turkse banken. Wij kunnen op basis van de dossiergegevens en interviews niet precies nagaan in hoeverre deze verzoeken ook daadwerkelijk zijn uitgevoerd. Maar het lijkt erop, gezien de hoeveelheid informatie in het dossier over de financiële aspecten van de zaak, dat de Turkse autoriteiten veel medewerking hebben verleend. In ieder geval stonden zij acht ordners met letterlijk uitgetypte afgeluisterde telefoongesprekken af en naderhand werd ook het volledige dossier van het Turkse politieonderzoek naar Nederland gestuurd (casus 86).

Het tweede voorbeeld van intensieve samenwerking:

In dit opsporingsonderzoek is de strategie van de politie er uitdrukkelijk op gericht om een gehele cocaïnelijn te achterhalen: de leveranciers in Colombia, de importeurs in Nederland en de transithandel vanuit Nederland naar Duitsland en Zwitserland. Ook zouden de geldstromen worden gevolgd en de eventuele financiers op de achtergrond. Gezien deze brede doelstellingen wordt contact gezocht met onder meer de politie in Colombia en Ecuador (leveranciers), België (aankomst cocaïnecontainer), Duitsland en Zwitserland (afnemers), en Andorra (wegsluizen geld).

In het onderzoek worden onder meer vele taps, observaties en af luisterapparatuur ingezet om informatie te verzamelen. Zowel de Nederlandse als de Colombiaanse tak van het samenwerkingsverband blijkt veel te communiceren over de telefoon. Omdat de Colombianen weinig vertrouwen meer hebben in hun Nederlandse partners, komen enkelen naar Nederland om poolshoogte te nemen. Het levert voor de Nederlandse politie veel tap- en observatiemateriaal op.

Daarnaast wordt veel informatie gevraagd en verkregen van de autoriteiten uit de zojuist genoemde landen. De samenwerking gaat verder dan alleen informatie-uitwisseling. Samen met de Belgische politie wordt bijvoorbeeld een container geobserveerd en gevolgd tot aan de Nederlandse grens. Op verzoek van Nederland wordt aan de autoriteiten in Ecuador gevraagd om twee verdachten tijdens hun verblijf daar te observeren. Aan dit verzoek wordt uitvoering gegeven en het Nederlandse team krijgt het volledige observatieverslag in de Spaanse taal toegestuurd.

Mede naar aanleiding van de rechtshulpverzoeken zijn er parallel onderzoeken tegen de afnemers van cocaïne in Duitsland en Zwitserland gestart. De resultaten hiervan zijn onbekend, althans niet verwerkt in het Nederlandse dossier. Ook de financiële gegevens uit onder meer Andorra zijn niet (optimaal) benut: in verband met capaciteitsproblemen zijn alle strafrechtelijke financiële onderzoeken, op het onderzoek tegen een belangrijke verdachte na, gestaakt (één van de onderzochte casussen).

De beide voorbeelden laten zien dat het internationale opereren van de criminele samenwerkingsverbanden ook zijn pendant heeft gevonden in de opsporing. De tijd dat de horizon van de Nederlandse politie nauwelijks verder lag dan de Nederlandse grens, ligt niet zo heel ver achter ons. Onze zaken illustreren dat er ontegenzeggelijk veel internationale politiecontacten zijn, veel meer dan in het recente verleden. Maar er blijven nog vele vragen onbeantwoord over het rendement van internationale politiesamenwerking. In hoeverre wordt adequaat uitvoering gegeven aan de verzoeken om informatie te verzamelen en te verstrekken? Wordt er vervolgens in Neder-

land voldoende gebruik van gemaakt? Heeft het toegezonden materiaal wel voldoende relevantie: wat wordt er in Nederland eigenlijk gedaan met het politiedossier uit Turkije en het verslag uit Ecuador? Is het integraal vertaald, en zo ja wegen de inspanningen op tegen de baten?

De kosten en baten van internationale samenwerking

Wat is het resultaat van al deze internationale samenwerking? Worden de internationale vertakkingen van de criminele samenwerking goed zichtbaar? In de inleiding werd al gesteld dat veel monitorzaken kunnen worden getypeerd als smokkelzaken. Steeds weer draait het om grensoverschrijdende goederen-, personen- en geldstromen. De vraag is dan in hoeverre dankzij intensieve internationale samenwerking een goed beeld is ontstaan van de producenten, vervoerders, verkopers en afnemers van deze smokkelwaar.

Het is onmiskenbaar een feit dat door internationale samenwerking een beter beeld, dat wil zeggen een minder incompleet beeld, wordt verkregen van de internationale criminele samenwerking. De zojuist gegeven voorbeelden illustreren dat. In beide gevallen is zoveel informatie over de 'andere' kant (de Colombiaanse respectievelijk Turkse leveranciers) bekend geworden dat een aantal van hen op basis van het Nederlandse dossier berecht kunnen worden. Bovendien kunnen betere berekeningen worden gemaakt van het wederrechtelijk genoten voordeel omdat veel gegevens bekend zijn geworden over de aantallen geleverde kilo's en de verrichte betalingen.

Daar staat tegenover dat zelfs in deze beide zaken blinde vlekken blijven bestaan: Waar is het geld gebleven? Wie zijn de afnemers van de cocaïne en de heroïne? Het probleem van de blinde vlekken geldt ook voor de overige zaken, vooral zaken waarin minder intensief internationaal is samengewerkt. Vrijwel altijd blijven deze uiteinden van de keten onzichtbaar. Een markant voorbeeld is de eerder in hoofdstuk 2 beschreven zaak van de 1,6 miljoen XTC-pillen:

Het onderzoek werpt licht op een buitengewoon interessant verloop van de totstandkoming van de deal tussen de pillenleverancier en de afnemer van de megapartij, een Israëliische man. Maar in het onderzoek is helemaal niets bekend geworden over de herkomst van de grondstoffen van XTC, evenmin over de kopers van de pillen in Nieuw-Zeeland en Australië (één van de onderzochte casussen).

Het is waarschijnlijk een illusie om te verwachten dat door betere internationale politiesamenwerking de goederen-, geld- en personensmokkel van criminele samenwerkingsverbanden integraal, vanaf de bron tot en met de afnemer of eindbestemming, in kaart kunnen worden gebracht. De lat moet wat dit betreft niet te hoog worden gelegd. En het is, bekeken vanuit het perspectief van kosten en baten, ook niet relevant om maxi-

maal inzicht te willen hebben in internationale vertakkingen. De belangrijkste verdachten in de XTC-zaak en de Turkse heroïnezaak hebben hoge gevangenisstraffen gekregen. Daar zal een groter inzicht in de afnemers of opdrachtgevers weinig aan toevoegen.

Maar hier staat tegenover dat zich ook goede mogelijkheden kunnen voordoen om door politiesamenwerking een nauwkeurig zicht te krijgen op smokkelactiviteiten. Het beste voorbeeld hiervan zijn de registraties van money transfers van Nederland naar elders (bijvoorbeeld Curaçao of Turkije). Zo werd in enkele opsporingsonderzoeken door de registratie van alle money transfers van de betrokken verdachten een zeer nauwkeurig beeld verkregen van de opbrengsten van de smokkel van bijvoorbeeld cocaïne:

In een periode van 3,5 jaar werden 871 money transfers gestuurd vanuit Nederland naar Curaçao. Het betroffen inkomsten uit cocaïnesmokkel naar Nederland. Het ging om een totaalbedrag van 2,5 miljoen euro. Door de samenwerking met de autoriteiten in Curaçao werd de identiteit duidelijk van de begunstigden van de money transfers en kon worden gereconstrueerd hoeveel cocaïne was gesmokkeld en wat de opbrengsten voor de diverse personen (inclusief de koeriers) waren (casus 99).

Niet alleen de registraties van dergelijke geldelijke overmakingen, ook de registraties van reisbewegingen (gegevens van luchtvaartmaatschappijen) kunnen – in internationale samenwerking – zeer nauwkeurige informatie opleveren over bijvoorbeeld geld- of drugskoeriers, of over mensensmokkelactiviteiten.

5.4 De korte klap

Lange tijd is gedacht dat georganiseerde criminaliteit alleen effectief bestreden zou kunnen worden via langdurige rechercheonderzoeken, gericht op de top van criminele organisaties. Bij deze langdurige onderzoeken werden inbeslagnemingen en arrestaties telkens uitgesteld tot men uiteindelijk in één keer de totale criminele organisatie kon 'oprollen'. Het meest verregaande voorbeeld daarvan was de omstreden Delta-methode, waarbij het de bedoeling was om een informant – door middel van het onder regie van politie en justitie doorvoeren van grote partijen drugs – te laten 'groeien' tot aan de top van een criminele organisatie (PEO, 1996).

Maar in het eerste monitorrapport concludeerden wij dat criminele samenwerkingsverbanden minder hiërarchisch en duurzaam van karakter waren dan tot die tijd was aangenomen (Kleemans et al., 1998: 126-127). Daarom suggereerden wij in de slotbeschouwing dat *naast* de strategie van de 'lange halen' ook de strategie van de 'korte klappen' veel-

vuldiger zou kunnen worden toegepast door sneller in te grijpen. Wanneer er immers sprake is van een crimineel netwerk, waarbinnen meerdere daders en meerdere samenwerkingsverbanden actief zijn, kunnen arrestaties en inbeslagnemingen niet alleen als een risico maar ook als een kans voor opsporingsonderzoek worden gezien. Zo kunnen inbeslagnames en arrestaties direct bewijs opleveren of leiden tot belastende verklaringen tegen andere verdachten. Ook kunnen taps en andere opsporingsmiddelen de reacties op tegenslagen registreren: wie contact opneemt met wie, discussies over wat er fout is gegaan en wie er verantwoordelijk is, onderling wantrouwen dat de samenwerking ondermijnt, fouten die ontstaan doordat men moet improviseren, et cetera. Bij dergelijke 'korte klappen' gaat het dus niet om 'korte onderzoeken', maar meer om een specifieke strategie binnen een langer lopend opsporingsonderzoek (Kleemans & Kruissink, 1999).

Deze strategie zou vooral gericht moeten zijn op acties rond de 'knooppunten' in de netwerken. Naast de traditionele hoofdverdachten wezen wij daarbij expliciet op illegale dienstverleners, zoals documentenvervalsers en geldwisselaars. Omdat dergelijke dienstverleners in de regel ver af staan van de gepleegde 'gronddelicten', stonden zij in rechercheonderzoek veelal niet op de voorgrond. Maar gezien de belangrijke rol die dergelijke dienstverleners bleken te vervullen voor meerdere criminele samenwerkingsverbanden, vroegen wij ons af of dergelijke 'facilitators' niet meer aandacht moesten krijgen in rechercheonderzoeken. Ten slotte werd ook gewezen op de mogelijke effecten van 'korte klappen' – gericht op cruciale schakels – op het vertrouwen en de onderlinge samenwerking.

De aanbeveling over 'korte klappen' viel in vruchtbare bodem. De 'korte klap'-strategie was immers een passend antwoord op het zogeheten 'doorlaatverbod', dat na de Parlementaire Enquête Opsporingsmethoden een actueel thema was geworden (PEO, 1996). Bovendien spraken de 'korte klap'-onderzoeken sterk tot de verbeelding van het researchmanagement. De 'korte klap'-onderzoeken boden voor het nakomen van prestatieafspraken meer zekerheden dan langlopende en diepgravende rechercheonderzoeken. Mede hierdoor kreeg onze aanbeveling veel aandacht en ging het rapport in de politiewereld al snel door het leven als het 'korte klappen'-rapport. Maar over de uitleg van het begrip en de toepassingsmogelijkheden liepen de meningen sterk uiteen. Eén van de misverstanden was dat de korte klap werd beschouwd als alternatief voor langdurig rechercheonderzoek, maar dit was bepaald niet de strekking van onze aanbeveling.⁴⁵

Er is in de afgelopen jaren geen consensus ontstaan over het begrip 'korte klap'. Maar er zijn in de praktijk wel enkele varianten uitgekristalliseerd die als 'korte klap'-strategie worden aangemerkt (zie ook Schoenmakers,

⁴⁵ Zie onder meer Kuyvenhoven (1999) die ons standpunt als volgt samenvatte: geen lange halen meer, maar wel korte klappen. Voor een uitgebreide uiteenzetting over dit onderwerp: Kleemans & Kruissink (1999).

2005). Ten minste drie varianten kunnen worden onderscheiden. In de eerste plaats wordt het begrip 'korte klap' gebruikt als de onderzoeksstrategie erop is gericht om de doorlooptijd van het onderzoek beperkt te houden tot een periode van circa zes weken tot drie maanden. Dit impliceert dat de doelstellingen van het onderzoek beperkt blijven, vooral wat betreft de te onderzoeken strafbare feiten. Het betekent ook dat het onderzoek zo vroeg mogelijk zal moeten 'klappen', waarmee wordt bedoeld op het moment dat het politieonderzoek aan de verdachten bekend wordt omdat zichtbare acties (aanhoudingen, huiszoekingen) plaatsvinden.

In de tweede variant wordt het begrip 'korte klap' in een geheel andere betekenis gebruikt, namelijk als een kortstondige interventie in het kader van een langduriger rechercheonderzoek. Dit kunnen 'prikacties' betreffen die erop zijn gericht de onderlinge relaties in het samenwerkingsverband te ontwrichten (door bijvoorbeeld de aanhouding van een geldkoe-rer). Het kan ook gaan om korte onderzoeken tegen specifieke personen om via hen informatie te vergaren over de belangrijkste daders.

In de derde plaats kan de 'korte klap'-strategie zijn gericht op het aanpakken van een vitale schakel (bijvoorbeeld een dienstverlener of een bruggenbouwer) in de criminele samenwerking. Het gaat hier dus om een strategische ('slimme') interventie die gebaseerd is op goede kennis van bijvoorbeeld de logistiek of de facilitators van samenwerkingsverbanden. Deze 'korte klap' heeft niet noodzakelijkerwijs een korte doorlooptijd. Ook kan deze variant onderdeel vormen van een langdurig rechercheonderzoek.

In de opsporingspraktijk wordt vooral over de eerste variant veel discussie gevoerd. Dit is niet verwonderlijk, omdat alleen bij deze variant de keuze moet worden gemaakt tussen kort (beperkt) of langdurig (diepgravend) onderzoek. Ook onder onze respondenten bleken op dit punt tegengestelde meningen te bestaan. In ons casusmateriaal troffen wij voorbeelden aan van deze drie varianten. Vooral de eerste variant bleek meermalen te zijn toegepast.⁴⁶ Het aantal zaken is uiteraard te beperkt om aan de ervaringen met de toepassing van deze strategie harde conclusies te verbinden. Maar de casuïstiek levert wel enkele inzichten op die voor de verdere gedachtevorming over de 'korte klap'-strategie relevant zijn.

Variant 1: de korte doorlooptijd

Eén van de voorbeelden van de toepassing van korte klappen betreft het onderzoek tegen Albanese daders:

In het onderzoek tegen een netwerk van Albanese daders dat zich schuldig maakt aan zware woninginbraken (met toepassing van geweld), vrouwenhandel en cocaïne-export heeft het researchteam

⁴⁶ Conform de bevindingen van Schoenmakers (2005) die 48 opsporingsonderzoeken onderzocht van de USD en het Kernteam Zuid.

als doel om de daders voor slechts enkele gemakkelijk te bewijzen feiten (bezit van vuurwapens, gebruik van valse documenten) aan te houden. De Albanezen werken samen in kleine groepjes (3-5 man) die successievelijk worden opgerold. Uiteindelijk worden in enkele maanden ongeveer 150 verdachten aangehouden, onder wie ook vrouwen die gebruik hebben gemaakt van valse identiteitsdocumenten (casus 115).

Het onderzoek wordt door het betrokken politiekorps gezien als een succesvol voorbeeld van de 'korte klap'-strategie. Met betrekkelijk weinig personeelsinzet en binnen een korte tijd is – gemeten aan het aantal verdachten en opgelegde gevangenisstraffen – een goed resultaat bereikt. De opeenvolgende politieacties zorgen voor een schrik-effect onder de Albanezen in de stad. Illustratief hiervoor is het volgende telefoongesprek:

Een Albanese dader A belt mobiel zijn vriend B. Deze B is op de vlucht geslagen nadat hij heeft gezien dat twee Albanese broers, die goede bekenden van hem zijn, door de politie zijn aangehouden. B is daarvan zo geschrokken dat hij ijlings is gevlucht, zonder de tijd te nemen hiervan zijn vriend in kennis te stellen.

A: Hè B, leef je nog?

B: Hé? Ben jij het A?

A: Ja, ik heb je gebeld (...) ik dacht dat je...

B: Bel me niet meer... bel me nooit meer...

A: Hoezo?!!

B: Ik ben daar weggegaan, er zijn grote problemen.

A: Ben je helemaal weg?

B vertelt kort aan A wat hij heeft gezien.

A: Wat denk je, zou iemand hebben gezongen?

B: Gezongen... en alles is op de foto vastgelegd, alle Albanezen in Nederland... alle bewegingen worden in de gaten gehouden... van mijzelf ligt er een dossier van 2 meter hoog, ik ben weg.

A: (fluit)!!!

B: Met Gods wil hoop ik de plek waar ik geboren ben te zullen bereiken...

A: (is stil)

B: A, wat ik je wil meegeven... gooi dit nummer wat je me nu hebt gebeld onmiddellijk weg...

(...)

A: Wat moet ik tegen je zeggen, B?

B: Ga nou, ciao.

A: Ciao.

In hoofdstuk 3 is al beschreven dat de Albanezen een voorbeeld zijn van daders die *niet* sociaal zijn ingebed in de omgeving waarin zij wonen en misdrijven plegen. Het gebrek aan inworteling werkt nu in hun voordeel. Zij zijn in staat om zonder veel problemen halsoverkop uit de stad weg te vluchten, en laten – op achtergebleven vrienden en telefoonnummers na – weinig sporen achter van hun verblijf. Maar door het gebrek aan inworteling en vanwege het feit dat de misdrijven in dezelfde stad werden gepleegd als waar de daders verbleven, heeft de korte klap een grote impact gehad. Een groot aantal daders wordt van straat geplukt en anderen ontvluchten de stad. Het zou waarschijnlijk anders zijn gegaan wanneer de groep daders meer bindingen zou hebben gehad met de sociale omgeving. Het is de vraag of een kortlopend onderzoek onder die omstandigheden tot de hoofdverdachten zou kunnen doordringen.

Het ontbreken van sociale inbedding lijkt een belangrijke voorwaarde te zijn voor het succes van de korte klap. Maar tegelijkertijd komen zelfs in deze succesvol verlopen zaak de *nadelen* van de korte klap aan de oppervlakte. Zo is er bijvoorbeeld geen tijd gestoken in samenwerking met de Albanese justitie. Het is onduidelijk gebleven wat de sociale achtergronden van de daders waren. In een aantal gevallen is zelfs de identiteit van de veroordeelden niet komen vast te staan. Evenmin is de precieze toedracht van vrouwenhandel en -exploitatie uitgediept. In enkele gevallen trof de politie in telefoontaps en bij huiszoekingen mensonterende situaties aan, maar het is niet bekend geworden of deze excessen incidenteel van karakter waren of tot de gangbare praktijken van deze daders behoorden.

Ook enkele andere zaken illustreren dat een kortlopend onderzoek succesvol kan verlopen, in termen van bewezen strafbare feiten en strafoplegging.⁴⁷ Soms komt daar geluk bij kijken als op het juiste moment telefoongesprekken worden afgeluisterd (casus 92), soms kan een kort onderzoek veel opleveren omdat er bij de start al veel informatie aanwezig was (casus 97 en 114). Maar deze gelukkige omstandigheden berusten niet louter op toeval; ze zijn het resultaat van de manier van werken bij het toepassen van de korte klap. De 'korte klap' is meer dan alleen het toepassen van een strategie, het is ook *een andere manier van werken*.

'Korte klappen'-onderzoeken zijn gericht op concrete situaties en daders. Met een betrekkelijk klein team moeten binnen korte tijd aanhoudingen worden verricht of interventies plaatsvinden. Het gaat om hit-and-run acties die volgen op aangiften, tips, eigen waarnemingen, rechtshulpverzoeken, et cetera. Zo is de Albanezenzaak van onderaf opgebouwd op basis van twee aangiften van slachtoffers van vrouwenhandel, en met

⁴⁷ Interessant zijn de bevindingen van Schoenmakers. Uit zijn inventarisatie van 48 rechercheonderzoeken kwam naar voren dat de vaak geuite veronderstelling dat korte onderzoeken leiden tot lage strafmaten ongegrond is. De gemiddelde opgelegde gevangenisstraf bij een onderzoek van maximaal 3 maanden bedroeg 4,29 jaar, bij middellang (3-6 maanden) 4,25 jaar en na langdurig onderzoek 4,04 jaar (Schoenmakers, 2005: 9 e.v.).

hink-stap-sprongen is vervolgens de ene na de andere verdachte aangehouden. Het is een actieve, actiegerichte researchmethode waarbij rechercheurs direct taps uitluisteren, zelf onder een auto gaan liggen om een bergplaats van cocaïne te ontdekken, direct op basis van verhoren van buitenlandse prostituees acties ondernemen, auto's volgen en zelf huiszoeking doen. Het is dus niet zozeer de korte duur maar de intensieve wijze van werken die succesvol is.

Bovendien kunnen dankzij de korte duur van het onderzoek langdurige beslisprocedures worden vermeden. De rechercheurs vliegen als het ware 'onder de politieradar' door, zonder directe bemoeienis van projectvoorbereiders, weegploegen en prioriteitenstellers. De korte klap is dus niet alleen een reactie op de lange halen, maar ook op de lange beslislijnen in de researchpraktijk. Deze lange beslislijnen verhouden zich immers niet altijd goed tot de snelheid van handelen die in opsporingsonderzoeken geboden kan zijn.

Tegelijkertijd laten ook deze 'succesvolle' gevallen het gebrek aan diepgang zien waarover zojuist in het kader van de Albanezenzaak is geschreven. Het is de vraag hoe zwaar hieraan moet worden getild. Het inventariserend onderzoek van Schoenmakers naar de opgelegde straffen bij 'korte klap'-onderzoeken wijst uit dat het rendement van dit type onderzoek gemeten naar strafhoogte en onderzoeksuren groot is.⁴⁸ Maar de strafhoogte is uiteraard niet de enige maatstaf bij het beoordelen van de resultaten van korte en langdurige onderzoeken. Twee andere effecten van de korte klap dienen ook te worden betrokken in de beoordeling van de 'korte klap'-strategie.

In de *eerste* plaats impliceert gebrek aan diepgang dat de achtergronden en oorzaken van de gepleegde misdrijven niet worden belicht. Het risico is dat alleen de zichtbare kant of de zichtbare (kwetsbare) verdachten aangepakt worden. Niet de organisator van de mensensmokkel in China wordt aangehouden, maar de transporteur in Hoogvliet. Meer in het algemeen gesteld, zijn de korte onderzoeken niet geschikt om de sociale organisatie van daders bloot te leggen. Evenmin kan worden verwacht dat er inzicht kan worden geboden in de maatschappelijke voedingsbodem van dergelijke criminaliteit. Dergelijke onderzoeken zullen daarom minder kunnen bijdragen aan 'bestuurlijke rapportages' en aan bestuurlijke preventie dan de diepergravende onderzoeken. Ook ten aanzien van deze overwegingen kan de vraag worden gesteld hoe zwaarwegend deze bezwaren zijn. Als het onderzoek vooral gericht is op het 'tegenhouden' van misdrijven, dan is de korte klap geschikt. Voor het behalen van langeretermijnresultaten lijken de lange halen meer geschikt te zijn.

In de *tweede* plaats is de actiegerichte, korte klap niet erg bevorderlijk voor de samenwerking met buitenlandse partners. Internationale samenwerking vergt veel inspanning en tijd. Korte doorlooptijden beperken

48 Zie vorige voetnoot.

de mogelijkheden om in het onderzoek de internationale dimensie van georganiseerde criminaliteit tot zijn recht te laten komen. In de door ons bestudeerde 'korte klap'-onderzoeken was de focus dan ook sterk gericht op de lokale dimensie van de zaak. Illustratief is de volgende casus:

Deze zaak wordt door een buitenlandse politiedienst aangekaart. Van enige afstemming met het Nederlandse rechteam blijkt weinig terecht te komen. Het Nederlandse team kiest voor de 'korte klap' en gaat veel sneller tot actie over dan de buitenlandse partner lief is. In het opsporingsonderzoek wordt een grote XTC-transactie in kaart gebracht, maar over de buitenlandse afnemers van deze partij is niets bekend geworden (casus 114).

Dit roept dan toch de vraag op in hoeverre de politieactie effectief is geweest. De zaak is in Nederland 'geklapt' op het moment dat de buitenlandse autoriteiten nog aan het onderzoeken waren. Het is niet bekend of deze afnemers zijn opgespoord en aangehouden. De geïnterviewde rechercheur onderkent dat dit een nadeel is van de korte klap, wanneer er internationaal wordt samengewerkt: 'Het nadeel van de korte klap is dat sommige partners in het buitenland het tempo niet aan kunnen'. Dit geldt natuurlijk ook andersom. Want opsporingsacties in het buitenland kunnen ook repercussies hebben voor lopende opsporingsonderzoeken in Nederland.

Variant 2: Kortstondige interventies in het kader van een langduriger onderzoek

De tweede variant van de 'korte klap'-strategie omvat kortstondige interventies in het kader van een langduriger rechercheonderzoek. Dit kunnen 'prikacties' betreffen die erop zijn gericht om de onderlinge relaties in het samenwerkingsverband te ontwrichten (door bijvoorbeeld de aanhouding van een geldkoerier). Maar het kan ook gaan om korte onderzoeken tegen specifieke personen om via hen informatie te vergaren over de belangrijkste daders.

In het casusmateriaal bevindt zich één zaak, waarin het Openbaar Ministerie onder expliciete vermelding naar het monitorrapport kiest voor deze strategie:

Het onderzoek is gericht op het aanpakken van een ondergrondse bankier. Hij maakt gebruik van enkele geldkoeriers die regelmatig in Duitsland geld ophalen of cash storten. Om de onderlinge vertrouwensrelaties onder spanning te zetten besluit men dat enkele koeriers zullen worden aangehouden. Door de onrust die dan zou ontstaan zou er veel informatie afgeluisterd kunnen worden, zo is de veronderstelling. Maar de strategie kan door omstandigheden geen doorgang vinden (casus 95).

In een andere casus worden personen rondom de hoofdverdachten in op zichzelf staande onderzoeken ('korte klappen') aangehouden:

De bedoeling is om via aparte onderzoeken uiteindelijk genoeg bewijs tegen de hoofdverdachten te vergaren. Deze strategie levert niet het beoogde resultaat op. De aangehouden personen blijven weinig mededeelzaam, niet in de laatste plaats door de gewelddadige reputatie van de hoofdverdachten (casus 81).

Bij deze bewuste rechnerstrategie kunnen de ambities variëren van doelbewust verstoren tot bewijsvergaring, of een combinatie daarvan. Gemeenschappelijk hebben deze strategieën dat men veelal onuitgesproken verwachtingen heeft over hoe daders zullen reageren op de interventies. Maar hoe reageren criminele samenwerkingsverbanden nu op interventies zoals arrestaties en inbeslagnames? Uit het tweede monitorrapport bleken de reacties te variëren tussen groepen die totaal overrompeld werden en in paniek raakten en groepen die zo snel mogelijk weer overgingen tot de orde van de dag. In drie gevallen leidden inbeslagnames tot onderlinge strijd (bedreigingen en gijzelingen). Wel waren er aanwijzingen te vinden van fouten en misverstanden als gevolg van dergelijke interventies (Kleemans et al., 2002: 96-98).

De bevindingen uit deze derde monitorronde roepen ernstige twijfel op over de vraag of het wel raadzaam is om via een korte klap bewust te proberen de verhoudingen in criminele samenwerkingsverbanden te verstoren. In hoofdstuk 2 is al uitvoerig ingegaan op het belang dat aan vertrouwen wordt gehecht en over de aanwezigheid van achterdocht en wantrouwen in criminele samenwerking. Hieruit kwam naar voren dat er in de criminele samenwerking veel problemen zijn en dat in de meerderheid van de veertig zaken voorbeelden van (ernstig) fysiek geweld aanwezig zijn. In twaalf zaken werden zelfs concrete aanwijzingen gevonden van uitgevoerde liquidaties of serieuze voorbereidingshandelingen daartoe. Ook werd vastgesteld dat daders onvoorspelbaar reageren op conflicten of op gerezen twijfel over de betrouwbaarheid van de samenwerkingspartner. In het ene geval gebeurt er niets terwijl een geweldsuitbarsting voor de hand ligt (zie paragraaf 2.5.1), terwijl in het andere geval het omgekeerde plaatsvindt (paragraaf 2.5.2).

Het belangrijkste gevaar van deze 'korte klap'-variant als bewuste strategie schuilt dus in de onvoorspelbaarheid en de buitensporigheid van fysiek geweld. Bij toepassing van deze strategie is het dus uitermate relevant in hoeverre situaties en reacties van daders volledig onder controle kunnen worden gehouden.

Variant 3: Strategische interventies

Ten slotte is er een derde variant, gericht op het aanpakken van een vitale schakel of spil in de criminele samenwerking. Deze interventie kan als

zelfstandig onderzoek, maar ook als deelonderzoek van een groter rechercheonderzoek worden verricht. De keuzevraag tussen kort (oppervlakkig) of langdurig (diepgravend) speelt bij de overweging om deze korte klap toe te passen, geen grote rol. De 'strategische interventie' gaat immers niet ten koste van langduriger onderzoek. Deze strategie richt zich niet tegen de hoofdverdachten van de zaak maar tegen bijvoorbeeld paspoortvervalsers, geldwisselaars, transporteurs, juridische adviesverleners, die vaak in de marge van een groot onderzoek als verdachten worden meegenomen. Dergelijke facilitatoren ontspringen meestal de dans en worden bekend als vaste adresjes bij wie daders te rade gaan: 'voor het vervalsen van paspoorten moet je bij X zijn...'

Door de toepassing van deze strategische korte klap worden deze – in strafrechtelijke zin – marginale personen centraal gesteld. Het begrip 'korte klap' is enigszins misleidend omdat dit type onderzoek niet noodzakelijkerwijs kort duurt. In twee zaken van deze monitorronde is deze strategie toegepast:

In één van de onderzochte zaken staat een producent van XTC-laboratoria centraal, nadat uit eerdere XTC-onderzoeken is gebleken dat onderdelen van de ontmantelde laboratoria dezelfde productietekens vertonen en dus afkomstig zijn van dezelfde producent.

Aan dit onderzoek naar de producent gaat een technisch onderzoek van ruim anderhalf jaar vooraf. In dit technische onderzoek worden de onderdelen van in beslag genomen laboratoria met elkaar vergeleken. Uiteindelijk vindt men unieke afdrucken op onder meer de poot van de drukvaten en op zogeheten kabelschoentjes. Deze technische sporen leiden, in combinatie met het achterhalen van wettige bedrijven die onderdelen hebben geleverd, uiteindelijk naar de producent.

Het tactische onderzoek tegen de producent en zijn groep medewerkers kan in zes maanden worden verricht. In totaal heeft dit 'korte klap'-onderzoek dus twee jaar geduurd (casus 88).

De geïnterviewde rechercheurs oordelen positief over het onderzoek. Door de gerichtheid op de producent van XTC-labs kwamen voor het eerst ook andere relaties in het vizier, vooral de relaties met wettige bedrijven die onderdelen leverden voor de labs die door de verdachte in elkaar werden gezet. Tijdens het onderzoek zijn 45 leveranciers door het researcheteam bezocht. Zij werden gewaarschuwd dat zij krachtens artikel 10a Opiumwet strafrechtelijk in de problemen zouden kunnen komen als zij onderdelen leveren voor XTC-labs.⁴⁹

⁴⁹ Volgens de geïnterviewden zou circa één op de drie bedrijven, gezien de aard van de bestellingen en wijze van betaling, geweten moeten hebben dat de onderdelen bestemd waren voor XTC-labs.

Het tweede voorbeeld van toepassing van deze strategie was gericht tegen een ondergrondse bankier die een rol vervulde in een Irakees smokkelnetwerk:

Uit eerdere onderzoeken naar mensensmokkelzaken waarbij Irakezen zijn betrokken, is de rol van de verdachte als ‘facilitator’ al naar voren gekomen. Hij blijkt zorg te dragen voor het goede verloop van de uitbetalingen van gesmokkelde personen aan de smokkelaars. Het Openbaar Ministerie besluit een opsporingsonderzoek te starten tegen deze bankier omdat hij facilitair is aan mensensmokkel van Irakezen, naar en vanuit Nederland. Het is niet de bedoeling om ook mensensmokkel in het onderzoek te betrekken. Maar bij het af luisteren van zijn telefoongesprekken wordt het rechercheteam met zulke concrete gegevens van mensensmokkel geconfronteerd, dat men besluit enkele zaken weg te tippen en twee smokkeloperaties toch in het onderzoek te betrekken. Het onderzoek duurde circa negen maanden (casus 118).

De bankier blijkt een financieel knooppunt te zijn in Irakese smokkeloperaties. In een maand af luisteren van gesprekken kunnen ten minste twaalf gevallen van smokkel worden beschreven, waarvan twee gevallen in de tenlastelegging worden opgenomen.

De rechtbank heeft de bankier veroordeeld vanwege zijn uitvoerende werkzaamheden bij deze mensensmokkel, niet vanwege zijn functioneren als bankier. Dit laatste onderdeel verwijst de rechtbank door naar de economische politierechter. Deze rechterlijke uitspraak illustreert dat er risico's kleven aan deze strategie. Want zonder de aanwezigheid van de ‘grondfeiten’ (mensensmokkel) zou de bankier slechts zijn veroordeeld door de economische politierechter voor het feit dat hij bankiert in strijd met de Wet op de geldtransactiekantoren. De rechtbank veroordeelt de bankier niet voor zijn facilitaire rol in mensensmokkel, en trekt daarentegen de mensensmokkel en het informele bankieren uit elkaar, als waren het twee los van elkaar staande activiteiten.

In enkele andere opsporingsonderzoeken heeft het Openbaar Ministerie, beducht voor een dergelijk risico, ernaar gestreefd om in het onderzoek tegen de facilitator zo goed mogelijk de gronddelicten mee te nemen. Dit heeft er in deze gevallen toe geleid dat het onderzoek veel omvangrijker werd en veel langer duurde dan nodig zou zijn geweest voor de aanpak van de facilitator:

In dit opsporingsonderzoek staat, evenals in het zojuist beschreven geval, een ondergrondse bankier centraal. Om deze facilitaire rol goed tot uitdrukking te laten komen wordt besloten ook onderzoek te verrichten naar de klanten van deze bankier, in casu enkele

cocaïnehandelaren. Uiteindelijk wordt de lange duur van het onderzoek hierdoor bepaald. De daders van deze drugshandel krijgen veel hogere gevangenisstraffen opgelegd dan de daders om wie het eigenlijk draaide, de bankiers (casus 95).

Naarmate de strafwaardigheid van de faciliterende activiteiten op zichzelf niet erg groot is, zal het Openbaar Ministerie eerder geneigd zijn ook de grondfeiten (de ‘echte’ misdrijven) in het onderzoek te betrekken. In dit opzicht lenen onderzoeken naar witwassen en informeel bankieren zich niet erg goed voor de ‘korte klap’.

5.5 Medewerking van daders en getuigen

In de beide voorgaande paragrafen werd geschreven over de werkwijzen van de recherche, meer in het bijzonder over internationale samenwerking en de korte klap. Maar men kan ook de vraag stellen naar het rendement van bepaalde opsporingsmethoden. Rechercheurs kunnen gebruikmaken van zeer uiteenlopende opsporingsmethoden zoals afluisteren van telefoongesprekken, opvragen van printgegevens, in beslag nemen van schriftelijke stukken, verhoren van daders en getuigen, et cetera. Naast deze veel voorkomende methoden worden incidenteel ook meer ingrijpende opsporingsmethoden toegepast zoals pseudo-koop, infiltratie en het opnemen van vertrouwelijke communicatie (OVC). Het is meestal moeilijk om vast te stellen welke methode het meest effectief is geweest in een opsporingsonderzoek, omdat vaak de *gecombineerde* inzet van methoden van belang is (zie ook De Poot et al., 2004). Daarnaast geldt dat sommige methoden informatie opleveren die van belang is voor de richting die het onderzoek uitgaat (sturingsinformatie), terwijl andere methoden een belangrijke bijdrage aan de bewijsvoering leveren.

Afgezien hiervan hangt de effectiviteit van opsporingsmethoden uiteraard sterk af van de werkwijze van daders en de aard van de gepleegde misdrijven. Wanneer er handel wordt gedreven tussen Colombia en Nederland zal vaker van de telefoon gebruik (moeten) worden gemaakt dan bij lokaal opererende daders. Daders met handelscontacten binnen Nederland hebben immers eenvoudige mogelijkheden tot persoonlijk contact. We zien dan ook dat in de zogenoemde ‘Hollandse netwerken’ afspraken worden gemaakt bij daders thuis, in hun auto's, in hotellobby's of in andere openbare gelegenheden. De telefoon wordt gebruikt om in cryptische bewoordingen aan te geven dat er ergens een afspraak zal plaatsvinden, waarbij men soms ook gebruikmaakt van openbare telefooncellen. In een aantal gevallen bemoeilijkt dit de opsporing zozeer dat bij deze groepen het opnemen van vertrouwelijke communicatie (OVC) en infiltratie⁵⁰ wordt

50 Zie ook Kruissink et al. (1999).

ingezet of overwogen. Het plaatsen van af luisterapparatuur, bijvoorbeeld in auto's, levert belangrijke gesprekken op omdat meer open en bloot over de plannen wordt gesproken (zie ook Beijer et al., 2004). Naast de mogelijkheid tot persoonlijke ontmoetingen, zijn ook andere factoren van invloed, zoals de aard van het misdrijf – zo zijn er bij mensensmokkel altijd getuigen – en de organisatie van criminele samenwerkingsverbanden.

In deze paragraaf is de aandacht gericht op de betekenis van het verhoor van daders en getuigen in opsporingsonderzoek. Deze betekenis hangt uiteraard af van de bereidheid van de betrokkenen om mee te willen werken aan het opsporingsonderzoek. Na de debatten in de jaren negentig over de regulering van bijzondere opsporingsmethoden zoals infiltratie en het af luisteren van vertrouwelijke communicatie, staat momenteel het verkrijgen van medewerking van daders en getuigen in het opsporingsonderzoek in het middelpunt van de belangstelling. Deze belangstelling is onder meer gevoed door enkele tragische gebeurtenissen zoals de moord op vastgoedhandelaar Endstra en de daaropvolgende publicatie van de Endstra-tapes (Middelburg & Vugts, 2006a). Hij is in feite de getuige die wel wil spreken, maar uiteindelijk niet meewerkt omdat politie en justitie hem onvoldoende vertrouwen inboezemen. De angst voor represailles wint het van de aansporingen van zijn ondervragers om toch vooral aangifte te doen. Dit incident speelde zich af tegen de achtergrond van een nog niet afgesloten politiek debat over het doen van toezeggingen aan meewerkende 'getuigen' (zie voor een internationaal overzicht Fyfe & Sheptycki, 2006).

In het voorgaande monitrorapport werd geconcludeerd dat verklaringen van verdachten en getuigen een belangrijke bijdrage leveren aan de bewijsvoering. Zelfs verdachten van zware zaken bleken bruikbare verklaringen af te leggen. In verschillende gevallen beriepen de verdachten zich daarentegen op hun zwijgrecht en volhardden daarin tijdens de terechtzitting. Ook waren er zaken waarin verdachten later verklaringen introkken uit angst voor represailles (Kleemans et al., 2002: 89-90). In deze paragraaf wordt beschreven hoe het is gesteld met de bereidheid van verdachten en getuigen om verklaringen af te leggen in de 22 nader onderzochte zaken uit de derde monitorronde. Leidt de angst voor represailles bij verdachten en getuigen tot geheugenverlies en gebrek aan mededeelzaamheid? Eerst wordt ingegaan op de proceshouding van verdachten bij het politieverhoor, daarna wordt aandacht besteed aan de rol van getuigen.

Verdachten

De verhoren van verdachten zijn van groot belang voor het verzamelen van extra bewijs. De proceshouding van verdachten varieert van een beroep op hun zwijgrecht tot het afleggen van uitgebreide verklaringen. In de meeste groeperingen blijken er verdachten bereid om te praten, vaak na te zijn geconfronteerd met observaties, telefoontaps en bij doorzoe-

king gevonden belastend materiaal. Maar dit geldt in de regel niet voor de hoofdverdachten. Op enkele hoofdverdachten na (casus 104 en 118), weigeren de hoofdverdachten om te verklaren. Ook als ze worden geconfronteerd met evident bewijs zoals verklaringen van anderen, foto's, taps, et cetera, blijven zij zich beroepen op hun zwijgrecht.

Maar onder de minder belangrijke verdachten zijn er meestal wel enkele die – al dan niet beperkte – openheid van zaken willen geven. In ongeveer de helft van de 22 zaken zijn er altijd wel één of meer daders die bekennen. In veel gevallen betreft het personen in uitvoerende functies die transport- of koerierswerk hebben verricht. Zo verklaren koeriers over het aantal vluchten dat is gemaakt en over geldstortingen die zijn gedaan; is er de klusjesman die zegt voor een verdachte spullen te hebben opgeslagen; of een chauffeur van een heroïneorganisatie die zegt acht geldtransporten naar Turkije te hebben gereden.

In het onderzoek is er voor het onderzoeksteam onvoldoende zekerheid of bepaalde gevoerde telefoongesprekken te maken hebben met een aankomend heroïne-transport. Achteraf blijkt uit afgelegde verklaringen van aangehouden verdachten dat het bedoelde transport inderdaad een heroïne-transport betrof. Dit blijkt uit verklaringen van uitpakkers (uitladers) die in de bedrijfsloods van V werken (één van de onderzochte casussen).

Overigens hanteren de 'lagere goden' uiteenlopende argumenten wanneer ze niet verklaren: angst, respect voor de vader (hoofdverdachte) of de instructie van een advocaat. In verschillende onderzoeken zeggen verdachten dat ze uit vrees voor geweld niet willen verklaren of over bepaalde personen niets willen zeggen. Er is hier consistentie in die zin dat meerdere verdachten (of soms ook getuigen) over eenzelfde geweldsdreiging spreken.⁵¹ Maar toch vinden we soms ook bekennende verklaringen ondanks bedreigingen:

Een chauffeur (X) geeft op een bepaald moment te kennen te willen stoppen met drugstransporten. B bedreigt hem. Hij zegt dat X daar spijt van zal krijgen. X heeft bepaalde personen gezien die moorden op hun geweten hebben. Daarom kan X volgens B niet zomaar uitstappen. Naar X toe wordt een gebaar gemaakt van 'de keel afsnijden'. Desondanks heeft de chauffeur verklaard (één van de onderzochte casussen).

Er is dus een groot verschil tussen de verklaringsbereidheid van hoofdverdachten en van verdachten die meer uitvoerende werkzaamheden verrichten. Daarnaast is er ook nog een belangrijke categorie verdachten die

51 Soms moeten we hier enkel afgaan op de perceptie van de verdachten, soms blijkt ook uit de onderzoeken zelf dat er daadwerkelijk geweld is gebruikt.

in sociaal en zakelijk opzicht iets verder afstaat van de criminele samenwerkingsverbanden, zoals daders die illegale goederen aanleveren of bij aankoop bemiddelen:

In een zaak met hechte familierelaties en andere sociale banden, worden door de leden van de groepering zelf nauwelijks verklaringen afgelegd. Eén van de verdachten stelt daarover expliciet: 'De reden dat ik niets wil verklaren, is dat het een algemeen feit is dat kampbewoners niets verklaren in dit soort zaken en zeker niet over familieleden en andere kampbewoners. Daar houd ik mij ook aan' (één van de onderzochte casussen).

Daarentegen zien we dat personen die verder van dit hechte netwerk af staan, gemakkelijker verklaren:

Een bemiddelaar voor de levering van 12.000 liter PMK verklaart dat hij dit aan één van de hoofdverdachten heeft geleverd. Een aantal Colombianen legt verklaringen af over het vervoer van cocaïne. Ook zijn er enkele verklaringen van verdachten die binnen de organisatie hoger op de ladder staan. Zo verklaart één van hen bij verhoor dat hij 'een kleine chemische fabriek' heeft in de woning van zijn broer. De politie treft daar inderdaad een XTC-laboratorium aan. De verdachte bekent ook ongeveer 30.000 pillen te hebben geproduceerd in de afgelopen twee jaar, en verantwoordelijk te zijn voor de vervaardiging van 10.000 pillen die in de VS in een compressor zijn aangetroffen (één van de onderzochte casussen).

In hoofdstuk 2 is erop gewezen dat daders er de voorkeur aan geven samen te werken met personen met wie hechte relaties worden onderhouden. Het samenwerken met personen met wie zwakke banden bestaan wordt als riskant geschouwd, en dat is blijkens het bovenstaande een terecht oordeel. Een ander opvallend gegeven is dat de verklaringsbereidheid in de loop van het onderzoek kan fluctueren. In sommige zaken is er een soort eb- en vloedbeweging van zwijgen, bekennen, en weer zwijgen. Het is niet duidelijk waaraan deze beweging kan worden toegeschreven, maar duidelijk is wel dat er een zekere 'rek' zit in de medewerkingsbereidheid van verdachten.

Getuigen

Recherchewerk bestaat voor een belangrijk deel uit het bij elkaar sprokelen van gegevens uit uiteenlopende bronnen: reeds afgesloten politieonderzoeken, bedrijfsprocessensystemen, gegevens van de Kamer van Koophandel en het Kadaster, vluchtlijsten van vliegtuigmaatschappijen, printlijsten van telecomaanbieders, betaaloverzichten, registraties van money transfers, et cetera. De medewerking van deze ondernemingen is

wettelijk geregeld en levert in de praktijk geen grote problemen op. Het gaat hier om 'repeat players' die geregeld medewerking ten behoeve van opsporingsonderzoeken moeten verlenen (zie ook Mac Gillavry, 2004). Van een andere categorie zijn de getuigen die incidenteel betrokken raken in een opsporingsonderzoek. Het gaat hier om direct betrokkenen, zoals slachtoffers, en personen die meer op afstand staan, zoals verhuurders van loodsden, burens op het bedrijventerrein waar het XTC-lab is gevestigd, et cetera. Hoe is het gesteld met hun bereidheid om medewerking te verlenen? Reageren zij doorgaans terughoudend en weigerachtig uit angst voor de repercussies die hun verklaringen kunnen hebben?

Uit een analyse van de 22 zaken, waarvan wij het opsporingsonderzoek hebben onderzocht, komt een verrassend beeld naar voren: in bijna alle zaken zijn één of meer getuigen bereid medewerking te verlenen. De medewerking varieert van uitvoerige verklaringen van slachtoffers van mensensmokkel tot bijvoorbeeld verklaringen van een verhuurder van een hotelkamer, auto of loods dat de op de foto getoonde persoon bij hem is geweest. Overigens is er in de medewerkingsbereidheid een voorspelbaar verschil tussen het gedrag van slachtoffers en personen uit de directe sociale omgeving van de daders aan de ene kant, en het gedrag van indirect betrokkenen aan de andere kant.

Het gedrag van *slachtoffers* en *direct betrokkenen* wordt sterk bepaald door angst voor represailles. In de dossiers treffen wij geregeld citaten als deze aan:

'U vraagt mij hoe lang deze X al betrokken is bij de handel in cocaïne tussen de Nederlandse Antillen en Nederland. U vraagt mij waarom ik deze vraag niet kan beantwoorden. Ik zeg u dat ik niet op deze vraag antwoord kan geven omdat ik een vrouw en twee kinderen heb. Ik ben bang dat hen iets wordt aangedaan als ik wat zeg' (één van de onderzochte casussen).

Eén van de andere getuigen, die wél een verklaring heeft afgelegd in deze zaak, geeft onomwonden blijk van angst:

'Ik ben bang. Ik zit alleen met mijn kind in mijn huisje. Ik begrijp uw vragen maar geef er liever geen antwoord meer op. Ik hoop dat u begrip heeft voor mijn situatie. Ik ben de rechter dankbaar dat ik naar huis, naar mijn kind, mocht maar ik heb nu het idee dat ik beter vast zou kunnen zitten omdat dat veiliger is' (één van de onderzochte casussen).

Soms worden stok en wortel gelijktijdig gehanteerd om te voorkomen dat getuigen verklaringen afleggen.

Een vrouw, van wie de partner is gedetineerd, krijgt een maandelijkse toelage van X, de grote man uit de drugsorganisatie. Zij houdt zich in

de verhoren van de domme: 'Ik heb geen idee, waar ze het over hebben (...) Nee, niet dat ik weet'. Zij wordt ook fysiek bedreigd door X (één van de onderzochte casussen).

Angst voor de financiële repercussies speelt soms ook bedrijven parten. Angst voor imagoschade of omzetverlies kan ertoe leiden dat er geen medewerking wordt verleend aan een opsporingsonderzoek waarbij men zelf als slachtoffer is betrokken. Een voorbeeld hiervan is de casus waarin een financiële instelling erg terughoudend is met het leveren van informatie ten behoeve van het onderzoek.

Naast de bovengenoemde, op zichzelf voorspelbare en invoelbare, terughoudendheid van slachtoffers en direct betrokkenen troffen wij in meerdere zaken grote medewerkingsbereidheid aan van slachtoffers, ondanks de dreiging met geweld. Soms geeft de betrokkene zelf aan waarom hij bereid is openlijk verklaringen af te leggen:

'Ik wil alles vertellen over dit tweede transport want ik ben nu twee keer bedonderd door de mensensmokkelaars' (één van de onderzochte casussen).

In een vrouwenhandelzaak, waarin incidenteel sprake is van fysiek geweld tegen vrouwen, leggen enkele vrouwen uitgebreide verklaringen af. Het researchteam heeft veel tijd geïnvesteerd in het onderhouden van relaties met enkele slachtoffers, ook nadat ze alweer terug zijn in het land van herkomst (Bulgarije). Wellicht gesterkt door dit goede 'relatiemanagement' van de rechercheurs legt één van de slachtoffers een genuanceerde verklaring af over één van de hoofdmannen van de vrouwenhandel:

'B gedroeg zich als een baas maar in feite was hij een mister Nobody. Ik zag hem niet als grote baas (...) Ik was niet bang voor hem. Juist omdat hij zich zo voordeed, en al dat gepraat over iemand iets aandoen, maakte hem belachelijk. Hij was gewoon om te lachen en we hadden te weinig contact met hem om bang voor hem te zijn.'

De rechtbank veroordeelde B tot een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van zes jaar. In hoger beroep kreeg B een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van vier jaar (één van de onderzochte casussen).

Uit de dossiers komt naar voren dat personen die verder afstaan van de daders over het algemeen bereid zijn om de gevraagde informatie te verstrekken. In bijna alle dossiers zijn één of meer getuigen bereid om zonder reserve verklaringen af te leggen, ook als het onderzoek zich richt tegen groepen die tegenover hun directe sociale omgeving dreigingen uiten om niet mee te werken met de politie.

In enkele interviews wordt door de respondenten gesteld hoe belangrijk het is tijd en aandacht te besteden aan getuigen. Er zit – zo wordt meer-malen in verschillende bewoordingen gesteld – ‘rek’ in de medewerkings-bereidheid van dergelijke getuigen. Goede voorlichting en persoonlijke contacten zijn de voor de hand liggende ingrediënten voor een succesvolle benadering.

Een FIOD-rechercheur memoreert dat hij veel medewerking heeft verkregen van een medewerker van een trustkantoor door zelf naar het buitenland te gaan, contacten te leggen met de autoriteiten en met het trustkantoor. De betrokken medewerker geeft na enkele dagen toelichten en onderhandelen de gevraagde medewerking, die belangrijk is voor de voortgang van het onderzoek (één van de onderzochte casussen).

In hoofdstuk 3 behandelden wij de sociale inbedding van criminele samenwerking. Gedoeld werd onder meer op het verschijnsel dat bepaalde beroepen en organisaties zich goed blijken te lenen als gelegenheidsstruc-tuur voor georganiseerde criminaliteit. Maar juist vanwege deze inbed-ding zijn er altijd wel getuigen die kunnen verklaren over de criminele transacties die in het kader van hun organisatie, sector of beroep zijn gepleegd. In enkele gevallen heeft het ondervragen van dergelijke getui-gen niet alleen veel informatie opgeleverd, maar naar alle waarschijnlijkheid ook preventief gewerkt:

Een aantal medewerkers van bedrijf A blijkt hun positie te misbruiken door tijdens hun werk op de bagageafhandeling van Schiphol cocaïne binnen te smokkelen. Het betrokken bedrijf werkt mee aan het opsporingsonderzoek en verstrekt vele inlichtingen over de verdachte personeelsleden. Het bedrijf heeft later zelf initiatieven genomen om het personeel beter te gaan screenen (één van de onderzochte casussen).

Een ander voorbeeld betreft de betrokkenheid van legale bedrijven bij de productie van XTC:

Toeleveranciers van machineonderdelen nemen aan dat cliënt A een gewoon productiebedrijf is. Maar A produceert XTC-labs. Maar liefst 45 toeleveranciers zijn bereid verkoopnota's te verstrekken, waardoor de transacties met A gedetailleerd worden vastgelegd, en mede kunnen worden gebruikt als basis voor de bewezenverklaring en ontnemingsvordering. Ongeveer twee op de drie bedrijven moet te goeder trouw zijn geweest, volgens de geïnterviewden. Circa één op de drie bedrijven moet, gezien de aard van de bestellingen en wijze van betaling, geweten hebben dat de onderdelen waren bestemd voor XTC-labs.

De bedrijven hebben, volgens de geïnterviewden, veel geleerd van deze actie en weten nu dat bepaalde machineonderdelen zeer geschikt zijn voor de productie van labs, waardoor zij in de toekomst alerter kunnen zijn bij het aangaan van transacties die voor illegale doeleinden worden aangewend.

De manier waarop politie en justitie met verdachten en getuigen omgaan kan dus niet alleen effect hebben op hun medewerkingsbereidheid, maar kan ook een preventieve werking hebben.

5.6 Recapitulatie

Een groot deel van de opsporingsonderzoeken wordt gestart op basis van bestaande politiekennis: kennis uit lopende opsporingsonderzoeken of CIE-informatie. Daarnaast kunnen signalen afkomstig zijn van de daders zelf (zichtbare sporen achterlaten), informatie van burgers/organisaties (aangiftes, tips), vangsten bij controles of internationale rechtshulpverzoeken. Hoewel bijna alle onderzochte zaken een internationale dimensie kennen, is het merendeel van de aanleidingen tot het instellen van een onderzoek nationaal van karakter.

In een groot deel van de zaken is tijdens het opsporingsonderzoek samengewerkt met één of meer buitenlandse politiediensten. Maar de aard en intensiteit van deze samenwerking varieert. Soms is de samenwerking summier en bestaat deze slechts uit verzoeken gericht aan buitenlandse instanties om bepaalde informatie te mogen ontvangen. In andere gevallen treffen we intensievere samenwerking aan, waarbij naast gegevensverstrekking ook sprake is van actieve gegevensverzameling, door bijvoorbeeld het af luisteren van gesprekken, het doen horen van getuigen, of het observeren van bepaalde situaties. In die gevallen vindt het internationale opereren van de criminele samenwerkingsverbanden ook zijn pendant in de opsporing. Door internationale samenwerking blijkt een beter beeld te ontstaan van de internationale criminele samenwerking, bijvoorbeeld op verdachten buiten Nederland, reisbewegingen en geldbewegingen. Maar het beeld is allerm minst compleet. Geconstateerd werd dat het waarschijnlijk ook een illusie is om te verwachten dat door betere internationale politiesamenwerking de goederen-, geld- en personensmokkel integraal, vanaf de bron tot en met de afnemer of eindbestemming, in kaart kunnen worden gebracht. Ook is het de vraag of dit vanuit het perspectief van kosten en baten wenselijk is. Inzicht is immers zelden het hoogste doel. Het gaat vooral om de vraag welke toegevoegde waarde het verhoogde inzicht heeft voor de doelstellingen van een opsporingsonderzoek. Daarom zullen de kosten en baten van internationale samenwerking van geval tot geval verschillen.

De discussie over de strategie van de 'korte klappen' heeft in de praktijk geleid tot drie verschillende vormen van 'korte klappen'-onderzoek. In de

eerste plaats wordt het begrip 'korte klap' gebruikt als de onderzoeksstrategie erop is gericht om de doorlooptijd van het onderzoek beperkt te houden tot een periode van circa zes weken tot drie maanden. Deze korte onderzoeken hebben qua opgelegde straffen een vergelijkbaar 'rendement' als langduriger onderzoeken. Verder lijken deze onderzoeken niet zozeer succesvol door de korte duur maar vanwege de wijze van werken, waarbij langdurige besluitvormingsprocedures worden vermeden en concrete kansen die zich voordoen tijdens een onderzoek worden aangegrepen. Maar dergelijke korte onderzoeken hebben ook nadelen, omdat de achtergronden en de oorzaken van de gepleegde misdrijven veelal niet worden belicht. Ook is de actiegerichte korte klap niet erg bevorderlijk voor de samenwerking met buitenlandse opsporingsinstanties en richten de onderzoeken zich vaak sterk op de lokale dimensie van zaken. Een tweede variant bestaat uit kortstondige interventies in het kader van een langduriger rechercheonderzoek. Dit kunnen 'prikacties' betreffen die erop zijn gericht de onderlinge relaties in het samenwerkingsverband te ontwrichten of korte onderzoeken tegen specifieke personen om via hen informatie te vergaren over de belangrijkste daders. Maar of daders reageren op dergelijke interventies en hoe zij reageren, is ongewis. Het belangrijkste gevaar van deze 'korte klap'-variant als bewuste strategie schuilt in de onvoorspelbaarheid en de buitensporigheid van fysiek geweld. Bij toepassing van deze strategie is het dus uitermate relevant in hoeverre situaties en reacties van daders volledig onder controle kunnen worden gehouden.

Een derde variant is gericht op het aanpakken van een vitale schakel (bijvoorbeeld een dienstverlener of een bruggenbouwer) in de criminele samenwerking. Het gaat hier dus om een strategische ('slimme') interventie die gebaseerd is op goede kennis van bijvoorbeeld de logistiek of de facilitators van samenwerkingsverbanden. Deze 'korte klap' heeft niet noodzakelijkerwijs een korte doorlooptijd. Ook kan deze variant onderdeel zijn van een langdurig rechercheonderzoek.

Ten slotte zijn wij ingegaan op de medewerking van daders en getuigen. Verhoren en getuigenverklaringen kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan opsporingsonderzoek. Maar medewerking van daders en getuigen is problematisch, omdat er veel aanwijzingen zijn van dreigingen met geweld, en in mindere mate van uitgevoerd geweld. Desondanks blijken er altijd wel daders bereid om verklaringen af te leggen. Vooral onder getuigen is er grote medewerkingsbereidheid.

Bijna alle hoofdverdachten in de door ons onderzochte zaken weigeren te verklaren. Ook als ze worden geconfronteerd met evident bewijs (verklaringen van anderen, foto's, taps, et cetera). Maar onder de minder belangrijke verdachten zijn er meestal wel enkele die – al dan niet beperkte – openheid van zaken willen geven. In ongeveer de helft van de 22 zaken zijn er één of meer daders die bekennen. In veel gevallen betreft het personen in uitvoerende functies die transport- of koerierswerk

hebben verricht. Ook zijn er verklaringen van verdachten die in sociaal en zakelijk opzicht verder van een crimineel samenwerkingsverband afstaan, zoals leveranciers en bemiddelaars. Een opvallend gegeven is dat de verklaringsbereidheid in de loop der tijd kan fluctueren. In sommige zaken is er een soort eb- en vloedbeweging van zwijgen, bekennen, en weer zwijgen.

In bijna alle 22 onderzochte zaken zijn één of meer getuigen bereid medewerking te verlenen, soms ook ondanks de angst voor represailles. Uit de dossiers komt naar voren dat getuigen die verder afstaan van de daders over het algemeen bereid zijn om de gevraagde informatie te verstrekken. In enkele interviews wordt door de respondenten gesteld hoe belangrijk het is tijd en aandacht te besteden aan getuigen. Er zit – zo wordt meermalen in verschillende bewoordingen gesteld – ‘rek’ in de medewerkingsbereidheid van dergelijke getuigen. Bij inbedding in legale beroepen en organisaties zijn er juist vanwege deze inbedding altijd wel getuigen die kunnen verklaren over de criminele transacties die in het kader van hun organisatie, sector of beroep zijn gepleegd. In enkele gevallen heeft het ondervragen van dergelijke getuigen niet alleen veel informatie opgeleverd, maar naar alle waarschijnlijkheid ook preventief gewerkt.

6 Slotbeschouwing

6.1 Synthese van de belangrijkste onderzoeksbevindingen⁵²

Transitcriminaliteit

Veel van de georganiseerde criminaliteit in Nederland heeft te maken met internationale handel. Via Nederland wordt smokkelwaar ingevoerd en geëxporteerd. Deze activiteiten liften bijna onzichtbaar mee met de gewone goederen- en geldstromen. Zij worden daardoor niet zo gemakkelijk herkend als *illegale* activiteiten. Transporteurs of banken beroepen zich er dan ook op dat zij niet kunnen weten of vrachtladingen of geldovermakingen zijn gerelateerd aan georganiseerd misdadactiviteiten. Dit ligt anders bij gewone misdrijven, zoals roofovervallen, inbraken of vandalisme. Zelfs activiteiten waarbij slachtoffers betrokken zijn (afpersing; mensenhandel) blijven langer verborgen. Slachtoffers van woninginbraak doen nu eenmaal gemakkelijker aangifte dan slachtoffers van afpersing. Bij de internationale, illegale handel zijn daders uit meerdere landen betrokken, die – voorzover zij al in Nederland komen – ‘in-’ en ‘uit’-stromen. Hun activiteiten en samenwerkingspatronen onttrekken zich daardoor deels aan het zicht van de nationale autoriteiten. Politie en justitie hebben bij één op de drie daders nagenoeg geen kennis van de strafrechtelijke voorgeschiedenis van de daders. Deze ‘onbekende vissen in de politienetten’ bestaan voor een groot deel uit daders die pas later in hun leven hier zijn komen wonen of hier tijdelijk verblijven. Zij hebben meestal een ‘blanco’ strafblad in Nederland, ook al hebben zij misschien in het buitenland antecedenten op hun naam staan. Ook dit is een aspect van het ‘verborgen’ karakter van georganiseerde criminaliteit. Buitenlandse opsporingsinstanties weten soms meer over buitenlandse daders die in Nederland actief zijn dan de Nederlandse opsporingsinstanties.

Internationale handel betekent dat je wilt samenwerken met partners uit andere landen, die over andere vaardigheden en producten beschikken. Dat biedt niet alleen mogelijkheden tot het behalen van winst, maar tevens schuilen er risico's in. Kun je wel vertrouwen op de eerlijkheid en competenties van verre handelspartners? Welke mogelijkheden zijn er om de schade bij eventuele wanprestatie te verhalen? Bij transitcriminaliteit zijn deze vragen nog dwingender. Daders kunnen immers geen beroep doen op de gebruikelijke contractuele voorwaarden, betaalwijzen en verzekeringsclausules waarmee legale handelaren hun handelsrisico's proberen te beheersen. Zij zijn sterk aangewezen op de betrouwbaarheid van hun handelsrelaties. Zij werken daarom graag samen met personen op wie zij – dankzij bestaande familie- of vriendschapsrelaties – kunnen bouwen. In de wetenschappelijke literatuur wordt er dan ook op gewezen dat hechte sociale relaties een belangrijke basis vormen van criminele samenwerking. Bij bepaalde vormen van transitcriminaliteit, zoals bij heroïne-

52 In de leesvervangende samenvatting worden de onderzoeksbevindingen hoofdstukgewijs weergegeven.

smokkel vanuit Turkije naar West-Europa, treffen wij inderdaad dergelijke hechte groepen aan. Aan beide zijden van de internationale handelsroute van Turkije naar Nederland zitten personen die elkaar goed kennen. Het zijn Turkse migranten in Nederland, met kennis van de Nederlandse taal en van de plaatselijke handelsmogelijkheden, die als bruggenhoofden fungeren voor familieleden of bekenden uit Turkije, die naar ons land heroïne exporteren. De illegale handel is als het ware ingebed in een reeds bestaand sociaal netwerk. Mutatis mutandis geldt hetzelfde voor Chinese mensensmokkelaars of Antilliaanse cocaïnehandelaren. Dankzij hun sociale netwerken behoren verre handelspartners tot de vertrouwde kring van familie, vrienden en bekenden.

Maar lang niet altijd kunnen criminele samenwerkingsverbanden op dergelijke relaties een beroep doen. Zij moeten voor nieuwe handelsmogelijkheden op zoek naar mensen buiten hun vertrouwde netwerk. Hoewel er dan grotere risico's bestaan met betrekking tot de betrouwbaarheid, kunnen deze nieuwe handelsrelaties in zakelijk opzicht heel aantrekkelijk zijn. Het zijn soms juist de personen buiten de eigen kring die toegevoegde waarde kunnen leveren. Hier geldt de 'kracht van de zwakke banden'. In hoofdstuk 3 wordt het voorbeeld gegeven van een in Brabant gewortelde XTC-producent die dankzij een cruciaal Israëliisch contact de internationale afzet van zijn pillen kan bewerkstelligen. Het contact is niet alleen cruciaal, maar ook allerm minst vanzelfsprekend. Ook in andere zaken zien wij dat dergelijke internationale 'bruggenbouwers' lokale groepen in staat stellen om aansluiting te vinden bij internationale drugsmarkten, zonder dat dergelijke groepen ook maar een stap buiten Nederland hoeven te zetten. Internationale samenwerking ontstaat niet op luchthavens in vluchtige ontmoetingen tussen wereldburgers. Het zijn de individuele contacten op locatie, die tot expansie van activiteiten kunnen leiden. Internationaal opereren is niets anders dan een samenwerking tussen afzonderlijke lokale eenheden (Hobbs, 1998). In onze voorgaande rapportage introduceerden wij de *local hero*. Een dergelijke local hero is het tegendeel van een internationaal samenwerkende dader. Hij is de gevangene van de vele contacten uit zijn lokale omgeving; hij kan pas internationaal opereren als hij buiten de kring van dit vertrouwde lokale netwerk contacten legt. De local hero, beroemd en berucht in de eigen regio, heeft – anders gezegd – te weinig banden die hem boven de beperkingen van zijn omgeving uit kunnen tillen.

Er is bij het kiezen van partners in criminele samenwerkingsverbanden voortdurend sprake van een afruil tussen betrouwbaarheid en competentie; je moet er aan de ene kant op kunnen vertrouwen dat de ander betrouwbaar is, maar aan de andere kant moet de partner ook competent zijn (toegevoegde waarde verschaffen). Bij het inschatten van de betrouwbaarheid en competentie van (toekomstige) partners speelt de reputatie van betrokkenen een belangrijke rol. Oppervlakkige introducties via een gemeenschappelijke vriend ('hij is te vertrouwen') of even oppervlakkige

generalisaties ('Pakistani kun je in geldzaken altijd vertrouwen') dan wel geruchten over iemands 'reputatie', spelen een belangrijke rol bij het leggen van contacten om samen te werken. Soms wordt niettemin samengewerkt terwijl er weinig vertrouwen in elkaar is of wanneer dit vertrouwen wordt beschaamd. Ons casusmateriaal bevat voorbeelden over hoe daders reageren wanneer zij de betrouwbaarheid van de ander in twijfel trekken. In ongelijkwaardige relaties, bijvoorbeeld tussen een drugssmokkelaar en één van zijn koeriers, kunnen argwaan en achterdocht leiden tot verregaande vormen van controle. In handelsrelaties die meer op gelijkwaardigheid zijn gebaseerd wordt gepoogd om op andere manieren garanties in te bouwen. Een gebruikte methode is om ervoor te zorgen dat beide partijen evenveel baat hebben bij de besteding van de relatie ('eerlijk delen van de opbrengst'); soms worden zekerheden tot levering of betaling ingebouwd door het geven van een onderpand (soms betreft het zelfs een persoon die als onderpand dient) of door het inschakelen van een derde die een soort 'notarisfunctie' vervult.

Het gaat zowel bij hechte als zwakke relaties nog wel eens mis. Er zijn problemen met de kwaliteit, levering, betaling of er zijn misverstanden over de afspraken. Soms is er duidelijk sprake van bedrog (ripdeals), dan weer worden de handelsactiviteiten gestoord door douane- of politieoptreden. Uit onze laatste veertig zaken blijkt dat bij dergelijke zakelijke conflicten de emoties al snel de overhand krijgen, wanneer de ontstane problemen worden toegeschreven aan de onbetrouwbaarheid van de andere partij. Wij constateerden dat geweld, of de dreiging met geweld, in het merendeel van de veertig zaken aanwezig is. Dit is opvallend omdat de rol van geweld door onderzoekers in het algemeen wat wordt gerelativeerd. Geweld is ook zeker niet het enige antwoord op problemen. Maar in de onderzochte zaken speelt geweld niet alleen een rol als dreiging op de achtergrond, maar wordt het ook feitelijk toegepast op tal van manieren: naast slaan, beschieten en liquideren, zijn er ook andere aantastingen van de fysieke integriteit, zoals gedwongen seks en ontneming van de fysieke vrijheid (gijzeling; gevangenschap).

Block (1991) heeft gesteld dat daders van georganiseerde criminaliteit zich nauwelijks onderscheiden van gewone ondernemers. Het enige verschil zou zijn dat de een in illegale goederen en de ander in legale waar handelt. Maar de aanwezigheid van geweld en geweldsdreiging in de wereld van de georganiseerde misdaad doet anders vermoeden. Op dit punt gaat de vergelijking met gewone ondernemers volstrekt mank.

De aanwezigheid van geweld(dreiging) blijkt ook uit de proceshouding van verdachten en getuigen. Zowel verschillende daders als getuigen/slachtoffers verklaren dat zij bang zijn voor represailles wanneer zij een verklaring afleggen tegenover de politie. Maar desondanks wordt in bijna elk opsporingsonderzoek door één of meer getuigen een verklaring afgelegd. Ook onder de minder belangrijke verdachten zijn er meestal wel enkele die – al dan niet beperkte – openheid van zaken willen geven. In

ongeveer de helft van de bestudeerde zaken zijn er één of meer daders die bekennen. In veel gevallen betreft het personen in uitvoerende functies die transport- of koerierswerk hebben verricht. Ook zijn er verklaringen van verdachten die in sociaal en zakelijk opzicht verder van een crimineel samenwerkingsverband afstaan, zoals leveranciers en bemiddelaars.

Deze gegevens bevestigen dat het, vanuit de dader gezien, riskant is om met personen in zee te gaan met wie geen hechte band bestaat. Maar tegelijkertijd is de ironie dat juist deze 'riskante' wijze van contactlegging ook wel weer een goede afscherming biedt tegenover de politie. Het trekt immers een zware wissel op de internationale politiesamenwerking. Waar criminele samenwerkingsverbanden de kracht van de zwakke banden kennen, reageren politiediensten een stuk terughoudender in het aangaan van internationale contacten met landen met een slechte reputatie zoals Albanië.

In een groot deel van de zaken is tijdens het opsporingsonderzoek samen gewerkt met één of meer buitenlandse politiediensten. Maar de aard en intensiteit van deze samenwerking varieert. Soms is de samenwerking summier en bestaat deze slechts uit verzoeken gericht aan buitenlandse instanties om bepaalde informatie te mogen ontvangen. In andere gevallen treffen we intensievere samenwerking aan, waarbij naast gegevensverstrekking ook sprake is van actieve gegevensverzameling, door bijvoorbeeld het af luisteren van gesprekken, het doen horen van getuigen, of het observeren van bepaalde situaties. Het is niet duidelijk hoe deze variatie kan worden verklaard. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen of het bij de politie net zo gaat als bij criminele samenwerking, namelijk dat betrekkelijk oppervlakkige generalisaties over de betrouwbaarheid van 'de' politie in Albanië, of toevallige, individuele contacten (met individuele, buitenlandse politieambtenaren) samenwerking verhinderen respectievelijk mogelijk maken.

Sociale inbedding

Het is een misverstand om te menen dat transnationale georganiseerde criminaliteit geen lokale inbedding zou kennen. Onder lokale inbedding wordt verstaan dat daders wonen en/of werken in een bepaalde omgeving. Zij zijn sociaal ingebed, in de zin dat zij tal van relaties onderhouden met personen op die locatie, zowel met 'gewone burgers' als met potentiële mededaders. Hoe staan onze daders in deze sociale omgeving? Hebben zij al van jongs af aan een criminele loopbaan doorlopen, en zich hiermee onderscheiden van andere personen in hun omgeving? Als dit zo zou zijn, zou vroegtijdige identificatie van deze criminelen een rol kunnen spelen bij de aanpak van georganiseerde criminaliteit.⁵³

53 Vroegtijdig signaleren is populair geworden, omdat uit onderzoek is gebleken dat daders met een lange criminele loopbaan vaak al op jonge leeftijd problematisch gedrag vertonen, inclusief het plegen van delicten. Vroegtijdig signaleren en ingrijpen kan volgens voorstanders van deze benadering veel ellende in de toekomst voorkomen (o.a. Farrington & Welsh, 2006).

Om deze vragen te kunnen beantwoorden hebben wij in deze monitorronde naast veertig nieuwe zaken de strafbladen van ongeveer duizend daders bestudeerd die betrokken waren bij de onderzochte zaken uit de vorige twee rondes. Eén van de opmerkelijke bevindingen is dat veel daders (plegers van georganiseerde criminaliteit) pas op latere leeftijd voor het eerst met justitie in aanraking zijn gekomen. Bovendien blijkt dat tegen de meeste daders voordat zij aangehouden werden voor één van onze zaken, weinig straffen waren opgelegd. Deze bevindingen kunnen erop wijzen dat onze daders handig zijn in het ontlopen van politie en justitie. Juist door het effectief omzeilen van politie- en justitieaandacht zouden zij zich tot grote criminelen hebben kunnen ontwikkelen. Het betrekkelijk schone strafrechtelijk verleden zou slechts een registratie-effect zijn. Maar er is ook een andere interpretatie mogelijk, namelijk dat sommige daders inderdaad op betrekkelijk late leeftijd in een criminele loopbaan zijn gestapt. Om dit nader te analyseren hebben wij twee groepen daders bestudeerd: in de eerste plaats de personen die pas voor het eerst met justitie in aanraking kwamen bij één van 'onze' zaken ('starters'⁵⁴) en in de tweede plaats de belangrijkste verdachten uit de strafzaken ('leidinggevendenden').

Uit de analyse van 92 'starters' (first offenders) blijkt dat deze personen op velerlei manieren betrokken zijn geraakt bij georganiseerde criminaliteit: door reeds bestaande sociale relaties (partners, familie, vrienden), door werk- en beroepsgerelateerde relaties, door hobby's of nevenactiviteiten, door bepaalde (ingrijpende) veranderingen in het privéleven ('life events') en door bewuste rekrutering. De toegang tot winstgevendende criminele activiteiten doet zich soms ook pas later in het leven van deze mensen voor, bijvoorbeeld via contacten met familie, vrienden of bekenden of door situaties waarin men belandt door het beroep dat men uitoefent. Onder deze laatste categorie kunnen ook faillissementen en problematische schuldsituaties worden gerekend. Dit zou een verklaring kunnen zijn voor het fenomeen van de 'late starters'. Sommige 'kansen' doen zich immers pas later in het leven voor of worden pas later aangegrepen.

Op basis van hun rol in de strafzaken identificeerden wij 66 'leidinggevendenden' en wij bekeken hun strafrechtelijke biografie. Ook deze groep leidinggevendenden bleek pas op latere leeftijd voor het eerst criminele antecedenten te hebben gekregen. Een aanzienlijk deel van de leidinggevendenden (32 personen) is vanuit een legale beroepsachtergrond betrokken geraakt bij georganiseerde criminaliteit. Bij deze daders kan onderscheid worden gemaakt tussen een groep met een achtergrond in de legale handel (inclusief import en export) en een groep daders met andersoortige beroepen: mensen uit het bedrijfsleven, bouw, montage, horeca, financiële dienstverlening of overheid. Sommige daders voeren

54 Het gaat hier om personen die in Nederland zijn opgegroeid; hun 'blanco' strafblad is dus niet toe te schrijven aan een verblijf in het buitenland.

hun criminele activiteiten uit in het verlengde van hun legale activiteiten. Anderen hebben vanuit de legale handel op een bepaald moment een duidelijke overstap gemaakt van legale naar illegale handelsactiviteiten. Van al deze daders met een beroepsachtergrond is het grootste deel pas na het twintigste levensjaar voor het eerst met justitie in aanraking gekomen. Het zijn 'zij-instromers' die gebruikmaken van de mogelijkheden en contacten die hun beroepen met zich meebrengen.

Naast deze categorie, is er ook een categorie 'leidinggevend' die vanuit een criminele loopbaan is doorgegroeid (34 personen). Het betreffen bijvoorbeeld plegers van commune criminaliteit, zoals inbraken en overvallen, die met behulp van vergaard kapitaal overstappen op georganiseerde criminaliteit, in het bijzonder drugshandel. Kapitaal is een belangrijke doorgroeifactor, omdat het mogelijkheden schept om te investeren in illegale activiteiten, om de schaal van die activiteiten te vergroten, en om risico's te beperken. Daarnaast komen bepaalde criminele carrières in een stroomversnelling omdat daders specifieke expertise bezitten of ontwikkelen waarvan veel andere daders afhankelijk zijn: transnationale contacten, vaardigheden op het gebied van transport, of geldhandelingen (witwassen).

In hoofdstuk 3 wordt, op basis van de analyse van opsporingsonderzoeken, nader ingegaan op het type beroepen dat hierbij betrokken is. Hoewel de overstap soms een individuele keuze is op basis van persoonlijke omstandigheden (bijvoorbeeld 'life events'), valt het op dat sommige typen beroepen (beroepsbeoefenaren) geregeld bij deze overgang betrokken zijn. Het is het verhaal van de internationale groentehandelaar die hasj gaat importeren of van stewards die – gebruikmakend van de mogelijkheden die hun beroep biedt – XTC en cocaïne gaan smokkelen. Bepaalde beroepen kunnen op verschillende manieren voedingsbodem zijn voor georganiseerde criminaliteit. Allereerst als het beroep met zich meebrengt dat er veel internationale contacten worden gelegd en reisbewegingen worden gemaakt. Eigenschappen waardoor mogelijkheden voor (transit)criminaliteit kunnen worden ontdekt en geëffectueerd. Voorbeelden hiervan zijn beroepen die te maken hebben met mobiliteit, transport en logistiek. In de tweede plaats is de individuele bewegings- en/of handelsvrijheid van bepaalde beroepsgroepen van belang (de mate van autonomie). Dit verklaart de relatieve afwezigheid in de door ons onderzochte zaken van beroepsbeoefenaren die in loondienst werken, bij de overheid of in grote organisaties, en de betrokkenheid van meer 'autonome' beroepen: directeurs van (doorgaans) kleine bedrijven, vrije beroepsbeoefenaren, en in enkele gevallen relatief autonoom handelende personen in grotere organisaties zoals bedrijven en banken. In de derde plaats is ook het 'sociale' karakter van beroepen van belang. Beroepen waarin men veel met andere mensen in aanraking komt, bieden ook veel kansen tot ontmoetingen met potentiële mededaders.

Daarnaast bieden arbeidsrelaties goede mogelijkheden om vertrouwen in elkaar te krijgen bij het aanknopen van relaties en om controle op elkaar uit te oefenen. Daarbij is ook de sociale cohesie van belang. In dit verband is gewezen op de beroepsgesegreerde gelegenheidsstructuren van vrije ondernemers. Door nauwe onderlinge sociale relaties kan een soort sneeuwbal effect ontstaan, waardoor bepaalde illegale activiteiten of modi operandi worden overgedragen aan anderen of met steeds weer anderen worden uitgevoerd. Ook kunnen in bepaalde 'gesloten' sociale werelden andere normen ontstaan ten aanzien van goed en kwaad en kunnen rationalisaties en justifications illegaal gedrag bevorderen en in stand houden. Eén van de vaste aandachtspunten van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit is de relatie tussen criminele samenwerkingsverbanden en de wettige omgeving. Het gaat hierbij om het in kaart brengen van de 'interfaces' tussen de illegaliteit en de legaliteit, zoals parasitaire en symbiotische relaties. Dergelijke indelingen zijn gebaseerd op de aanname dat er tussen twee analytisch gescheiden werelden contacten bestaan. In de bovenbeschreven gevallen is echter geen sprake van gescheiden werelden. In deze gevallen vinden binnen gewone legale beroepen criminele activiteiten plaats. De collega's zijn tevens 'partners in crime'. Van 'interfaces' is geen sprake meer (zie ook Tjhuis, 2006).

6.2 Mogelijke beleidsimplicaties

Welke implicaties hebben de bevindingen uit deze rapportage voor de preventie en bestrijding van georganiseerde criminaliteit in Nederland? In deze paragraaf behandelen we drie onderwerpen: de (veronderstelde) maakbaarheid van de opsporing, de internationale samenwerking, en ten slotte pleiten wij voor een situationele aanpak van georganiseerde criminaliteit.

De veronderstelde maakbaarheid van de opsporing

De afgelopen jaren is de strafrechtelijke aanpak van georganiseerde criminaliteit op rationele leest geschoeid. Er is geïnvesteerd in het vergroten van kennis over het fenomeen, er worden criminaliteitsbeeldanalyses uitgevoerd, en zelfs wordt gepoogd om toekomstige ontwikkelingen in kaart te brengen door middel van 'dreigingsanalyses'. In enkele documenten van de leiding van de politie en het Openbaar Ministerie zijn de afgelopen jaren op duidelijke wijze prioriteiten ontwikkeld en 'aandachtsgebieden' geformuleerd.⁵⁵ Bovendien wordt hierin aangegeven hoe deze prioriteiten en aandachtsgebieden geoperationaliseerd en toegepast moeten worden

⁵⁵ Zie o.a. de beleidsdocumenten 'De strafrechtelijke aanpak van georganiseerde criminaliteit in Nederland 2005-2010' (Openbaar Ministerie, 2004) en 'Strategienota Nationale Recherche' (Landelijk Parket, 26 augustus 2004).

in concrete beslissingen over de aanpak van zaken. Bij het wegen en prioriteren van 'aanpakwaardige' zaken wordt aan de hand van verschillende criteria op basis van tot dan toe bekende feiten over de zaken geoordeeld door 'weegcommissies' en andere besluitvormingsgremia.

De documenten geven er zonder uitzondering blijk van dat resultaten van wetenschappelijk onderzoek en misdaadanalyse serieus worden betrokken in het beleid. In dit opzicht is het strafrechtelijk beleid inzake georganiseerde criminaliteit een toonbeeld van 'verwetenschappelijking van beleid'. Dit is alleen maar winst vergeleken met de geïmproviseerde wijze waarop de aanpak van georganiseerde misdaad in het begin van de jaren negentig een aanvang nam. In die periode was weinig bekend over de aard en omvang van georganiseerde criminaliteit in Nederland en leunde de aanpak ervan sterk op beeldvorming en fragmentarische kennis.

Maar toch wringt er iets, en dat is naar onze mening terug te voeren op het gebrek aan bescheidenheid, of misschien is het beter te spreken van een teveel aan ambitie. Het is de ambitie om alles te willen weten en alles tegen elkaar af te willen wegen. Wie verder afstaat van de dagelijkse praktijk, zal langer in deze ambitie geloven dan de uitvoerders in de praktijk. Daarom spreken rationele beleidsmodellen meer tot de verbeelding van politici, beleidsmakers en leidinggevendenden dan van praktijkwerkers. Ook bij politie en justitie zijn langs deze scheidslijnen voor- en tegenstanders van rationele aansturing te vinden.

Tegen dit geloof in de maakbaarheid van de opsporing kan worden ingebracht dat het erg moeilijk is om de georganiseerde criminaliteit betrouwbaar en adequaat te analyseren, laat staan te voorspellen. Dreigingsanalyses berusten op een combinatie van empirische gegevens, voorspellingen over de nabije toekomst en normatieve oordelen over de gevaarstelling hiervan. Empirische gegevens zijn vaak niet voorhanden, de toekomst is ongewis, en over normatieve oordelen kan men van mening verschillen. Het fundamentele probleem is dat de informatiestroom, waarop dit rationele beleidsmodel is gebaseerd, grotendeels in omgekeerde richting verloopt. Vanaf het moment dat een operationeel opsporingsonderzoek van start gaat – en telefoons worden afgetapt, verdachten worden geobserveerd, et cetera – ontstaat er concrete informatie over daders, mededaders en de criminele activiteiten waarmee zij zich bezighouden. In feite kunnen opsporingsinstanties ook pas achteraf vaststellen of zij een zaak hebben gekozen die voldoet aan de vooraf gestelde criteria. Pas na afloop van een zaak kan men immers goed beoordelen wat de daadwerkelijke omvang en ernst is van de criminele activiteiten waarmee het onderzochte samenwerkingsverband zich heeft beziggehouden. Daarnaast leveren deze opsporingsonderzoeken vaak ook veel informatie op over andere daders en andere activiteiten, die weer de basis kan vormen voor vervolgonderzoek.

De kennis over een bepaald fenomeen wordt dus in hoge mate bepaald door de zaken die politie en justitie daadwerkelijk uitvoeren en de informatie die zij 'tijdens de rit' vergaren. Dit 'bottom-up'-karakter van de informatiestroom verklaart waarom veel belangrijke 'dreigingen' niet van tevoren zijn voorspeld, te laat zijn gesignaleerd of te laat serieus zijn genomen, zoals de afpersingen van zakenlieden in de onroerendgoedsector. Deze zijn pas boven water gekomen doordat informatie van de slachtoffers zelf – met horten en stoten – richting politie en justitie kwam. Mensensmokkel is in de jaren negentig vooral 'top-down' geagendeerd. Het werd beschouwd als een belangrijk probleem, maar veel concrete aanwijzingen waren er in die jaren nog niet (zie ook Staring, 2006: 264). Het 'Dover drama' heeft het probleem nadien op zeer wrange manier nadrukkelijker op de kaart gezet. De 'prioritering' van deze problemen is dus allerm minst via de 'rationele' weg van dreigingsanalyses en criminaliteitsbeeldanalyses totstandgekomen. En het is ons inziens ook de vraag of dergelijke hooggespannen verwachtingen voor de toekomst gerechtvaardigd zijn.

Bij het bepalen van prioriteiten en het selecteren van zaken zou meer rekening moeten worden gehouden met het 'bottom-up'-karakter van de informatiestroom. Dat wil zeggen dat de beslissingen om zaken aan te pakken en door te zetten zo veel mogelijk moeten worden gebaseerd op de concrete aanknopingspunten voor het doen van onderzoek en op de feiten die uit het onderzoek zelf naar boven komen. In ieder onderzoek moeten om capaciteitsredenen verschillende keuzes worden gemaakt om bepaalde daders of bepaalde activiteiten niet nader te onderzoeken. Aan het eind van een onderzoek resteert daardoor veelal 'rest- en zijtakinformatie' die weer de basis kan vormen voor verder opsporingsonderzoek. Door concreet onderzoek naar bijvoorbeeld mensensmokkel krijgt men ook zicht op andere mensensmokkelaars, andere samenwerkingsverbanden en andere smokkelstromen.

Een negatief aspect kan echter zijn dat politie en justitie steeds in hetzelfde kringetje blijven ronddraaien. Zo blijven bepaalde circuits, bepaalde daders en bepaalde criminaliteitsverschijnselen systematisch buiten beeld. Het is daarom van groot belang dat de researchpraktijk openstaat voor 'prikkels' van buiten, waardoor nieuwe impulsen worden ontvangen en andere, tot dan toe onbekende fenomenen kunnen worden opgepikt. Willekeurige voorbeelden van dergelijke prikkels: een rechtshulpverzoek om een (in Nederland onbekende) verdachte te horen of een partij drugs in beslag te nemen, de aanwezigheid van 'bodyguards' op straat in een prostitutiegebied, berichten over de situatie in de bagagekelder op Schiphol, of een melding over een winkeltje waar geld wordt binnengebracht en opgehaald. De huidige, sterk geformaliseerde besluitvorming en aansturing van de recherche, staat deze noodzakelijke flexibiliteit enigszins in de weg. Een concrete suggestie is om de mogelijkheden te verruimen om kortlopende onderzoeken te starten, zonder al te veel voorafgaande besluitvor-

ming. Er wordt onderzoek ingesteld naar aanleiding van concrete aanknopingspunten en concrete kansen tijdens het onderzoek worden direct aangegrepen. Het is een rechnermethodiek met een hoog actiegehalte, en vermoedelijk daarom heeft het in de rechnerpraktijk populariteit verkregen. De strategie is om stap voor stap verder te komen, zonder de pretentie te hebben van te voren de contouren van de dadergroepen al te kennen en alles al te kunnen doorgronden. Ook aan deze methode zijn beperkingen verbonden; het risico bestaat dat slechts een symptoom van een probleem wordt onderzocht en dat de achtergronden en de oorzaken van de gepleegde misdrijven niet worden belicht. Maar de stap-voor-stap-methode staat de start van een dergelijk diepergravend onderzoek niet in weg.

Internationale samenwerking

Nederlandse opsporingsinstanties zijn in eerste instantie gericht op in Nederland geboren of langer in Nederland woonachtige daders, en minder op 'instromende' en 'uitstromende' daders, die cruciale schakels kunnen zijn in de internationale handelsactiviteiten van in Nederland verblijvende daders. Het probleem bij deze cruciale schakels is dus dat ze moeilijk zijn te signaleren vanuit een nationaal perspectief. Buitenlandse instanties kunnen soms beter zicht hebben op de internationale functie van bepaalde daders – ook van Nederlandse daders – dan Nederlandse instanties. Dit geldt natuurlijk ook omgekeerd, Nederlandse instanties hebben soms meer kennis van in het buitenland opererende daders.

Bij de opsporing en vervolging van transitcriminaliteit zijn de informatiestromen van en naar het buitenland derhalve van groot belang. Dit begint bij het serieus nemen van signalen uit het buitenland, inclusief de normatieve waardering door deze landen van problemen die zijn gerelateerd aan Nederland. De Nederlandse prioriteitenstelling moet dan ook niet enkel en alleen in termen van 'schade voor de Nederlandse samenleving' worden beoordeeld.⁵⁶ Want een dergelijk denkpatroon past niet goed bij de aard van de criminaliteit (transitcriminaliteit) en bij de internationale positie van ons land.

Er vindt de laatste jaren veel internationale politiesamenwerking plaats. In hoofdstuk 5 werd geconcludeerd dat de samenwerking sterk varieert in intensiteit. Internationale samenwerking zou echter een meer gestructureerd karakter moeten krijgen. Dit is niet alleen belangrijk voor het opbouwen van een informatiepositie, die cruciaal is voor succesvolle

⁵⁶ In de opdrachtformulering voor het Nationaal Dreigingsbeeld worden de gevolgen van criminaliteitsverschijnselen beoordeeld in termen van schade voor de 'Nederlandse' samenleving (DNRI, 2004). Hoewel de twee belangrijke beleidsdocumenten 'De strafrechtelijke aanpak van georganiseerde criminaliteit in Nederland 2005-2010' (Openbaar Ministerie, 2004) en 'Strategienota Nationale Recherche' (Landelijk Parket, 26 augustus 2004) aandacht besteden aan de internationale dimensie van georganiseerde criminaliteit en de noodzaak van internationale samenwerking, wordt weinig rekenschap gegeven van de schade die door transitcriminaliteit aan het buitenland wordt toegebracht. De in de documenten geformuleerde dimensies van het schadebegrip worden in elk geval op Nederland betrokken.

onderzoeken, maar ook voor het opbouwen van vertrouwen in internationale samenwerkingsrelaties. Het belang hiervan is in het verleden aangetoond door de (voormalige) Kernteams (thans opgegaan in de Nationale Recherche), die zich over een langere periode met een gespecialiseerd team richtten op specifieke regio's en handelsstromen (bijvoorbeeld: Zuid-Amerika – cocaïne; Turkije – heroïne) (Klerks et al., 2002).

Een pleidooi voor meer internationale samenwerking wordt door alle betrokkenen gemakkelijk onderschreven. Maar bij internationale samenwerking is het van belang om ook te onderkennen dat belangen tussen landen en opsporingsteams zelden geheel parallel lopen, zelfs als men zich bezighoudt met hetzelfde criminele samenwerkingsverband. Dit verklaart waarom internationale informatie-uitwisseling (zonder concreet doel) en het gezamenlijk komen tot onderzoeksplannen veel moeilijker zijn te realiseren dan concrete samenwerking in eigen opsporingsonderzoeken. Vertrouwen en een langetermijnperspectief in de samenwerking kunnen daarbij helpen.

Naast de versterking van de (infra)structuur van internationale samenwerking zou volop ruimte gegeven moeten worden voor bilaterale internationale samenwerking tussen opsporingsteams. De term 'internationale' samenwerking is in zekere zin een misleidende term. Zoals internationale samenwerking in de misdaad bestaat uit samenwerking tussen twee lokale units, vindt internationale samenwerking ook in hoofdzaak bilateraal plaats tussen lokale units. Ook bij concrete samenwerking lopen belangen nooit geheel parallel. Er kan uiteenlopend worden gedacht over essentiële vragen: Welke strategie dient te worden gevolgd? Welke verdachten krijgen prioriteit? Welke opsporingsmethoden worden ingezet? En heel concreet: wanneer dienen onderscheppingen en aanhoudingen plaats te vinden? Kosten en baten voor de samenwerkende partijen zijn zelden hetzelfde en zijn ook zelden iedere keer in evenwicht. Ook zou vanuit dit perspectief de infrastructuur van de internationale opsporing kritisch kunnen worden bekeken: is deze op een zodanige wijze georganiseerd en toegerust dat dergelijke rechtstreekse bilaterale samenwerking succesvol kan plaatsvinden?

De situationele aanpak

In hoofdstuk 4 is naar voren gekomen dat daders langs twee verschillende routes kunnen uitgroeien tot 'leidinggevend' in criminele samenwerkingsverbanden. De eerste route is de weg der geleidelijkheid. De daders die deze route volgen, hebben na het jarenlang vrijwel ongestoord plegen van commune delicten kapitaal opgebouwd dat zij investeren in zwaardere misdrijven. Het succes in hun criminele loopbaan kan dus als het ware deels op conto van politie en justitie worden geschreven. Daarentegen ligt in de discussie over de effectiviteit van justitiële interventies vaak sterk de nadruk op de negatieve consequenties van straffen, omdat deze de maatschappelijke re-integratie van daders in de weg zouden staan. Voor

deze daders geldt eigenlijk het omgekeerde; door het ontbreken van straffen zijn zij als het ware gestimuleerd in het vervolgen van hun criminele loopbaan en verder van de samenleving verwijderd geraakt. Dit pleit voor een klassiek strafrechtelijke aanpak van deze categorie daders. Strafrechtelijke sancties vormen op zijn minst een onderbreking van een criminele loopbaan. Maar met een dergelijke traditionele aanpak kan niet worden volstaan. Niet alleen de hoge recidive van daders maakt duidelijk dat van een dergelijke aanpak niet alle heil verwacht kan worden, ook onze bevinding dat er 'zij-instromers' zijn geeft aanleiding om niet alle kaarten te zetten op het straffen van daders. De 'zij-instromers' volgen de tweede route. Zij raken op een bepaald moment *zonder* voorafgaande criminele loopbaan betrokken bij georganiseerde criminaliteit. Hun gedrag kan niet zozeer vanuit hun (strafrechtelijk) verleden worden begrepen, maar veel meer vanuit de concrete situatie waarin zij zich bevinden. Een situatie die de mogelijkheden biedt om daders te leren kennen en misdrijven te plegen. Het belang van dergelijke 'criminele gelegenheidsstructuren' blijkt ook als wij vanuit het perspectief van onze (120) zaken kijken. Wij zien dat bepaalde illegale praktijken zich telkens herhalen. Het betreffen bijvoorbeeld situaties van vrouwenhandel die steeds op dezelfde plekken en onder vrijwel identieke omstandigheden opduiken, of van een groot handelscentrum dat steeds weer opnieuw een knooppunt blijkt te zijn van informeel bankieren. De daders rouleren, maar de illegale praktijken blijven bestaan. Kennelijk zit er een 'structuur' in dergelijke criminele activiteiten die niet wordt beïnvloed door de strafrechtelijke aanpak. In hoofdstuk 3 is gesteld dat deze criminele activiteiten zijn ingebed in de 'gewone' sociale omgeving. Bepaalde locaties of beroepen blijken goede mogelijkheden te bieden om criminele activiteiten te plegen.

Deze inbedding heeft een tweetal belangrijke implicaties voor de strafrechtelijke aanpak van georganiseerde criminaliteit. In de *eerste* plaats voor de waarheidsvinding. Enerzijds bemoeilijkt deze inbedding het onderzoek naar de feitelijke toedracht van de criminele activiteiten. Het is immers niet op het eerste gezicht duidelijk of een met een koffer slepende bagagemedewerker uit de bagagekelder in Schiphol gewoon zijn werk doet of een misdrijf pleegt. Zelfs bij scherper toezicht is dit moeilijk vast te stellen. Mutatis mutandis geldt hetzelfde voor overige beroepen. Anderzijds biedt de inbedding, vanuit het belang van waarheidsvinding bezien, tal van goede, nog onvoldoende benutte mogelijkheden. Er zijn altijd wel (ex-) werknemers, klanten, concurrenten, buurtbewoners, bezoekers, et cetera die iets hebben waargenomen en die verklaringen kunnen afleggen over de criminele transacties en handelwijzen die in hun sector (vastgoed, transport, horeca) worden verricht. Bij alle discussies over de inzet van kroongetuigen en criminele burgerinformanten wordt gemakkelijk over het hoofd gezien dat er nog veel meer mogelijkheden bestaan om informatie te vergaren. In hoofdstuk 5 is gewezen op de medewerkingsbereid-

heid van getuigen. Het benaderen van dergelijke personen als getuigen in onderzoek naar georganiseerde criminaliteit vergt veel tijd en tact. Het vereist een grote, blijvende inzet van de recherche in het onderhouden van relaties binnen de betrokken kwetsbare beroepen en locaties. Maar veel rechercheactiviteit is vooral zaaksgebonden. Het strafrechtelijk onderzoek naar georganiseerde criminaliteit werkt toe naar de strafrechtelijke berechting van de belangrijkste verdachten. Daarom is de tweede belangrijke implicatie dat naast de aandacht voor de processuele afhandeling van de zaak, ook de *situationele omstandigheden* waardoor de illegale activiteiten mogelijk werden, onder de loep moeten worden genomen. Er is in het algemeen weinig aandacht voor de rol die de omgeving speelt bij het ontstaan en voortduren van deze criminaliteit. In enkele zaken hebben misdaadanalisten ‘bestuurlijke rapportages’⁵⁷ gemaakt ten behoeve van mogelijke aanknopingspunten voor bestuurlijke preventie. Het is de bedoeling dat het (lokale) overheidsbestuur op basis van dergelijke adviezen de betrokken partijen (branches, bestuurlijke diensten, beroepen) wijst op hun verantwoordelijkheden in het terugdringen van de mogelijkheden die hun sector biedt voor het plegen van misdrijven. Zo zou bijvoorbeeld een bestuurlijke rapportage de aanzet kunnen geven tot het nemen van maatregelen om te voorkomen dat slachtoffers van vrouwenhandel in de formele (vergunde) prostitutiesector werken. De ervaringen die zijn opgedaan in de strafzaak zouden het begin kunnen zijn van het veranderen van staande praktijken op het gebied van screening van personeel, toezicht op productieprocessen, beoordeling van klanten, et cetera. Dit betekent dat één strafzaak een veel bredere uitstraling kan hebben. De kunst is wel om de betrokken beroepsbeoefenaren, ondernemingen of instanties ervan te overtuigen dat dergelijke kostbare ingrepen ook in hun eigen belang zijn (zie ook Zoomer et al., 2004). Tot op heden worden strafzaken evenwel hoofdzakelijk op hun juridische merites beoordeeld en afgehandeld door juridisch geschoolde professionals. Na afhandeling van een strafzaak gaan rechercheurs en officieren van justitie al snel over tot de orde van de dag. En dat betekent: weer een nieuwe zaak.

57 Zie hierover de brief van de ministers van justitie en BZK aan de Tweede Kamer van 22 november 2004 (Kamerstukken II, 29 911, nr. 4, p. 12)

Summary

Organized Crime in the Netherlands

Third report of the Organized Crime Monitor

Research issues and policy relevance

This report contains the main findings of the third data sweep of the so-called Organized Crime Monitor. The purpose of the Organized Crime Monitor is to optimize the use of knowledge gained during large-scale investigations to develop an insight into the nature of organized crime in the Netherlands. By using intrusive investigation methods such as covert policing, wiretapping, bugging and observation, these investigations provide a unique insight into the phenomenon of organized crime. It is vital that these insights are recorded systematically and are fed back to policymakers and practitioners involved in combating organized crime. After all, without a sound insight into the nature of organized crime, it is impossible to fight it. The Organized Crime Monitor is a direct result of the Parliamentary Inquiry Committee into Criminal Investigation Methods, which concluded that an accurate description of organized crime in the Netherlands was lacking (PEO, 1996).

Research method

The main sources of this ongoing research project are files of closed Dutch police investigations of criminal groups, often spanning a period of several years (for more information, see Kleemans et al. 1998; 2002). Since 1996 up to now, we have analyzed systematically 120 large-scale investigations (40 case studies per sweep). Each case study always starts with structured interviews with police officers and public prosecutors. After these interviews we analyze and summarize the police files. Describing and analyzing these files, use is made of an extensive checklist which elaborates upon the following leading questions: What is the composition of the group and how do offenders cooperate? What kinds of illegal activities do they engage in and how do they operate? How do they interact with the opportunities and risks of their environment? What are the proceeds of the criminal activities and how do they spend these proceeds? Transcripts of wiretaps, and data obtained from police observations and interrogations of victims and offenders, often provide us with a detailed and interesting look into the social world of organized crime.

Following three data sweeps we now have collected a wide cross-section of 120 cases, not only about the various forms of organized crime and

various forms of cooperation, but also set within a specific timeframe. In addition, use was made of expert interviews, information from other investigations, confidential reports, crime analyses and (scientific) literature.

Key findings

This third report is a continuation of the findings from the previous two monitor reports (Kleemans et al., 1998; 2002). For that reason, the summary below also mentions a few relevant conclusions from the previous two reports.

Racketeering versus transit crime

When the issue of organized crime reached the Dutch political agenda in the early 1990s, the threat of organized crime was framed in terms of 'Mafia-type' organizations in Italy or the United States. Organized crime groups were portrayed as bureaucracies with a pyramidal structure – a strict hierarchy, with a clear division of tasks and an internal sanctioning system. Corruption, racketeering and infiltration in economic sectors were viewed as major threats of organized crime. Controlling certain regions or economic sectors, organized crime was believed to make a profit by taking over two traditional state monopolies – the use of violence and taxation. In the international literature this kind of activity of organized crime groups is referred to as racketeering.

Considering the available evidence of two decades of research into organized crime in the Netherlands, one may conclude that this conception contradicted the phenomenon: the major business of organized crime groups in the Netherlands boils down to international smuggling activities – drug trafficking, smuggling illegal immigrants, human trafficking for sexual exploitation, arms trafficking, trafficking in stolen vehicles and other transnational illegal activities, such as money laundering and evasion of taxes (e.g. cigarette smuggling and European Community fraud). The nature of organized crime might be more fittingly described as transit crime – criminal groups are primarily involved in international illegal trade, using the same opportunity structure that facilitates legal economic activities. The Netherlands could be either a destination country, a transit country, or, especially in the case of synthetic drugs, a production country (see for a review of Dutch research: Kleemans, 2007).

Rather than controlling certain regions or certain sectors of the economy, criminal groups use the legal infrastructure and legal commodity and money flows. As the Netherlands is an important logistical node in Europe (Amsterdam-Schiphol Airport, the port of Rotterdam), this also creates an excellent opportunity structure for organized crime. Economic sectors are

used to commit or to conceal crimes or to spend criminal proceeds. Most of these investments are in sectors familiar to the criminal groups, such as bars, hotels and restaurants, prostitution, cars and transport. Both the nature and location of the investments are largely influenced by the 'cognitive map' of the offenders. Offenders tend to invest in their country of origin – native Dutch offenders in the Netherlands, Turkish offenders in Turkey, and so on. When money was invested in other countries, this often could be explained by close personal contacts or the logistics of criminal activities.

However, the exact scope of investments is still unclear. Furthermore, recent rumors about real estate agents being extorted caused a lot of distress about criminal investments in real estate. Finally, successive contract killings in the 'Amsterdam' underworld raised serious questions about mistrust and conflicts within the realm of organized crime and about the relationships between the underworld and the licit world.

From pyramid-shaped criminal organizations to criminal networks

In the Netherlands, pyramidal structures with a strict hierarchy, a clear division of tasks, and an internal sanctioning system, are the exception rather than the rule. In many cases of the Organized Crime Monitor the term 'criminal networks' is far better suited for describing the actual structure of cooperation. Offenders cooperate in certain projects, yet the structure of cooperation is fluid and changes over time. Social relations form the basis for criminal cooperation. Family, friends and acquaintances work together and introduce each other to third parties. In this way, offenders do not only find new opportunities, but also solve problems of cooperating in an environment that is dominated by distrust, suspicion and potential deceit.

However, this does not imply that criminal associations do not have a structure or that the relationships within the organization are interchangeable and horizontal. The previous monitor reports highlighted the wide variety of organizations and the fact that the logistics of the criminal activities (what matters have to be arranged?) have a major impact on the way in which offenders shape their criminal cooperation. The focus was also on the internal dynamics of criminal organizations and criminal networks. By analyzing criminal associations as criminal networks, in which offenders can collaborate with each other in varying combinations, not only is it possible to get a clear view of the stability in certain associations, but also of discontinuity and change. Such insights are vital to police investigations.

Thanks to this wider perspective, we are able to better analyze the positions of offenders within criminal networks and their mutual dependency. In many cases, there are clear key players on whom many other offenders depend because of their financial resources, know-how or contacts. These key players or nodal offenders feature time and

again, in different investigations and in different criminal associations. Little by little, other offenders may become less dependent of these key players, as they gather money, know-how and contacts themselves and subsequently start engaging in their own criminal activities. So, by not presuming a priori a permanent, pyramid-shaped organization, it will become clear how criminal networks grow and develop. It may also become clear that *facilitators*, who usually operate in the periphery of criminal organizations (such as money changers, underground bankers, financial service providers and forgers), render services to several criminal organizations. This way, they occupy a more important position within a criminal network than the consideration of separate 'criminal organizations' would make one think.

Trust, mistrust and criminal cooperation

In transit crime, contact must in general be made between offenders from different countries, different ethnic groups, or between the underworld and the licit world. In some forms of transit crime, such as smuggling heroin from Turkey to Europe, existing social relationships can easily be used. The previous two reports have extensively addressed the importance of existing social relationships in criminal associations. However, existing social relationships do not always offer a solution, particularly in transit crime. The problem with social relationships – most notably family ties and bonds of friendship – is that such 'strong' social relationships are often clustered, geographically, socially, professionally, et cetera. As a result, they offer offenders few extra opportunities. We make the point that 'trust' in criminal cooperation involves more than just reliability or integrity; it also involves a component of capacity. For this reason, some offenders, involved in major and risky criminal operations, throw in their lot with 'outsiders' – i.e. no relatives, friends or standing business associates. New relationships can offer new business opportunities. Moreover, these relationships can work more adequately (and therefore more safely) than trusted partners, thanks to the skills of these new people. This is called the 'strength' of 'weak' ties. But how exactly do you get to trust these new partners? In the first place, there are learning effects: trust is based on one's experience with regard to the partner's performance (present or past). Secondly, trust can be based on other people's experience (which they share). The decisive factor is the reputation of the business associate. Reputations are built within social groups. In meeting places, people show who they are (or want to be), and reputations are built and replicated. Reputations can also be based on generalizations regarding the alleged or true characteristics of certain groups.

The issue of trust in criminal cooperation is even more important, if one partner has more opportunity to ignore the best interests of the other partner. Either party trusts that they will not be harmed by the other one.

However, when there is no basis of trust, more security will have to be provided for transactions. The way in which this is given shape depends in part on the extent to which the relationship is symmetrical. Where there is no trust in an asymmetrical relationship, this will easily result in drastic submission and control. Insofar as any rewards are promised, these rewards reflect the asymmetry of the relationship and the unequal division of proceeds and risks. In more symmetrical relationship, we identified other forms of control: more emphasis on 'equal sharing', voluntarily committing oneself by providing 'hostages', or engaging third parties that take on a role similar to that of the 'notary'.

Last but not least, our conclusion concerning offenders' responses to problems in criminal cooperation is that there are many conflicts and that violence (or the threat of violence) is regularly used to resolve these conflicts. In that sense, these transactions are really quite different to those of legitimate businessmen. However, there are other ways in which conflicts are resolved. The actual use of violence is not the 'standard' and certainly not the only answer to conflicts.

Many conflicts arise from one of the following four problems: no delivery/late delivery; no payment/late payment; associates become competitors (start for themselves); talking to the police. In case of either of the first two problems, there is room for negotiation and assessment (what are the full facts of the case?). In relation to the last two problems, the damage has already been done when the problem is identified. How one responds to a conflict depends, among other things, on what prompted the conflict and the nature of the relationship (whether or not it is based on trust). Where the problems related to payment and delivery, no response at all was given in a number of cases, or violence was used proportionately or instrumentally. Where an associate started their own business or talked to the police, we usually saw more drastic reactions, in which severing the relationship based on trust also plays a role.

The social embeddedness of organized crime

In the previous two reports, we focused on the embeddedness of organized crime in existing social relationships. In this report we pursue two aspects of social embeddedness which have so far been underexposed in the literature: the link between occupations and organized crime and the local embeddedness of transnational organized crime.

There are many different ways in which occupations can provide opportunity for organized crime. First of all, some occupations foster international contacts and traveling, as a result of which offenders can discover opportunities for crime (transit or otherwise) and commit such crimes. Examples are occupations related to mobility, transport and logistics. Secondly, the individual discretion of certain occupations plays a role (autonomy). This explains the non-existence (relatively speaking) of professionals hired by an employer, working for the government or in

major organizations in the cases we studied, and the involvement of the more 'autonomous' occupations: managing directors of (usually) small businesses, independent professionals, and in some cases people that can act autonomously (relatively speaking) in bigger organizations such as businesses or banks. Thirdly, the 'social' nature of the occupations plays a part. Occupations in which people come into contact with other people frequently, offer more opportunities to meet potential co-offenders. Networks of colleagues offer good opportunities to gain trust and exercise control when establishing relationships with one another. Social cohesion is also relevant in that context. In this respect, reference is made to the occupation-related opportunity structures of independent entrepreneurs. Close social relationships can cause a sort of snowball effect, transferring certain methods to commit fraud to others or committing the same criminal activity every time with different new partners. In some 'closed' social worlds, other standards of good and bad may be introduced, and rationalizations and justifications may encourage and maintain illegal conduct.

As for the local embeddedness of organized crime, it is wrong to assume that transnational organized crime has no local dimension. Without local embeddedness, it is really hard to operate successfully. On the other hand, offenders that are locally strongly embedded, have a multitude of existing relationships with both the licit world and potential co-offenders. They are ahead in terms of knowledge on the possibilities the environment offers them to develop criminal activities, which enables them to develop into versatile, local, illegal entrepreneurs. This versatility, however, is often a result of the fact that many offenders have not been able to rise above the level of 'local hero' and therefore have insufficient access to lucrative international criminal activities. What is more, they do not have exclusive skills or a specialization that makes them interesting for criminal associates outside the region or outside the Netherlands. Nevertheless, we can see in several cases that locally operating offenders manage to join in with transnational commercial activities. In that context, meeting places are important, in particular the position of the 'Amsterdam market place' in the international illegal drugs trade. In addition, international 'brokers' enable locally operating groups to join in the international drugs markets, without the need for such groups to cross the Dutch border. This sort of relationship can only grow thanks to the fact that they are aware of each other's reputation, that they can meet each other and can develop steady partnerships.

Criminal careers in organized crime

During and after the Parliamentary Inquiry into Criminal Investigation Methods, rather a lot of attention was paid to the risk of young people becoming involved in organized crime through recruitment. Current findings, however, compel us to have a wider take on criminal careers

in organized crime. The criminal careers of the approximately one thousand offenders that were involved in the first eighty cases of the Organized Crime Monitor, have been studied based upon data from the Judicial Documentation System (JDS) and our own analyses of closed investigations.

In the first place, it turns out that there are no young offenders in the group of suspects studied by us: none of the offenders is under 18 at the time of the index case and only 7% is aged between 18 and 24. Older offenders – compared to the total JDS population – are also overrepresented. In total, about three quarters of the offenders is aged thirty or older.

Secondly, it turns out that the criminal justice authorities have no idea about the antecedents of 28% of the offenders. It is not until the investigation that these offenders come within the scope of the Dutch criminal justice authorities. These ‘unknown offenders’ to a large extent are offenders that were born elsewhere and came to live or reside in the Netherlands at a later date. A substantial proportion of the offenders is unknown to the criminal justice authorities due to the very nature of the criminal activities they are involved in. Many organized crime activities boil down to transnational illegal trade and other transnational illegal activities (transit crime). With transit crime (import, transit, export) it is usually difficult for the authorities to gain a full picture of all the actors active in these activities, either in the Netherlands or abroad.

Thirdly, there is a large number of ‘known offenders’: 72% of the offenders has had a brush with the Dutch judicial system. A striking feature in the judicial record of the offenders is the fact that they had little to fear from the Dutch judicial system until the index case. In total, 31% of all offenders had been sentenced to a term of imprisonment, and 15% had served more than 12 months.

On average, offenders are aged approximately 27 when they come into contact with the Dutch judicial system for the first time. Although an early start is fairly standard, especially for people with a long criminal career, only 25% of all offenders come into contact with the Dutch judicial system before reaching the age of 20. On the other hand, 40% of the offenders is aged between 20 and 30 when they first have trouble with the law, and 34% is even older than 30 at the time of their first contact with the judicial system.

If we want to find out how we could identify in an early stage that someone gets involved in (organized) crime, it is important that we verify the way in which people become involved in organized crime and how people ‘make a career’. An analysis of 92 ‘starters’ shows that people get involved in many different ways in forms of organized crime: existing social relationships, through work and professional relationships, through leisure activities and sidelines, through certain life events and through recruitment. This also explains the phenomenon of the late starters:

some opportunities to carry out profitable criminal activities do not arise until later in someone's life. In addition, some opportunities are grasped only later in life, as a consequence of life events such as bankruptcy and serious debts. In other words, there are several roads that lead to involvement in organized crime. These roads cannot be taken until later in life. In many cases, a striking aspect is that starters play an active rather than a passive role.

An analysis of the careers of 66 'ringleaders' or nodal offenders demonstrates that the standard image of 'a life of crime' only is true to some extent. A significant part of the ringleaders switched at a certain point in time to organized crime from their former occupation. Among these 32 offenders a distinction can be made between a group of 19 offenders with a background in legal trade (including import and export) and a group of 13 offenders with other types of occupation, people from the business sector, the construction industry, assembly, hotels and catering, financial services or government. Some offenders carry out their criminal activities as an extension of their legal activities. Others clearly switched at some point in time from their lawful occupation to the trade in illegal goods. Apart from the opportunity element, this switch also involves an element of choice (agency), as a result of which the lives of these offenders change course and increasingly become dominated by organizing criminal activities and shielding these from the criminal justice authorities. Last but not least, life events – also later in life – may bring certain illegal opportunities within reach of people with a negligible criminal career, or may become more appealing compared to other alternatives. It is true for all these offenders with a professional background, of which the majority did not come into contact with the law until after their twentieth birthday, that it is anything but evident that they were already on the 'police radar'. They are 'newcomers' – usually later in life – that take advantage of the opportunities and contacts their jobs offer them.

In the overall group of ringleaders studied (66), a substantial part of the offenders (30) has already had a brush with the police before they were twenty. Some of them grew, thanks to their local roots, to be versatile 'local heroes'. However, they do not have the necessary contacts to outgrow their region, nor do they have any specific skills that make them interesting for associates from outside their region. Therefore, their own region is their limit, and – thanks to their contacts – they remain focused on the opportunities that present themselves to make a profit, engaging in legal, semi-legal and illegal activities. Their versatility is also a result of the restrictions of the local context. Some of them, for example local XTC manufacturers, manage to gain access to interesting export markets via brokers. As a result, these local heroes can develop into big players, at national or, sometimes, even international level. This is also true for other offenders that know how to optimize economies of

scale. Thanks to scaling, profitable illegal activities can gradually take over from other illegal activities, which in practice usually results in a sort of specialization. In respect of some offenders, we also see that capital acquired by criminal activities, such as burglaries and robberies, is sometimes used to switch to forms of organized crime, in particular the trade in illegal drugs. Capital is an important stepping stone, as it creates opportunities to invest in illegal activities. In addition, it creates opportunities for an increase in scale and limitation of risk. Risks can be limited at a given moment by engaging in less risky, semi-legal or legal activities or by a more 'backstage' involvement in activities. Finally, some criminal careers gain momentum because offenders have or develop specific expertise which many other offenders depend on: transnational contacts, skills regarding transport or money laundering. These are essential bottlenecks for many offenders that are active in transit crime. There are also certain crime-specific bottlenecks, such as in human trafficking (forgery) or in the production of synthetic drugs (precursors, hardware, and – in the past – knowledge of the manufacturing process). For that reason, offenders with this know-how or these contacts have the possibility of moving up the 'ladder' in criminal circles. Not only because of their own actions, but also because of the network that is formed by others around these individuals: offenders tell other offenders about specific expertise of this or that individual, which prompts the other offenders to contact them.

Investigation of organized crime

The changing view on the nature of organized crime in the Netherlands since the early 1990s is mirrored by a change in criminal investigation strategies. Flexible 'prompt intervention strategies' are more common, as an alternative to the large-scale and lengthy police investigations of the past. Arrests and seizures in criminal networks are no longer postponed or prevented at any cost, but are – on the contrary – sometimes used deliberately to gather evidence against the prime suspects. Prompt interventions are now often combined with a more long-term investigation strategy.

Both covert policing/ infiltration and uncontrolled deliveries (e.g. of drugs) are strictly regulated or forbidden. Police investigations increasingly rely on 'unobtrusive' methods of gathering evidence such as the extensive use of wiretapping and bugging. In the main, observing criminal activities has replaced getting heavily involved in the criminal milieu.

Evidence available suggests that quite 'traditional' policing methods may still be effective in cases of organized crime.

The main reason wiretapping generates much evidence, particularly in cases of transit crime, is that communication by the main suspects is essential in these cases. Because people live in different countries,

they have to communicate by phone, fax or e-mail, and this (traceable) communication can only be partially replaced by meetings in person. Furthermore, communication by business partners and co-offenders may also generate evidence against prime suspects. Finally, seizures and arrests may turn the relatively comfortable and strategic position of a 'broker' sour. When problems arise, he is the one who gets called about what went wrong, who is responsible and who is going to pay the debts. His indispensability forces action and communication – and can be monitored by wiretapping and observation.

In this report, we elaborate on these earlier findings. In addition to a study into the 40 criminal investigations analyzed most recently, we also carried out an in-depth analysis of 22 cases (the complete file of these cases was available on CD-ROM).

A large part of the 40 criminal investigations examined was initiated on the basis of know-how readily available at the police: know-how from running criminal investigations or intelligence. In addition, offenders may leave behind clues (or even visible traces), information from citizens/organizations (reports, tips), seizures during (regular) checks or international requests for mutual legal assistance in criminal cases. Although almost all cases examined have some sort of international dimension, the majority of the reasons to start criminal investigations came from within the country.

In a large part of the cases, the police collaborated with one or more foreign police forces in the criminal investigation. The nature and intensity of this collaboration varied. Sometimes, it was brief and consisted of merely requests for information addressed to foreign institutions. In other cases, the collaboration was more intensive, involving the provision of information and the active gathering of information, for example through wiretaps, witness hearings, or observation reports regarding specific situations. In those cases, the international aspects of the criminal cooperation is reflected in the criminal investigation. International collaboration sometimes gives a better view of the international criminal cooperation, for instance of suspects outside the Netherlands, movements of people and financial transactions. The view, however, is far from complete. We have to be realistic; it is probably an illusion to believe that better international collaboration between police forces will give an overall clear picture of goods, money and human trafficking, from source to client or final destination. Another question is whether this is advisable from a cost-benefit point of view. After all, insight is rarely the ultimate goal. The main question is what better insight adds to the objectives of a criminal investigation. Hence, the costs and benefits of international collaboration will vary from case to case.

The debate on the 'prompt intervention' strategy in practice resulted in three different forms of 'prompt intervention' investigations. First, the term 'prompt intervention' is used as the investigation strategy is focusing on a short lead-time, between six weeks and three months. In terms of the sentences imposed, these short criminal investigations have a similar 'yield' as longer investigations. Moreover, these investigations are not so much a success thanks to their short duration but because of the approach taken, avoiding longwinded decision-making procedures and using opportunities that present themselves during the investigation. Those short-term investigations also have their downside, as the background to and causes of the crimes committed often remain unexplained. Nor is the 'prompt intervention' very conducive for collaboration with investigating bodies from abroad and the investigations often have a strong focus on the local dimension of phenomena.

A second variant is prompt interventions within the context of protracted criminal investigations. These may focus on unsettling the various relationships within the organization or brief investigations against specific individuals to gather intelligence on the more important offenders. Whether offenders respond immediately to such interventions and if so, in what way, remains uncertain. The most significant hazard of this 'prompt intervention' variant as a deliberate strategy is in the unpredictability and excessiveness of physical violence. If this strategy is applied, it is extremely important that the situations and reactions of offenders can be monitored at all times.

A third variant focuses on tackling a crucial link (such as a facilitator or a broker) in the criminal network. This concerns a strategic ('smart') intervention that is based on thorough know-how of, for example, logistics or the facilitators of criminal organizations. This 'prompt intervention' does not necessarily have a short lead-time. It may also be part of a long-term investigation.

Finally, we discuss collaboration by offenders and witnesses. Interrogations and witness statements can make a significant contribution towards criminal investigations. Collaboration of offenders and witnesses, however, also causes problems, because there are many indications that violent threats are made and in some cases, violence is really used.

Almost all main suspects in the cases examined by us refused to make a statement, even when confronted with obvious evidence (statements made by others, photographs, wiretaps, etc.). Among the less significant suspects, there are some who are willing to be open about things, to a greater or lesser extent. In about half of the 22 cases, one or more offenders confessed. In many cases, these individuals had 'executive' jobs, such as transporting goods or acting as courier. There are also statements made by suspects who were further removed from the criminal organization, socially or professionally, such as suppliers and brokers.

A striking feature is that the willingness to make a statement varies through time. In some cases, we found a kind of 'tidal waves', in the sense that they went from saying nothing to confessing to going silent again. In almost all 22 cases examined, one or more witnesses were prepared to collaborate, sometimes despite fear of retaliation. The files reveal that witnesses further removed from the offenders were in general prepared to provide the information requested. In some interviews, the respondents indicated the importance of making time for and paying attention to witnesses. Several times, put in different ways, they said that those witnesses' willingness to collaborate was 'flexible'. Where the criminal operations were embedded in legal occupations and organizations, there were, precisely because of this embeddedness, always witnesses that were able to make a statement about the criminal transactions committed in the context of their organization, industry or occupation. In some cases, interviewing such witnesses did not only result in a lot of information, but probably contributed to crime prevention as well.

Implications for policy

Combating organised crime in a rational way?

In the early 1990s, the fight against organised crime took a start in a rather improvised way. These days, policies increasingly rely on information from scientific research and crime analysis. Politicians, policy makers and executive officials have the ambition to act in line with a rational model of policy making, by setting priorities based on threat analysis and by selecting targets for police investigations based on intelligence reports on the full range of potential investigations.

However, a major drawback of such a rational approach is that the 'top-down' decision making processes have become increasingly formalised and protracted, while the intelligence that is required for such an approach flows exactly in the opposite direction. This intelligence is produced 'bottom up', by running police investigations and actual police work. Therefore, an alternative to enhance intelligence is to allow more discretion to start short-term investigations, to react more promptly to signals and clues, and to act swiftly when opportunities arise from running investigations.

International cooperation

The Dutch judicial authorities are primarily oriented towards offenders who are native born or who live in the Netherlands for a long time. However, transit crime involves offenders from several countries. These offenders sometimes visit the Netherlands or reside here for a while. They can be crucial links in the international trading activities of Dutch offenders. Hence, judicial authorities abroad often have more information

about relevant offenders than the Dutch judicial authorities. This calls for further intensifying international police cooperation in order to enhance intelligence, which is vital for successful police investigations, and to build confidence in bilateral relations. Next to strengthening the infrastructure of international police cooperation, sufficient room should be given to bilateral cooperation. After all, much police cooperation, though international, is in fact bilateral.

Situational prevention and the administrative approach towards organised crime

Several illegal activities arise from opportunities and are embedded in the licit society. Offenders come and go, yet these activities continue to exist in certain places, professions or organisations. This embeddedness has two implications for combating organised crime. First, it makes it difficult to find evidence. At first sight, it is not clear whether airport personnel carrying luggage is committing crime or just doing their job. Yet the embeddedness also has an impact on the amount of potential witnesses: (ex)employees, customers, competitors, local people, visitors, et cetera are all potential witnesses. As much police effort is concentrated on actual police investigations, more energy might be devoted to liaising with vulnerable professions, organisations and localities and to stimulating potential witnesses to take the stand and testify about criminal activities in their sector or profession.

A second implication is – next to the judicial aspects of criminal cases – to focus more on the situational circumstances allowing the investigated crimes to happen in the first place. One criminal case, with an adequate follow-up, can have a far wider impact. Hence, more energy should be devoted to analysing the situational circumstances and to making organisations change these circumstances, by screening personnel, monitoring and changing production logistics and procedures, checking customers, et cetera. This calls for a further development and actual implementation of the administrative approach towards organised crime.

Literatuur

Abadinsky, H. (2002)

Organized Crime. New York: Wadsworth Publishing.

Albanese, J.S. (2004)

Organized Crime in Our Times. Cincinnati: Anderson.

Albini, J. (1971)

The American Mafia: Genesis of a Legend. New York: Appleton.

Aronowitz, A.A., Laagland, D.C.G., & Paulides, G. (1996)

Value-Added Tax Fraud in the European Union. New York: Kugler.

Baker, W.E. & Faulkner, R.R. (2003)

Diffusion of Fraud: Intermediate Economic Crime and Investor Dynamics. *Criminology*, 41(4), 1173-1206.

Becker, G.S. & Murphy, K.V. (2000)

Social Economics: Market Behavior in a Social Environment. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.

Beijer, A., Bokhorst, R.J., Boone, M., Brants, C.H., & Lindeman, J.M.W. (2004)

De Wet bijzondere opsporingsbevoegdheden: Eindevaluatie. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Black, D. (1983)

Crime as Social Control. *American Sociological Review*, 48, 34-45.

Blickman, T., Korf, D.J., Siegel, D., & Zaitch, D. (2003)

Synthetic Drugs Trafficking in Amsterdam. Amsterdam/Turin: TNI/Gruppo Abele.

Blokland, A.A.J., Nagin, D., & Nieuwbeerta, P. (2005)

Life Span Offending Trajectories of a Dutch Conviction Cohort. *Criminology*, 43(4), 919-954.

Block, A.A. (1991)

Perspectives in Organizing Crime: Essays in Opposition. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Block, A.A. & Chambliss, W.J. (1981)

Organizing Crime. New York: Elsevier.

Blok, A. (2001)

Honour and Violence. Cambridge: Polity Press.

Blumstein, A., Cohen, J., Roth, J.A., & Visher, C.A. (Eds.) (1986)

Criminal Careers and 'Career Criminals'. Washington, D.C.: National Academy Press.

Boer, M. den & Spapens, T. (Eds.) (2002)

Investigating Organised Crime in European Border Regions. Tilburg: Tilburg University – IVA.

Bokhorst, R., Kogel, C. de, & Meij, C. van der (2002)

Evaluatie van de Wet BOB: Fase 1. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Bovenkerk, F. (1995)

La Bella Bettien. Amsterdam: Meulenhoff.

Bovenkerk, F. (2000)

Wanted: Mafia Boss – Essay on the Personology of Organized Crime. *Crime, Law & Social Change*, 33 (3), 225-242.

Bovenkerk, F. (2005)

Bedreigingen in Nederland. Amsterdam: Augustus.

Bovenkerk, F. & Hogewind, W. (2003)

Hennepteelt in Nederland: Het probleem van de criminaliteit en haar bestrijding. Zeist: Uitgeverij Kerckebosch.

Bovenkerk, F., San, M. van, Boone, M., Boekhout van Solinge, T., & Korf, D.J. (2004)

'Loverboys' of modern pooierschap in Amsterdam. Utrecht: Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen.

Bovenkerk, F., Siegel, D., & Zaitch, D. (2003)

Organized Crime and Ethnic Reputation Manipulation. *Crime, Law and Social Change*, 39 (1), 23-38.

Bovenkerk, F. & Yesilgöz, Y. (1998)

De Maffia van Turkije. Amsterdam: Meulenhoff/Kritak.

Bruinsma, G.J.N. & Bernasco, W. (2002)

Dadergroepen en transnationale illegale markten: Een nadere precisering aan de hand van sociale netwerken. *Tijdschrift voor Criminologie*, 44 (2), 128-140.

Bruinsma, G. & Bernasco, W. (2004)

Criminal Groups and Transnational Illegal Markets: A More Detailed Examination on the Basis of Social Network Theory. *Crime, Law & Social Change*, 41, 79-94.

Bruinsma, M.Y. & Moors, J.A. (2005)

Illegale vuurwapens: Gebruik, bezit en handel in Nederland. Tilburg: IVA.

Bunt, H.G. van de & Kleemans, E.R. (2000)

De WODC-monitor georganiseerde criminaliteit. In H. Moerland & B. Rovers (Eds.), *Criminaliteitsanalyse in Nederland* (pp. 263-276). Den Haag: Elsevier bedrijfsinformatie BV.

Bunt, H.G. van de (2003)

Police Corruption in the Netherlands. In M. Amir & S. Einstein (Eds.), *Police Corruption: Challenges for Developed Countries. Comparative Issues and Commissions of Inquiry*. Huntsville: Office of International Criminal Justice.

Bunt, H. van de, Kunst, D., & Siegel, D. (2003)

XTC over de grens: Een studie naar XTC-koeriers en kleine smokkelaars. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Bunt, H.G. van de & Schoot, C. van der (Eds.) (2003)

Prevention of Organised Crime: A Situational Approach. Cullompton: Willan Publishing.

Bunt, H.G. van de (2004)

Organised Crime Policies in the Netherlands. In C. Fijnaut & L. Paoli (Eds.), *Organised Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond*. Dordrecht: Springer.

Bunt, H.G. van de & Huisman, W. (2007)

Organizational Crime. In M. Tonry & C.J. Bijleveld (Eds.), *Crime and Justice: A Review of Research*, 35. Chicago: University of Chicago Press.

Bunt, H.G. van de & Kleemans, E.R. (2004)

Transnational Organized Crime. New Directions for Empirical Research and Public Policy. In G. Bruinsma, H. Elffers, & J. de Keijser (Eds.), *Punishment, Places, and Perpetrators: Developments in Criminology and Criminal Justice Research*. Cullompton: Willan Publishing.

Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel (2002a)

Mensenhandel: Eerste rapportage van de Nationaal Rapporteur. Den Haag: Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel.

Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel (2002b)

Mensenhandel: Aanvullende kwantitatieve gegevens: Tweede rapportage van de Nationaal Rapporteur. Den Haag: Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel.

Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel (2005a)

Trafficking in Human Beings: Third Report of the National Rapporteur. The Hague: Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel.

Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel (2005b)

Trafficking in Human Beings: Supplementary Figures: Fourth Report of the National Rapporteur. The Hague: Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel.

Burt, R.S. (1992)

Structural Holes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Burt, R.S. (2000)

The Network Structure of Social Capital. In R.I. Sutton & M. Staw (Eds.), *Research in Organizational Behavior*. Greenwich, CT: JAI Press.

Burt, R.S. (2001)

Bandwidth and Echo: Trust, Information, and Gossip in Social Networks. In A. Casella & J.E. Rauch (Eds.), *Networks and Markets* (pp. 30-74). Russel Sage Foundation.

Burt, R.S. (2005)

Brokerage and Closure: An Introduction to Social Capital. Oxford: Oxford University Press.

Buruma, Y. (2005)

De dreigingsspiraal: Onbedoelde neveneffecten van misdaadbestrijding. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Buskens, V. (1999)

Social Networks and Trust. Utrecht: Interuniversity Center for Social Science Theory and Methodology.

Castells, M. (1998)

The Information Age: Economy, Sociology and Culture, Vol 3: End of Millenium. Oxford: Blackwell.

Chambliss, W.J. (1978)

On the Take: From Petty Crooks to Presidents. Bloomington: Indiana University Press.

Chesney-Lind, M. & Pasko, L.J. (2003)

The Female Offender: Girls, Women and Crime. Thousand Oaks: Sage.

Clarke, R.V. & Brown, R. (2003)

International Trafficking in Stolen Vehicles. In M. Tonry (Ed.), *Crime and Justice: A Review of Research*, 30. Chicago: The University of Chicago Press.

Clarke, R.V. & Felson, M. (Eds.) (1993)

Routine Activity and Rational Choice. Advances in Criminological Theory, 5. New Brunswick: Transaction Publishers.

Cloward, R.A. & Ohlin, L.E. (1960)

Delinquency and Opportunity: A Theory of Delinquent Gangs. Glencoe, Ill.: Free Press.

Coleman, J.S. (1990)

Foundations of Social Theory. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Cornish, D.V. & Clarke, R.V. (Eds.) (1986)

The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending. New York: Springer-Verlag.

Cornish, D.B. & Clarke, R.V. (2002)

Analyzing Organized Crimes. In A. Piquero & S.G. Tibbetts (Eds.), *Rational Choice and Criminal Behavior: Recent Research and Future Challenges* (pp. 41-62). New York: Garland.

Cressey, D.R. (1969)

Theft of the Nation: The Structure and Operations of Organized Crime in America. New York: Harper & Row.

Daalder, A.L. (2002)

Het bordeelverbod opgeheven: Prostitutie in 2000-2001. Den Haag: WODC/Boom Juridische uitgevers.

Daalder, A.L. (2004)

Lifting the Ban on Brothels: Prostitution in 2000-2001. The Hague: WODC.

Dienst Nationale Recherche Informatie (DNRI) (2004)

Nationaal dreigingsbeeld zware of georganiseerde criminaliteit: Een eerste proeve. Zoetermeer: Korps Landelijke Politiediensten / Dienst Nationale Recherche Informatie.

Dienst Nationale Recherche Informatie (DNRI) (2005)

Mensensmokkel in beeld 2002-2003. Zoetermeer: Korps Landelijke Politiediensten / Dienst Nationale Recherche Informatie.

Dijk, E. van (2002)

Mensenhandel in Nederland 1997-2000. Zoetermeer: Korps Landelijke Politiediensten.

Dijke, A. van & Terpstra, L. (2005)

Loverboys: Feiten en cijfers. Een quick scan. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Donker, A., Kleemans, E., Laan, P. van der, & Nieuwbeerta, P. (Eds.) (2004)

Ontwikkelings- en levensloopcriminologie in vogelvlucht. *Tijdschrift voor Criminologie*, 46 (4), 322-329.

Dorn, N., Levi, M., & King, L. (2005)

Literature Review on Upper Level Drug Trafficking. London: Home Office. Home Office Online Report 22/05.

Duyne, P.C. van, Kouwenberg, R.F., & Romeijn, G. (1990)

Misdaadondernemingen: ondernemende misdadigers in Nederland. Deventer: Gouda Quint.

Duyne, P.C. van (1993)

Organized Crime Markets in a Turbulent Europe. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 1, 10-30.

Duyne, P.C. van (1995)

Het spook en de dreiging van de georganiseerde misdaad. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Duyne, P.C. van, Pheijffer, M., Kuijl, H.G., Dijk, A.Th.H. van, & Bakker, G.J.C.M. (2001)

Financial Investigation of Crime: A Tool of the Integral Law Enforcement Approach. The Hague: Koninklijke Vermande.

Duyne, P.C. van (2003)

Organizing Cigarette Smuggling and Policy Making, Ending up in Smoke. *Crime, Law and Social Change*, 39(3), 285-317.

Egmond, F. (1993)

Underworlds. Organised Crime in the Netherlands, 1650-1800. Cambridge: Polity Press.

Eiff, V.L., Steensel, D.A. van, Luursema, M.A., & Berg, A.J. van den (2003)

Voorstudie evaluatie Wet BIBOB. Utrecht: Berenschot.

Engbersen, G., Staring, R., Leun, J. van der, Boom, J. de, Heijden, P. van der, & Cruijff, M. (2002)

Illegale vreemdelingen in Nederland: Omvang, herkomst, verblijf en uitzetting. Rotterdam: RISBO/EUR.

Europol (2005)

2005 EU Organised Crime Report: Public Version. The Hague: Europol.

Europol (2006)

Europol Organised Crime Threat Assessment. The Hague: Europol.

Faber, W. & Nunen, A. van (2002)

Het ei van Columbo? Evaluatie van het project financieel onderzoeken. Oss: Faber Organisatievernieuwing.

Faber, W. & Nunen, A.A.A. van (2004)

Uit onverdachte bron: Evaluatie van de keten ongebruikelijke transacties. Den Haag: Boom Juridische uitgevers/ WODC/ Faber Organisatievernieuwing.

Farrell, G. (1998)

Routine Activities and Drug Trafficking: The Case of the Netherlands. *International Journal of Drug Policy*, 9(1), 21-32.

Farrell, G., Mansur, K., & Tullis, M. (1996)

Cocaine and Heroin in Europe 1983-93: A Cross-national Comparison of Trafficking and Prices. *The British Journal of Criminology*, 36(2), 255-281.

Farrington, D.P. (2003)

Developmental and Life-course Criminology: Key Theoretical and Empirical Issues. *Criminology*, 41 (2), 221-255.

Farrington, D.P. (Ed.) (2005)

Integrated Developmental and Life-course Theories of Offending. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.

Farrington, D., Barnes, G., & Lambert, S. (1996)

The Concentration of Offending in Families. *Legal and Criminological Psychology*, 1, 47-63.

Feld, S.L. (1981)

The Focused Organization of Social Ties. *American Journal of Sociology*, 86: 1015-1035.

Ferwerda, H., Arts, N., Bie, E. de, & Leiden, I. van (2005)

Georganiseerde autodiefstal: Kenmerken en achtergronden van een illegale branche in beeld gebracht. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Ferwerda, H., Staring, R., Vries Robbé, E. de, & Bunt, J. van de (2007)

Malafide activiteiten in de vastgoedsector. Een exploratief onderzoek naar aard, actoren en aanpak. SWP: Amsterdam.

Fiandaca, G. (Ed.) (2007)

Women and the Mafia: Female Roles in Organized Crime Structures. Boston: Kluwer Academic Publishers.

Fijnaut, C. (1984)

De uitdaging van de georganiseerde misdaad. *Delikt en Delinkwent*, 14: 581-584.

Fijnaut, C. (1985)

Georganiseerde misdaad: Een onderzoeksgerichte terreinverkenning. *Justitiële Verkenningen*, 11: 5-42.

Fijnaut, C. (1993)

Politieke corruptie in Nederland. Arnhem: Gouda Quint.

Fijnaut, C. (Ed.) (2001)

De bestuurlijke aanpak van (georganiseerde) criminaliteit in Amsterdam. Amsterdam: Directie Openbare Orde en Veiligheid Gemeente Amsterdam.

Fijnaut, C., Bovenkerk, F., Bruinsma, G., & Bunt, H. van de (1996)

Bijlage VII: Eindrapport Onderzoeksgroep Fijnaut. In Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden (PEO), *Inzake opsporing: Enquête opsporingsmethoden*. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Fijnaut, C., Bovenkerk, F., Bruinsma, G., & Bunt, H. van de (1998)

Organized Crime in the Netherlands. Boston: Kluwer Law International.

Fijnaut, C. & Jacobs, J. (1991)

Organized Crime and its Containment: A Transatlantic Initiative. Deventer: Kluwer Law and Taxation.

Fijnaut, C. & Paoli, L. (2004)

Organised Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond. Dordrecht: Springer.

Fijnaut, C., Spapens, T., & Dale, D. van (2005)

De strafrechtelijke rechtshulpverlening van Nederland aan de Lidstaten van de Europese Unie: De politieke discussie, het juridische kader, de landelijke organisatie en de feitelijke werking. Tilburg: Universiteit van Tilburg.

Fickenauer, J.O. & Waring, E.J. (1998)

Russian Mafia in America: Immigration, Culture, and Crime. Boston: Northeastern University Press.

Fyfe, N. & Sheptycki, J. (2006)

International Trends in the Facilitation of Witness Facilitation in Organized Crime Cases. *European Journal of Criminology*, 3(3), 319-355.

Gambetta, D. (1993)

The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection. Cambridge: Harvard University Press.

Gambetta, D. (Ed.) (2000)

Trust: Making and Breaking Cooperative Relations. Electronic version. Oxford: Department of Sociology, University of Oxford.

Gottfredson, M.R. & Hirschi, T. (1990)

A General Theory of Crime. Stanford: Stanford University Press.

Granovetter, M.S. (1973)

The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78 (6), 1360-1380.

Granovetter, M.S. (1983)

The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited. *Sociological Theory*, 1, 201-233.

Granovetter, M. (1985)

Economic Action and Social Structure: the Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91: 481-510.

Gruter, P. & Mheen, D. van de (2005)

Cocaïnehandel in Nederland: Impressies van deelnemers aan drugsdistributienetwerken. Rotterdam: IVO.

Guillén, M.F., Collins, R., England, P., & Meyer, M. (Eds.) (2002)

The New Economic Sociology: Developments in an Emerging Field. New York: Russell Sage Foundation.

Heijden, T. van der (2000)

Analyse van de georganiseerde misdaad in Europa. In H. Moerland & B. Rovers (Eds.), *Criminaliteitsanalyse in Nederland* (pp. 277-292) Den Haag: Elsevier bedrijfsinformatie BV.

Heijden, T. van der (2001)

De rol van Nederland in de Europese cocaïnehandel. Driebergen/Zoetermeer: Korps Landelijke Politiediensten.

Heijden, T. van der (2003)

De Nederlandse drugsmarkt: Een poging tot kwantificering van import, export, productie en consumptie van verdovende middelen. Zoetermeer: Korps Landelijke Politiediensten.

Hobbs, D. (1998)

Going down the glocal: The local context of organised crime. *The Howard Journal*, 37 (4), 407-422.

Hopkins, R. (2005)

Ik laat je nooit meer gaan: Het meisje, de vrouw, de handelaar en de agent. Breda: Uitgeverij De Geus.

Huberts, L.W.J.C. & Naeyé, J. (2005)

Integriteit van de politie: Wat we weten op basis van Nederlands onderzoek. Zeist: Uitgeverij Kerckebosch.

Huberts, L.W.J.C. & Nelen, J.M. (2005)

Corruptie in het Nederlandse openbaar bestuur: Omvang, aard en afdoening. Utrecht: Uitgeverij Lemma BV.

Huisman, W., Huikeshoven, M., Nelen, H., Bunt, H. van de, & Struiksmā, J. (2005)

Het Van Traa-project: Evaluatie van de bestuurlijke aanpak van georganiseerde criminaliteit in Amsterdam. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Huisman, W., Huikeshoven, M., & Bunt, H. van de (2003)

Marktplaats Amsterdam. Op zoek naar de zwakste schakel in de logistiek van criminele processen aan de hand van Amsterdamse rechercheonderzoeken. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Ianni, F.A.J. & Reuss-Ianni, E. (1972)

A Family Business: Kinship and Social Control in Organized Crime. London: Routledge & Kegan Paul.

**Interregionaal Recherche Team Noord- en Oost-Nederland (IRT NON)/
Internationaal Politie Instituut Twente (IPIT) (1997)**

Mensenhandel vanuit Centraal- en Oost-Europa. Nijverdal: IRT Noord- en Oost-Nederland.

Jacobs, J.B. (1999)

Gotham Unbound: How New York City was Liberated from the Grip of Organized Crime. New York: New York University Press.

Jacobs, J.B. & Peters, E. (2003)

Labor Racketeering: The Mafia and the Unions. In M. Tonry (Ed.), *Crime and Justice: A Review of Research*, 30. Chicago: University of Chicago Press.

Janis, I.L. (1972)

Victims of Groupthink. Boston: Houghton Mifflin.

Jansen, A.C.M. (2002)

De economie van de cannabissector. *Economisch Statistische Berichten*, 87(4354), 276-278.

Kernteam Noord- en Oost-Nederland (1999)

Oost-Europese georganiseerde criminaliteit: Een bedreiging voor Nederland? Nijverdal: Kernteam Noord- en Oost-Nederland.

Kernteam Noord- en Oost-Nederland (2001)

Algemene criminaliteitsbeeldanalyse Oost Europa 2000-2001. Nijverdal: Kernteam Noord- en Oost-Nederland.

Kleemans, E.R. (2004)

Crossing borders: Organised Crime in the Netherlands. In C. Fijnaut & L. Paoli (Eds.), *Organised Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond*. Dordrecht: Springer.

Kleemans, E.R. (2007)

Organized Crime, Transit Crime, and Racketeering. In M. Tonry & C.J. Bijleveld (Eds.), *Crime and Justice: A Review of Research*, 35. Chicago: University of Chicago Press.

Kleemans, E.R. & Bienen, M.E.I. (2001)

Van vriendendienst tot slangenkop: Een analyse van tien opsporingsonderzoeken naar mensensmokkel. *Tijdschrift voor Criminologie*, 43(4), 350-359.

Kleemans, E.R., Berg, E.I.A.M. van den, & Bunt, H.G. van de, m.m.v.**Brouwers, M., Kouwenberg, R.F., & Paulides, G. (1998)**

Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Rapportage op basis van de WODC-monitor. Den Haag: WODC.

Kleemans, E.R., Bienen, M.E.I. & Bunt, H.G. van de, m.m.v. Kouwenberg, R.F, Paulides, G., & Barendsen, J. (2002)

Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Tweede rapportage op basis van de WODC-monitor. Den Haag: WODC.

Kleemans, E.R. & Bunt, H.G. van de (1999)

The Social Embeddedness of Organized Crime. *Transnational Organized Crime*, 5(2), 19-36.

Kleemans, E.R. & Bunt, H.G. van de (2003)

The Social Organisation of Human Trafficking. In D. Siegel, H. van de Bunt & D. Zaitch (Eds.), *Global Organized Crime: Trends and Developments*. Boston: Kluwer Academic Publishers.

Kleemans, E.R. & Kruissink, M. (1999)

Korte klappen of lange halen? Wat werkt bij de aanpak van georganiseerde criminaliteit? *Justitiële Verkenningen*, 25(6), 99-111.

Klein, M.W. & Maxson, C.L. (2006)

Street Gang Patterns and Policies. Oxford: Oxford University Press.

Klerks, P.P.H.M. (2000)

Groot in de hasj: Theorie en praktijk van de georganiseerde criminaliteit. Antwerpen: Kluwer Rechtswetenschappen.

Klerks, P.P.H.M., In 't Velt, C., Wijk, A. van, Scholtes, M., Nijmeijer, P., & Velde, J. van der (2002)

De voorhoede van de opsporing: Evaluatie van de kernteams als instrument in de aanpak van zware georganiseerde criminaliteit. Apeldoorn: NPA.

Korps Landelijke Politiediensten (KLPD) (2003)

Opsporen en tegenhouden van georganiseerde criminaliteit: Richtinggevend document voor de Nationale Recherche. Driebergen: Korps Landelijke Politiediensten.

Korps Landelijke Politiediensten (KLPD) (2004a)

Misdaad zonder grenzen: Criminaliteitsbeeld Oost-Europa 2002-2003. Driebergen: Korps Landelijke Politiediensten, Dienst Nationale Recherche.

Korps Landelijke Politiediensten (KLPD) (2004b)

Criminaliteitsbeeldanalyse Turkse georganiseerde criminaliteit in Nederland 2002-2003. Driebergen: Korps Landelijke Politiediensten, Dienst Nationale Recherche.

Korps Landelijke Politiediensten (KLPD) (2004c)

Criminaliteitsbeeldanalyse Latijns-Amerika 2002-2003. Driebergen: Korps Landelijke Politiediensten, Dienst Nationale Recherche.

Korps Landelijke Politiediensten (KLPD) (2005a)

Eindrapportage van het Project Polaris: Mobiel banditisme uit Polen en Litouwen. Driebergen: Korps Landelijke Politiediensten, Dienst Nationale Recherche.

Korps Landelijke Politiediensten (KLPD) (2005b)

Criminaliteitsbeeldanalyse synthetische drugs 2002-2004. Driebergen: Korps Landelijke Politiediensten, Dienst Nationale Recherche.

Kortekaas, J. (2005)

Risicoanalyse georganiseerde criminaliteit: Uitwerking instrumentarium en toepassing op ICT-ontwikkelingen. Den Haag: Reed Business Information.

Kruissink, M., Hoorn, A. van, & Boek, J. (1999)

Infiltratie in het recht en in de praktijk. Den Haag: WODC.

Kuijvenhoven, A. (1999)

Lange halen of korte klappen?: Georganiseerde criminaliteit in Nederland. *Algemeen Politieblad*, 148 (8): 14-15.

Lamboo, T., Naeyé, J., Nieuwendijk, A., & Steeg, M. van de (2002)

Politie neemt integriteitsschendingen serieus. *Tijdschrift voor de Politie*, 64(10), 4-11.

Lampe, K. von & Johansen, P.O. (2004)

Organized Crime and Trust: On the Conceptualization and Empirical Relevance of Trust in the Context of Criminal Networks. *Global Crime*, 6(2), 159-184.

Lange, K. (2004)

Many a Lord is Guilty, Indeed For Many a Poor Man's Dishonest Deed: Gangs of Robbers in Early Modern Germany. In C. Fijnaut & L. Paoli (Eds.), *Organised Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond* (pp. 109-149). Dordrecht: Springer.

Lankhorst, F. & Nelen, H. (2003)

Dilemmas Facing the Legal Professions and Notaries in Their Professional Relationship with Criminal Clients: Falcone Project: National Report of the Netherlands. Amsterdam: Vrije Universiteit.

Lankhorst, F. & Nelen, H. (2004)

Professional Services and Organised Crime in the Netherlands. *Crime, Law & Social Change*, 42: 163-188.

Laub, J.H. (2006)

Edwin Sutherland and the Michael-Adler Report: Searching for the Soul of Criminology Seventy Years Later. *Criminology*, 44(2), 235-258.

Laub, J.H. & Sampson, R.J. (2001)

Understanding Desistance from Crime. In M. Tonry (Ed.), *Crime and Justice: A Review of Research*, 28 (pp 1-69). Chicago: Chicago University Press.

Laub, J.H. & Sampson R.J. (2003)

Shared Beginnings, Divergent Lives. Delinquent Boys to Age 70. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

LeBlanc, M. & Loeber, R. (1998)

Developmental Criminology Updated. In M. Tonry (Ed.), *Crime and Justice*, 23 (pp. 115-198). Chicago: University of Chicago Press.

Leeper Piquero, N. & Piquero, A.R. (2006)

Control Balance and Exploitative Corporate Crime. *Criminology*, 44 (2), 397-429.

Leistra, G. (2006)

Op leven en dood: Wie is wie in de Nederlandse onderwereld. Amsterdam: Uitgeverij Balans.

Leistra, G. & Nieuwbeerta, P. (2003)

Moord en doodslag in Nederland 1992-2001. Amsterdam: Prometheus.

Letkeman, P. (1973)

Crime as Work. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Leun, J.P. van der & Vervoorn, L. (2004)

Slavernijachtige uitbuiting in Nederland: Een inventariserende literatuurstudie in het kader van de uitbreiding van de strafbaarstelling van mensenhandel. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Levi, M. & Maguire, M. (2004)

Reducing and Preventing Organised Crime: An Evidence-based Critique. *Crime, Law & Social Change*, 41: 397-469.

Levi, M., Nelen, H., & Lankhorst, F. (2004)

Lawyers as Crime Facilitators in Europe: An Introduction and Overview. *Crime, Law & Social Change*, 42: 117-121.

Levi, M. & Osofsky, L. (1995)

Investigating, Seizing and Confiscating the Proceeds of Crime. London: Home Office.

Levi, M. & Duyne, P.C. van (2005)

Drugs and Money: Managing the Drug Trade and Crime Money in Europe. London/New York: Routledge.

Maalsté, N., Nijmeijer, P., & Scholtes, M. (2002)

De vuurwapengedetineerde aan het woord: Daderonderzoek naar achtergronden en motieven van vuurwapenbezit, vuurwapengebruik en vuurwapenhandel. Den Haag: ES&E.

Mac Gillavry, E.C. (2004)

Met wil en dank: Een rechtsvergelijkend onderzoek naar de medewerking aan strafvordering door bedrijven. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

Mars, G. (1982)

Cheats at Work. An Anthropology of Workplace Crime. London: Unwin Paperbacks.

Maruna, S. & Copes, H. (2005)

What Have We Learned from Five Decades of Neutralization Research? In M. Tonry (Ed.), *Crime and Justice: A Review of Research*, 32, 221-320. Chicago: University of Chicago Press.

Meloan, J.D., Landman, R., Miranda, H. de, Eekelen, J. van, & Soest, S. van, m.m.v. Duyne, P.C. van & Tilburg, W. van (2003)

Buit en besteding: Een empirisch onderzoek naar de omvang, de kenmerken en de besteding van misdadaadgeld. Zoetermeer: Nationale Recherche Informatie.

Middelburg, B. & Vugts, P. (2006a)

De Endstra-tapes: De integrale gesprekken van Willem Endstra met de recherche. Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers.

Middelburg, B. & Vugts, P. (2006b)

De oorlog in de Amsterdamse onderwereld. Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers.

Ministerie van Justitie/Ministerie van Binnenlandse Zaken (1992)

De georganiseerde criminaliteit in Nederland: Dreigingsbeeld en plan van aanpak. Den Haag: Ministerie van Justitie/Ministerie van Binnenlandse Zaken.

Misztal, B.A. (1996)

Trust in Modern Societies: The Search for the Bases of Social Order. Cambridge: Polity Press.

Moerland, H. & Boerman, F. (1998)

De opsporing van synthetische drugs. Deventer: Gouda Quint/
Antwerpen: Kluwer rechtswetenschappen.

Moerland, H. & Boerman, F. (1999)

Georganiseerde misdaad en betrokkenheid van bedrijven. Deventer:
Gouda Quint/Antwerpen: Kluwer rechtswetenschappen.

Moffitt, T.E. (1993)

Adolescence-limited and Life-course Persistent Anti-social Behavior: A
Developmental Taxonomy. *Psychological Review*, 100, 674-701.

Moffitt, T.E. (2003)

Life-course-persistent and Adolescent-limited Antisocial Behavior: A 10-
year Research Review and a Research Agenda. In B.B. Lahey, T.E. Moffitt
& A. Caspi (Eds.), *Causes of Conduct Disorder and Juvenile Delinquency*
(pp. 49-75). New York: Guilford Press.

Moffitt, T.E. (2006)

Life Course Persistent versus Adolescence-limited Antisocial Behavior.
In D. Cicchetti & D. Cohen (Eds.), *Developmental Psychopathology (2 ed.)*
New York: Wiley.

Moore, M.H. (1987)

Organized Crime as a Business Enterprise. In H. Edelhertz (Ed.), *Major
Issues in Organized Crime Control*. Washington, DC: U.S. Government
Printing Office.

Moors, J.A., Borgers, M.J. (2006)

Knelpunten in de internationale samenwerking in ontnemingszaken. Den
Haag / Tilburg: WODC / IVA Beleidsonderzoek en Advies.

Morselli, C. (2001)

Structuring Mr. Nice: Entrepreneurial Opportunities and Brokerage
Positioning in the Cannabis Trade. *Crime, Law & Social Change*, 35(3),
203-244.

Morselli, C. (2003)

Career Opportunities and Network-based Privileges in the Cosa Nostra.
Crime, Law & Social Change, 39(4), 383-418.

Morselli, C. (2005)

Contacts, Opportunities, and Criminal Enterprise. Toronto: University of
Toronto Press.

Morselli, C., Tremblay, P., & McCarthy, B. (2006)

Mentors and Criminal Achievement. *Criminology*, 44 (1), 17-43.

Nagin, D.S., Farrington, D.P., & Moffitt, T. (1995)

Life-Course Trajectories of Different Types of Offenders. *Criminology*,
33, 111-139.

Nagin, D. & Tremblay, R.E. (2005)

From Seduction to Passion: A Response to Sampson and Laub.
Criminology 43 (4), 915-918.

Natarajan, M. (2006)

Understanding the Structure of a Large Heroin Distribution Network: A Quantitative Analysis of Qualitative Data. *Journal of Quantitative Criminology*, 22, 171-192.

Naylor, R.T. (2002)

Wages of Crime: Black Markets, Illegal Finance, and the Illegal Economy. Ithaca: Cornell University Press.

Nelen, H. (2003)

Integriteit in publieke functies. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Nelen, H. (2004)

Hit Them Where it Hurts Most? The Proceeds-of-crime Approach in the Netherlands. *Crime, Law & Social Change*, 41, 517-534.

Nelen, H. & Nieuwendijk, A. (2003)

Geen ABC: Analyse van rijksrechercheonderzoeken naar ambtelijke en bestuurlijke corruptie. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Nelen, J. & Sabee, V. (1998)

Het vermogen te ontnemen: Evaluatie van de ontnemingswetgeving. Den Haag: WODC.

Neve, R.J.M., Ooyen-Houben, M.M.J. van, Snippe, J., Bieleman, B.,

Kruize, A., & Bijl, R.V. (2005)

Samenspannen tegen XTC: Tussentijdse evaluatie van de XTC-Nota. Den Haag: WODC.

Openbaar Ministerie (2004)

De strafrechtelijke aanpak van georganiseerde misdaad in Nederland 2005-2010. Den Haag: Openbaar Ministerie.

Paoli, L. (2002)

The Paradoxes of Organized Crime. *Crime, Law & Social Change*, 37, 51-97.

Paoli, L. (2003)

Mafia Brotherhoods: Organized Crime, Italian Style. New York: Oxford University Press.

Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden (PEO) (1996)

Inzake opsporing: Enquête opsporingsmethoden. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Passas, N. (1999)

Informal Value Transfer Systems and Criminal Organizations: A Study into So-called Underground Banking Networks. The Hague: WODC.

Passas, N. (2005)

Informal Value Transfer Systems and Criminal Activities. The Hague: WODC.

Pieke, F.N., Nyíri, P., Thuno, M., & Ceddagno, A. (2004)

Transnational Chinese: Fujianese Migrants in Europe. Stanford: Stanford University Press.

Piquero, A.R., Farrington, D.P., & Blumstein, A. (2003)

The Criminal Career Paradigm: Background and Recent Developments.
In M. Tonry (Ed.), *Crime and Justice: A Review of Research*, 30 (pp. 137-183)
Chicago: University of Chicago Press.

Poot, C.J. de, Bokhorst, R.J., Koppen, P.J. van, & Muller, E.R. (2004)

Rechercheportret: Over dilemma's in de opsporing. Deventer: Kluwer.

Port, M. van der (2001)

Geliquideerd: Criminele afrekeningen in Nederland. Amsterdam: Meulenhoff.

Potter, G.W. (1994)

Criminal Organisations: Vice, Racketeering, and Politics in an American City. Prospect Heights: Waveland Press.

Putnam, R. (2000)

Bowling Alone. New York: Simon & Schuster.

Rakt, M. van de, Nieuwbeerta, P., & Graaf, N.D. de (2006)

Zo vader, zo zoon?: De intergenerationele overdracht van crimineel gedrag. *Tijdschrift voor Criminologie*, 48(4), 345-360.

Raub, W. & Weesie, J. (2000)

Cooperation via Hostages. *Analyse und Kritik*, 22, 19-43.

Reijne, Z., Kouwenberg, R.F., & Keizer, M.P. (1996)

Tappen in Nederland. Arnhem: Gouda Quint.

Reuter, P. (1983)

Disorganized Crime: Illegal Markets and the Mafia. Cambridge, MA: MIT Press.

Reuter, P. & Levi, M. (2006)

Money laundering. In M. Tonry (Ed.), *Crime and Justice: A Review of Research*, 34 (pp. 289-375). Chicago: University of Chicago Press.

Reuter, P. & Truman, E.M. (2004)

Chasing Dirty Money: The Fight Against Money Laundering. Washington, DC: Institute for International Economics.

Ruggiero, V. (2000)

Crime and Markets: Essays in Anti-criminology. Oxford: Oxford University Press.

Ruth, A. van & Gunther Moor, L. (1997)

Lekken of verstrekken? De informele informatie-uitwisseling tussen opsporingsinstanties en derden. Ubbergen: Uitgeverij Tandem Felix.

Sampson, R.J. & Laub, J.H. (1993)

Crime in the Making: Pathways and Turning Points through Life. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Sampson, R.J. & Laub, J.H. (2005)

Seductions of Method: Rejoinder to Nagin and Tremblay's 'Developmental Trajectory Groups: Fact or Fiction?'. *Criminology*, 43(4), 905-913.

Schaap Bruin en van Vliet (2004)

Evaluatie grote ontnemingszaken. Capelle aan den IJssel: Schaap Bruin en van Vliet.

Schoenmakers, J.J.A. (2005)

De korte klap als strategie in de strijd tegen de georganiseerde synthetische drugsriminaliteit. Scriptie. Helmond: Unit Synthetische Drugs.

Schoot, C.R.A. van der (2005)

Organised Crime Prevention in the Netherlands: Exposing the Effectiveness of Preventive Measures. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Sieber, U. & Bögel, M. (1993)

Logistik der Organisierten Kriminalität. Wiesbaden: Bundeskriminalamt.

Siegel, D. (2005)

Russische bizniz. Amsterdam: Meulenhoff.

Smekens, M. & Verbruggen, M. (2004)

De illegale economie van Nederland. Voorburg: CBS.

Smith, D. Jr. (1975)

The Mafia Mystique. New York: Basic Books.

Sörenson, O. & Audia, G. (2000)

The Social Structure of Entrepreneurial Activity: Geographic Concentration of Footwear Production in the United States, 1940-1989. *American Journal of Sociology*, 106(2), 424-462.

Soudijn, M. (2001)

Gijzeling – een onderbelichte kant bij de mensensmokkel van Chinezen. *Tijdschrift voor Criminologie*, 43(4), 360-367.

Soudijn, M. (2006)

Chinese Human Smuggling in Transit. The Hague: Boom Juridische uitgevers.

Spapens, T. (2006)

Interactie tussen criminaliteit en opsporing: De gevolgen van opsporingsactiviteiten voor de organisatie en afscherming van xtc-productie en -handel in Nederland. Antwerpen: Intersentia.

Spapens, A.C. & Bruinsma, M.Y. (2002a)

Vuurwapens gezocht: Vuurwapengebruik, -bezit en -handel in Nederland 1998-2000. Tilburg: Instituut voor sociaal wetenschappelijk beleidsonderzoek en advies.

Spapens, A.C. & Bruinsma, M.Y. (2002b)

Smokkel van handvuurwapens vanuit voormalige Oostbloklanden naar Nederland. Tilburg: Instituut voor sociaal wetenschappelijk beleidsonderzoek en advies.

Spapens, A.C. & Bruinsma, M.Y. (2004)

Illegale vuurwapens in Nederland: Smokkel en handel. Zeist: Uitgeverij Kerckebosch.

Staring, R., Engbersen, G., Moerland, H., Lange, N. de, Verburg, D., Vermeulen, E., & Weltevrede, A. (2005)

De sociale organisatie van mensensmokkel. Zeist: Uitgeverij Kerckebosch.

Steffensmeier, D.R. & Ulmer, J.T. (2005)

Confessions of a Dying Thief: Understanding Criminal Careers and Illegal Enterprise. New Brunswick / London: Aldine Transaction.

Sutherland, E.H. (1945)

Is 'White Collar Crime' Crime? *American Sociological Review*, 10, 132-139.

Swanborn, P.G. (1996)

Case-study's: Wat, wanneer en hoe? Amsterdam/Meppel: Boom.

Sykes, G.M. & Matza, D. (1957)

Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*, 22, 664-670.

Tappan, P. (1947)

Who is the Criminal? *American Sociological Review*, 12, 96-102.

Terlouw, G. & Aron, U. (1996)

Twee jaar MOT: Een evaluatie van de uitvoering van de Wet melding ongebruikelijke transacties. Arnhem: Gouda Quint.

Terpstra, L., Dijke, A. van, & San, M. van (2005)

Loverboys, een publieke zaak. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Thompson, E.A. (2006)

The Nexus of Drug Trafficking and Hawala in Afghanistan. In D. Buddenberg & W.A. Byrd (Eds.), *Afghanistan's Drug Industry: Structure, Functioning, Dynamics, and Implications for Counter-Narcotics Policy.* UNODC: Vienna / Washington, D.C.: The World Bank.

Thornberry, T.P. (Ed.) (1996)

Developmental Theories of Crime and Delinquency: Advances in Criminological Theory, 7. New Brunswick: Transaction Publishers.

Tijhuis, A.J.G. (2006)

Transnational Crime and the Interface between Legal and Illegal Actors: The Case of the Illicit Art and Antiquities Trade. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

Tittle, C.R. (1995)

Control Balance: Toward a General Theory of Deviance. Boulder: Westview Press.

Tremblay, P. (1993)

Searching for Suitable Co-offenders. In R.V. Clarke & M. Felson (Eds.), *Routine Activity and Rational Choice: Advances in Criminological Theory*, 5. New Brunswick: Transaction Publishers.

Unger, B., Siegel, M., Ferwerda, J., Kruijf, W. de, Busuioic, M., Wokke, K., & Rawlings, G. (2006)

The Amounts and the Effects of Money Laundering: Report for the Ministry of Finance. Utrecht: Utrecht School of Economics.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2005)

World Drug Report 2005. Vienna: UNODC.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2006)

World Drug Report 2006. Vienna: UNODC.

Varese, F. (2006)

How Mafias Migrate: The Case of the 'Ndrangheta' in Northern Italy.
Law & Society Review, 40 (2), 411-444.

Volkov, V. (2002)

Violent Entrepreneurs: The Use of Force in the Making of Russian Capitalism. Ithaca: Cornell University Press.

Wester, F. & Peters, V. (2004)

Kwalitatieve analyse. Uitgangspunten en procedures. Bussum: Coutinho.

Waring, E. & Weisburd, D. (Eds.) (2002)

Crime & Social Organization: Advances in Criminological Theory, 10. New Brunswick: Transaction Publishers.

Warr, M. (2002)

Companions in Crime: The Social Aspects of Criminal Conduct. Cambridge: Cambridge University Press.

Wartna, B.S.J., Blom, M., & Tollenaar, M. (2004)

De WODC-Recidivemonitor. Den Haag: WODC (www.wodc.nl).

Wielen, L. van der (2001)

De Screenings- en bewakingsaanpak: Een instrument in de criminaliteitsbestrijding. In C. Fijnaut (Ed.), *De bestuurlijke aanpak van georganiseerde criminaliteit in Amsterdam*. Amsterdam: Directie Openbare Orde en Veiligheid.

Zaitch, D. (2002a)

Trafficking Cocaine: Colombian Drug Entrepreneurs in the Netherlands. The Hague: Kluwer Law International.

Zaitch, D. (2002b)

From Cali to Rotterdam: Perceptions of Colombian Cocaine Traffickers on the Dutch Port. *Crime, Law and Social Change*, 38(3), 239-266.

Zhang, S. & Chin, K.L. (2002)

Enter the Dragon: Inside Chinese Human Smuggling Organizations. *Criminology*, 40(4), 737-767.

Zhang, S.X. & Gaylord, M.S. (1996)

Bound for the Golden Mountain. The Social Organization of Chinese Alien Smuggling. *Crime, Law & Social Change*, 25(1), 1-16.

Zoomer, O., Nieuwkamp, S., & Johannink, R. (2004)

Economische belangen: Barrières voor preventie en bestrijding van (georganiseerde) criminaliteit? Dordrecht: Stichting SMVP Producties.

Bijlage 1

Samenstelling begeleidingscommissie

Voorzitter

Mr. A.J.A.M. Nieuwenhuizen   Hoofdofficier Landelijk Parket,
Openbaar Ministerie

Leden

Mr. F. Westerbeke	Hoofd Divisie Recherche, Korps Landelijke Politiediensten (KLPD)
Drs. A. van der Kuijl	Directoraat-Generaal Rechtshandhaving en Rechtspleging, Ministerie van Justitie
Drs. K. Schuurman	Directoraat-Generaal Veiligheid, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (opvolger van dhr. B. Velders)
Mr. J. de Groot	Directoraat-Generaal Belastingdienst, Ministerie van Financiën

Bijlage 2

Aandachtspuntenlijst

Toelichting

De gegevens voor de aandachtspuntenlijst worden verkregen door middel van interviews en dossieronderzoek. In eerste instantie dienen de betrokken OvJ/parketsecretaris en de teamleider van het onderzoek te worden benaderd. Op basis van deze gesprekken en een analyse van het overzichts-proces-verbaal kan vervolgens worden besloten om bepaalde delen van het dossier diepgaander te analyseren en eventueel aanvullende interviews af te nemen.

Hoewel een zaak meerdere GVO's en meerdere deelonderzoeken kan omvatten, wordt per zaak in principe één aandachtspuntenlijst ingevuld. De 'structuur' van de zaak en van de deelonderzoeken kan dan worden aangegeven onder de aandachtspunten 1 en 2. Ook kan daar worden aangegeven dat bepaalde deelonderzoeken om bepaalde redenen beknopter of niet nader zijn geanalyseerd.

De antwoorden dienen kort te worden toegelicht. In zoverre andere bronnen zijn geraadpleegd dient dit apart te worden vermeld. Beweringen die afkomstig zijn uit interviews, dienen zoveel mogelijk op hun betrouwbaarheid te worden getoetst.

Bepaalde informatie kan relevant zijn voor meer dan één aandachtspunt. In dat geval deze informatie onder ieder relevant aandachtspunt herhalen.

Nummer de verdachten en gebruik deze nummering zoveel mogelijk in de tekst (in principe staan er alleen persoons- en bedrijfsgegevens bij de aandachtspunten 3.2 tot en met 3.4).

Overzicht aandachtspunten

- 1 Zaakgegevens
- 2 Kort overzicht opsporingsonderzoek
- 3 Het samenwerkingsverband
- 4 Activiteiten en werkwijze
- 5 Contacten met de omgeving
- 6 Omvang, verdeling en besteding wederrechtelijk verkregen voordeel
- 7 Strafrechtelijke afdoening
- 8 Evaluatie

1 **Zaakgegevens**

Codenaam van de zaak:

Proces-verbaal-nummer:

Parketnummer(s):

Relaties met andere onderzoeken:

Onderzoekende instantie(s):

Naam teamleider(s) en Officier van Justitie:

Datum start onderzoek:

Datum opening (eerste) GVO en sluiting (laatste) GVO:

Datum opening en sluiting SFO (indien van toepassing):

Naam onderzoeker(s):

Data interviews en dossieronderzoek:

Gegevens van de respondenten (namen, functies, telefoonnummers):

Andere geraadpleegde bronnen:

Nog aan te vullen gegevens:

- * Verdachtgegevens (o.a. antecedenten uit JD)
- * Vonnissen (in eerste aanleg en in hoger beroep)
- * SFO

2 **Kort overzicht opsporingsonderzoek**

Het gaat hierbij om gegevens die relevant zijn voor het interpreteren van de informatie die in het kader van het opsporingsonderzoek is verzameld.

- * Wat was de aanleiding tot het onderzoek?
- * De strafbare feiten en de verdachten waarop het onderzoek zich heeft gericht.
- * Eventuele belangrijke problemen en wijzigingen die zich in het verloop van het onderzoek hebben voorgedaan.
- * Opsporingsmethoden die veel betrouwbare informatie hebben opgeleverd.
- * Welke relevante personen zijn er wel en niet aangehouden en verhoord, wie zijn er gehoord, et cetera.
- * Met betrekking tot welke aspecten van de zaak is er veel respectievelijk weinig betrouwbare informatie verzameld?

3 **Het samenwerkingsverband**

3.1 *Omvang en samenstelling van het criminele samenwerkingsverband*

- * Totaal aantal verdachten.
- * Structuur en samenstelling van de groep / het netwerk: hoe zijn de verdachten gerelateerd en wat is hun rol of functie in het samenwerkingsverband.

(Verschillende gerelateerde (sub)groepen, kernfuncties, belangrijke ondersteunende functies, periferie).

- * Met name bij grotere groepen / samenwerkingsverbanden is het belangrijker om de structuur en de samenstelling aan te geven, dan om alle persoonsgegevens van ‘perifere’ verdachten te noteren (dit is overigens ter beoordeling van degene die de zaak analyseert).

3.2   *Hoofdverdachten*

Vermeld per verdachte de volgende gegevens (verdachten nummeren):

(* Nummer)

Naam: (* Voornamen ACHTERNAAM (bijnamen / roepnamen.....))

Geboortedatum:

Geboorteplaats (geboorteland):

Geslacht:

Nationaliteit:

Woonplaats:

Beroep:

Criminele antecedenten:

Bijzonderheden: (* arbeidsverleden, specialisatie, taal en dergelijke)

Rol in de criminele groep (* inclusief verwantschapsrelaties binnen de groep):

3.3   *Andere verdachten*

Vermeld de volgende gegevens over de andere verdachte(n) (nummering 3.2 voortzetten):

(* Nummer)

Naam: (* Voornamen ACHTERNAAM (Bijnamen / roepnamen: ...))

Geboortedatum:

Geboorteplaats (geboorteland):

Geslacht:

Nationaliteit:

Woonplaats:

Beroep:

3.4   *Overige betrokken personen en bedrijven*

Het gaat hierbij om overige betrokken personen en bedrijven, die niet formeel als verdachte zijn aangemerkt, maar die wel betrokken zijn bij het samenwerkingsverband en/of daarvoor een faciliterende functie vervullen.

N.B.: Licht de betrokkenheid van deze personen verder toe onder 5.

Nummer de betrokkenen (P1, P2, etc. voor natuurlijke personen en B1, B2, etc. voor bedrijven / rechtspersonen) en vermeld de onderstaande gegevens:

P1

Naam: (* Voornamen ACHTERNAAM (Bijnamen / roepnamen: ...))

Geboortedatum:

Geboorteplaats (geboorteland):

Geslacht:

Nationaliteit:

Woonplaats:

Beroep:

B1

Naam bedrijf:

Plaats (land) van vestiging:

Soort bedrijf:

Eigenaren / directeuren:

3.5 *Herkomst van de (hoofd)verdachten*

Geef kort aan uit welke landen de (hoofd)verdachten afkomstig zijn (en eventueel: uit welke regio/streek/dorp) en uit welke etnische groep (bijvoorbeeld: Turkije, Koerden).

- * 'Etnische' bindingen binnen (delen van) het criminele netwerk.
- * De mate van 'etnische' geslotenheid respectievelijk openheid van (delen van) het criminele netwerk.

3.6 *Ontstaansgeschiedenis en bestendigheid van het samenwerkingsverband*

Geef een beschrijving van het ontstaan van het samenwerkingsverband, de specifieke rol en kwaliteiten van de hoofdverdachten, de taakverdeling binnen de groep, de duur van de criminele activiteiten en de ontwikkeling van het samenwerkingsverband.

- * Banden gebaseerd op familierelaties (specifiek beschrijven!), vriendschapsrelaties, herkomst, beroep, etc.
- * Hoe en wanneer is het samenwerkingsverband ontstaan?
- * De structuur van de groep / het netwerk (zelfstandige eenheid of wisselende samenstelling gebaseerd op een specifiek doel, cruciale functies / contacten).
- * Hiërarchische verhoudingen en / of wederzijdse afhankelijkheid.
- * Plaats en kwaliteiten van de leider(s) / hoofdpersonen.
- * Facilitators / illegale dienstverleners: witwassers, geldwisselaars, ondergrondse bankiers, documentenvervalsers, transporteurs, B.V.-makelaars, etc.

- * Plaats en taak van de andere leden binnen het samenwerkingsverband.
- * Duur van de activiteiten van het samenwerkingsverband.
- * Wisselingen in het samenwerkingsverband.
- * Ontwikkeling van het samenwerkingsverband: 'sneeuwbaaleffect' en / of 'rekrutering'.

3.7 Bindingsmechanismen

Wat hield de leden van het samenwerkingsverband bij elkaar en op welke wijze vonden geheimhouding, controle en disciplineren plaats binnen het samenwerkingsverband?

- * Sociale relaties: familierelaties (specifiek beschrijven!), vriendschapsrelaties, herkomst, beroep, etc.
- * Economisch voordeel en / of immateriële beloningen.
- * Dreiging met sancties en / of feitelijke geweldpleging.
- * Andere bindingsmechanismen.

3.8 De rol van vrouwen

Welke rol speelden vrouwen bij de illegale activiteiten?

- * Vrouwen met een zelfstandige rol (en waaruit blijkt die zelfstandige rol)?
- * Logistieke functies (toelichten).
- * Afscherming van illegale activiteiten.
- * Contacten met de dienstverlenende omgeving en met aanbieders of afnemers van illegale goederen en diensten.

4 Activiteiten en werkwijze

4.1 Primaire activiteiten en werkterrein van de groep / het netwerk

Samenvatting

Het gaat om een korte, zakelijke vermelding van de voornaamste criminele activiteiten van de groep (in maatschappelijke en strafrechtelijke termen); alsmede het werkterrein van de groep (regio, Nederland, andere landen).

Toelichting: primaire activiteiten en modus operandi

Geef een toelichting op de voornaamste criminele activiteiten van de groep en op de werkwijze (modus operandi).

N.B.: Besteed hierbij ook aandacht aan de internationale aspecten van de illegale activiteiten.

Is er sprake van optreden op *illegale* markten in termen van de afzet van goederen en/of het verrichten van diensten?

Geef een korte beschrijving van o.a. de herkomst, de bestemming, logistieke kenmerken en de modus operandi (o.a. de wijze van vervoer en/of de wijze waarop bepaalde logistieke knelpunten worden opgelost).

- * drugs (o.a. wel of geen specialisatie in bepaalde soorten drugs, de delen van het logistieke proces die men zelf verzorgt en / of uitbestedt: productie, invoer, doorvoer, uitvoer, distributie);
- * vrouwenhandel / prostitutie;
- * mensenhandel of mensensmokkel;
- * wapenhandel;
- * gokken;
- * (vracht)autodiefstallen.

Is er sprake van *illegaal* optreden op legale markten?

Geef een beknopte beschrijving van relevante marktregelingen, heffingen (o.a. btw, accijnzen, EU-heffingen, premies) en andere kenmerken van de legale markten waarop men illegaal opereert, en van de modus operandi: waaraan en op welke wijze verdient men illegaal geld op deze markten?

- * horeca / speelautomaten;
- * transport;
- * bouwnijverheid (o.a. koppelbazerij, premiefraude);
- * textielnijverheid (o.a. illegale naaiateliers en merkenfraude);
- * afvalverwerking;
- * vlees (o.a. EU-fraude);
- * zuivel / melkpoeder (o.a. EU-fraude);
- * olie;
- * tabak / sigaretten (o.a. EU-fraude);
- * computemarkt (o.a. btw-fraude en illegale kopieën);
- * electronicamarkt (o.a. btw-fraude);
- * beleggingswereld (oplichting).

Andere illegale activiteiten (geef een korte beschrijving):

- * contraspionage;
- * overvallen;
- * kidnappings;
- * wisselen van geld uit illegale handelingen;
- * witwassen.

4.2 *Secundaire activiteiten*

Zijn er nog bijzondere, strafbare of niet strafbare nevenactiviteiten te vermelden?

4.3 *Indicatie van de materiële en immateriële schade*

Geef een indicatie van de aard en de omvang van de materiële en immateriële schade (bij voorkeur op basis van het dossier en / of de interviews, in andere gevallen nadrukkelijk de bron vermelden):

- * De aard van de schade voor Nederland en andere landen (bijvoorbeeld: mensenlevens, verwondingen, schade aan de volksgezondheid, concurrentievervalsing, schade aan het milieu, niet afgedragen heffingen, etc.).
- * De omvang van de schade voor Nederland en andere landen (indien mogelijk: per jaar en voor de totale periode waarin men actief was).

5 **Contacten met de omgeving**

5.1 *Contacten met de omgeving (samenvatting)*

Geef hier een korte samenvatting (op basis van aandachtspunt 5.2 tot en met 5.9) van de mogelijkheden die de omgeving biedt aan het criminele samenwerkingsverband en de risico's en geef aan hoe het criminele samenwerkingsverband omgaat met deze mogelijkheden en risico's.

5.2 *Contacten met andere criminele groeperingen of daders*

Zijn er contacten met andere criminele groeperingen of daders? Beschrijf de aard van de vastgestelde contacten en geef hierbij aan of het contact wordt gekenmerkt door samenwerking of door concurrentie en / of geweld.

N.B. Geef een indicatie van de betrouwbaarheid van de informatie.

- * facilitators / illegale dienstverleners: witwassers, geldwisselaars, ondergrondse bankiers, documentenvervalsers, transporteurs, B.V.-makelaars, etc.;
- * zakelijke relaties;
- * gemeenschappelijke projecten;
- * uitwisseling kennis / menskracht;
- * onderlinge dienstverlening;
- * ruilhandel;
- * territoriale afspraken;
- * geweld (bedreiging, intimidatie, geweldpleging, liquidatie, afpersing, chantage of ontvoering);
- * ontneming goederen (ripdeals).

5.3 *Contacten met terroristische en / of separatistische bewegingen*

Vermeld de naam van de groeperingen. Beschrijf de aard van de contacten.

N.B. Geef een indicatie van de betrouwbaarheid van de informatie.

5.4 *Betrokkenheid van wettige ondernemingen en rechtspersonen*

In hoeverre zijn er relaties met wettige bedrijven, welke rol spelen deze wettige bedrijven bij de criminele activiteiten en op welke manier zijn deze bedrijven bewust of onbewust betrokken bij de illegale activiteiten?

- * directe facilitering van illegale activiteiten (o.a. dekmantel-firma's; geef tevens aan of deze bedrijven bewust voor dit doel zijn opgericht of reeds bestonden voor de aanvang van de illegale activiteiten);
- * actieve samenwerking;
- * meeprofiteren door afname van (te) goedkope goederen;
- * onbewust een belangrijke rol vervullen voor het criminele samenwerkingsverband;
- * witwassen van misdadagelden;
- * ontmoetingsplekken en huisvesting;
- * vervoer van goederen en personen.

N.B.: Geef bij meeprofiterende bedrijven aan wat de verhouding was tot het criminele samenwerkingsverband, in welke mate men op de hoogte was of had kunnen zijn van de illegale activiteiten en wat de reden was om mee te werken.

5.5 *Corrupte contacten met overheidsfunctionarissen*

Beschrijf de individuele contacten met personen werkzaam bij de overheid, politie, justitie, douane etc., die door hun functie bepaalde diensten konden verlenen aan het criminele samenwerkingsverband:

- * het leveren van benodigde middelen zoals vergunningen, paspoorten, visa, vervalste documenten, etc.;
- * het omzeilen van controles (bijvoorbeeld: grenscontroles, bordeelcontroles, administratieve controles, etc.);
- * het verstrekken van opsporingsinformatie (bijvoorbeeld: informatie over lopend opsporingsonderzoek of op handen zijnde politieacties).

Beschrijf de aard van de geleverde diensten en beschrijf de mogelijke redenen waarom deze diensten werden geleverd:

- * sociale relaties;
- * economisch voordeel en / of immateriële beloningen;
- * dreiging met sancties en / of feitelijke geweldpleging;
- * andere motieven.

5.6 *Contacten met externe deskundigen / specialisten*

De mogelijkheid bestaat dat de verdachten regelmatig gebruikmaken van diensten uit de bovenwereld, zonder dat er sprake is van corruptie, pressie of intimidatie. Te denken valt hierbij in de eerste plaats aan personen uit de bankwereld en de vrije beroepsgroepen zoals bijvoorbeeld notarissen, advocaten, belastingsadviseurs, beleggers, accountants en makelaars. Daarnaast kan gedacht worden aan andere deskundigen en specialisten, die een schijn van betrouwbaarheid wekken en daarmee een bijdrage leveren aan de afscherming van de illegale activiteiten.

Beschrijf de aard van de geleverde diensten en de mate waarin de externe deskundige zich van zijn bijdrage aan de criminele organisatie bewust was of had moeten zijn.

N.B.: Indien deze deskundige (hoofd)verdachte is, dit ook onder dit aandachtspunt vermelden.

5.7 *Overige contacten met de omgeving*

Zijn er nog andere contacten met personen uit de omgeving die van belang zijn voor de uitvoering van de illegale activiteiten?

Beschrijf de aard van de geleverde diensten en de mogelijke redenen waarom deze werden geleverd:

- * sociale relaties;
- * economisch voordeel en / of immateriële beloningen;
- * dreiging met sancties en / of feitelijke geweldpleging;
- * andere motieven.

5.8 *Specifieke afschermingsmethoden*

Wordt er gebruikgemaakt van één of meer van de onderstaande specifieke afschermingsmethoden? Zo ja, waar blijkt dit dan uit en wat houden deze afschermingsactiviteiten concreet in?

- * inbraken;
- * geweld (bedreiging, intimidatie, geweldpleging, afpersing, chantage of ontvoering);
- * liquidaties (N.B.: Geef aan hoe hard eventuele vermoedens zijn en wat de mogelijke aanleiding voor de liquidatie(s) is geweest);
- * screenen medewerkers;
- * vernietiging / vervalsing administratie;
- * beperking informatie-uitwisseling (o.a. codetaal);
- * contra-tap;
- * contra-observatie;
- * desinformatiecampagnes;

- * andere dan de gebruikelijke communicatiekanalen;
- * verblijf in het buitenland.

5.9 *Reacties op de overheid*

- * In hoeverre reageren de betrokken daders op maatregelen van de overheid of op politieacties?
- * Op welke manier reageren de betrokken daders in deze gevallen (bijvoorbeeld: contra-activiteiten, aanpassen strategie, vermijdingsgedrag, etc.)?

6 **Omvang, verdeling en besteding van het wederrechtelijk verkregen voordeel (wvv)**

6.1 *Omvang van het wvv*

Geef een schatting van de omvang van het totale wederrechtelijk verkregen voordeel (wvv) en geef indien mogelijk een toelichting m.b.v.:

- * een indicatie van de lucrativiteit van de criminele activiteiten / de 'winstmarge' (op basis van verkregen baten en gemaakte kosten (indien mogelijk: per eenheid));
- * de geschatte omvang van de illegale activiteiten (indien mogelijk: per jaar respectievelijk voor de geschatte totale duur van de criminele activiteiten).

6.2 *Verdeling van het wvv binnen het samenwerkingsverband*

Beschrijf kort de wijze waarop het wvv binnen het samenwerkingsverband wordt verdeeld:

- * staan de medewerkers op de loonlijst, worden zij betaald met een deel van het wvv en/of bestaat er een bepaalde relatie tussen beloningen en prestaties?;
- * welke verdachten verdienen relatief het meest aan de criminele activiteiten?

6.3 *Besteding wvv door de betrokken personen*

Waar (in Nederland of elders) en waaraan wordt het wvv besteed? In hoeverre is er sprake van puur consumptieve privébestedingen (dure levensstijl), van investeringen in andere illegale activiteiten of van investeringen in legale ondernemingen/activiteiten?

- * consumptieve privébestedingen (dure levensstijl);
- * investeringen in andere illegale activiteiten;
- * aankoop roerende goederen;

- * aankoop onroerende goederen;
- * vestiging wettige onderneming(en);
- * investering in bestaande wettige ondernemingen;
- * communicatie;
- * beleggingen (o.a. aandelen, obligaties, projectontwikkeling);
- * sponsoring (sport, cultuur, politie, evenementen).

6.4   *Geldtransacties en witwassen*

Ga beknopt in op de geldtransacties binnen de criminele groep en op het verschijnsel witwassen (het omzetten van de verborgen, niet te verantwoorden herkomst van gelden in een wel te verantwoorden herkomst). Besteed hierbij aandacht aan de betrokkenheid bij illegale geldtransacties van Nederlandse banken, wisselkantoren, buitenlandse banken, wettige bedrijven, trusts, ambassades en consulaten.

Betalingsverkeer:

- * ruilhandel;
- * kredietverstrekking / voorschotten;
- * ondergronds bankieren;
- * financiële transacties (zie hieronder).

Wegsluizen van gelden zonder witwassen (witwassen niet altijd noodzakelijk):

- * wisseltransacties;
- * fysieke verplaatsingen (door personen of per post);
- * girale verplaatsingen (rep-offices, (pseudo)banken en ondergrondse banken).

Witwassen:

- * het voorwenden van vermogensstijging (o.a. ABCD-transacties, onroerendgoedhandel, kunsthandel en effectenhandel);
- * het overdragen van vermogen (o.a. schenken van vermogen aan jezelf, gefingeerde gokwinsten en lenen aan jezelf ('loan back methode'));
- * het creëren van inkomsten.

6.5   *Vermogensbestanddelen / bezittingen*

Ga kort in op de vermogensbestanddelen / bezittingen die in het kader van het strafrechtelijk onderzoek zijn getraceerd. Geef hierbij tevens aan welke vermogensbestanddelen / bezittingen in beslag zijn genomen:

- * horecagelegenheden;
- * detailhandel;
- * andere bedrijfspanden;
- * woningen;
- * gebouwen / complexen;

- * auto's;
- * vaar- en vliegtuigen;
- * contant geld, sieraden, etc.

7 Strafrechtelijke afdoening

7.1 *Rechtszaak in eerste aanleg en vonnissen*

- * Is er een strafzaak geweest en heeft dit geleid tot een vonnis?
- * Wat is het aantal en de aard van de vonnissen?
- * Op basis van welke artikelen van het Wetboek van Strafrecht (of andere relevante wetten) zijn de verdachten veroordeeld?
- * Is er hoger beroep aangetekend?

7.2 *SFO / ontnemingsvordering*

- * Heeft er een strafrechtelijk financieel onderzoek plaatsgevonden? Zo ja, wat zijn daarvan de belangrijkste uitkomsten?
- * Ontnemingsvorderingen en de resultaten daarvan.

8 Evaluatie

8.1 *Leerervaringen en nieuwe inzichten*

- * Wat zijn de belangrijkste leerervaringen van dit onderzoek geweest?
- * Welke nieuwe inzichten heeft deze zaak opgeleverd over het verschijnsel georganiseerde criminaliteit?
- * In hoeverre wijkt de zaak af van gangbare beelden van georganiseerde criminaliteit en in hoeverre bevestigt deze zaak deze beelden?

8.2 *Mogelijkheden voor preventie*

Wat maakte het uitvoeren van de criminele activiteiten zo gemakkelijk/moeilijk en op welke manier zouden barrières opgeworpen kunnen worden (preventie)?

- * maatschappelijke probleemgebieden en mogelijke ontwikkelingen daarin;
- * criminogene factoren overheidsbeleid (o.a. regelgeving, prikkels, toezicht, controle, opsporing);
- * potentiële barrières/preventiemogelijkheden.

8.3   *Mogelijke nieuwe ontwikkelingen*

Welke mogelijke nieuwe ontwikkelingen signaleert u op het gebied van de georganiseerde criminaliteit?

8.4   *Effectiviteit van toegepaste recherchestrategie(ën)*

- * Wat zijn de maatschappelijke effecten van dit opsporingsonderzoek geweest?
- * Wat valt er te zeggen over de effectiviteit van de toegepaste recherchestrategie(ën)?

8.5   *Te interviewen personen en op te vragen rapporten*

Noteer hier de gegevens van te interviewen personen of op te vragen rapporten, die relevant kunnen zijn voor het eindrapport.

Bijlage 3

Beknopte casusbeschrijvingen

Hieronder volgen beknopte beschrijvingen van de 120 door ons onderzochte casussen. In de twee voorgaande rapporten is over de eerste tachtig casussen nog meer informatie terug te vinden (Kleemans et al. 1998; 2002). Vanwege de omvang van het casusmateriaal zijn deze casusbeschrijvingen hier sterk ingekort.

Casus 1

Mensensmokkel vanuit India. De route liep via Rusland en Polen naar Duitsland en/of Nederland en van daaruit veelal naar Engeland, Canada of de VS. Transporten vonden plaats met auto's, schepen en vliegtuigen.

Casus 2

Productie van en handel in heroïne en cocaïne; witwasactiviteiten. In openbare gelegenheden werden contacten gelegd met klanten. Opbrengsten werden via verschillende postkantoren omgewisseld en doorgesluisd naar Marokko. Via een Brusselse bank werd geld ook witgewassen.

Casus 3

Productie van en handel in amfetamine. Legale en illegale grondstoffen kocht men bij legale bedrijven en bij een drietal leveranciers. De deelprocessen van productie werden door verschillende koppels en groepjes uitgevoerd op diverse locaties in binnen- en buitenland.

Casus 4

Mensenhandel. Vrouwen werden in Oost- en Centraal-Europa geworven en meestal per bus (onder valse voorwendselen) naar Nederland gebracht. Zij belandden in de prostitutie. Met hulp van een ambtenaar kregen vrouwen een aanmeldingsstempel in hun paspoort. Ook antedateerde hij stempels, zodat vrouwen langer in Nederland konden blijven.

Casus 5

Productie van en handel in XTC en amfetamine; invoer van hasj; export van XTC, amfetamine, hasj, nederwiet en cocaïne. XTC en amfetamine werden in een laboratorium geproduceerd en per boot naar Engeland en Spanje vervoerd. Hasj werd vanuit Marokko per rubberboot naar Spanje gesmokkeld. De smokkel vanuit Spanje via Nederland naar Engeland vond plaats met vrachtwagens. Vanuit Colombia werd een cocaïne-transport naar Nederland georganiseerd.

Casus 6

Handel in cocaïne, heroïne, hasj, XTC en amfetamine. De cocaïne werd vanuit Venezuela per container naar Nederland vervoerd. Heroïne werd in een tankauto naar Engeland gesmokkeld. Wat de hasj betreft ging het om het bezit van ruim 1000 kilo en aanwijzingen van vervoer van Marokko

naar Spanje en van Spanje naar Engeland. In Nederland geproduceerde XTC en amfetamine werden door de organisatie vervoerd naar Engeland.

Casus 7

Invoer van cocaïne. In een zeiljacht werd de cocaïne vanuit het Caribisch gebied naar een haven in Nederland gebracht. Een van de hoofdverdachten van de Colombiaanse groep werd naar Nederland gestuurd om de operatie hier voor de Colombianen te begeleiden en de voor hen bestemde cocaïne in ontvangst te nemen.

Casus 8

Invoer van cocaïne en marihuana die per container vanuit Colombia via Nederland West-Europa werden binnengebracht om daar te worden overgedragen aan een Colombiaanse groep, die de partijen weer doorleverde. Ook werd cocaïne op het lichaam van een koerier per vliegtuig en via postpakketten vervoerd.

Casus 9

Mensensmokkel en vervalsing van paspoorten. Gemiddeld ging het om 240-300 personen per jaar op de route Iran – Nederland – Canada. Personen reisden deels op een eigen paspoort en een authentiek visum en deels op vervalste documenten. Ook werd gebruikgemaakt van nepuitnodigingen van bedrijven en van pasjeshouders op een luchthaven, waardoor personen vrijwel probleemloos het land konden binnenkomen.

Casus 10a

Mensenhandel; exploitatie van meer- en minderjarige vrouwen. De over het algemeen jonge vrouwen werden door vaste ronselaars in Oost- en Centraal-Europa onder valse voorwendselen naar Nederland gehaald. In Slovenië werden de vrouwen overgedragen aan andere vervoerders en voorzien van valse reisdocumenten. In Nederland moesten de vrouwen onder dwang werken als prostituee.

Casus 10b

Mensenhandel; exploitatie van meer- en minderjarige vrouwen. In Oost- en Centraal-Europa werden vrouwen geronseld. Er werd gebruikgemaakt van diverse routes met als centrale ontmoetingsplaats Hongarije, waar de vrouwen werden voorzien van valse reisdocumenten en werden overgedragen aan chauffeurs, die de reis naar Nederland verder verzorgden. In Nederland werden zij gedwongen in de prostitutie te werken.

Casus 11

Smokkel over de weg van hasj uit Pakistan, heroïne uit Turkije en van cocaïne uit Colombia door middel van zeeschepen, die aankwamen in Ierland, Engeland, België, Nederland, Frankrijk en Malta. Door middel

van koeriers werden de verdovende middelen indien nodig verder naar Nederland gebracht. Koeriers fungeerden ook als geldloper.

Casus 12

Mensenhandel. In Oost- en Midden-Europa werden meer- en minderjarige vrouwen onder valse voorwendselen geronseld. Zij werden van valse reisdocumenten voorzien en per auto naar Nederland gebracht. De vrouwen werden door de hoofdverdachte in seksclubs geplaatst en tot prostitutie gedwongen. Ook kwam het voor dat zij werden doorverkocht.

Casus 13

Mensenhandel. Vooral in Tsjechië en Polen werden vrouwen door middel van misleiding geronseld. Met valse papieren reisden de vrouwen per vliegtuig of bus naar Nederland of Duitsland. In seksclubs werden de vrouwen tot prostitutie gedwongen of doorverkocht.

Casus 14

Mensenhandel. De hoofdverdachte ronselde of kocht meer- en minderjarige vrouwen in met name Tsjechië, of in Nederland van doorgaans buitenlandse ronselaars, vervoerders en souteneurs. In Nederland werden de vrouwen doorverkocht aan exploitanten en aan souteneurs, of zij kwamen te werken in seksclubs, in een privéclub of in de raamprostitutie.

Casus 15

Mensenhandel. Vrouwen werden in Tsjechië geronseld en reisden via Duitsland per auto met de hoofdverdachte af naar Nederland. Daar werden zij overgedragen aan de hoofdverdachte van de hierboven beschreven casus 14.

Casus 16

Cocaïnehandel. Vanuit Curaçao werd cocaïne in pakketten levensmiddelen verzonden naar België of Duitsland. De pakketten werden op een Nederlandse luchthaven 'opgevangen'. Vanuit Curaçao werd het airwaybill-nummer doorgespeeld aan luchthavenpersoneel in Nederland. Dit onderschepte de lading en bracht de handel buiten het vliegveld.

Casus 17

Beheer van 15 wietkwekerijen, cocaïnehandel, fraude en geweld. De kwekerijen waren ondergebracht in schuren, kelders, slaapkamers en zolders. De wiet werd verkocht aan coffeeshops. De cocaïne was bestemd voor de tussenhandel ten behoeve van het lokale circuit. De fraude betrof het opkopen en leeghalen van noodlijdende bv's. Het geweld ging om bedreigingen in verband met overnames in de horeca en om bedreiging van een koppelbazenbedrijf en van schuldenaars.

Casus 18

Handel in cocaïne en heroïne. Een organisatie in Turkije leverde op bestelling heroïne en cocaïne. Die werden door middel van vrachtauto's naar Polen getransporteerd, waar ze door Nederlandse Turken werden afgehaald. Via tussenpersonen werden de drugs op lokale markten in Nederland afgezet en doorverkocht aan afnemers in Duitsland.

Casus 19

Afpersing, ripdeals, flessentrekkerij, illegale loterij, drugshandel en koppelbazerij. Onder andere door bedreiging, mishandeling, werd getracht een aantal personen geld afhandig te maken. Slachtoffers en daders kwamen uit hetzelfde (criminele) milieu. De ripdeals betroffen het niet betalen en niet leveren van hasj en het beroven van houders van coffeeshops. Bij de flessentrekkerij werden gedane bestellingen niet of ten dele betaald. Een illegale lotto werd overgenomen en voortgezet. Daarnaast zag men hasjhandel in kleine partijen. Door de verdachten werden een koppelbazenbedrijf en een Engelse Limited opgericht. Dit laatste om Engelse werknemers in Duitsland te laten werken.

Casus 20

Handel in hasj, productie van en handel in XTC en amfetamine. Bij de productie van XTC ging het vooral om de voorbereiding. Wat de amfetamine betreft ging het meer om 'pogingen' tot produceren. Of dit voor beide producten daadwerkelijk gelukt is, wordt niet duidelijk. Bij de handel in XTC leken de pillen op bestelling door de hoofdverdachte in Nederland te worden aangekocht en doorgeleverd. Een poging om XTC aan een groep in Spanje te leveren mislukte. Bewezen is dat de hoofdverdachte betrokken was bij de uitvoer van 2 kilo hasj.

Casus 21

Primair ging het om 'contra-activiteiten': het onderscheppen van berichtenverkeer van politie en justitie. Voor het onderscheppen van semafoon- en radioverkeer gebruikte men een speciaal ontwikkeld semafoonprogramma en speciaal ontworpen scanners. Ook hield de groep zich bezig met het kraken van cryptogegevens van een observatieteam. Hiervoor werden computers, software en scanners aangekocht, die door 'deskundige verdachten' werden aangepast. Gegevens werden doorgespeeld aan derden. Daarnaast zag men creditcardfraude, fraude met overboekingen, diefstal c.q. heling van computers en handel in PMK.

Casus 22

Handel in cocaïne, die per schip vanuit Brazilië door koeriers in weekendtassen vervoerd werd naar België, om per auto verder vervoerd te worden naar Nederland. Daar werd de cocaïne overgedragen aan een groepslid en onder bewaking gesteld van weer een ander. De woningen van medever-

dachten werden gebruikt voor opslag, testen en in plakken persen van de cocaïne.

Casus 23

Handel in versnijdingsmiddelen en heroïne. De heroïne werd rechtstreeks uit Turkije geïmporteerd en in Nederland afgezet. Ook was er sprake van uitvoer van heroïne en versnijdingsmiddelen naar Frankrijk. Laatstgenoemde middelen werden bij een wettige leverancier besteld.

Casus 24

Hasjhandel. Boten werden aangekocht die op een bepaalde plaats werden beladen met Pakistaanse en Marokkaanse hasj. Soms werd de waar overgeladen op een andere boot, soms werd rechtstreeks naar een bepaalde haven gevaren om te lossen. De hasj werd opgeslagen om daarna te worden overgedragen aan afnemers in Nederland, Engeland en Canada. Buitenlands geld werd via koeriers naar Nederland vervoerd.

Casus 25

Hasjhandel. Partijen hasj werden met schepen afgehaald (Pakistan en Marokko) en naar een ontmoetingspunt gevaren, alwaar de handel door een kleinere boot werd afgehaald die dan naar de plaats van bestemming voer (Nederland, Australië, Engeland). Ladingen werden soms overboord gezet om later weer opgevist te worden.

Casus 26

Handel in hasj, XTC, precursoren, amfetamine en valse merkkleding. De drugshandel geschiedde op twee wijzen. Ten eerste door het gebruikmaken van reguliere ladingen en het daarin verbergen van de verdovende middelen; ten tweede door het zelf vervoeren met een chauffeur, waarbij de organisatie gebruik maakte van een geprepareerde vrachtauto. De handel in valse merkkleding geschiedde via de lijn Turkije – Nederland – Spanje.

Casus 27

Invoer van hasj, marihuana en cocaïne. De groep hanteerde twee methoden: containers met een reguliere lading, bestemd voor bonafide bedrijven, werden gebruikt om sporttassen of koffers met cocaïne naar Nederland te brengen. Bij de tweede methode werden containers, met op papier een reguliere lading, gebruikt om partijen marihuana en hasj Nederland binnen te brengen. Hierbij gebruikte men niet bestaande bedrijven in voormalige Oostbloklanden.

Casus 28

Invoer hasj; handel in XTC en amfetamine. Marokkaanse hasj werd gesmokkeld met een camper en een touringcar. Via twee bedrijven werden grondstoffen besteld die vervolgens werden doorgeleverd aan

producenten van amfetamine/XTC. Ook via Tsjechië en Frankrijk werden grondstoffen in Nederland ingevoerd. Amfetamine werd naar Engeland gebracht in een geprepareerde auto.

Casus 29

Fraude: ontduiking van EU-heffingen. Melkpoeder uit het Oostblok had als zogenaamde bestemming onder andere Spanje en Nigeria, maar werd in Nederland afgezet. De T1-documenten werden niet bij de douane aangeboden of de schijn werd gewekt dat aanzuivering had plaatsgevonden. Het 'groene strookje' werd van een (valse) stempel voorzien en weer teruggestuurd naar de douane-expediteur. In feite werd nooit betaald. Valse aankoopfacturen verhulden waar de melkpoeder vandaan kwam.

Casus 30

Invoer van cocaïne vanuit Zuid-Amerika naar Nederland en witwassen. Invoer geschiedde in containers per schip. In een garnalenverwerkingsbedrijf in Zuid-Amerika werd de waar verpakt in dozen garnalen met een dubbele bodem. Ten behoeve van het witwassen had de organisatie de beschikking over ruim 45 bedrijven in Nederland, Zwitserland en de Nederlandse Antillen.

Casus 31

Geld wisselen en ondergronds bankieren. Drugs- en textielhandelaren die geld wilden wisselen konden hierover telefonisch afspraken maken, of naar de woning of winkel van de hoofdverdachten gaan en aldaar hun geld afleveren. De wisselaars bekeken eerst of zij te wisselen geld direct aan anderen kwijt konden. De rest werd in België gewisseld.

Casus 32

Heroïnehandel; vermoedelijke productie/handel in XTC, precursoren en amfetamine. De heroïne werd vanuit zuidoost-Azië in pakketten kleding naar woonadressen of bedrijven gestuurd op naam van een onbekende adressant. Ook werd van daaruit de heroïne in kisten met porselein naar een Duits restaurant gezonden. Doorvoer naar Frankrijk geschiedde met koeriers per auto of trein.

Casus 33

Mensenhandel. Op eigen initiatief of op bestelling werden de vrouwen in Nigeria geronseld. Voor paspoorten werd gebruikgemaakt van een documentenvervalser. Per vliegtuig reisde men af naar Nederland of Duitsland. De vrouwen werden in Nederland, Duitsland en België tewerkgesteld in een bordeel of in de raamprostitutie.

Casus 34

Mensenmokkel (kinderen). Vanuit India werden jongens, veelal van 8 tot 15 jaar, met 'nepouders' naar Europa gebracht, waarvoor de echte ouders ongeveer 25.000 gulden per kind moesten betalen. De nepouders brachten de kinderen naar Europa op hun paspoort waarop hun eigen kinderen stonden bijgeschreven. De reis liep via Duitsland, Frankrijk of Zwitserland en dan naar Nederland. Een volgend paar nepouders bracht de kinderen vervolgens naar de VS.

Casus 35

Mensensmokkel (Turken). Het traject Turkije – Nederland geschiedde veelal op Russische en Poolse schepen, of in containers op vrachtwagens via België, Frankrijk en Duitsland, of rechtstreeks via luchtverkeer. Door veelvuldige controles in Engeland is de organisatie, na een andere methode, overgestapt op het als verstekeling aan boord zetten in Nederlandse en Belgische havens. Dit gebeurde met de hulp van bemanningsleden, al dan niet met medeweten van de kapitein.

Casus 36

Handel in heroïne en XTC; belastingfraude. Pakistaanse heroïne werd vanuit Turkije met in Nederland geprepareerde auto's naar Nederland gebracht. De XTC werd afgenomen van een onbekend gebleven leverancier. De belastingfraude had betrekking op door de hoofdverdachte georganiseerde colportageactiviteiten en bestond uit verkeerde opgave van aantallen gesloten contracten.

Casus 37

Productie van precursoren en XTC. De groep maakte gebruik van drie laboratoria voor de productie van XTC. Door bepaalde verdachten werden grondstoffen geleverd. Een andere regelde betalingen, personenvervoer van en naar de laboratoria en contacten met opdrachtgevers. Men was ook doende om zelf grondstoffen te maken en om zelf direct uit een bepaalde chemische stof XTC te maken.

Casus 38

Handel in hasj, die vooral in Pakistan werd aangekocht en daarna in containers met dekladingen per schip werd vervoerd naar België, in transit naar Polen of Frankrijk. De aankoop vond plaats via ontmoetingen in onder andere Turkije. Soms werd gebruikgemaakt van een schip waarin de hasj voor langere tijd werd opgeslagen. Met kleine schepen werden vervolgens partijen vanaf het opslagschip gehaald. De waar werd doorverkocht naar de VS of Canada.

Casus 39

Oliefraude: verwerving van olieproducten door middel van verduistering, heling en valsheid in geschrifte. De olieproducten werden door een aantal

schippers achtergehouden en afgeleverd bij een bedrijf, dat de producten op zijn beurt weer zwart doorverkocht aan een volgend bedrijf. Uiteindelijk kwam alles bij een onderneming terecht die ervoor zorgde dat de producten weer 'witgewassen' in het officiële circuit verhandeld werden. Dit witwassen geschiedde met valse facturen die door verschillende verdachten werden aangeleverd.

Casus 40

Samenstelling, verveelvoudiging en distributie van illegale cd's en cd-roms; flessentrekkerij. Met behulp van 'plof-bv's' liet de groep cd's en cd-roms masteren en persen, om deze vervolgens in het grijze en zwarte circuit te verhandelen. Het masteren en persen gebeurde ook in het buitenland. Via de plof-bv's werden ook grote hoeveelheden goederen besteld bij bedrijven die echter nooit betaald werden.

Casus 41

Heroïnehandel vanuit Turkije. Door Poolse echtparen werd de heroïne in geprepareerde personenauto's vanuit Turkije via Bulgarije naar Polen vervoerd. Daar werd de handel overgenomen door een ander (Pools) echtpaar en vervolgens naar Nederland vervoerd.

Casus 42

Handel in heroïne, cocaïne, XTC en methadon. Cocaïne werd vanuit Zuid-Amerika per vliegtuig door koeriers gesmokkeld in pakketjes, maar ook door het slikken van bolletjes. Heroïne werd in vrachtwagens vanuit Turkije vervoerd via Griekenland, Roemenië en Italië. De handel werd in Nederland afgezet en uitgevoerd naar Engeland, Duitsland, Spanje en België. Aan Turkije werden XTC en methadonpillen geleverd.

Casus 43

Handel in cocaïne, heroïne en marihuana. De invoer liep via Schiphol, d.m.v. koeriers of verborgen in apparatuur, in containers, of in vrachtwagens. Meestal geschiedde de uitvoer d.m.v. koeriers in auto's richting Duitsland, Frankrijk en Spanje.

Casus 44

Productie van en handel in synthetische drugs. De benodigde chemicaliën werden bij bedrijven in Duitsland, Italië, Zwitserland en Nederland ingekocht. De grondstoffen werden vervolgens doorgeleverd of verwerkt tot synthetische drugs. De pillen werden geslagen in een bedrijf van de hoofdverdachte. Afnemers had men door heel Nederland.

Casus 45

Productie van en handel in synthetische drugs en nepdrugs. De grondstoffen kwamen bij andere Nederlandse criminele groeperingen vandaan

en via contacten met chemische bedrijven. De productie vond plaats in laboratoria in Nederland. De afzetmarkt lag zowel in Nederland als in het buitenland.

Casus 46

Mensensmokkel vanuit China en vervalsen van paspoorten. De route was veelal dezelfde en liep, grotendeels per vliegtuig, vanuit China via Moskou of de Oekraïne naar Praag. Hier vandaan, maar ook via Oostenrijk, werden de gesmokkelden naar het land van bestemming gebracht, o.a. Nederland en Duitsland.

Casus 47

Productie van en handel in XTC en amfetamine. De drugs kwamen uiteindelijk terecht bij Nederlandse afnemers, maar er waren ook lijnen naar het buitenland.

Casus 48

Wapensmokkel vanuit Oost-Europa. De vuurwapens werden rechtstreeks aangekocht bij een fabriek. Via Hongarije, Oostenrijk en Duitsland werden de wapens over de weg naar Nederland vervoerd en verkocht via contacten in o.a. coffeeshops.

Casus 49

Creditcardfraude. In Chinese restaurants werden door obers creditcards gekopieerd door de gegevens van de magneetstrip op te slaan. Deze gegevens werden elders op blanco creditcards gedrukt. Met die vervalste creditcards werden allerlei aankopen gedaan in België, Duitsland, Frankrijk, Denemarken en Japan.

Casus 50

Hasjhandel vanuit Marokko. De organisatie verzorgde transporten per vrachtwagen op het traject Spanje – Nederland (deels bestemd voor de Nederlandse markt) en vanuit Nederland naar Denemarken, Noorwegen, Schotland, Engeland en Ierland.

Casus 51

De groep hield zich bezig met het organiseren van schijnhuwelijken, met name van schijnrelaties. Via de hoofdverdachte en zijn dochter werden mensen aan elkaar gekoppeld, met als doel een verblijfsvergunning te krijgen voor degene die zich illegaal in het land bevond. Daarnaast werden er via een stichting valse naturalisaties geregeld.

Casus 52

Geld wisselen. Het ging hierbij om het wisselen van grote hoeveelheden buitenlands geld in Nederlandse guldens, afkomstig van organisaties die softdrugs exporteerden.

Casus 53

Mensensmokkel vanuit Irak. De organisatie had contact met een groep die in Irak voor de uitreis zorgde. Een deel van de mensen werd uit Jemen gehaald. Daarnaast was deze criminele groep een onderdeel van een netwerk van smokkelorganisaties, die de route over land via Turkije, Griekenland, Albanië en Italië gebruikten. Eindbestemmingen waren Noord- en West-Europa.

Casus 54

Mensensmokkel en vervalsing paspoorten. De smokkelactiviteiten van deze groep betroffen vooral de doorvoer van Irakese mannen van Nederland naar Zweden. De route liep van Schiphol via Parijs naar Noorwegen of Zweden voor telkens een of twee personen. De groep regelde de reis en de benodigde valse papieren.

Casus 55

Mensensmokkel en handel in vervalste paspoorten. De ene groep kocht gestolen paspoorten, bewerkte die en hield zich bezig met mensensmokkel uit Iran/Irak naar Nederland en Engeland. De tweede groep gebruikte routes vanuit Italië naar België, Duitsland en Nederland, en vanuit Nederland naar Scandinavië. De derde groep was afnemer van valse paspoorten en exploiteerde illegale raamprostituees uit het Oostblok.

Casus 56

Cocaïnehandel vanuit Zuid-Amerika. De groep maakte gebruik van machines, die in Israël werden opgekocht en geprepareerd. Deze machines werden vervolgens via Europa naar Zuid-Amerika getransporteerd, alwaar de cocaïne werd ingebracht, waarna zij weer terug naar Europa werden vervoerd, o.a. via Nederland, België en Duitsland.

Casus 57

Heroïnehandel vanuit Turkije. De smokkel werd uitgevoerd met vrachtauto's en gedeeltelijk d.m.v. een busdienst die eigendom was van familie van de hoofdverdachte. De route liep vanuit Irak/Iran naar Istanbul (in Turkije werd de ruwe opium in een laboratorium verwerkt tot heroïne), via Bulgarije/Roemenië naar Nederland.

Casus 58

Cocaïnehandel vanuit Zuid-Amerika. Door middel van koeriers werden de verdovende middelen per vliegtuig vanaf de Antillen/Suriname overgebracht naar Nederland.

Casus 59

Mensensmokkel, heling en vervalsing van paspoorten. De groep smokkelde Irakese personen van Nederland naar Engeland. De klanten werden via België door Frankrijk naar Calais vervoerd en van daaruit per veerboot naar Dover.

Casus 60

Vervaardigen, verveelvoudigen en verspreiden van illegale cd's en cd-rom's. De organisatie maakte gebruik van diverse reguliere buitenlandse bedrijven, o.a. voor het persen. Verspreid werd de handel o.a. in cafés, verenigingen en buurthuizen.

Casus 61

Wapenhandel vanuit de Balkan. De vuurwapens waren afkomstig uit Slovenië/Kroatië en werden over de weg d.m.v. koeriers naar Nederland gebracht. Het ging om kopieën van bestaande merken die van bedenkelijke kwaliteit waren. Zij kwamen uiteindelijk bij Joegoslavische afnemers terecht.

Casus 62

Mensenhandel vanuit het Oostblok. Vrouwen werden in een discotheek geronseld en onder valse voorwendselen met valse paspoorten naar Nederland gehaald en vervolgens gedwongen om in de prostitutie te werken.

Casus 63

Handel in cocaïne en synthetische drugs. De hoofdverdachte van deze groep kon wel aan synthetische drugs komen (XTC), maar niet aan cocaïne. Om dit op te lossen ruilde hij met een andere criminele organisatie XTC tegen cocaïne.

Casus 64

Productie van en handel in synthetische drugs en invoer van cocaïne. De cocaïne werd per schip vanuit Zuid-Amerika in machines Nederland binnengesmokkeld. Met auto's en vrachtwagens werden XTC en amfetamine vervoerd naar o.a. Hongarije en Engeland.

Casus 65

Geld wisselen voor drugshandelaren en ondergronds bankieren. Het wisselen werd uitgevoerd bij banken en wisselkantoren in België. Daarnaast was er sprake van informele geldovermakingen door een aantal ondergrondse bankiers. Deze zorgden ervoor dat illegale verdiensten konden worden weggesluisd naar het buitenland.

Casus 66

Hasjhandel vanuit Marokko. Een Marokkaanse medeverdachte regelde de aanvoer naar Spanje. De organisatie zorgde voor verder transport naar Nederland met vrachtauto's. De hasj was bestemd voor de Nederlandse, de Scandinavische en de Engelse markt.

Casus 67

Oliefraude. Vanuit België en Duitsland werden minerale oliën in Nederland in het vrije verkeer gebracht zonder dat afdracht van btw/accijnzen had plaatsgevonden. Het geleidedocument werd telkens valselijk voorzien van een Nederlands douanestempel. De goederen werden in het vrije verkeer gebracht door een aantal papieren firma's en werden dan 'gewit' door tussenkomst van legale ondernemingen.

Casus 68

Handel in merkvervalste kleding vanuit Turkije. Een persoon in Turkije regelde inkoop en transport vanuit Turkije en vanuit Thailand via Turkije en Duitsland naar Nederland, via vrachtvervoer over de weg. Na opslag in loodsen werd de kleding doorverhandeld.

Casus 69

Sigarettensmokkel. De sigaretten werden legaal ingekocht, buiten de EU gebracht en vervolgens de EU weer binnengesmokkeld. Daarmee deed men voorkomen dat de handel niet voor de EU bestemd was, zodat geen accijns betaald hoefde te worden. Een andere methode was het valselijk afstempelen van de bij de zendingen behorende documenten. De sigaretten kwamen uiteindelijk terecht in Ierland, Engeland, Spanje en Portugal.

Casus 70

Handel in cocaïne, XTC en marihuana. De cocaïne werd uit Colombia betrokken en kwam per schip naar Nederland, soms via tussenhavens in Duitsland, België of Spanje. De XTC werd gekocht van een andere organisatie. De exacte herkomst van de marihuana is niet bekend.

Casus 71

Autodiefstal. Diefstal geschiedde door het openbreken van auto's, door het benaderen van eigenaren om behulpzaam te zijn bij de diefstal (afgeven van kentekens en autosleutels) en door het huren van luxe wagens bij autoverhuurbedrijven en garages m.b.v. valse rijbewijzen. De auto's werden vervolgens als gestolen opgegeven. Over de weg en via havensteden in Engeland en Italië kwamen de wagens uiteindelijk bij de afnemer terecht.

Casus 72

Valutatermijnhandel. Doel van de organisatie was klanten te bewegen geld te investeren in de valuta(termijn)handel, om zich deze gelden ver-

volgens wederrechtelijk toe te eigenen. Na ondertekening door de klanten van een contract maakten zij geld over naar een rekening bij een Zwitserse bank. Over dit geld konden zij vervolgens niet meer beschikken, mede doordat de hele handel voornamelijk op papier bestond.

Casus 73

Geld wisselen. De groep hield zich bezig met het wisselen van geld dat door (drugs)organisaties werd aangeleverd. Bij een vast kantoor in België werd het geld gewisseld.

Casus 74

Geld wisselen. De groep wisselde in België geld met een criminele herkomst. Als dekmantel voor het wisselen werden een antiekzaak en een kledingwinkel gebruikt.

Casus 75

Mensenhandel. De groep hield zich bezig met het ronselen van vrouwen, vooral in Nigeria, om hen in Europa te verhandelen aan seksexploitanten. De reis naar Nederland maakten de slachtoffers zelfstandig, per vliegtuig naar Schiphol, onder een valse naam en met een vals paspoort. De eindbestemming was vaak Nederland, maar velen werden verhandeld aan exploitanten in Duitsland, België en Italië.

Casus 76

Diefstal van auto's en motoren, gewapende overvallen en inbraken en handel in cocaïne. Het ging hier om een netwerk van samenwerkende groepen die elk hun eigen specialiteit hadden. De voertuigen werden geleverd aan reguliere motor- en autobedrijven. Verder pleegden zij overvallen en inbraken op o.a. postkantoren en juweliers door het gehele land. Eén van de verdachten bezat een winkel, van waaruit verdovende middelen werden verhandeld. Cocaïne werd ingevoerd vanuit Aruba en uitgevoerd naar o.a. Italië.

Casus 77

Handel in vuurwapens en explosieven. Vanuit Joegoslavië werd de handel met touringcarbussen en vrachtwagens via Duitsland naar Nederland vervoerd. Eén van de verdachten zocht naar kopers; meestal vonden de afleveringen van wapens plaats in wegrestaurants. Bij huiszoekingen werden nog twee hennepwekerijen aangetroffen.

Casus 78

Handel in vuurwapens. De groep bracht op grote schaal wapens in het zwarte circuit. De aanlevering werd verricht door twee Belgische wapenhandelaars door wapens op papier te exporteren en deze wapens, die gewoon in België bleven, daarna zwart te verhandelen. Een Nederlandse wapenhandelaar zorgde voor exportvergunningen naar een postbusfirma in Gibraltar.

Casus 79

Geld wisselen, drugshandel en wapenhandel. Door deze groep werd geld gewisseld (verdiend met drugsleveringen aan coffeeshops) en gehandeld in wiet, hasj, XTC, amfetamine en vuurwapens. De wapens werden verkregen van twee Zwitsers in ruil voor drugs. Wiet werd deels ingekocht bij thuiskwekers; hasj werd gekocht van verschillende leveranciers.

Casus 80

Handel in vuurwapens. De precieze werkwijze van deze groep is niet duidelijk in beeld gekomen. Vermoedelijk betrof de groep de wapens vanuit het voormalige Oostblok, m.n. uit Rusland.

Casus 81

Handel in XTC, MDMA, BMK, PMK, amfetamine, hasj, marihuana en nederwiet. De verdovende middelen werden naar verschillende landen uitgevoerd en verkocht aan afnemers in o.a. Engeland, Zweden en Nederland zelf. Het vervoer van de verdovende middelen werd uitgevoerd per (huur)auto, bestelbus, vrachtauto, via een transportbedrijf, per trein, per boot, per zeecontainer en per touringcar.

Casus 82

Mensensmokkel. Vanuit China werden groepen mensen naar West-Europa gesmokkeld en via Nederland en België naar het Verenigd Koninkrijk vervoerd. Daar werden de gesmokkelden opgevangen en werden zij geholpen bij het aanvragen van asiel.

Casus 83

Mensensmokkel. Crimineel samenwerkingsverband dat zich bezighield met de smokkel van mensen vanuit China naar West-Europa. Via Nederland en België werden de gesmokkelden verder vervoerd naar het Verenigd Koninkrijk.

Casus 84

Handel in cocaïne, amfetamine, XTC, MDMA-pillen, hasj, hennep en sigaretten door verschillende samenwerkingsverbanden. De verdovende middelen werden per boot en per vrachtwagen in- of uitgevoerd.

Casus 85

Productie van en handel in XTC, amfetamine, MDMA, PMK, cocaïne, hasj en hennep, deels bestemd voor de Engelse markt. Vervoer geschiedde per vracht-, bestel- en personenauto.

Casus 86

Smokkel van heroïne vanuit Turkije via Nederland naar Spanje, deels ook bestemd voor de Nederlandse markt. Als deklading werden machine-onderdelen, groente en fruit gebruikt.

Casus 87

Invoer van heroïne vanuit Turkije in Nederland en de distributie ervan en geldsmokkel m.b.v. koeriers naar Dubai en Turkije.

Casus 88

Inkoop bij legale bedrijven van apparatuur en materialen die, al dan niet na bewerking ervan, werden doorverkocht aan afnemers voor de vervaardiging van synthetische drugs.

Casus 89

Uitvoer van XTC naar de VS, Engeland en Panama, via koeriers met koffers en reguliere vervoersbedrijven. Bij dit laatste werd speelgoed als deklading gebruikt.

Casus 90

Bezit en uitvoer van XTC; invoer van cocaïne in Nederland. XTC werd ook gebruikt als betaal- c.q. ruilmiddel voor cocaïne. XTC werd naar de Cariben vervoerd; cocaïne vanuit Zuid-Amerika via de Cariben naar Nederland.

Casus 91

Bezit en uitvoer van XTC naar vooral New York en verder naar Spanje en Duitsland. Daarbij werd o.a. gebruikgemaakt van koeriers en pakketdiensten.

Casus 92

Inkoop van XTC en de uitvoer ervan naar de VS, Australië en Engeland door een organisatie die opereerde vanuit Amsterdam. De pillen werden afgenomen van Nederlanders die zich bezighielden met de productie van de XTC en de verkoop ervan aan groothandelaren.

Casus 93

Mensensmokkel en -handel. Het samenwerkingsverband hield zich zowel bezig met vrouwenhandel vanuit de Baltische staten, met als doel deze vrouwen in Nederland in de prostitutie voor zich te laten werken, als met mensensmokkel. Deze mensen werd beloofd dat zij, in ruil voor grote bedragen, hier werk en een huis zouden krijgen.

Casus 94

Primaire activiteit was de grootschalige invoer van cocaïne vanuit Colombia. Daarnaast vond invoer plaats van hasj en uitvoer van XTC. Behalve de handel in verdovende middelen hield men zich ook bezig met illegale gokspelen.

Casus 95

Uitvoeren van illegale geldtransacties. Deze bestonden uit het omwisselen dan wel verplaatsen van geld naar het buitenland. Het ging om geld dat afkomstig was van verdovendmiddelenhandel.

Casus 96

Cocaïnesmokkel van Curaçao naar Nederland, waarbij de cocaïne hetzij door koeriers werd gesmokkeld dan wel d.m.v. postpakketten werd verzonden. De opbrengsten werden via money transfers naar Curaçao overgemaakt.

Casus 97

Cocaïnesmokkel. Door de groep werd met behulp van een geprepareerd voertuig cocaïne vanuit Nederland naar Italië gesmokkeld, alwaar zich Joegoslavische afnemers bevonden.

Casus 98

Smokkel van XTC vanuit Nederland naar de VS en een enkele keer naar Canada. Hierbij werd gebruikgemaakt van stewards als koeriers. De pillen werden in de handbagage van de stewards meegenomen waarbij gebruik werd gemaakt van de personeelsingang.

Casus 99

Cocaïnesmokkel vanuit Curaçao, de Dominicaanse Republiek naar Nederland door middel van het slikken van bolletjes. Opbrengsten werden via money transfers vanuit Nederland naar Curaçao en de Dominicaanse Republiek verzonden.

Casus 100

Smokkel van cocaïne die per schip naar West-Europa werd vervoerd. Dit gebeurde in containers met verschillende soorten dekladingen, vooral fruit. De andere lijn betrof XTC die voornamelijk in postpakketten naar de VS werd verstuurd. Tijdens het onderzoek werd ook een XTC-laboratorium aangetroffen.

Casus 101

Er was in deze zaak sprake van twee groeperingen die een samenwerkingsverband hadden teneinde verdovendmiddelentransporten tot stand te laten komen. De Colombiaanse organisatie zorgde voor de aanvoer van de cocaïne en verzorgde de dekladingen in Latijns-Amerika. De Nederlandse c.q. Surinaamse tak verzorgde de invoer.

Casus 102

De groepering bestond hoofdzakelijk uit medewerkers van een bagageafhandelingsbedrijf op een luchthaven. Uit koffers werden rugtassen met cocaïne gehaald, die vervolgens door de medewerkers van 'airside' naar

'landside' werden gebracht. Op landside werd de rugtas overgedragen aan een andere medewerker van de groepering.

Casus 103

Smokkel en fabricage van sigaretten. De smokkel werd per schip uitgevoerd vanuit twee Baltische staten. Via een aantal Noord-Duitse havens werden de containers over de weg met vrachtwagens de EU binnengebracht. Vanuit Duitsland werden de sigaretten naar België vervoerd. Ook beschikte de organisatie in België over een productielijn voor sigaretten.

Casus 104

Fraude. Vennootschappen kochten voor omvangrijke bedragen bepaalde rechten, o.a. in olie, kolen en goud. Geld dat in de vennootschappen aanwezig was werd niet gebruikt om de verworven rechten te exploiteren, maar werd verdeeld onder leden van de organisatie. Om het spoor naar deze begunstigen te verhullen werd bij de verdeling gebruikgemaakt van diverse buitenlandse bankrekeningen, trustkantoren en Limiteds.

Casus 105

Verschillende criminele activiteiten, vooral productie van en handel in XTC. De organisatie maakte gebruik van verschillende XTC-laboratoria. Daarnaast was sprake van heling, handel in hasj en in verschillende geneesmiddelen, waaronder Viagra.

Casus 106

Fraude. Aankopen van BV's om vervolgens de belastingheffing te frustreren. Om het geheel voor de fiscus zo ondoorzichtig mogelijk te maken werden o.a. de namen van gekochte rechtspersonen veranderd; bedrijven verkocht (en toch de oorspronkelijke zeggenschap gehandhaafd); documenten vervalst; eigendom en exploitatie verdeeld over verschillende rechtspersonen; en deed men het voorkomen alsof administratie gestolen of incompleet was.

Casus 107

Mensensmokkel. Illegalen uit diverse landen werden vanuit Turkije via Nederland naar het Verenigd Koninkrijk gesmokkeld. Landen van herkomst waren o.a. Albanië, Slovenië, Georgië, Afghanistan en Turkije.

Casus 108

Mensensmokkel. Illegalen werden vanuit Noord-Afrikaanse en Arabische landen via Nederland naar het Verenigd Koninkrijk gesmokkeld. Landen van herkomst waren o.a. Somalië, Ethiopië, Soedan, Saoedi-Arabië, Jemen en Koeweit.

Casus 109

Mensenhandel. De vrouwen waren afkomstig uit Estland met als bestemmingsland Nederland. Gereisd werd via Zweden, Denemarken en Duitsland. De vrouwen werden in de prostitutie tewerkgesteld.

Casus 110

Mensenhandel. Vrouwen werden naar Nederland gesmokkeld en belanden in de prostitutie. Zij waren afkomstig uit de Oekraïne, Moldavië, Polen, Slowakije, Tsjechië, Wit-Rusland, en Rusland.

Casus 111

Mensensmokkel vanuit China naar Nederland. Chinezen werden naar Moskou gevlogen en vervolgens met de trein naar Tsjechië, Slowakije of Polen gebracht om daarna per auto via Duitsland naar Nederland vervoerd te worden. Chinezen konden ook verder reizen naar Engeland.

Casus 112

Wisselen van geld en innen en uitbetalen van internationale overboekingen. Bij het wisselen van geld opereerde de hoofdverdachte zelfstandig. Bij internationale overboekingen werd samengewerkt met personen in Dubai en Pakistan. Geld was voornamelijk afkomstig van verdovendemiddelenhandel.

Casus 113

Hoofdactiviteit van de verdachten was de productie van en handel in amfetamine. Ook werd eenmaal hasj uitgevoerd en verkocht in Duitsland. In een aangetroffen amfetaminelaboratorium werden, behalve amfetamine, chemicaliën en BMK aangetroffen.

Casus 114

Inkoop van XTC en uitvoer ervan naar o.a. Australië, Nieuw-Zeeland en Azië. De pillen werden gekocht in Nederland. Wat het smokkelen betreft was er geen vaste modus operandi. Naast XTC was er ook sprake van een cocaïnetransport vanuit Zuid-Amerika dat in Nederland werd geregeld.

Casus 115

De organisatie hield zich bezig met mensenhandel, met de verstrekking en het gebruik van valse paspoorten, met handel in verdovende middelen (vooral het uitvoeren van cocaïne vanuit Nederland naar Italië) en met het witwassen van geld.

Casus 116

Mensenhandel. In Roemenië werden vrouwen benaderd, die tewerkgesteld werden in clubs, bars of op een tippelzone. De vrouwen werd gehouden te gaan dansen in een club of te gaan bedienen in de horeca.

Het transport werd uitgevoerd met een autobus van een regulier personenvervoerbedrijf en met minibusjes.

Casus 117

Mensenhandel. In Bulgarije werden vrouwen benaderd die vervolgens in Nederland in de prostitutie terechtkwamen. Vervoer geschiedde per vliegtuig, auto of minibusje.

Casus 118

Ondergronds bankieren en mensensmokkel. Het merendeel van de transacties betrof de inleg in Nederland van kleine geldbedragen door personen van voornamelijk Irakese afkomst, bestemd voor familie in Irak. De hoofdverdachte is als organisator en coördinator betrokken geweest bij enkele mensensmokkeltransporten en ook fungeerde hij als borgsteller voor de financiële afhandeling van mensensmokkeltransporten.

Casus 119

Witwassen van crimineel vermogen en handel in drugs. Voor het witwassen werd gebruikgemaakt van diverse rechtspersonen in Nederland en Luxemburg. De verdovende middelen betroffen voornamelijk cocaïne, die per vliegtuig en boot vanuit Zuid-Amerika naar Nederland werd vervoerd, en om XTC die naar Zuid-Amerika werd gebracht. In een woning werd een hennepkwekerij aangetroffen.

Casus 120

Afpersing, waarbij de hoofdverdachte de rol van afperser had. De afpersing vond plaats rondom vastgoedtransacties.

